

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогіки НАПН України

**НОВА УКРАЇНЬКА ШКОЛА:
кожна дитина — успішна і щаслива**

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

- **Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі
Типової освітньої програми для 2 класів
закладів загальної середньої освіти**
- **Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти
1–2 класи
(колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко)**
  - **Методичні коментарі провідних науковців
Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей
Нової української школи в початковій освіті**
  - **На допомогу вчителю початкової школи:
орієнтири для календарно-тематичного планування (2 клас НУШ)**

У к л а д а ч і:

О. М. Топузов, віце-президент Національної академії педагогічних наук України,
директор Інституту педагогіки НАПН України;

А. В. Лотоцька, головний спеціаліст відділу змісту середньої освіти, мовної політики
та освіти національних меншин департаменту загальної середньої та дошкільної освіти
Міністерства освіти і науки України;

О. В. Онопрієнко, завідувач відділу початкової освіти Інституту
педагогіки НАПН України

П65 **Початкова освіта** : Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі Типової освітньої програми для 2 класів закладів загальної середньої освіти; типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко); методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті; орієнтири для календарно-тематичного планування (2 клас НУШ). — К. : УОВЦ «Оріон», 2019. — 192 с.

ISBN 978-617-7712-91-5.

УДК 373.3.01/.09(477)(072)

ВІРИМО В НАШОГО ВЧИТЕЛЯ!

Замість передмови

Початок навчального року — це завжди очікування нового. Нові плани, перспективи, зміни, сподівання на краще. У 2019/2020 навчальному році триватиме робота над удосконаленням нового Державного стандарту початкової освіти, типових освітніх програм. Одним із пріоритетів реформування системи освіти є забезпечення її якості — ключової умови соціально-економічного поступу, зростання людського капіталу. Якісна освіта забезпечує психологічний і соціальний розвиток людини, відповідність потребам й очікуванням особистості, запитам суспільства в цілому. Досягнення цієї мети спонукає науковців і практиків країни до активної участі в реформуванні вітчизняної системи освіти, її суттєвого оновлення. Процес сучасних освітніх перетворень потребує критичного переосмислення цілей, змісту, організаційних форм, методів і засобів навчання, оновлення системи контролю навчальних досягнень учнів.

Важливим завданням, яке нині вирішується в освіті, є створення сучасного покоління якісної навчальної та навчально-методичної літератури, що має задовольняти потреби вчителів та учнів, суспільні запити до змісту освіти. Національна академія педагогічних наук України є флагманом підручникотворення для загальної середньої освіти. Цього року наші співробітники підготували підручники для других класів Нової української школи, які під час конкурсного відбору отримали велику підтримку від учителів. Важливо, що матеріали підручників і для перших, і для других класів апробувались у пілотних школах всеукраїнського експерименту.

Тісними є постійні зв'язки наших науковців із практиками. Вони є організаторами й активними учасниками численних освітянських заходів, пов'язаних із підготовкою вчителів до роботи в умовах реформи. Ключовою ідеєю такої співпраці є повноцінна реалізація компетентнісного, діяльнісного й особистісно орієнтованого підходів. Їх удосконалення спрямоване на те, щоб в решті перейти: від предметно- до дитиноцентризму; від вивчення предмета до особистісно зорієнтованого навчання учнів; від заучування фактів до розуміння принципів й усвідомлення цінностей; від навчання «для оцінки» до досягнення освіченості й освоєння культури «для себе». Бо ж сьогодні випускнику школи потрібно бути готовим діяти: застосовувати наявні знання й уміння та продукувати нові в мінливих умовах буття. Необхідні віра в себе, здатність працювати в команді, готовність брати на себе відповідальність, керувати своїм навчанням і розвитком. Потрібно бути готовим учитися впродовж усього життя!

Традиційно в кінці серпня відбудеться веб-конференція, на якій учителі, методисти, управлінці зможуть обговорити з нашими науковцями проблеми організації навчально-виховного процесу й отримати професійну допомогу (детальніша інформація на сайті Інституту <http://undip.org.ua>).

Шановні колеги! У переддень нового навчального року бажаю вам невичерпних сил та енергії, успіхів у здійсненні усіх ваших планів і задумів, спрямованих на розвиток науки й освіти України! Переконаний, що наша подальша творча співпраця знайде продовження в майбутніх суспільно вагомих проєктах!

Олег Топузов,

віце-президент Національної академії педагогічних наук України,
директор Інституту педагогіки НАПН України

АКТУАЛЬНО!

Лист № 1/11-5966 від 01.07.2019
Управління (департаменти) освіти і науки обласних, Київської міської
державних адміністрацій
Інститути післядипломної педагогічної освіти

Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році

Міністерство освіти і науки надсилає для практичного використання методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році, підготовлені спільно з Національною академією педагогічних наук України та Інститутом модернізації змісту освіти.

Просимо довести їх до відома керівників закладів загальної середньої освіти та вчителів.

Заступник Міністра В. А. Карандій

З Додатку до листа Міністерства освіти і науки України
від **01. 07. 2019 р. № 1/11-5966**

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Організація освітньої діяльності в 1–4-х класах закладів загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році здійснюється відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Указу Президента України від 13.10.2015 № 580/2015 «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки», Концепції Нової української школи (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»; <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczija.html>), Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 87 від 21.02.2018 (у 1–2 класах), Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 (у 3–4-х класах).

Виконання вимог зазначених державних стандартів є обов'язковим для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності.

Основним документом, що забезпечує досягнення учнями визначених відповідним Державним стандартом загальної середньої освіти результатів навчання є освітня програма закладу загальної середньої освіти (стаття 33 Закону України «Про освіту», стаття 15 Закону України «Про загальну середню освіту»). Освітня програма закладу освіти, який здійснює свою діяльність на різних рівнях освіти, може бути наскрізною (з 1 по 11/12 класи), або для певного рівня освіти. Документ схвалюється педагогічною радою закладу освіти та затверджується його керівником. Основою для розроблення освітньої програми є стандарт освіти відповідного рівня (у такому випадку освітня програма закладу освіти затверджується Державним органом якості освіти України за результатами експертизи на відповідність Державному стандарту освіти). Освітні програми розробляються закладами освіти, науковими установами, іншими суб'єктами освітньої діяльності та затверджуються відповідно до Закону України «Про освіту» та спеціальних законів.

Освітні програми повинні передбачати освітні компоненти для вільного вибору здобувачів освіти.

Заклади освіти можуть використовувати типові або інші освітні програми.

З урахуванням поетапного переходу закладів освіти на здійснення діяльності за новим Державним стандартом у 2019/2020 навчальному році освітня програма закладу освіти може розроблятися на основі:

для 1–2 класів — Державного стандарту початкової освіти (2018), типових освітніх програм (наказ МОН України від 21.03.2018 № 268);

для 3–4 класів — Державного стандарту початкової загальної освіти (2011 р.), типових освітніх програм (наказ МОН України від 20.04.2018 № 407).

У навчальному плані освітньої програми закладу освіти конкретизується розподіл годин інваріантного (у випадку викладання інтегрованого курсу двома педагогічними працівниками) та варіативного складників. У разі використання варіативної години на вивчення курсу за вибором до переліку навчальних програм, який є складником освітньої програми, додається програма цього курсу. Звертаємо увагу, що програма курсу за вибором повинна мати відповідний гриф і входити до переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання у початкових класах закладів загальної середньої освіти (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Використання годин варіативного складника навчальних планів може йти на збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантного складника, упровадження курсів за вибором, проведенням індивідуальних консультацій та групових занять. При розподілі варіативного складника навчального плану слід враховувати, що гранично допустиме навантаження вираховується на одного учня, а уроки фізичної культури не враховуються при визначенні цього показника.

Рекомендуємо навчальний день у 1-2 класах розпочинати ранковими зустрічами, метою яких є створення психологічно комфортної атмосфери в класному колективі та формування в учнів мотивації до навчальної діяльності. Перші 15-25 хвилин навчального дня бажано відводити на ранкову зустріч, що регламентують під час розроблення розкладу дзвінків для 1-2 класів. Решту часу навчального дня розподіляти між уроками, відповідно до навчального плану, та перервами.

У цілому, навчальний день не повинен перевищувати час, що визначають за кількістю академічних годин, передбачених навчальним планом закладу загальної середньої освіти, та тривалістю перерв між уроками. Для кожного класу розклад дзвінків є гнучким і коригується вчителем з урахуванням особливостей учнів класу та дидактичної доцільності запланованої на день навчальної діяльності.

Тривалість уроків у закладах освіти становить: у перших класах — 35 хвилин, у других — чотирьох класах — 40 хвилин, у п'ятих — одинадцятих класах — 45 хвилин. Заклад освіти може обрати інші, крім уроку, форми організації освітнього процесу.

Тривалість канікул у закладах загальної середньої освіти протягом навчального року не може бути меншою 30 календарних днів.

Фактичне виконання навчальної програми фіксується у Класному журналі відповідно до Інструкції щодо заповнення Класного журналу для 1–4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 08.04.2015 № 412, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 27.04.2015 за № 472/26917, та з урахуванням методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу для 1–4-х класів закладів загальної середньої освіти (лист Міністерства освіти і науки України від 21.09.2015 № 2/2-14-1907-15).

Новий Державний стандарт початкової освіти, регламентуючи свободу педагогічних спільнот у виборі шляхів навчання, виховання і розвитку школярів, відкриває можливість вибору та створення власного навчального забезпечення освітнього процесу. Чинні вимоги до його якості доповнюються показниками, що відповідають пріоритетам нового Державного стандарту і передбачають: реалізацію ідеї інтеграції; дослідницький підхід до формування умінь; конструювання знань, а не їх відтворення; організацію пошуку інформації з різних джерел; розвиток критичного мислення, творчості тощо.

У 1–4 класах закладів загальної середньої освіти пропонується працювати за підручниками, що за результатами конкурсного відбору отримали гриф «Рекомендовано для використання в закладах загальної середньої освіти» і надруковані за кошти державного бюджету. Використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, утворюють разом з ними навчальні комплекти, є не обов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дидактичної доцільності навчальних видань для реалізації нових підходів у роботі з учнями, дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнів та добровільної згоди усіх батьків учнів класу на фінансове забезпечення.

Звертаємо також увагу, що відповідальність за реалізацію державної політики у сфері освіти та забезпечення якості освіти на відповідній території покладена на органи місцевого самоврядування (стаття 66 Закону України «Про освіту»).

Особливості організації освітнього процесу у 2 класах за Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Савченко О. Я.

Методичні рекомендації щодо реалізації мовно-літературної освітньої галузі в 2 класі

За типовою освітньою програмою, створеною колективом під керівництвом О. Я. Савченко, мовно-літературна освітня галузь у 2 класі може реалізуватися через інтегрований курс «Українська мова та читання» або через окремі предмети «Українська мова» та «Читання». У типовому навчальному плані на цю галузь відведено 7 навчальних годин. У разі реалізації галузі через окремі предмети, рекомендуємо розподіляти їх порівну на кожний предмет, тобто по 3,5 години. Під час складання розкладу радимо впродовж тижня планувати три уроки української мови і три уроки читання. Сьомий урок на одному тижні присвячувати розвитку зв'язного мовлення, а на іншому — роботі з дитячою книжкою.

Зміст та очікувані результати початкового курсу мовно-літературної освіти визначено за такими **змістовими лініями**: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

Змістова лінія **«Взаємодіємо усно»** спрямована на формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях; спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей.

Розвиток у другокласників умінь сприймати й аналізувати усну інформацію здійснюється на матеріалі елементів мовного потоку (звуків, складів, слів, словосполучень, речень), текстів та інструкцій щодо виконання навчальних дій. У процесі вивчення мовних одиниць доцільно використовувати завдання на визначення кількості звуків, складів у почутому слові, на встановлення відповідності між переліком почутих слів і поданими предметами чи малюнками, на поділ сприйнятих на слух слів на групи за певною ознакою, на виявлення «зайвого» слова в певній тематичній групі, на визначення кількості слів у сприйнятому на слух реченні, кількості речень у почутому невеликому тексті.

Для формування умінь аналізувати й інтерпретувати сприйняті на слух тексти радимо використовувати різні жанри художніх текстів (казки, оповідання, вірші), а також науково-популярні, навчальні та медіатексти. Під час їх опрацювання доцільно пропонувати другокласникам запитання й завдання, що передбачають запам'ятовування персонажів тексту, відтворення основного змісту усного повідомлення, запам'ятовування елементів фактичного змісту (*Хто? Що? Де? Коли?*), відповідати на запитання за змістом прослуханого, ставити запитання до усного повідомлення, вибирати необхідну або цікаву інформацію з почутого та пояснювати свій вибір, розповідати про почуття, які викликав прослуханий текст, пояснювати, чому щось сподобалось у почутому повідомленні, а щось — ні.

Розвиток умінь спілкуватися з іншими людьми необхідно здійснювати в процесі складання діалогів і побудови усних зв'язних висловлень. Ефективними для розвитку діалогічного мовлення і, водночас, цікавими для учнів є інсценізація прочитаних творів, розігрування сценок, описаних у фрагментах текстів, читання розмови персонажів в ролях, проведення інтерв'ю тощо. Крім того, доцільно використовувати завдання, що передбачають доповнення діалогу репліками-відповідями на подані запитання, побудову запитань до запропонованих реплік-відповідей, розігрування діалогу за ситуативним малюнком, складання діалогу за словесно описаною вчителем ситуацією, продовження діалогу за поданим початком.

У процесі складання і розігрування діалогів необхідно вчити дітей доречно вживати ввічливі слова, українські форми звертання до дітей та дорослих, дотримуватись правил етикету у спілкуванні з людьми різного віку й статусу.

Уміння будувати монологічні усні зв'язні висловлення формуються в процесі переказування текстів та складання власних розповідей, описів, найпростіших міркувань. Під час переказування слід націлювати учнів на те, що той самий епізод із тексту можна передати різними словами, і спонукати дітей не прагнути дослівно відтворювати оригінал тексту або фрази і речення своїх однокласників, а переказувати текст своїми словами. Водночас, заохочувати вживати виражальні засоби мови, використані автором тексту.

Формуючи в другокласників уміння будувати самостійні усні зв'язні тексти, варто використовувати різноманітні допоміжні матеріали: малюнки і серії малюнків, опорні слова, початок або

початок і кінцівку тексту тощо. Цінним і цікавим для учнів буде складання розповідей про прочитані книжки і журнали, переглянуті мультфільми чи телепередачі, про побачені, почуті, пережиті ситуації з особистого життя.

Змістова лінія «**Читаємо**» передбачає формування в учнів повноцінної навички читання, умінь самостійно вибирати й опрацьовувати літературні тексти різних видів, дитячі книжки, висловлювати своє ставлення до прочитаного, сприймати художній текст як засіб збагачення особистого емоційно-чуттєвого, соціального досвіду, користуватися раціональними прийомами пошуку потрібної інформації в різних джерелах, працювати з інформацією в різних форматах, застосовувати її в навчально-пізнавальних, комунікативних ситуаціях, практичному досвіді.

Формування у школярів повноцінної навички читання вголос (усвідомлення, спосіб читання, правильність, виразність, темп) має постійно перебувати в полі зору вчителя. Продовження практико-зорієнтованого напрямку такої роботи в 2 класі забезпечить неперервність процесу удосконалення й розвитку навички читання дітей після оволодіння ними механізмом елементарної грамоти.

Особливу увагу слід приділяти учням, які мають труднощі з навчання читання, пов'язані зі станом розвитку в них різних характеристик усного мовлення (обмежені можливості індивідуального словникового запасу, смислового сприймання і створення зв'язного висловлення, порушення артикуляції, фонематичного та інтонаційного розвитку), а також з функціонально незрілістю пізнавальних процесів невербального характеру (недостатній розвиток властивостей уваги, зорового сприймання, просторових відношень тощо).

З метою подолання та корекції зазначених труднощів читання радимо, крім підручничкового матеріалу, застосовувати індивідуалізовані вправи і завдання, залучаючи батьків до цієї роботи з дітьми в позаурочний час. Звертаємо увагу, що дуже результативним є проведення таких занять в ігровій формі.

Динаміку індивідуального рівня розвитку в учня/учениці навички читання вчитель контролює під час поточного опитування.

Змістова лінія «**Взаємодіємо письмово**» спрямована на формування в молодших школярів повноцінної навички письма, умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Робота над формуванням писемного мовлення носить у 2 класі здебільшого пропедевтичний характер. Зокрема, другокласникам доцільно пропонувати такі види роботи: підписувати малюнки; складати і записувати речення за малюнком, про побачене чи почуте; добирати і записувати заголовок до тексту; відновлювати деформовані речення і тексти; удосконалювати тексти з невірними повторами тих самих слів; складати і записувати короткі (2–4 речення) зв'язні висловлення на добре відому та цікаву для дітей тему; писати елементарні письмові повідомлення (записка, смс-повідомлення, лист, вітальна листівка та ін.).

Новою в програмі мовно-літературної галузі є змістова лінія «**Досліджуємо медіа**». Вона передбачає роботу з доступними медіапродуктами, а саме: аналіз, інтерпретацію, критичне оцінювання інформації в медіатекстах та використання її, створення простих медіа-продуктів.

У процесі реалізації цієї лінії слідчити другокласників сприймати прості медіа-продукти, колективно обговорювати їх зміст і форму, розповідати, про що в них ідеться, визначати кому і для чого призначений медіа-продукт, пояснювати зміст вербальної і невербальної інформації в медіа-продуктах, висловлювати свої думки з приводу прослуханих чи переглянутих медіа-продуктів (коміксів, дитячих журналів, реклами), створювати прості медіа-продукти (лістівки, смс-повідомлення, фотоколаж тощо) з допомогою інших осіб.

Змістова лінія «**Досліджуємо мовні явища**» спрямована на дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в молодших школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя.

Щоб забезпечити усвідомлене засвоєння учнями мовного матеріалу, необхідно в процесі його вивчення залучати дітей до активної розумової діяльності, яка передбачає виконання певних розумових операцій: спостереження за мовними одиницями і явищами, їх аналіз, порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними, узагальнення своїх спостережень, формулювання під керівництвом учителя висновків, правил.

Реалізація зазначених змістових ліній початкового курсу мовно-літературної освіти має здійснюватися комплексно. Дібрані на кожний урок завдання повинні утворювати цілісну систему, спрямовану на формування умінь вільно володіти українською мовою і вміло використовувати її для вирішення життєво важливих завдань.

Методичні рекомендації щодо реалізації математичної освітньої галузі

Зміст й очікувані результати навчання математики визначено за такими **змістовими лініями**: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження».

Змістова лінія «**Числа, дії з числами. Величини**» охоплює вивчення у 2 класі питань утворення чисел у межах 100, їх послідовності, читання та запису; формування уміння визначати одноцифрове та двоцифрове числа; формування навичок порівняння чисел у межах 100, виконання арифметичних дій додавання і віднімання у межах 100; ознайомлення з діями множення і ділення; опанування досвідом вимірювання величин; ознайомлення з прийомами оперування величинами; вироблення досвіду застосування набутих умінь і навичок у різних життєвих ситуаціях.

Центральне місце в другому класі займає проблема формування навичок додавання і віднімання чисел у межах сотні з переходом через розряд. Розглядаючи прийоми обчислень для цих випадків, варто використовувати всі ті способи обчислень і властивості дій, з якими другокласники вже знайомі. Наголошуємо, що не слід вимагати від учнів словесних формулювань будь-яких властивостей; вони мають тільки пояснити кожний крок в обчисленнях.

Під час опрацювання таблиць додавання й віднімання чисел у межах 20 доцільно організувати роботу з дослідження залежності між результатами додавання та віднімання від зміни компонентів. Крім розвивального впливу, цей зміст допомагає учням засвоювати таблиці додавання і віднімання. До того ж, такі залежності слугують основою уведення прийому округлення, який часто використовується у побуті.

Робота над засвоєнням прийомів додавання і віднімання чисел у межах 100 має проводитись від початку вивчення відповідної теми на кожному уроці математики незалежно від вивчення інших питань. Упродовж всього часу вивчення прийомів додавання і віднімання чисел першої сотні вчителю необхідно стежити за мовленням дітей, зокрема за правильністю вживання назви виразу та відмінювання числівників, — це запобігатиме помилкам під час читання виразів із багатоцифровими числами та при написанні числівників у текстах.

У 2-му класі розширюється коло дій із числами. Учні засвоюють сутність дій множення та ділення; складають і досліджують таблиці множення та ділення; розв'язують задачі, які розкривають зміст цих дій, задачі на збільшення/зменшення числа в кілька разів, на кратне порівняння двох чисел. Звертаємо увагу, що згідно очікуваних результатів програми, у 2-му класі учні застосовують в обчисленнях знання таблиць множення чисел 2 і 3 та відповідних випадків ділення; значення виразів, що містять інші табличні випадки множення і ділення, обчислюють з опорою на таблиці. Знання всіх табличних випадків множення і ділення належить до результатів навчання у 3-му класі.

Змістова лінія «**Вирази, рівності, нерівності**» у 2-му класі доповнена ознайомленням з новими математичними виразами «добуток» і «частка»; обчисленням значень виразів, що містять дужки, правилами порядку виконання дій у виразах на кілька арифметичних дій; роботою з виразами зі змінною.

Змістова лінія «**Геометричні фігури**» має пропедевтичний характер; розширення геометричного змісту відбувається за рахунок ознайомлення з прямим кутом, з прямокутником та квадратом. Від учнів не очікується засвоєння означень геометричних понять, крім означення прямокутника й квадрата. Одним із ключових завдань цієї змістової лінії є формування вміння будувати на папері в клітинку квадрат і прямокутник за наданими довжинами сторін. Мета ознайомлення другокласників із колом і кругом — навчити розрізняти ці геометричні фігури. Для цього доцільно на уроках використовувати їх моделі, вправлятися у визначенні предметів, що мають таку форму.

Змістова лінія «**Робота з даними**» передбачає ознайомлення учнів на практичному рівні з найпростішими способами виділення і впорядкування даних за певною ознакою; формування уміння користуватися даними, вміщеними в таблицях, графах, на схемах, лінійних діаграмах, під час розв'язування практично зорієнтованих задач, в інших життєвих ситуаціях.

Змістова лінія «**Математичні задачі і дослідження**» спрямована на формування в учнів здатності розпізнавати практичні проблеми, що розв'язуються із застосуванням математичних методів, на матеріалі сюжетних, геометричних і практичних задач, а також у процесі виконання найпростіших навчальних досліджень. До нового виду діяльності другокласників належить дослідження складеної задачі. Істотним в організації діяльності учнів на етапі ознайомлення з поняттям «складена задача» є спрямованість не на розв'язання окремих видів задач, а на оволодіння загальним умінням розв'язувати задачі різних математичних структур.

Досвід математичної діяльності застосовується у вивченні інших предметів (освітніх галузей) шляхом використання учнями математичних методів чи інших засобів для пізнання дійсності; організації та виконання міжпредметних навчальних проєктів, міні-досліджень тощо.

Під час проєктування уроків математики, учителям слід звернути особливу увагу на відповідність навчального матеріалу меті навчання, на його потенціал для досягнення очікуваних результатів, відповідність віковим особливостям і навчальним можливостям учнів.

Звертаємо увагу, що у програмі подано **орієнтовний перелік додаткових тем** для розширеного вивчення курсу. Додаткові теми не є обов'язковими для вивчення. Учитель може обрати окремі теми із запропонованих або дібрати інші теми самостійно з огляду на методичну доцільність та пізнавальні потреби учнів. Результати вивчення додаткових тем не є об'єктом контролю й оцінювання.

Методичні рекомендації щодо реалізації природничої, громадянської та історичної, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». 2 клас

Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей у другому класі об'єднуються, утворюючи інтегрований курс «Я досліджую світ», для якого типовим навчальним планом встановлено тижневе навантаження 3 год.

Проблема міжпредметної інтеграції є одним із чинників змін в початковій освіті, що зумовило скорочення переліку предметів, орієнтацію на формування ключових та предметних компетентностей, цінностей, урахування потреб і можливостей учнів.

Тематичну основу курсу складають змістові лінії, які визначені Державним стандартом початкової освіти і охоплюють складники освітніх галузей в їх інтегрованому змісті. Типовою освітньою програмою інтегрованого курсу для другого класу визначено особистісний поступ молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, світоглядних орієнтацій, формування інформатичної, технологічної й інших ключових компетентностей, необхідних для життя та продовження навчання, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі.

Компетентнісний підхід — ключова ознака презентації змісту, процесу і результатів навчання в інтегрованому курсі. Це передбачає не лише достатній обсяг інформації про об'єкт пізнання, його якість, але й забезпечення дослідницької активності учнів у вияві причинно-наслідкових зв'язків; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях.

Новий ступінь навчання в 2-му класі базується на результатах отриманих у першому класі. Опрацювання програмового змісту ґрунтується на частково-пошуковому методі навчання, який спрямований на розв'язання стрижневого завдання предмета, пов'язаного із формуванням способів навчально-пізнавальної діяльності учнів; мисленневих дій та операцій; вироблення уміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі.

Чільне місце у реалізації інтегрованого курсу відводиться творчим завданням, які передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової й дослідницької діяльності, з елементами творчості).

Широко мають застосовуватися завдання, спрямовані на формування навичок самостійної роботи учнів з інформацією, засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення людини до природи.

В основу навчання має бути покладено діяльнісний підхід, який покликаний змістити акценти в освіті на активну діяльність. Діяльнісний підхід — це цілеспрямованою системою націленою на результат, який може бути досягнутий тільки у тому випадку, коли буде зворотній зв'язок. Тому у навчанні даного курсу перевага надається практичним роботам, демонстраційним і лабораторним дослідом, спостереженням в природі, екологічному моделюванню та прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи.

Важливе значення у формуванні особистісного ставлення до об'єктів вивчення належить практико-орієнтованим проєктам, які передбачають вивчення природи рідного краю, проблем, пов'язаних з навколишньою природою, формують в учнів емоційно-ціннісне ставлення до природи.

Реалізуючи інформаційні проекти – розповіді в самій різноманітній формі – усній, письмовій, вокальної пісні, підготовці презентаційних матеріалів тощо, у школярів формують способи самоорганізації навчальної діяльності, вміння роботи з інформацією (пошук необхідної інформації в довідкових виданнях, в тому числі на електронних носіях, у мережі Internet), комунікативні та комунікаційні уміння та навички.

Рекомендовано залучати учнів другого класу і до участі у творчих проектах, що створює умови для потенціалу молодших школярів. Кінцевим продуктом творчого проекту можуть бути малюнок, журнал, альманах, газета, екологічний знак, плакат, постер, збірка, колективний колаж, відеофільм, вечір, свято, вистава, сценка, годівниця, тощо.

Проектну діяльність необхідно спрямовувати не стільки на поглиблення знань учнів з певного питання, скільки на набуття досвіду самостійного виконання завдань, уміння формулювати задачі і ставити запитання, працювати в команді, знаходити нестандартні і оригінальні рішення проблеми, розкрити свій індивідуальний потенціал, проявити творчість.

У 2 класі значну увагу приділяють дослідницькому методу навчання, який передбачає організацію процесу отримання нових знань. Принципова відмінність дослідження від проектування полягає в тому, що дослідження не передбачає створення будь-якого заздалегідь планованого об'єкта. Дослідження – це процес пошуку невідомого, нових знань, а проектування – вирішення певного, чітко усвідомленого завдання. Уміння проводити самостійні дослідження, досягнення істини легко прищеплюються і переносяться в подальшому на всі види діяльності, якщо вчитель створює для цього певні умови.

Однією із пропонуваних форм роботи у 2 класі є екскурсія (кожної пори року). Вона дозволяє проводити експереження, вивчати тіла і явища природи в природних або штучно створених умовах. Зміст екскурсій повинен мати безпосередній зв'язок із пройденим на попередніх уроках матеріалом, або випереджувальний характер. У той же час отримані на екскурсіях результати спостережень і зібрані матеріали доцільно використовувати на наступних уроках. Екскурсія в природу є однією з доступних форм роботи з молодшими школярами з краєзнавства, у ході якої учні знайомляться з тілами і явищами природи в межах свого району, села, міста.

Організуючи урок-екскурсію потрібно пам'ятати, що такі уроки мають іншу структуру і потребують певних завдань для кожного етапу уроку. Перед проведенням екскурсії потрібно скласти список і підготувати необхідне обладнання (блокнот, олівці, ручки, пакетики для збору природного матеріалу, гербарні папки, сачки, біноклі, лупи, гномон, компас, термометр, мірна стрічка, снігомірна лінійка (рейка), картки-визначники тощо); продумати місце, час проведення екскурсії, розробити маршрут, підібрати загадки, вікторини, вірші, ігровий матеріал тощо, підготувати інструктаж. Під час вступної бесіди окреслюють тему, мету екскурсії, актуалізують набутий досвід з теми. Самостійна робота учнів під час екскурсії супроводжується коментарями вчителя. Важливим етапом уроку-екскурсії є звітування дітей про виконану роботу, демонстрація зібраного матеріалу. За необхідності вчитель (або учень) може виступити з додатковими повідомленнями. Завершується екскурсія заключною бесідою та підведенням підсумків.

Методичні рекомендації щодо реалізації мистецької освітньої галузі

Зміст мистецької освітньої галузі може реалізовуватися як через інтегрований курс «Мистецтво», так і через окремі предмети за видами мистецтва: образотворче мистецтво і музичне мистецтво. Вибір здійснюється з урахуванням фахової підготовки кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою. За умови обрання закладом загальної середньої освіти окремого викладання через окремі предмети, у навчальному плані зазначаються окремі навчальні предмети: «Мистецтво: образотворче мистецтво», «Мистецтво: музичне мистецтво», — на які відводиться по 1 годині на тиждень.

Звертаємо увагу на те, що Нова українська школа приділяє вагомий увагу розвитку творчості (креативності) та емоційного інтелекту — якостей особистості, необхідних їй упродовж життя (за даними висновків світових експертів) та визначених Законом України «Про освіту» (стаття 12), якостей, що активно розвиваються у процесі різних видів мистецької діяльності — спів, малювання, гра на дитячих музичних інструментах, імпровізація, інсценізація, активне сприймання творів мистецтва для розуміння їх впливу на людину. У Державному стандарті початкової освіти та типових освітніх програмах (мистецька освітня галузь) зроблено вагомий акцент на формування в межах цієї освітньої галузі таких мистецьких умінь, які б ефективно сприяли розвитку дитячої творчості, творчому та особистісному самовираженню, активному (діяльнісному) збагаченню

емоційного досвіду. Упродовж навчання у початковій школі у дітей мають системно формуватися виконавські уміння та навички, характерні для кожного окремого виду художньої діяльності: опанування графічних, живописних, декоративних технік, знайомство з правилами композиції, кольорознавства, ліплення тощо (з образотворчого мистецтва); формування вокальних та хороших навичок (з музичного мистецтва); набуття елементарних акторських та хореографічних умінь під час театралізацій, інсценізацій, рольових ігор, рухів під музику тощо. Водночас, в контексті інтегрованого навчання відбувається формування поліхудожніх умінь та якостей (здатність до порівняння мови різних видів мистецтва, відтворення різних явищ через музичні інтонації, малюнок, рух, жест, «оживлення» творів образотворчого мистецтва, візуалізація музики тощо). Формування кожного з вищезазначених мистецьких умінь потребує особливого фахового педагогічного підходу.

Необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання інтегративного підходу у навчанні, який може розглядатися у декількох значеннях:

(у вузькому) через узгодження програмового змісту в межах галузі між різними навчальними предметами (за умови автономного викладання «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво»);

(у широкому) через узгодження предметів мистецької освітньої галузі із змістом інших освітніх галузей (наприклад, сприймання музичного твору, мультфільму тощо на заняттях з вивчення мови), за умови дидактичної доцільності і коректності використання того чи іншого матеріалу.

Акцентування освіти на реалізацію компетентнісного підходу зумовлює рельєфне визначення компетентностей, які формуються засобами мистецтва, зокрема, у процесі:

- усного висловлювання своїх вражень від мистецтва; оцінювання власної художньо-творчої діяльності (вільне володіння державною мовою/ здатність спілкуватися рідною).
- здійснення елементарних розрахунків (наприклад, для встановлення пропорцій, запису ритму тощо) (математична компетентність).
- спостереження, дослідження і відтворення довкілля та явищ природи засобами мистецтва (компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічна компетентність);
- самостійного (чи за допомогою дорослого) використання інформаційних технологій для отримання мистецької інформації, художнього творення (інформаційно-комунікаційна компетентність);
- формування умінь визначати власні художні інтереси, досягнення і потреби; прагнення доцільно використовувати свій час для пізнання, сприймання, творення мистецтва (навчання впродовж життя);
- співпраці з іншими, зокрема участі у мистецьких заходах, прикрашанні середовища, де живе та навчається; прояву відповідальності за особистий і колективний результат; використання мистецтва для отримання задоволення (впливу на власний емоційний стан) (громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей);
- виявлення шани до народних традицій, мистецтва рідного краю; толерантного ставлення до мистецтва різних народів (культурна компетентність);
- прояву бажання ділитися своїми творчими ідеями; творчої ініціативи та намагання її реалізувати, зокрема через втілення у практичній художньо-творчій діяльності (індивідуальній і колективній); презентації результатів власних мистецьких досягнень (підприємливість та фінансова грамотність);
- сприяння і підтримка бажання впроваджувати нові ідеї (інноваційність).

Формування ключових компетентностей має відбуватися **системно і природньо** упродовж усього періоду навчання на уроках (чи у певних навчальних ситуаціях), де це педагогічно доцільно: учитель має застосовувати свій методичний інструментарій тільки **у контексті реалізації завдань мистецької освітньої галузі**, тільки через відповідні мистецькі трактування і приклади.

Звертаємо увагу, що Типова освітня програма дає можливості вчителю, орієнтуючись на її вимоги і орієнтовний зміст, самостійно визначати тематику навчання, обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл опанування кожної теми тощо. Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, добору навчального художнього матеріалу: кожен учитель має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та виконання учнями, орієнтуючись на критерій їх високої художньої якості, тематику, цікавість для учнів і відповідність їх віку. Вищезазначене відображається у календарно-тематичному плані педагога на навчальний рік, відповідно до якого він (вона) здійснює навчання здобувачів освіти.

Провідними видами діяльності відповідно до змістових ліній програми є художньо-творча діяльність, пізнання мистецтва та комунікація через мистецтво, у процесі яких відбувається формування і розвиток **предметних мистецьких компетентностей** – музичних, образотворчих тощо.

Художньо-творча діяльність реалізується у формуванні виконавських умінь та навичок з різних видів мистецтва, зокрема: через опанування графічних, живописних, декоративних технік, знайомство з основами композиції, кольорознавства, ліплення тощо (з образотворчого мистецтва); розвиток ритмічного чуття, вокальних та хорових (з музичного мистецтва), акторських та елементарних танцювальних умінь тощо. Велике значення упродовж першого циклу навчання має надаватися розвитку ритмічного чуття, імпровізаціям, різного роду експериментам (наприклад, з кольорами, звуками), а також підтримці дитячих ідей та ініціатив у прикрашанні, естетизації навколишнього середовища, що значно розширює можливості дітей у власному творчому вияві — художньому самовираженні. Окрім того, важливо привчати дітей не тільки творити і самовиражатися, але й презентувати результати власної творчості, брати участь у шкільних мистецьких заходах (концертах, виставках, інсценізаціях тощо), а з часом виявляти ініціативу їх створення, спілкуватися з друзями та знайомими про мистецтво. Пізнання мистецтва відбувається, як через художньо-творчу діяльність, так і активне сприймання творів різних видів мистецтва та знайомства з особливостями їхньої художньо-образної мови. Звертаємо увагу, що пізнання мови мистецтва (зокрема нотної грамоти) має відбуватися в ігровій формі і тільки в контексті її практичного застосування: наприклад під час виконання невеликих вокальних поспівок чи відтворення ритмічних послідовностей.

З першого дня спілкування з мистецтвом дітей слід привчати уважно (щоуроку) слухати і споглядати твори мистецтва, виявляти (в тому числі висловлювати) власні враження, шукати зміст, розуміти, яким чином він розкривається (через характеристику художньої мови). Водночас, у процесі обговорення творів мистецтва не слід вдаватися до суто мистецтвознавчого аналізу, а застосовувати різні методичні прийоми та методи для зацікавлення учнів та їх занурення у зміст твору. Системно і послідовно дітей потрібно привчати визначати, описувати емоційні стани, викликані почутим, побаченим, формувати культуру емоційного сприймання й реагування на твір мистецтва.

Система оцінювання результатів навчання в мистецькій освітній галузі ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня (учениці). Оцінюється не рівень недоліків і прорахунків, а рівень прогресу особистісних досягнень, тому критерієм перевірки та оцінювання результатів мистецької освіти є динаміка особистісного розвитку учня (учениці). Безперечно, певну роль у мистецькій сфері відіграють спеціальні художні здібності (музичний слух, вокальні дані, відчуття ритму, кольору, пропорцій, симультанне образне сприймання тощо), які можуть впливати на освітні результати учнів. Проте для створення об'єктивності системи оцінювання, перевірка має інтегрувати з одного боку досягнення учнів у різних видах діяльності відповідно до показників успішності, визначених освітньою програмою («Очікувані результати навчання здобувачів освіти»), з іншого - їх ставлення до мистецької діяльності, активність та ініціативність, що дасть можливість ефективніше відслідкувати особистісний зріст учня (учениці), оцінити його (її) роботу в освітній діяльності і саморозвитку. Додатковими засобами стимулювання пізнавальної активності учнів є самооцінка та оцінювання результатів спільної діяльності за попередньо визначеними критеріями.

Навчальна та методична література з предметів художньо-естетичного циклу зазначена у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщені на офіційному сайті МОН. Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта».

ТИПОВА ОСВІТНЯ ПРОГРАМА ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко*

1–2 класи

Пояснювальна записка

Початкова освіта — це перший рівень повної загальної середньої освіти, який відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій.

Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей та розвиток самостійності, творчості, допитливості, що забезпечують її готовність до життя в демократичному й інформаційному суспільстві, продовження навчання в основній школі.

Початкова освіта передбачає поділ на два цикли — 1–2 класи і 3–4 класи, що враховують вікові особливості розвитку та потреб дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у їхніх досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти.

Типову освітню програму для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти розроблено відповідно до Закону України «Про освіту», Державного стандарту початкової освіти. У програмі визначено вимоги до конкретних очікуваних результатів навчання; коротко вказано відповідний зміст кожного навчального предмета чи інтегрованого курсу.

Програму побудовано із врахуванням таких принципів:

- ♦ дитиноцентрованості і природовідповідності;
- ♦ узгодження цілей, змісту і очікуваних результатів навчання;
- ♦ науковості, доступності і практичної спрямованості змісту;
- ♦ наступності і перспективності навчання;
- ♦ взаємозв'язаного формування ключових і предметних компетентностей;
- ♦ логічної послідовності і достатності засвоєння учнями предметних компетентностей;
- ♦ можливостей реалізації змісту освіти через предмети або інтегровані курси;
- ♦ творчого використання вчителем програми залежно від умов навчання;
- ♦ адаптації до індивідуальних особливостей, інтелектуальних і фізичних можливостей, потреб та інтересів дітей.

Зміст програми має потенціал для формування у здобувачів таких **ключових компетентностей**:

- 1) *вільне володіння державною мовою*, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях;
- 2) *здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами*, що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади, можливість розуміти прості висловлювання іноземною мовою, спілкуватися нею у відповідних ситуаціях, оволодіння навичками міжкультурного спілкування;
- 3) *математична компетентність*, що передбачає виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмій в особистому і суспільному житті людини;
- 4) *компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій*, що передбачають формування допитливості, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, самостійно чи в групі

* Затверджена наказом МОН від 21.03.2018 р. № 268 «Про затвердження типових освітніх та навчальних програм для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти».

- спостерігати та досліджувати, формулювати припущення і робити висновки на основі проведених дослідів, пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження;
- 5) *інноваційність*, що передбачає відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, школа, громада тощо), формування знань, умінь, ставлень, що є основою компетентнісного підходу, забезпечують подальшу здатність успішно навчатися, провадити професійну діяльність, відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади;
  - 6) *екологічна компетентність*, що передбачає усвідомлення основи екологічного природо-користування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства;
  - 7) *інформаційно-комунікаційна компетентність*, що передбачає опанування основою цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності у навчанні та інших життєвих ситуаціях;
  - 8) *навчання впродовж життя*, що передбачає опанування уміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно і в групі;
  - 9) *громадянські та соціальні компетентності*, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність в житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних з різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров'я і збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя;
  - 10) *культурна компетентність*, що передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості;
  - 11) *підприємливість та фінансова грамотність*, що передбачають ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень.

Спільними для всіх ключових компетентностей є такі **вміння**: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами.

Враховуючи інтегрований характер компетентності, у процесі реалізації Типової освітньої програми або Освітніх програм рекомендується використовувати **внутрішньопредметні** і **міжпредметні зв'язки**, які сприяють цілісності результатів початкової освіти та переносу умінь у нові ситуації.

Вимоги до дітей, які розпочинають навчання у початковій школі, мають враховувати досягнення попереднього етапу їхнього розвитку.

Період життя дитини від п'яти до шести (семи) років (старший дошкільний вік) визначається цілісною зміною її особистості, готовністю до нової соціальної ситуації розвитку. Пріоритетом цього процесу є формування і розвиток базових особистісних якостей дітей: спостережливості, допитливості, довільності поведінки, міжособистісної позитивної комунікації, відповідальності, діяльнісного і різнобічного освоєння навколишньої дійсності та ін. Потенційно це виявляється у певному рівні готовності дитини до систематичного навчання — *фізичної, соціальної, емоційно-ціннісної, пізнавальної, мовленнєвої, творчої*.

Зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, початкова школа забезпечує подальше становлення особистості дитини, її фізичний, інтелектуальний, соціальний розвиток; формує здатність до творчого самовираження, критичного мислення, виховує ціннісне ставлення до держави, рідного краю, української культури, пошанування своєї гідності та інших людей, збереження здоров'я.

Згідно із Законом України «Про освіту», на основі Державного стандарту й Типової освітньої програми заклади освіти, наукові установи та інші суб'єкти освітньої діяльності можуть розробляти освітні програми — єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів, індивідуальних проєктів, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання. Освітні програми можуть відрізнятися від Типової освітньої програми

послідовністю викладання навчального матеріалу, обсягом його вивчення, наявністю додаткових компонентів змісту або використанням оригінальних форм, методів і засобів навчання.

Розподіл навчальних годин за темами, розділами, вибір форм і методів навчання вчитель визначає самостійно, враховуючи конкретні умови роботи, забезпечуючи водночас досягнення конкретних очікуваних результатів, зазначених у програмі.

Освітні програми можуть мати корекційно-розвивальний складник для осіб з особливими освітніми потребами. Для дітей з особливими потребами тривалість здобуття початкової освіти може бути подовжена.

Програми інваріантного складника Базового навчального плану є обов'язковими для використання в загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності.

Контроль і оцінювання навчальних досягнень здобувачів здійснюються на суб'єкт-суб'єктних засадах, що передбачає систематичне відстеження їхнього індивідуального розвитку у процесі навчання. За цих умов контрольно-оцінювальна діяльність набуває для здобувачів формувального характеру. Контроль спрямований на пошук ефективних шляхів поступу кожного здобувача у навчанні, а визначення особистих результатів здобувачів не передбачає порівняння із досягненнями інших і не підлягає статистичному обліку з боку адміністративних органів.

Упродовж навчання в початковій школі здобувачі освіти опановують способи самоконтролю, саморефлексії і самооцінювання, що сприяє вихованню відповідальності, розвитку інтересу, своєчасному виявленню прогалин у знаннях, уміннях, навичках та їх корекції.

Навчальні досягнення здобувачів у 1–2 класах підлягають вербальному, формувальному оцінюванню, у 3–4 — формувальному та підсумковому (бальному) оцінюванню.

Формувальне оцінювання має на меті: підтримати навчальний розвиток дітей; вибудувати індивідуальну траєкторію їхнього розвитку; діагностувати досягнення на кожному з етапів процесу навчання; вчасно виявляти проблеми й запобігати їх напашуванню; аналізувати хід реалізації навчальної програми й ухвалювати рішення щодо корегування програми і методів навчання відповідно до індивідуальних потреб дитини; мотивувати прагнення здобути максимально можливі результати; виховувати ціннісні якості особистості, бажання навчатися, не боятися помилок, переконання у власних можливостях і здібностях.

Підсумкове оцінювання передбачає зіставлення навчальних досягнень здобувачів з конкретними очікуваними результатами навчання, визначеними освітньою програмою.

Здобувачі початкової освіти проходять державну підсумкову атестацію, яка здійснюється лише з метою моніторингу якості освітньої діяльності закладів освіти та (або) якості освіти.

З метою неперервного відстеження результатів початкової освіти, їх прогнозування та коригування можуть проводитися моніторингові дослідження навчальних досягнень на національному, обласному, районному, шкільному рівнях, а також на рівні окремих класів. Аналіз результатів моніторингу дає можливість відстежувати стан реалізації цілей початкової освіти та вчасно приймати необхідні педагогічні рішення.

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

УКРАЇНЬСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Пояснювальна записка

Метою початкового курсу мовно-літературної освіти є розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- ♦ виховання в учнів позитивного емоційно-ціннісного ставлення до української мови, читання, дитячої книжки, формування пізнавального інтересу до рідного слова, прагнення вдосконалювати своє мовлення;
- ♦ розвиток мислення, мовлення, уяви, пізнавальних і літературно-творчих здібностей школярів;
- ♦ формування повноцінних навичок читання і письма, умінь брати участь у діалозі, інсценізаціях, створювати короткі усні й письмові монологічні висловлення;
- ♦ формування вмінь працювати з різними видами та джерелами інформації;
- ♦ ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики й жанрів, формування прийомів самостійної роботи з дитячими книжками;
- ♦ формування умінь опрацьовувати тексти різних видів (художні, науково-популярні, навчальні, медіатексти);
- ♦ дослідження мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови;
- ♦ залучення молодших школярів до практичного застосування умінь з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і життєвих ситуаціях.

Відповідно до зазначених мети і завдань у початковому курсі мовно-літературної освіти виділено такі **змістові лінії**: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

Змістова лінія **«Взаємодіємо усно»** спрямована на формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей.

Змістова лінія **«Читаємо»** передбачає формування в учнів повноцінної навички читання, умінь самостійно вибирати й опрацьовувати літературні тексти різних видів, дитячі книжки, висловлювати своє ставлення до прочитаного, сприймати художній текст як засіб збагачення особистого емоційно-чуттєвого, соціального досвіду, користуватися раціональними прийомами пошуку потрібної інформації в різних джерелах, працювати з інформацією в різних форматах, застосовувати її в навчально-пізнавальних, комунікативних ситуаціях, практичному досвіді.

Змістова лінія **«Взаємодіємо письмово»** спрямована на формування в молодших школярів повноцінної навички письма, умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Змістова лінія **«Досліджуємо медіа»** передбачає формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти.

Змістова лінія **«Досліджуємо мовні явища»** спрямована на дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в молодших школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя.

Змістові лінії реалізуються через такі інтегровані курси і навчальні предмети:

1 клас — інтегрований курс «Навчання грамоти»;

2 клас — навчальні предмети «Українська мова», «Читання» або інтегрований курс цих навчальних предметів;

3 клас — навчальні предмети «Українська мова», «Літературне читання»;

4 клас — навчальні предмети «Українська мова», «Літературне читання».

1 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Змістова лінія «Взаємодіємо усно»	
<p>з увагою <i>сприймає</i> усні репліки співрозмовника, <i>доречно реагує</i> на них; <i>виконує</i> навчальні та ігрові дії відповідно до прослуханої інструкції; <i>слухає й розуміє</i> коротке монологічне висловлення;</p> <p><i>відповідає на запитання</i> за змістом прослуханого (<i>хто? що? де? коли? як?</i>); <i>розповідає</i>, про що мовиться в тексті, який прослуховувався;</p> <p><i>ділиться</i> своїми почуттями та емоціями від почутого; <i>розповідає</i>, що зацікавило в усному повідомленні;</p> <p><i>відтворює</i> по ролях (з учнями або вчителем) діалог із прослуханих казок, розповідей; <i>вступає</i> в діалог на теми, які викликають зацікавлення; <i>самостійно формулює</i> репліки (запитання) до співрозмовника за змістом попередньо підготовленої короткої бесіди на добре знайому тему; <i>уважно слухає</i> співрозмовника й <i>адекватно відповідає</i> на його запитання; <i>користується</i> формулами мовленнєвого етикету в ситуаціях навчального та побутового спілкування (вітання, прощання, вибачення, подяка, звернення з проханням); <i>дотримується</i> правил спілкування з людьми різного віку; <i>використовує</i> відповідно до ситуації спілкування несловесні засоби (жести, міміка тощо); <i>регулює</i> дихання, силу голосу і темп мовлення у процесі спілкування;</p> <p><i>повторює</i> услід за вчителем зразок зв'язного висловлення (обсягом 2–3 речення) зі збереженням його змісту та інтонаційних особливостей; <i>переказує</i> знайому казку, короткий прослуханий текст з опорою на подані малюнки, словосполучення, запитання, план; <i>самостійно будує</i> коротке зв'язне висловлення за поданим початком, малюнком (ілюстрацією, серією малюнків), на основі прослуханого тексту або випадку з життя</p>	<p>Сприймання усної інформації.</p> <p>Аналіз та інтерпретація (розкриття змісту) почутого.</p> <p>Оцінювання усної інформації.</p> <p>Практичне оволодіння діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування.</p> <p>Створення усних монологічних висловлень</p>
Змістова лінія «Читаємо»	
<p><i>читає вголос</i> доступні тексти переважно цілими словами (окремі слова ускладненої структури — складами); <i>виявляє</i> у процесі читання <i>розуміння</i> значень більшості слів, <i>звертає увагу</i> на незнайомі слова, запитує у дорослих їх значення; <i>правильно інтонує</i> речення, у кінці яких стоять різні розділові знаки (після попередньої підготовки);</p> <p><i>читає і називає</i> нескладні за змістом і формою фольклорні та літературні тексти (загадка, лічилка, казка, вірш, оповідання);</p> <p><i>виділяє</i> в структурі тексту заголовки; <i>пояснює</i> зв'язок заголовка та ілюстрацій зі змістом твору (у прозорих випадках); <i>виявляє розуміння</i> фактичного змісту невеликих за обсягом і нескладних текстів: <i>пояснює</i>, яка подія відбулася, <i>називає</i> персонажів твору, <i>відповідає на запитання</i> за змістом прочитаного; <i>пояснює</i>, якими словами в тексті автор описує характер героя, його зовнішність, передає красу природи і т. ін. (з допомогою вчителя); <i>переказує</i> близько до змісту прочитаний твір чи окремі його епізоди з опорою на ілюстрації, запитання вчителя;</p> <p><i>висловлює власне ставлення</i> до прочитаного: хороший / поганий вчинок, хто сподобався / не сподобався в творі, які епізоди найбільше запам'яталися, вразили;</p> <p><i>читає по ролях</i> діалоги з казок, оповідань, віршів (після попередньої підготовки);</p>	<p>Формування і розвиток навички читання.</p> <p>Сприймання і практичне розрізнення художніх текстів.</p> <p>Аналіз та інтерпретація змісту тексту.</p> <p>Формування рефлексивного досвіду за змістом прочитаного.</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p>має уявлення про найважливіші джерела інформації: дитячі книжки, журнали, енциклопедії, телебачення, бібліотека, Інтернет; розрізняє вербальну і візуальну інформації в тексті; знаходить за завданням учителя потрібну візуальну інформацію в дитячій книжці, дитячому журналі, пояснює її зміст;</p> <p>знаходить і називає елементи дитячої книжки (прізвище автора, заголовок, ілюстрації), спираючись на них, висловлює здогад, про що може розповідатися в книжці (творі); розрізняє дитячі книжки казок, оповідань, віршів у виданнях з чітко вираженим поліграфічним оформленням (ілюстраціями, заголовком, графічним представленням тексту); дотримується правил збереження книжки та гігієни читання (під керівництвом дорослого);</p> <p>пояснює свої читацькі вподобання (яким темам надає перевагу); відповідає на запитання, про що (про кого) любить читати; називає своїх улюблених літературних героїв</p>	<p>Ознайомлення з різними джерелами та видами інформації.</p> <p>Робота з дитячою книжкою.</p> <p>Орієнтовний зміст літературного матеріалу: дитяча література в авторській, жанрово-тематичній різноманітності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • твори усної народної творчості (казки, лічилки, загадки, скоромовки, пісеньки та ін.), • доступні віку художні твори відомих письменників України та зарубіжжя на актуальні теми для дітей: літературні казки, оповідання, вірші, комікси; • науково-художні дитячі тексти; • дитяча періодика <p>теми дитячого читання: про Батьківщину, сім'ю, живу й неживу природу, дітей, шкільне життя, дружбу, пригоди, винаходи, фантастика та ін.</p>
Змістова лінія «Взаємодіємо письмово»	
<p>називає і розбірливо пише всі рукописні малі й великі літери українського алфавіту, дотримуючись графічних, технічних, гігієнічних вимог; розрізняє друковане і рукописне письмо; списує слова і речення з друкованого і рукописного тексту; пише під диктування слова, речення з 3–4 слів;</p> <p>добирає й записує назву малюнка, заголовки до тексту (з допомогою вчителя); складає й записує речення за ілюстрацією, життєвою ситуацією (самостійно та з допомогою вчителя); дотримується культури оформлення письмових робіт;</p> <p>перевіряє написане; виявляє і виправляє недоліки письма (графічні, орфографічні, пунктуаційні) самостійно чи з допомогою вчителя</p>	<p>Формування і розвиток навички письма.</p> <p>Створення власних письмових висловлень.</p> <p>Перевірка письмових робіт</p>
Змістова лінія «Досліджуємо медіа»	
<p>сприймає зміст і форму простих медіапродуктів (малюнки, світлини, комікси, дитячі журнали, мультфільми тощо), бере участь в їх обговоренні; бере участь в обговоренні змісту і форми медіапродуктів; розповідає про свої враження від прослуханих / переглянутих медіапродуктів</p>	<p>Робота з медіапродукцією</p>
Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища»	
<p>має уявлення про мовні звуки; розрізняє голосні і приголосні звуки за звучанням та способом вимовляння; правильно вимовляє тверді й м'які, дзвінки й глухі приголосні звуки;</p>	<p>Дослідження мовних звуків, правильна їх вимова.</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p><i>відтворює ланцюжок звуків у почутому слові (без явищ асиміляції); пояснює зміну значення слова в результаті заміни одного зі звуків; має уявлення про букви, розрізняє звуки і букви;</i></p> <p><i>позначає мовні звуки буквами на письмі; правильно записує слова, вимова й написання яких збігаються; правильно позначає на письмі м'якість приголосних звуків; відтворює алфавітні назви букв;</i></p> <p><i>має уявлення про склад, вимовляє слова по складах; пояснює співвідношення між звуками і буквами у складі, слові; поділяє на склади слова під час переносу їх частин в інший рядок;</i></p> <p><i>має уявлення про наголос, визначає на слух склад, який вимовляється з більшою силою голосу; розрізняє наголошений і ненаголошені склади в слові; правильно наголошує загальноживані слова; пояснює залежність значення слова від зміни наголосу в ньому (в окремих випадках);</i></p> <p><i>має уявлення про номінативну функцію слова; співвідносить слово і зображення відповідного предмета, дії, ознаки, числа; розрізняє близькі й протилежні за значенням слова; розпізнає слова, які мають кілька значень; доповнює тематичні групи слів; встановлює відповідність між родовою і видовими назвами;</i></p> <p><i>упізнає і розрізняє слова — назви предметів, ознак, дій, чисел, службові слова (з допомогою вчителя); ставить до слів питання хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки? (з допомогою вчителя);</i></p> <p><i>має уявлення про речення; розпізнає речення за графічними орієнтирами (велика буква на початку, розділовий знак у кінці); визначає кількість слів у реченні, яке складається з 1–4 слів; інтонаційно правильно вимовляє (читає) розповідні, питальні й окличні речення і відповідно оформлює їх на письмі (використовує відповідні розділові знаки); дотримується правила вживання великої літери на початку речення; доповнює речення 1–2 словами за змістом; складає речення за малюнком, з поданих слів, на задану тему;</i></p> <p><i>має уявлення про текст (практично відрізняє його від речення); добирає заголовок до тексту (з допомогою вчителя); визначає кількість речень у тексті (з 2–4 речень), виявляє їх межі за графічними орієнтирами</i></p>	<p>Позначення звуків буквами.</p> <p>Вправлення у поділі слів на склади.</p> <p>Дослідження ролі наголосу в словах.</p> <p>Спостереження за лексичним значенням слів.</p> <p>Ознайомлення зі словами — назвами предметів, ознак, дій, чисел, службовими словами.</p> <p>Дослідження і конструювання речень.</p> <p>Дослідження тексту.</p>

2 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Змістова лінія «Взаємодіємо усно»	
<p><i>з увагою сприймає усні репліки співрозмовника, перепитує, доречно реагує на них;</i></p> <p><i>виконує сприйняті на слух інструкції щодо виконання поставлених учителем навчальних завдань;</i></p> <p><i>сприймає монологічне висловлення й використовує усну інформацію з конкретною метою;</i></p> <p><i>відповідає на запитання за змістом прослуханого і ставить запитання до усного повідомлення;</i></p>	<p>Сприймання усної інформації.</p> <p>Аналіз та інтерпретація (розкриття змісту) почутого.</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p><i>відтворює</i> основний зміст усного повідомлення; <i>вибирає</i> інформацію з почутого і <i>пояснює</i>, чому вона зацікавила, <i>обговорює</i> її з іншими особами;</p> <p><i>висловлює</i> своє ставлення до почутого: до подій, персонажів тексту; <i>розповідає</i> про власні почуття, які викликав прослуханий текст; <i>пояснює</i>, чому щось подобається, а щось ні;</p> <p><i>бере участь</i> у розігруванні діалогів за змістом малих фольклорних форм, казок, віршів, <i>використовує</i> доречно силу голосу, темп мовлення, міміку, жести, рухи; <i>вступає</i> в діалог, <i>підтримує</i> й <i>ініціює</i> діалог на добре відому тему та на теми, які викликають зацікавлення; <i>користується</i> формулами мовленнєвого етикету (ввічливими словами); <i>дотримується</i> правил спілкування; <i>використовує</i> відповідно до ситуації спілкування несловесні засоби (жести, міміка тощо); <i>регулює</i> дихання, силу голосу і темп мовлення у процесі спілкування;</p> <p><i>усно переказує</i> текст з опорою на допоміжні матеріали (ілюстрація, план, опорні слова, словосполучення); <i>створює</i> власне висловлення за ілюстраціями; <i>розповідає</i> про свої спостереження, враження, події з власного життя; <i>впевнено висловлює</i> свої думки</p>	<p>Оцінювання усної інформації.</p> <p>Практичне оволодіння діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування.</p> <p>Створення усних монологічних висловлень</p>
Змістова лінія «Читаємо»	
<p><i>читає вголос</i> правильно, свідомо, плавно, цілими словами нескладні за змістом і формою тексти; <i>виявляє початкові уміння</i> читати мовчки; <i>пояснює</i> значення більшості слів, ужитих у прямому та переносному значеннях; <i>знаходить у тексті</i> незнайомі слова, з'ясовує їх значення, користуючись виносками, тлумачним словником, а також через контекст (з допомогою вчителя); <i>правильно інтонує</i> прості речення будь-якого виду; <i>користується</i> найпростішими прийомами регулювання темпу читання, сили голосу, дихання залежно від змісту тексту (самостійно та за завданням учителя);</p> <p><i>самостійно читає</i>, <i>практично розрізняє</i> з опорою на найпростіші жанрові особливості тексти малих фольклорних форм, що опрацьовувалися під час навчання, а також літературних жанрів (казка, вірш, оповідання, уривки з повістей-казок), <i>правильно їх називає</i>, <i>визначає</i> емоційний настрій; <i>самостійно читає та розрізняє</i> нехудожні тексти за відсутністю у їх змісті діалогів, яскравих образних висловів, наявністю наукових понять, фактів, історичних дат, передачі інформації;</p> <p><i>виділяє</i> в структурі художнього і нехудожнього текстів заголовки, ілюстрації, схеми, таблиці, <i>використовує їх</i> для прогнозування орієнтовного змісту тексту та кращого його розуміння; <i>виявляє розуміння</i> фактичного змісту тексту та основних думок художніх і нехудожніх текстів (з допомогою вчителя); <i>пояснює</i>, які, де, коли відбулися події; <i>визначає</i>, <i>правильно називає</i> персонажів художнього твору, <i>виділяє</i> серед них головного; <i>перераховує</i> цікаві факти, важливі ідеї в інформаційному тексті; <i>встановлює зв'язки</i> між подіями, дійовими особами; <i>ставить запитання</i> за фактичним змістом прочитаного з метою уточнення свого розуміння; <i>розпізнає</i>, <i>називає</i> в тексті яскраві, образні слова, вислови, <i>пояснює</i> їх роль у творі (з допомогою вчителя); <i>передає зміст</i> (детально або вибірково) твору чи окремих епізодів з дотриманням логіки викладу, а також з урахуванням структурних елементів тексту: зачину, основної частини, кінцівки; <i>пояснює вчинки</i> персонажів у творі, <i>висловлює</i> щодо них найпростіші оцінні судження; <i>обґрунтовує</i> свої висновки (з допомогою вчителя);</p>	<p>Формування і розвиток навички читання.</p> <p>Сприймання і практичне розрізнення текстів різних видів.</p> <p>Аналіз та інтерпретація змісту текстів.</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p><i>розповідає</i> про свої загальні враження, почуття від прочитаного, (що саме сподобалося / не сподобалося, що було цікаво / нецікаво, що нового дізнався / дізналась), <i>підтверджує</i> свої думки фактами з тексту; <i>пов'язує</i> зміст прочитаного зі своїми знаннями, попереднім читацьким, а також власним життєвим емоційно-чуттєвим досвідом; <i>передає</i> власне ставлення до подій, вчинків персонажів через ілюстрування, декламацію, рольові ігри, інсценізацію твору чи окремих його епізодів (з використанням вербальних і невербальних засобів художньої виразності); <i>імпровізує</i> з репліками, відтворюючи діалоги з казок, віршів, оповідань; <i>бере участь</i> у колективному обговоренні прочитаного: <i>зацікавлено й уважно слухає</i> співрозмовників, <i>толерантно ставиться</i> до їхніх думок, <i>пояснює</i> своє розуміння дискусійних питань;</p> <p><i>знає і називає</i> найважливіші інформаційні ресурси: бібліотека, Інтернет, телебачення, дитячі газети, журнали, книжки, довідкові видання; <i>знаходить</i> у нехудожніх і навчальних текстах відповіді на запитання, поставлені вчителем; <i>здійснює</i> пошук потрібної інформації у дитячих довідкових виданнях; <i>виявляє</i> в тексті і <i>пояснює</i> зміст графічної інформації (таблиця, схема, емотикони тощо); <i>аналізує</i> одержану інформацію, звертається до дорослих (коли є сумнів) за підтвердженням її правдивості, достовірності; <i>застосовує</i> одержану інформацію в навчальній діяльності та практичному досвіді; <i>перетворює</i> вербальну інформацію із суцільного тексту у візуальну (малюнок, кадри до мультфільму, таблиця, схема тощо);</p> <p><i>розпочинає ознайомлення</i> з новою дитячою книжкою з розглядання її структурних елементів: обкладинки, титульного аркуша, ілюстрацій, змісту (переліку)творів, <i>правильно їх називає</i>; <i>передбачає</i> орієнтовний зміст твору, дитячої книжки за вказаними елементами; <i>розрізняє</i> дитячі книжки за типом видання: книжка-твір, книжка-збірка, енциклопедія, дитячий журнал, словник; <i>добирає</i> для читання дитячі книжки на відповідну тему: казки про тварин, пригоди, фантастика та ін.; <i>визначає</i> мету свого читання (для проведення цікавого дозвілля, знаходження потрібної інформації та ін.), <i>обирає, читає</i> відповідні книжки, <i>пояснює</i> свій вибір; <i>перечитує</i> книжки, окремі їх епізоди для кращого розуміння змісту та вдосконалення навички читання;</p> <p><i>має уявлення</i> про жанри й теми дитячого читання; <i>називає</i> твори, дитячі книжки, що сподобалися, <i>розповідає</i>, які епізоди справили найбільше враження; <i>називає</i> кілька прізвищ авторів прочитаних творів; <i>називає</i> державні символи України й окремі національні символи, традиції українського народу</p>	<p>Формування рефлексивного досвіду за змістом прочитаного.</p> <p>Робота з різними джерелами і видами інформації.</p> <p>Робота з дитячою книжкою.</p> <p>Орієнтовний зміст літературного матеріалу: <i>дитяча література в авторській, жанрово-тематичній різноманітності:</i> — твори усної народної творчості, дитячий фольклор; — твори відомих письменників-класиків України та зарубіжжя на актуальні теми для дітей; — художня вітчизняна і зарубіжна література сучасних письменників: казки, легенди, оповідання, вірші, повісті-казки, комікси; — науково-пізнавальна література для дітей: книжки, енциклопедії, довідники; — дитяча періодика;</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
	<p>теми дитячого читання: про Батьківщину, сім'ю, на героїко-патріотичну тематику, про живу й неживу природу, дітей, дружбу, шкільне життя, пригоди, фантастика, дитячі детективи, винаходи, відкриття, сучасні технології та ін.</p>
Змістова лінія «Взаємодіємо письмово»	
<p>пише розбірливо, охайно з однаковим нахилом букв; дотримується свідомо гігієнічних правил письма; дотримується культури оформлення письмових робіт: розташовує самостійно заголовок у рядку, дотримується поля, правого і лівого краю сторінки, абзаців, робить акуратні виправлення; розташовує слова й віршові строфи в колонку; записує слова в таблицю;</p> <p>обмінюється елементарними письмовими повідомленнями (записка, лист, вітальна листівка та ін.); обирає для написання повідомлення відповідне оформлення (шрифт, розмір, колір тощо); відновлює деформований текст з 3–4 речень; створює і записує коротке зв'язне висловлення на добре відому та цікаву тему;</p> <p>перевіряє (з допомогою вчителя), чи грамотно написаний власний текст; виправляє орфографічні й пунктуаційні помилки на вивчені правила (самостійно і з допомогою вчителя); удосконалює текст із часто повторюваними словами шляхом заміни їх синонімами та займенниками (без уживання термінів)</p>	<p>Формування і розвиток навички письма.</p> <p>Створення власних письмових висловлень.</p> <p>Перевірка й редагування текстів</p>
Змістова лінія «Досліджуємо медіа»	
<p>сприймає й обговорює прості медіапродукти; обговорює зміст і форму простих медіапродуктів, розповідає, про що в них ідеться; визначає, кому і для чого призначений медіапродукт; пояснює зміст вербальної і невербальної інформації в медіапродуктах; висловлює свої думки і почуття з приводу прослуханих / переглянутих медіапродуктів (коміксів, дитячих журналів, реклами); створює прості медіапродукти (листівка, sms-повідомлення, фотоколаж тощо) з допомогою інших осіб</p>	<p>Робота з медіапродукцією</p>
Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища»	
<p>аналізує звуко-буквений склад слова; експериментує зі словами: змінює, додає, вилучає один звук (букву), склад у словах так, щоб вийшло інше слово; правильно вимовляє слова з дзвінками приголосними звуками в кінці слова і складу перед глухим; правильно вимовляє й записує слова з апострофом; правильно наголошує загальноновживані слова; експериментує з наголосом: порівнює і пояснює значення слів, які відрізняються лише наголосом;</p> <p>ділить слова на склади; переносить слова з рядка в рядок складами; не відриває при переносі від слова склад, позначений однією буквою; правильно переносить слова зі збігом приголосних, з літерами ь, й, буквосполученнями дж, дз, йо, ьо, апострофом;</p> <p>правильно читає (напам'ять або із запису) український алфавіт; розташовує 5–6 слів за алфавітом з орієнтацією на першу літеру; користується алфавітом у роботі з навчальними словниками;</p>	<p>Дослідження звуко-буквеного складу слів, правильна їх вимова і написання.</p> <p>Користування правилами переносу слів.</p> <p>Користування алфавітом.</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p><i>розпізнає</i> слова, близькі і протилежні за значенням; <i>розрізняє</i> пряме й переносне значення слів; <i>пояснює</i> різні значення багатозначних слів (з допомогою вчителя); <i>розподіляє</i> ряд слів на 2 групи за смисловою ознакою; <i>доповнює</i> кожну групу 2–3 словами; <i>доречно вживає</i> слова різних лексичних груп у власному мовленні;</p>	<p>Дослідження лексичного значення слова. Використання лексичного багатства української мови у власному мовленні.</p>
<p><i>розрізняє</i> слова, які відповідають на питання <i>хто?</i> і <i>що?</i>; <i>правильно вживає</i> велику / малу літери у власних / загальних назвах; <i>змінює</i> іменники за числами (один — багато);</p>	<p>Дослідження ролі іменників у мовленні і використання їх у власних висловленнях.</p>
<p><i>впізнає</i> слова, які відповідають на питання <i>який? яка? яке? які?</i> окремо та в реченнях, у тексті; <i>утворює</i> словосполучення іменників з прикметниками; <i>добирає</i> до відомого предмета відповідні ознаки;</p>	<p>Дослідження виражальних можливостей прикметників, використання їх з метою уварнення мовлення.</p>
<p><i>впізнає</i> слова-назви дій, <i>ставить</i> до них питання; <i>добирає</i> влучно дієслова для висловлення власних думок;</p>	<p>Спостереження за роллю дієслів у мовленні і застосування їх у власних висловленнях.</p>
<p><i>розрізняє</i> слова, які називають числа, <i>ставить</i> до них питання <i>скільки?</i>; <i>утворює</i> словосполучення числівників з іменниками;</p>	<p>Дослідження числівників і використання їх у мовленні.</p>
<p><i>розрізняє</i> слова, що називають предмети, ознаки, дії, числа, <i>ставить</i> до них питання; <i>добирає</i> самостійно 4–6 слів, які відповідають на питання <i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки?</i>; <i>розподіляє</i> слова на групи за значенням та питаннями (за частинами мови);</p>	<p>Спостереження за словами, які служать для назви предметів, ознак, дій, чисел.</p>
<p><i>упізнає</i> в реченні службові слова; <i>пише</i> їх окремо від інших слів; <i>пов'язує</i> між собою слова за допомогою службових слів;</p>	<p>Дослідження значення в мовленні службових слів і використання їх для зв'язку слів у реченні.</p>
<p><i>розпізнає</i> речення за його основними ознаками; <i>пояснює</i> роль різних видів речень для досягнення мети спілкування; <i>правильно відтворює</i> інтонацію розповідних, питальних і спонукальних, окличних та неокличних речень; <i>використовує</i> відповідні розділові знаки в кінці речень під час письма; <i>поширює</i> речення словами за поданими питаннями; <i>складає і записує</i> речення за малюнком, на задану тему;</p>	<p>Дослідження і конструювання речень.</p>
<p><i>розпізнає</i> текст за основними ознаками; <i>розрізняє</i> текст-розповідь і текст-опис та <i>пояснює</i> їх призначення; <i>добирає</i> заголовок до тексту; <i>визначає</i> в тексті зачин, основну частину, кінцівку; <i>знаходить</i> у художніх текстах виражальні засоби мови, <i>пояснює</i> їх роль; <i>складає і записує</i> невеликий текст (3–4 речення) за ілюстрацією, серією малюнків, про події з власного життя; <i>використовує</i> займенники, прислівники, контекстні синоніми (без уживання термінів) для зв'язку речень у тексті та уникнення повторів;</p>	<p>Дослідження і складання текстів.</p>
<p><i>перевіряє і вдосконалює</i> власні тексти, усуваючи лексичні повтори</p>	<p>Удосконалення текстів</p>

ІНШОМОВНА ГАЛУЗЬ

ІНОЗЕМНА МОВА

Пояснювальна записка

Мета початкової загальної середньої освіти

Головна мета навчання іноземної мови у початковій школі полягає у формуванні в учнів комунікативної компетенції, що забезпечується лінгвістичним, мовленнєвим і соціокультурним досвідом, узгодженим з віковими можливостями молодших школярів.

Початковий етап навчання іноземної мови у сучасному загальноосвітньому навчальному закладі надзвичайно важливий, оскільки в цей період закладаються психолінгвістичні основи іноземної комунікативної компетенції, необхідні та достатні для подальшого її розвитку й удосконалення. Тут відбувається становлення засад для формування іноземних фонетичних, лексичних, граматичних та орфографічних навичок, а також умінь сприймати на слух, говорити, читати й писати у межах визначених програмою результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Зміст навчання іноземної мови у початковій школі добирається відповідно до психо-фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку.

У початковій школі важливо зацікавити учнів вивченням іноземної мови, викликати в них позитивне ставлення до предмета, вмотивувати необхідність володіння іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування.

Завдання іноземних мов у реалізації мети початкової загальної середньої освіти

Зміст навчання забезпечується єдністю предметного, процесуального та емоційно-ціннісного компонентів і створюється на засадах оволодіння іноземною мовою у контексті міжкультурної парадигми, що передбачає навчання мови народу, який нею спілкується, та ознайомлення з його культурою. Такий підхід зумовлює формування готовності до міжкультурної комунікації у межах типових сфер, тем і ситуацій спілкування, визначених навчальною програмою. На кінець 2-го класу учні досягають рівня Pre A1, а на кінець 4-го класу — рівня A1. Ці рівні характеризують результати навчальних досягнень у кожному виді мовленнєвої діяльності та узгоджуються із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання.

Завдання полягає у формуванні вмінь:

- ♦ здійснювати спілкування в межах сфер, тем і ситуацій, визначених чинною навчальною програмою;
- ♦ розуміти на слух зміст автентичних текстів;
- ♦ читати і розуміти автентичні тексти різних жанрів і видів із різним рівнем розуміння змісту;
- ♦ здійснювати спілкування у письмовій формі відповідно до поставлених завдань;
- ♦ адекватно використовувати досвід, набутий у вивченні рідної мови та інших навчальних предметів;
- ♦ використовувати у разі потреби невербальні засоби спілкування за умови дефіциту наявних мовних засобів;
- ♦ критично оцінювати інформацію та використовувати її для різних потреб;
- ♦ висловлювати свої думки, почуття та ставлення;
- ♦ ефективно взаємодіяти з іншими усно, письмово та за допомогою засобів електронного спілкування.

Функції іноземних мов у реалізації мети початкової загальної середньої освіти

У процесі навчання іноземного спілкування комплексно реалізуються освітня, виховна і розвивальна функції.

Освітня функція спрямована на:

- ♦ усвідомлення учнями значення іноземної мови для життя у мультилінгвальному та полікультурному світовому просторі;
- ♦ оволодіння знаннями про культуру, історію, реалії та традиції країн виучуваної мови;
- ♦ залучення учнів до діалогу культур (рідної та іноземної);
- ♦ розуміння власних індивідуальних особливостей як психофізіологічних засад для оволодіння іноземною мовою;

- ♦ формування вміння використовувати в разі потреби різноманітні стратегії для задоволення власних іншомовних комунікативних намірів (працювати з підручником, словником, довідковою літературою, мультимедійними засобами тощо).
Виховна функція сприяє:
- ♦ формуванню в учнів позитивного ставлення до іноземної мови як засобу спілкування, поваги до народу, носія цієї мови, толерантного ставлення до його культури, звичаїв і способу життя;
- ♦ розвитку культури спілкування, прийнятої в сучасному цивілізованому суспільстві;
- ♦ емоційно-ціннісному ставленню до всього, що нас оточує;
- ♦ розумінню важливості оволодіння іноземною мовою і потреби користуватися нею як засобом спілкування.
Розвивальна функція сприяє розвитку в учнів:
- ♦ мовних, інтелектуальних і пізнавальних здібностей;
- ♦ готовності брати участь в іншомовному спілкуванні;
- ♦ потребу подальшого самовдосконалення у сфері використання іноземної мови;
- ♦ здатності переносити знання й уміння у нову ситуацію шляхом виконання проблемно-пошукової діяльності.

Компетентнісний потенціал галузі «Іноземні мови» у початковій школі

Провідним засобом реалізації вказаної мети є компетентнісний підхід до організації навчання у загальноосвітній школі на основі ключових компетентностей як результату навчання.

	Ключові компетентності	Компоненти
1	Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами	Уміння: <ul style="list-style-type: none"> • використовувати українознавчий компонент в усіх видах мовленнєвої діяльності; • засобами іноземної мови популяризувати Україну, українську мову, культуру, традиції. Ставлення: <ul style="list-style-type: none"> • гордість за Україну, її мову та культуру; • розуміння потреби популяризувати Україну у світі засобами іноземних мов; • готовність до міжкультурного діалогу.
2	Спілкування іноземними мовами	<ul style="list-style-type: none"> • Реалізується через предметні компетентності.
3	Математична компетентність	Уміння: <ul style="list-style-type: none"> • розв'язувати комунікативні та навчальні проблеми, застосовуючи логіко-математичний інтелект. Ставлення: <ul style="list-style-type: none"> • готовність до пошуку різноманітних способів розв'язання комунікативних і навчальних проблем.
4	Основні компетентності у природничих науках і технологіях	Уміння: <ul style="list-style-type: none"> • описувати іноземною мовою природні явища, аналізувати та оцінювати їх роль у життєдіяльності людини. Ставлення: <ul style="list-style-type: none"> • інтерес до природи та почуття відповідальності за її збереження.
5	Інформаційно-цифрова компетентність	Уміння: <ul style="list-style-type: none"> • вивчати іноземну мову з використанням спеціальних програмних засобів, ігор, соціальних мереж; • створювати інформаційні об'єкти іноземними мовами; • спілкуватися іноземною мовою з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; • застосовувати ІКТ відповідно до поставлених завдань. Ставлення: <ul style="list-style-type: none"> • готовність дотримуватись мережевого етикету.

	Ключові компетентності	Компоненти
6	Уміння вчитися упродовж життя	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> самостійно працювати з підручником, шукати нову інформацію з різних джерел та критично оцінювати її; організувати свій час і навчальний простір; оцінювати власні навчальні досягнення. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> впевненість у спілкуванні іноземною мовою; подолання власних мовних бар'єрів; наполегливість; внутрішня мотивація та впевненість в успіху.
7	Ініціативність і підприємливість	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> ініціювати усну, писемну, зокрема онлайн взаємодію іноземною мовою для розв'язання конкретної життєвої ситуації. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> дотримання етичної поведінки під час розв'язання життєвих ситуацій; комунікабельність та ініціативність; креативність.
8	Соціальна та громадянська компетентності	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> формулювати власну позицію; співпрацювати з іншими на результат, спілкуючись іноземною мовою. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> толерантність у спілкуванні з іншими.
9	Обізнаність та самовираження сфері культури	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> висловлювати іноземною мовою власні почуття, переживання і судження. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> усвідомлення цінності культури для людини і суспільства; повага до багатства і різноманітності культур.
10	Екологічна грамотність і здорове життя	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> пропагувати здоровий спосіб життя засобами іноземної мови. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> сприймання природи як цілісної системи; готовність обговорювати питання, пов'язані із збереженням навколишнього середовища; відповідальне ставлення до власного здоров'я та безпеки.

Такі ключові компетентності, як уміння вчитися, ініціативність і підприємливість, екологічна грамотність і здорове життя, соціальна та громадянська компетентності можуть формуватися відразу засобами усіх навчальних предметів і є метапредметними. Виокремлення в навчальних програмах таких інтегрованих змістових ліній, як «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність» спрямоване на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях. Інтегровані змістові лінії реалізуються під час вивчення іноземної мови у спеціалізованих школах із поглибленим вивченням та у загальноосвітніх навчальних закладах. Діяльність та уміння із змістових ліній добираються відповідно до комунікативної потреби, тематики ситуативного спілкування, віку та рівня підготовленості учнів.

Інтегровані змістові лінії та орієнтовні способи їх реалізації у початковій школі

Змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» спрямована на формування основ соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства.

Засобами іноземних мов учнів орієнтують на:

- ♦ сприймання природи як цілісної системи;
- ♦ взаємозв'язок людини й навколишнього середовища;
- ♦ готовність обговорювати питання, пов'язані із збереженням навколишнього середовища;

Реалізація змістової лінії «Громадянська відповідальність» сприяє формуванню основ відповідального ставлення до громади і суспільства.

Засобами іноземних мов учнів орієнтують на уміння:

- ♦ усвідомлення дитиною власних прав і обов'язків;
- ♦ формування толерантного ставлення до інших;
- ♦ уміння співпрацювати та приймати спільні рішення.

Реалізація змістової лінії «Здоров'я і безпека» сприяє формуванню безпечного життєвого середовища та основ здорового способу життя.

Засобами іноземних мов учнів орієнтують на:

- ♦ розуміння правил безпечної поведінки;
- ♦ усвідомлення впливу шкідливих звичок на здоров'я людини;
- ♦ дотримання здорового способу життя.

Змістова лінія «Підприємливість та фінансова грамотність» спрямована на розуміння практичних аспектів фінансових питань.

Засобами іноземних мов учнів орієнтують на:

- ♦ усвідомлення власних фінансових потреб;
- ♦ продукування ідей та їх реалізацію;
- ♦ уміння визначати пріоритети та планувати дії.

Тема	Змістова лінія			
	Екологічна безпека та сталий розвиток	Громадянська відповідальність	Здоров'я і безпека	Підприємливість та фінансова грамотність
Я, моя родина і друзі		Розуміє важливість допомоги батькам та розповідає про свої обов'язки.	Виявляє відповідальне ставлення до власного здоров'я.	Виявляє ініціативу та відповідальність у плануванні робочого дня.
		Оцінює власні вчинки та вчинки інших людей.		
		Вибудовує товариські стосунки з оточуючими людьми.		
Відпочинок і дозвілля	Розуміє необхідність приведення в порядок місця відпочинку.	Враховує думку товаришів при виборі того чи іншого виду відпочинку.	Розуміє базові правила безпечної поведінки.	
Природа та навколишнє середовище	Цінує та бережливо ставиться до природи.	Висловлюється про важливість допомоги тваринам та збереження природи.		
Людина	Розуміє наслідки нерациональних дій людини на навколишнє середовище.	Виявляє толерантне ставлення до людей.	Розпізнає позитивні та негативні чинники, що впливають на здоров'я людини.	
			Розуміє важливість дотримання правил гігієни, рухового режиму та фізичного навантаження.	
Помешкання			Розуміє необхідність дотримання чистоти та порядку у власному помешканні.	
Харчування			Розрізняє здорову та шкідливу їжу.	Складає просте меню з корисних продуктів.
				Раціонально розподіляє кошти під час покупки.
Подорож	Виявляє ціннісне ставлення до природи під час подорожі.		Обирає безпечний шлях пересування.	Обирає оптимальний вид транспорту.
Свята й традиції				Розуміє необхідність планування покупок на святкування у межах бюджету.

Тема	Змістова лінія			
	Екологічна безпека та сталий розвиток	Громадянська відповідальність	Здоров'я і безпека	Підприємливість та фінансова грамотність
Школа та шкільне життя		Використовує модель поведінки, яка не суперечить правилам шкільного життя.		

**Загальні очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів
(Комунікативна компетентність)**

Комунікативні види мовленнєвої діяльності	Комунікативні уміння	Рівні та дескриптори володіння іноземною мовою відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання	
		1–2 класи	3–4 класи
		Pre A1	A1
Рецептивні	Сприймання на слух	Розуміє короткі, прості запитання та твердження, які вимовляються повільно та чітко, за потреби повторюються, та супроводжуються візуальними опорами або жестами задля покращення розуміння.	Розуміє повільне та чітке мовлення з довгими паузами задля полегшення усвідомлення змісту почутого.
		Розпізнає знайомі слова повсякденного вжитку у знайомому контексті, якщо мовлення повільне та чітке.	Розуміє конкретну інформацію (наприклад, про місце або час) у знайомому повсякденному контексті, якщо мовлення повільне та чітке.
		Розпізнає числа, ціни, дати та дні тижня у знайомому контексті, якщо мовлення повільне та чітке.	
	Зорове сприймання	Розпізнає знайомі слова у супроводі малюнків, наприклад, у меню ресторанів швидкого харчування, де є фотографії страв, або у книжці з малюнками, де використовується знайома лексика.	Розуміє дуже короткі, прості тексти, читаючи їх пофразово, впізнаючи знайомі імена, слова та основні фрази, перерахувавши за потреби.
Інтеракційні	Усна взаємодія	Ставить та відповідає на запитання про себе та щоденні справи, вживаючи короткі, формульні вирази та покладаючись на жести для підкріплення інформації.	Взаємодіє у простий спосіб, але комунікація повністю залежить від повторення в уповільненому темпі, перефразування та доповнення. Ставить і відповідає на прості запитання, ініціює і вербально реагує на прості твердження, які стосуються нагальних потреб і дуже знайомих тем.
	Писемна взаємодія	Пише короткі фрази для надання базової інформації (ім'я, адреса, родина), в анкет або записці, використовуючи словник.	Запитує та надає особисту інформацію у письмовій формі.
	Онлайн взаємодія	Встановлює базовий соціальний контакт онлайн, вживаючи найпростіші ввічливі форми вітання та прощання. Розміщує прості онлайн вітання, вживаючи основні формульні вирази. Розміщує онлайн прості короткі твердження про себе, якщо їх можна вибрати з меню та/або скористатись онлайн перекладачем.	Пише дуже прості повідомлення та онлайн листівки, які складаються з низки коротких речень. Здійснює прості онлайн покупки та робить заявки під наглядом дорослих.

Комунікативні види мовленнєвої діяльності	Комунікативні уміння	Рівні та дескриптори володіння іноземною мовою відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання	
		1–2 класи	3–4 класи
		Pre A1	A1
Продуктивні	Усне продукування	Продукує короткі фрази про себе, надаючи базову персональну інформацію (напр., ім'я, адреса, родина, національність)	Будує прості, здебільшого відокремлені фрази про людей і місця.
	Писемне продукування	Надає базову інформацію в письмовій формі (наприклад, ім'я, адреса, національність), з можливим використанням словника.	Надає у письмовому вигляді інформацію про себе (наприклад, уподобання, родина, домашні улюбленці), використовуючи прості слова та вирази. Пише прості фрази та речення.

Очікувана соціолінгвістична відповідність на кінець 4-го класу

A1	Pre A1
Встановлює базовий соціальний контакт, використовуючи найпростіші форми ввічливості: привітання та прощання; представлення.	Дескриптори відсутні

Лінгвістична компетенція на кінець 4-го класу

Лінгвістичний діапазон	A1	Pre A1
Загальний	Володіє базовим діапазоном простих виразів про особисті деталі та потреби конкретного типу.	Вживає окремі слова та базові вирази задля надання простої інформації про себе.
	Використовує деякі базові структури в простих реченнях, дещо оминаючи або скорочуючи деякі елементи.	
Лексичний	Має елементарний словниковий запас для використання в конкретних ситуаціях.	Дескриптори відсутні
Граматичний	Вживає обмежену кількість простих граматичних структур та шаблонних речень у межах вивченого матеріалу.	Дотримується дуже простих принципів порядку слів у коротких реченнях.
Фонологічний	Вимова дуже обмеженого репертуару вивчених слів та фраз може бути зрозумілою для співрозмовника з деякими труднощами.	
	Правильно вимовляє обмежену кількість звуків, а також правильно ставить наголос у простих знайомих словах та фразах.	
	Відтворює звуки вивченої мови під уважним керівництвом учителя.	
	Артикулює обмежену кількість звуків, отже мовлення стає зрозумілим, якщо співрозмовник надає підтримку (наприклад, пропонує правильну вимову).	

Конкретні очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання (Комунікативна компетентність)

Навчальна програма є рамковою, а відтак проміжні результати за класами визначають вчителі, орієнтуючись на кінцевий результат.

Комунікативні види мовленнєвої діяльності	Комунікативні уміння	Рівень та дескриптори володіння іноземною мовою на кінець 4-го класу	
		A1	
Рецептивні	Сприймання на слух	В цілому	Розуміє повільне та чітке мовлення з довгими паузами задля полегшення усвідомлення змісту почутого. Розуміє конкретну інформацію (наприклад, про місце або час) у знайомому повсякденному контексті, якщо мовлення повільне та чітке.
		Розуміння розмови між іншими людьми	Розуміє деякі слова та вирази, коли люди говорять про себе, родину, школу, хобі або оточення, якщо мовлення повільне й чітке. Розуміє слова та короткі речення, слухаючи просту розмову (наприклад, між покупцем і продавцем у магазині), якщо мовлення повільне й дуже чітке.
		Слухання наживо	Розуміє в загальних рисах дуже просту інформацію, яка пояснюється у передбачуваній ситуації (наприклад, на екскурсії), якщо мовлення дуже повільне й чітке з тривалими паузами час від часу.
		Слухання оголошень та інструкцій	Розуміє інструкції, які даються ретельно й повільно, виконує короткі, прості вказівки. Розуміє, коли хтось повільно й чітко розповідає, де знаходиться предмет, якщо той перебуває в безпосередньому оточенні. Розуміє числа, ціни та час, якщо вони повільно й чітко оголошуються через гучномовець (наприклад, на вокзалі або в магазині).
		Слухання радіо та аудіозаписів	Виокремлює конкретну інформацію (наприклад, місце та час) з коротких аудіо- та відеозаписів на знайому повсякденну тематику, якщо мовлення повільне та чітке.
		Аудіо-візуальне сприймання (телепрограми, фільми, відеозаписи)	Дескриптори відсутні
		Рецептивні	Зорове сприймання
Читання кореспонденції	Розуміє короткі прості повідомлення на листівках. Розуміє короткі, прості повідомлення (наприклад, розміщені в соцмережах або отримані на електронну скриньку) з пропозицією зустрітися в певному місці в певний час.		
Читання для орієнтування	Впізнає знайомі імена, слова і базові фрази з простих оголошень у найпоширеніших повсякденних ситуаціях. Розуміє інформацію в путівниках по торгових центрах (наприклад, інформацію про розташування відділів) та вказівниках (наприклад, місцезнаходження ліфтів). Розуміє базову інформацію у готелі (наприклад, години подачі сніданку). Знаходить і розуміє просту, важливу інформацію в рекламі, програмах заходів, листівках та брошурах.		
Читання для отримання інформації та аргументування	Розуміє основний зміст простих інформаційних матеріалів, особливо за наявності ілюстрацій. Розуміє короткі тексти зі сфери особистих інтересів (наприклад, новини про спорт, музику, подорожі тощо), написані простими словами з ілюстраціями чи малюнками.		

Комунікативні види мовленнєвої діяльності	Комунікативні уміння		Рівень та дескриптори володіння іноземною мовою на кінець 4-го класу
			A1
Рецептивні	Зорове сприймання	Читання інструкцій	Розуміє короткій письмовий опис маршруту (як дістатися з пункту А до пункту Б).
		Читання для задоволення	Розуміє короткі ілюстровані розповіді про повсякденне життя, написані простими словами. Розуміє в загальних рисах короткі ілюстровані оповідання, якщо зображення допомагають здогадатися про зміст тексту.
Інтеракційні	Усна взаємодія	В цілому	Взаємодіє у простий спосіб, але комунікація повністю залежить від повторення в уповільненому темпі, перефразування та доповнення. Ставить і відповідає на прості запитання, ініціює і вербально реагує на прості твердження, які стосуються нагальних потреб і дуже знайомих тем.
		Бесіда, дискусія та розуміння співрозмовника	Розуміє повсякденні вирази, що використовуються для задоволення простих конкретних потреб, якщо співрозмовник доброзичливо звертається безпосередньо до нього/неї, за необхідності повторює сказане, а мовлення чітке й повільне.
			Розуміє ретельно й повільно артикульовані запитання та інструкції, звернені безпосередньо до нього/неї, дотримується простих вказівок.
			Розуміє повсякденні вирази, вживані для задоволення простих потреб певного типу, якщо співрозмовник доброзичливо звертається безпосередньо до нього/неї, за необхідності повторює сказане, а мовлення чітке й повільне.
			Бере участь у простій розмові фактологічного характеру на передбачувану тему (наприклад, рідна країна, родина, школа тощо).
		Представляється та використовує прості вирази для привітання і прощання.	
		Питає, як справи й вербально реагує на новини.	
		Спілкується про уподобання у спорті, їжі тощо, використовуючи обмежений діапазон мовних засобів, якщо співрозмовник звертається безпосередньо до нього/неї, а мовлення чітке та повільне.	
		Цілеспрямована співпраця	Розуміє запитання та інструкції, якщо співрозмовник звертається безпосередньо до нього/неї, а мовлення чітке та повільне.
			Виконує прості інструкції, що включають час, місце числа тощо.
Отримання товарів та послуг	Просить дати певний предмет (наприклад, ручку, яблуко) та реагує на подібне прохання співрозмовника.		
	Просить про послугу, використовуючи прості вирази (наприклад, дати пити, відчинити вікно).		
	Оперує категоріями чисел, кількості, вартості, часу.		
Обмін інформацією	Ставить та відповідає на прості запитання, продукує та вербально реагує на прості твердження, що стосуються нагальних потреб чи дуже знайомих тем.		
	Ставить та відповідає на запитання про себе та інших людей (наприклад, місце проживання, знайомі).		
	Визначає час, використовуючи такі фрази, як наступного тижня, минулої п'ятниці, у листопаді, третя година.		
	Повідомляє числа, кількість та вартість у обмежений спосіб.		
	Називає колір одягу або інших знайомих предметів, а також запитує про їхній колір.		

Комунікативні види мовленнєвої діяльності	Комунікативні уміння		Рівень та дескриптори володіння іноземною мовою на кінець 4-го класу
			A1
Інтеракційні	Писемна взаємодія	В цілому	Запитує та надає особисту інформацію у письмовій формі.
		Листування	Пише за допомогою словника повідомлення й онлайн дописи, що складаються з низки дуже коротких речень про хобі, уподобання, вживаючи прості слова та формульні вирази.
			Пише короткі прості листівки.
			Пише короткі прості повідомлення друзям (наприклад, СМС), надаючи їм інформацію або запитуючи про щось.
	Записки, повідомлення, бланки	Пише числа та дати, своє ім'я, національність, адресу, вік, дату народження або прибуття до країни тощо (наприклад, у реєстраційному бланку готелю).	
		Залишає прості повідомлення/записки, наприклад, про те, куди пішли та коли повернуться (Пішов у магазин. Повернусь о 5 годині).	
Онлайн взаємодія	В цілому	Пише дуже прості повідомлення та онлайн дописи, які складаються з низки коротких речень. Здійснює прості онлайн покупки та робить заявки під наглядом дорослих.	
	Онлайн спілкування та дискусія	Пише за допомогою онлайн перекладача дуже прості повідомлення та онлайн дописи, які складаються з низки дуже коротких речень про хобі, уподобання тощо.	
		Використовує прості слова, смайлики та формульні вирази, стисло реагуючи на прості онлайн дописи, вбудовані посилання та медіа-об'єкти, але на подальші коментарі відповідає лише стандартними виразами подяки чи вибачення.	
Цілеспрямована онлайн співпраця	Оформлює під наглядом дорослих прості онлайн-покупки та заявки, надаючи базову інформацію про себе (ім'я, e-mail адреса чи номер телефону).		
Продуктивні	Усне продукування	В цілому	Будує прості, здебільшого відокремлені фрази про людей і місця.
		Тривалий монолог: опис власного досвіду	Описує себе, те, що робить, місце, де живе.
			Описує прості аспекти свого повсякденного життя за допомогою низки простих речень, використовуючи прості слова та фрази, якщо має змогу заздалегідь підготуватися.
		Тривалий монолог: надання інформації	Описує за допомогою простих слів, виразів та кліше предмет чи малюнок, показуючи його іншим, якщо має змогу заздалегідь підготуватися.
		Тривалий монолог: обґрунтування власної думки	Дескриптори відсутні
	Виступ перед аудиторією	Дескриптори відсутні	
	Писемне продукування	В цілому	Надає у письмовому вигляді інформацію про себе (наприклад, уподобання, родина, домашні улюбленці), використовуючи прості слова та вирази.
			Пише прості фрази та речення.
Творче письмо		Пише прості фрази та речення про себе та уявних людей, про те, де вони живуть і що роблять.	
	Описує кімнату дуже простими словами.		
	Використовує прості слова та фрази для опису предметів, з якими стикається у повсякденному житті (наприклад, колір машини, її розмір).		

Комунікативні види мовленнєвої діяльності	Комунікативні уміння		Рівень та дескриптори володіння іноземною мовою на кінець 2-го класу	
			Pre A1	
Рецептивні	Сприймання на слух	В цілому	Розуміє короткі, прості запитання та твердження, які вимовляються повільно та чітко, за потреби повторюються, та супроводжуються візуальними опорами або жестами задля покращення розуміння. Розпізнає знайомі слова повсякденного вжитку у знайомому контексті, якщо мовлення повільне та чітке. Розпізнає числа, ціни, дати та дні тижня у знайомому контексті, якщо мовлення повільне та чітке.	
		Розуміння розмови між іншими людьми	Дескриптори відсутні	
		Слухання наживо	Дескриптори відсутні	
		Слухання оголошень та інструкцій	Розуміє короткі прості інструкції до дій як, наприклад, «Зупинись», «Закрий двері» тощо, які промовляються повільно, адресуються персонально, супроводжуються малюнками або жестами та за потреби повторюються.	
		Слухання радіо та аудіозаписів	Розпізнає вже знайомі слова, імена та числа у простих, коротких записаних текстах, що промовляються дуже повільно та чітко.	
		Аудіо-візуальне сприймання (телепрограми, фільми, відеозаписи)	Дескриптори відсутні	
		Зорове сприймання	В цілому	Розпізнає знайомі слова у супроводі малюнків, наприклад, у меню ресторанів швидкого харчування, де є фотографії страв, або у книжці з малюнками, де використовується знайома лексика.
	Читання кореспонденції		Розуміє з листа, листівки або електронного повідомлення інформацію про подію, на яку його/її запросили, а також інформацію про день, час та місце події. Розпізнає інформацію про час та місце у дуже простих записках та текстових повідомленнях від друзів (наприклад, «Повернись о четвертій»), якщо в них немає аббревіатур.	
	Читання для орієнтування		Розуміє прості знаки, що зустрічаються щоденно (наприклад, «Парковка», «Зупинка», «Ідальня» тощо). Знаходить інформацію про місце знаходження, час та ціни на афішах, флаерах та оголошеннях.	
	Читання для отримання інформації та аргументування		Розуміє найпростіший інформаційний матеріал, що містить знайомі слова у супроводі малюнків, наприклад, у меню ресторанів швидкого харчування, де є фотографії страв, або ілюстровані оповідання, де використовується знайома лексика.	
	Читання інструкцій		Розуміє дуже короткі прості інструкції, що вживаються у знайомому щоденному контексті (наприклад, «Не паркуватись», «Заборонено» тощо), особливо, якщо вони супроводжуються ілюстраціями.	
	Читання для задоволення		Дескриптори відсутні	
	Інтеракційні		Усна взаємодія	В цілому
		Бесіда, дискусія та розуміння співрозмовника		Розуміє прості запитання, що стосуються його/її безпосередньо, наприклад про ім'я, вік та адресу, або схожі речі, якщо людина питає чітко та повільно.

Комунікативні види мовленнєвої діяльності	Комунікативні уміння	Рівень та дескриптори володіння іноземною мовою на кінець 2-го класу				
		Pre A1				
Інтеракційні	Усна взаємодія	Бесіда, дискусія та розуміння співрозмовника	Розуміє просту особисту інформацію (наприклад, ім'я, вік, місце проживання, країна походження), коли люди представляють себе, за умови, якщо вони говорять чітко та повільно і звертаються безпосередньо, а також розуміє запитання на цю тему, спрямовані безпосередньо та особисто, хоча, можливо, питання необхідно буде повторити. Розуміє певну кількість знайомих слів і вітань та вирізняє ключову інформацію, наприклад, числа, ціни, дати та дні тижня, за умови, що мовлення дуже повільне, та за необхідності повторюється. Розуміє та використовує деякі базові, формульні вирази, на кшталт «Так», «Ні», «Вибачте», «Прошу», «Дякую». Розпізнає прості вітання. Вітається, називає своє ім'я, прощається.			
		Цілеспрямована співпраця	Дескриптори відсутні			
		Отримання товарів та послуг	Здійснює прості покупки та/або замовляє їжу або напій, користуючись жестами для підкріплення своїх слів.			
		Обмін інформацією	Називає своє ім'я та запитує інших про ім'я. Вживає та розуміє прості числа у щоденному спілкуванні. Запитує про день, час дня та дату, та може їх назвати. Запитує про дату народження та може назвати свою. Запитує про номер телефону та може назвати свій. Запитує про вік людини та може назвати свій. Ставить дуже прості запитання для отримання інформації (наприклад, «Що це?») і розуміє відповіді з 1–2 слів.			
			Писемна взаємодія	В цілому	Пише короткі фрази для надання базової інформації (ім'я, адреса, родина), в анкетах або записці, використовуючи словник.	
				Листування	Пише, користуючись словником, короткі фрази та речення, надаючи базову персональну інформацію.	
				Записки, повідомлення, бланки	Заповнює дуже прості реєстраційні форми з персональну інформацією: ім'я, адреса, національність.	
			Інтеракційні	Онлайн взаємодія	В цілому	Встановлює базовий соціальний контакт онлайн, вживаючи найпростіші ввічливі форми вітання та прощання.
					Онлайн спілкування та дискусія	Розміщує прості онлайн вітання, вживаючи елементарні формульні вирази. Розміщує онлайн прості короткі твердження про себе, якщо їх можна вибрати з меню та/або скористатись онлайн перекладачем.
		Цілеспрямована онлайн співпраця			Робить вибір із спадного меню під час простого замовлення онлайн (наприклад, продукт, розмір, колір) або заповнення анкети (наприклад, особисті дані) за умови наявності візуальної опори.	
Продуктивні	Усне продукування	В цілому	Продукує короткі фрази про себе, надаючи базову персональну інформацію (наприклад, ім'я, адреса, родина).			
		Тривалий монолог: опис власного досвіду	Описує себе (наприклад, ім'я, вік, родина), вживаючи прості слова та формульні вирази, за можливості попередньої підготовки. Виражає свої почуття, вживаючи прості слова (наприклад, «щасливий», «стомлений» тощо), супроводжуючи їх невербально.			
		Тривалий монолог: надання інформації	Дескриптори відсутні			

Комунікативні види мовленнєвої діяльності	Комунікативні уміння		Рівень та дескриптори володіння іноземною мовою на кінець 2-го класу
			Pre A1
Продуктивні	Усне продукування	Тривалий монолог: обґрунтування власної думки	Дескриптори відсутні
		Виступ перед аудиторією	Дескриптори відсутні
	Писемне продукування	В цілому	Надає базову інформацію в письмовій формі (наприклад, ім'я, адреса, національність), з можливим використанням словника.
		Творче письмо	Дескриптори відсутні
		Доповіді	Дескриптори відсутні

Орієнтовні параметри навчально-пізнавальних досягнень учнів

Уміння	Клас			
	1	2	3	4
Сприймання на слух (Аудіювання)	Обсяг прослуханого у запису матеріалу (у межах)			
	1 хв	1–1,5 хв	1,5–2 хв	2 хв
Зорове сприймання (Читання)	Обсяг одного тексту в словах (у межах)			
	20–50	50–80	80–100	100–150
Усна взаємодія (Діалог)	Висловлення кожного співрозмовника у репліках, правильно оформлених у мовному відношенні (у межах)			
	1–3	3	4	5
Усне продукування (Монолог)	Обсяг висловлення у реченнях (у межах)			
	1–3	3–4	4–5	5–6
Писемне продукування (Письмо)	Обсяг письмового повідомлення у словах (у межах)			
	5–10	10–25	25–40	40–50

Англійська мова

Навчальна програма є рамковою, а відтак не обмежує діяльність учителів у виборі порядку вивчення та змісту кожної теми. Деякі теми можуть вивчатись інтегровано, наприклад, Я, моя родина і друзі + Свята й традиції, Я, моя родина і друзі + Помешкання.

Мовний інвентар є орієнтовним і добирається відповідно до комунікативної ситуації, потреб учнів та принципу концентричного навчання. Він не є метою навчання, тому й не розглядається як окремі лексичні або граматичні теми.

Розпочинаючи вивчення іноземної мови, учні початкової школи ще не достатньо володіють лінгвістичними поняттями рідної мови. Тому граматичні структури засвоюються імпліцитно шляхом сприймання мовленнєвих зразків у комунікативних ситуаціях. Більшість граматичного матеріалу вивчається на рівні лексичних одиниць: учні засвоюють окремі граматичні явища у мовленнєвих зразках, і їм не потрібно пояснювати морфологічні та синтаксичні зв'язки між частинами мови або структурними одиницями, що входять до зразка.

1 клас

Загальні характеристики ситуативного спілкування

Тематика ситуативного спілкування	Мовний інвентар — лексичний діапазон	Мовленнєві функції
Я, моя родина і друзі	члени родини числа від 1 до 10 вік молодших членів сім'ї	<ul style="list-style-type: none"> • привітатися • попроситися • вибачитися • подякувати • представити себе/когось • називати/описувати когось/щось • ставити запитання і відповідати на них • розуміти та виконувати прості вказівки/інструкції/команди • розуміти прості інформаційні знаки • вітати зі святом • виражати настрій
Дозвілля	кольори іграшки дії дні тижня	
Природа	домашні улюбленці	
Свята (в Україні та у країні вивчаної мови)	назви свят вітання	
Харчування	просте меню	
Школа	шкільне приладдя шкільні меблі	

Мовний інвентар — граматики

Категорія	Структура
Clause	'have' in the present tense 'be' in the present tense
Determiner	'this is' for an introduction 'a/an' with single countable nouns possessive adjectives 'my, your, his, her, its, our, their' 'how' questions for time, measurement, size and quantity
Modality	'can' for ability
Noun	regular nouns — singular and plural
Phrase	'be' + adjective (size, colour, emotional state)
Pronoun	personal pronouns 'I, you, he, she, it, we, they' wh-questions
Verb	Imperatives

2 клас

Загальні характеристики ситуативного спілкування

Тематика ситуативного спілкування	Мовний інвентар — лексичний діапазон	Мовленнєві функції
Я, моя родина і друзі	члени родини числа до 20 вік молодших членів родини і друзів щоденні справи	<ul style="list-style-type: none"> • привітатися • попроситися • вибачитися • подякувати • представити себе/когось; • називати/описувати когось/щось • ставити запитання і відповідати на них • розуміти та виконувати прості вказівки/інструкції/команди • розуміти прості інформаційні знаки • вітати зі святом • виражати настрій
Відпочинок і дозвілля	прогулянка хобі	
Природа	пори року дикі та свійські тварини	
Людина	частини тіла предмети одягу	
Свята та традиції	день народження час (години) святкове меню	
Харчування	фрукти овочі напої ціна	
Школа	моя класна кімната	

Мовний інвентар — граматика

Категорія	Структура
Clause	agreement between nouns and verb 'be'
Conjunction	'and' to link nouns and noun phrases basic 'but' to link clauses and sentences
Determiner	'this'/'these' and 'that'/'those' as determiners (general) 'how' questions for time, measurement, size and quantity 'the' for specific examples and back reference
Noun	regular nouns — singular and plural
Phrase	'be' + adjective 'it' + 'be'
Preposition	basic prepositions of place and movement basic time expressions with 'o'clock'
Pronoun	wh-questions
Verb	'have got' in the present tense imperatives negative imperatives present simple for opinions, likes and dislikes present continuous for time of speaking tag responses (short answers to present simple yes/no questions)

Німецька мова

Навчальна програма є рамковою, а відтак не обмежує діяльність учителів у виборі порядку вивчення та змісту кожної теми. Деякі теми можуть вивчатись інтегровано, наприклад, Я, моя родина і друзі + Свята й традиції, Я, моя родина і друзі + Помешкання.

Мовний інвентар є орієнтовним і добирається відповідно до комунікативної ситуації, потреб учнів та принципу концентричного навчання. Він не є метою навчання, тому й не розглядається як окремі лексичні або граматичні теми.

Розпочинаючи вивчення іноземної мови, учні початкової школи ще не достатньо володіють лінгвістичними поняттями рідної мови. Тому частина граматичного матеріалу вивчається на рівні лексичних одиниць: учні засвоюють окремі граматичні явища у мовленнєвих зразках, і їм не потрібно пояснювати морфологічні та синтаксичні зв'язки між частинами мови або структурними одиницями, що входять до зразка.

1 клас

Загальні характеристики ситуативного спілкування

Тематика ситуативного спілкування	Мовний інвентар — лексичний діапазон	Мовленнєві функції
Я, моя родина і друзі	члени родини числа від 1 до 10 вік молодших членів сім'ї	<ul style="list-style-type: none"> • привітатися • попрощатися • вибачитися • подякувати • представити себе/когось • називати/описувати когось/щось • ставити запитання і відповідати на них • розуміти та виконувати прості вказівки/інструкції/команди • розуміти прості інформаційні знаки • вітати зі святом • виражати настрій
Дозвілля	кольори іграшки дії дні тижня	
Природа	домашні улюбленці	
Свята (в Україні та у країні вивчуваної мови)	назви свят вітання	
Харчування	просте меню	
Школа	шкільне приладдя шкільні меблі	

Мовний інвентар — граматики

Категорія	Структура
Adjektiv	Prädikativ
Adverb	Adverb gern
Artikel	Bestimmte Artikel
Konjunktion	Konjunktion und
Pronomen	Personalpronomen Possessivpronomen (Singular)
Satz	Verneinung (kein, nicht)
Substantiv	Substantive im Nominativ
Verb	Präsens Verb sein
Zahlwort	Numeral

2 клас

Загальні характеристики ситуативного спілкування

Тематика ситуативного спілкування	Мовний інвентар — лексичний діапазон	Мовленнєві функції
Я, моя родина і друзі	члени родини числа до 20 вік молодших членів родини і друзів щоденні справи	<ul style="list-style-type: none"> • привітатися • попрощатися • вибачитися • подякувати • представити себе/когось; • називати/описувати когось/щось • ставити запитання і відповідати на них • розуміти та виконувати прості вказівки/інструкції/команди • розуміти прості інформаційні знаки • вітати зі святом • виражати настрої
Відпочинок і дозвілля	прогулянка хобі	
Природа	пори року дикі та свійські тварини	
Людина	частини тіла предмети одягу	
Свята та традиції	день народження час (години) святкове меню	
Харчування	фрукти овочі напої ціна	
Школа	моя класна кімната	

Мовний інвентар — граматики

Категорія	Структура
Adverb	Adverbien hier, dort, da
Artikel	Unbestimmte Artikel
Konjunktion	Konjunktion aber
Pronomen	Possessivpronomen (Plural) Personalpronomen im Akkusativ
Satz	Imperativsatz
Substantiv	Plural der Substantive Substantive im Akkusativ Zusammengesetzte Substantive
Verb	Imperativ Verben haben, können
Zahlwort	Numeral

Французька мова

Навчальна програма є рамковою, а відтак не обмежує діяльність учителів у виборі порядку вивчення та змісту кожної теми. Деякі теми можуть вивчатись інтегровано, наприклад, Я, моя родина і друзі + Свята й традиції, Я, моя родина і друзі + Помешкання.

Мовний інвентар є орієнтовним і добирається відповідно до комунікативної ситуації, потреб учнів та принципу концентричного навчання. Він не є метою навчання, тому й не розглядається як окремі лексичні або граматичні теми.

Розпочинаючи вивчення іноземної мови, учні початкової школи ще не достатньо володіють лінгвістичними поняттями рідної мови. Тому частина граматичного матеріалу вивчається на рівні лексичних одиниць: учні засвоюють окремі граматичні явища у мовленнєвих зразках, і їм не потрібно пояснювати морфологічні та синтаксичні зв'язки між частинами мови або структурними одиницями, що входять до зразка.

1 клас

Загальні характеристики ситуативного спілкування

Тематика ситуативного спілкування	Мовний інвентар — лексичний діапазон	Мовленнєві функції
Я, моя родина і друзі	члени родини числа від 1 до 10 вік молодших членів сім'ї	<ul style="list-style-type: none"> привітатися попрощатися вибачитися подякувати представити себе/когось називати/описувати когось/щось ставити запитання і відповідати на них розуміти та виконувати прості вказівки/інструкції/команди розуміти прості інформаційні знаки вітати зі святом виражати настрій
Дозвілля	кольори іграшки дії дні тижня	
Природа	домашні улюбленці	
Свята (в Україні та у країні виучуваної мови)	назви свят вітання	
Харчування	просте меню	
Школа	шкільне приладдя шкільні меблі	

Мовний інвентар — грамика

Категорія	Структура
Adjectif	Les adjectifs possessifs (ma, mon, ta, ton, sa, son)
Article	Les articles indéfinis
Nom	L'accord: le masculin et le féminin
Nombre	Les nombres cardinaux
Présentateurs	C'est... Voici... Voilà...
Pronom	Les pronoms sujets
Verbe	Les verbes usuels: être et avoir L'impératif positif

2 клас

Загальні характеристики ситуативного спілкування

Тематика ситуативного спілкування	Мовний інвентар — лексичний діапазон	Мовленнєві функції
Я, моя родина і друзі	члени родини; числа до 20; вік молодших членів родини і друзів щоденні справи	<ul style="list-style-type: none"> привітатися попрощатися вибачитися подякувати представити себе/когось; називати/описувати когось/щось ставити запитання і відповідати на них розуміти та виконувати прості вказівки/інструкції/команди
Відпочинок і дозвілля	прогулянка хобі	
Природа	пори року; дикі та свійські тварини	
Людина	частини тіла предмети одягу	
Свята та традиції	день народження; час (години) святкове меню	
Харчування	фрукти овочі напої ціна	
Школа	моя класна кімната	

Мовний інвентар — граматики

Категорія	Структура
Adjectif	Les adjectifs demonstratifs (ce/cet, cette, ces) L'accord: le masculin et le féminin
Nom	L'accord : le masculin et le féminin, le singulier et le pluriel
Nombre	Les nombres cardinaux
Préposition	Les prépositions de lieu
Présentateurs	C'est... Ce sont...
Verbe	Le présent (verbes réguliers + usuels) Le questionnement (Est-ce que +S+V)

Іспанська мова

Навчальна програма є рамковою, а відтак не обмежує діяльність учителів у виборі порядку вивчення та змісту кожної теми. Деякі теми можуть вивчатись інтегровано, наприклад, Я, моя родина і друзі + Свята й традиції, Я, моя родина і друзі + Помешкання.

Мовний інвентар є орієнтовним і добирається відповідно до комунікативної ситуації, потреб учнів та принципу концентричного навчання. Він не є метою навчання, тому й не розглядається як окремі лексичні або граматичні теми.

Розпочинаючи вивчення іноземної мови, учні початкової школи ще не достатньо володіють лінгвістичними поняттями рідної мови. Тому частина граматичного матеріалу вивчається на рівні лексичних одиниць: учні засвоюють окремі граматичні явища у мовленнєвих зразках, і їм не потрібно пояснювати морфологічні та синтаксичні зв'язки між частинами мови або структурними одиницями, що входять до зразка.

1 клас

Загальні характеристики ситуативного спілкування

Тематика ситуативного спілкування	Мовний інвентар — лексичний діапазон	Мовленнєві функції
Я, моя родина і друзі	члени родини числа від 1 до 10 вік молодших членів сім'ї	<ul style="list-style-type: none"> • привітатися • попрощатися • вибачитися • подякувати • представити себе/когось • називати/описувати когось/щось • ставити запитання і відповідати на них • розуміти та виконувати прості вказівки/інструкції/команди • розуміти прості інформаційні знаки • вітати зі святом • виражати настрій
Дозвілля	кольори іграшки дії дні тижня	
Природа	домашні улюбленці	
Свята (в Україні та у країні виучуваної мови)	назви свят вітання	
Харчування	просте меню	
Школа	шкільне приладдя шкільні меблі	

Мовний інвентар — граматики

Категорія	Структура
Conjunción	y
Números	Los ordinales de 0 hasta 10
Preposición	A, de, en
Pronombres	Los personales (yo, tú, él, ella), posesivos (mi, tu, su), interrogativos (¿qué?, ¿quién?, ¿cómo?)
Verbo	Ser, haber(hay), tener

2 клас

Загальні характеристики ситуативного спілкування

Тематика ситуативного спілкування	Мовний інвентар — лексичний діапазон	Мовленнєві функції
Я, моя родина і друзі	члени родини числа до 20 вік молодших членів родини і друзів щоденні справи	<ul style="list-style-type: none"> • привітатися • попрощатися • вибачитися • подякувати • представити себе/когось; • називати/описувати когось/щось • ставити запитання і відповідати на них • розуміти та виконувати прості вказівки/інструкції/команди • розуміти прості інформаційні знаки • вітати зі святом • виражати настрій
Відпочинок і дозвілля	прогулянка хобі	
Природа	пори року дикі та свійські тварини	
Людина	частини тіла предмети одягу	
Свята та традиції	день народження час (години) святкове меню	
Харчування	фрукти овочі напої ціна	
Школа	моя класна кімната	

Мовний інвентар — граматика

Категорія	Структура
Adjetivo	El género, número
Artículo	El artículo determinado e indeterminado
Números	Los ordinales de 11 hasta 20
Preposición	Con, sobre
Pronombres	Los personales, posesivos, interrogativos (¿de qué?, ¿de quién?)
Sustantivo	El género, número
Verbo	Los verbos regulares en Presente de Indicativo de las personas en singular

МАТЕМАТИЧНА ГАЛУЗЬ

МАТЕМАТИКА

Пояснювальна записка

Метою навчання математики є різнобічний розвиток особистості дитини та її світоглядних орієнтацій засобами математичної діяльності, формування математичної й інших ключових компетентностей, необхідних їй для життя та продовження навчання.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- ♦ формування в учнів розуміння ролі математики в пізнанні явищ і закономірностей навколишнього світу;
- ♦ формування у дітей досвіду використання математичних знань та способів дій для розв’язування навчальних і практичних задач;
- ♦ розвиток математичного мовлення учнів, необхідного для опису математичних фактів, відношень і закономірностей;
- ♦ формування в учнів здатності міркувати логічно, оцінювати коректність і достатність даних для розв’язування навчальних і практичних задач.

Реалізація мети і завдань **початкового курсу математики** здійснюється за такими **змістовими лініями**: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження».

Змістова лінія **«Числа, дії з числами. Величини»** охоплює вивчення у 1–4 класах питань нумерації цілих невід’ємних чисел у межах мільйона; формування навичок виконання арифметичних дій додавання і віднімання, множення і ділення; ознайомлення на практичній основі зі звичайними дробами; вимірювання величин; оперування величинами.

Змістова лінія **«Вирази, рівності, нерівності»** спрямована на формування в учнів уявлень про математичні вирази — числові та зі змінною; рівності і рівняння; числові нерівності та нерівності зі змінною; про залежність результату арифметичної дії від зміни одного з її компонентів. Ця змістова лінія є пропедевтичною до вивчення алгебраїчного матеріалу.

Змістова лінія **«Геометричні фігури»** націлена на розвиток в учнів просторових уявлень; формування здатності розрізняти геометричні фігури за їх істотними ознаками; формування практичних умінь будувати, креслити, моделювати й конструювати геометричні фігури від руки та за допомогою простих креслярських інструментів. Ця змістова лінія має пропедевтичний характер.

Змістова лінія **«Робота з даними»** передбачає ознайомлення учнів на практичному рівні з найпростішими способами виділення і впорядкування даних за певною ознакою.

Змістова лінія **«Математичні задачі і дослідження»** спрямована на формування в учнів здатності розпізнавати практичні проблеми, що розв’язуються із застосуванням математичних методів, на матеріалі сюжетних, геометричних і практичних задач, а також у процесі виконання найпростіших навчальних досліджень.

До програми кожного класу подано **орієнтовний перелік** додаткових тем для розширеного вивчення курсу. Додаткові теми не є обов’язковими для вивчення. Учитель може обрати окремі теми із запропонованих або дібрати теми самостійно з огляду на методичну доцільність та пізнавальні потреби учнів. Результати вивчення додаткових тем не підлягають оцінюванню.

Досвід математичної діяльності застосовується у вивченні інших предметів (освітніх галузей) шляхом використання учнями математичних методів чи інших засобів для пізнання дійсності; організації та виконання міжпредметних навчальних проєктів, міні-досліджень тощо.

1 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Числа, дії з числами. Величини	
відтворює послідовність чисел у межах сотні; читає і записує числа, утворює числа різними способами; визначає десятки й одиниці у складі двоцифрового числа;	Числа 1–10. Число 0. Десяток. Числа 11–100.

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p>порівнює числа різними способами; виконує додавання та віднімання на основі нумерації чисел; розуміє сутність арифметичних дій додавання і віднімання; прогнозує результат додавання та віднімання; володіє навичками додавання і віднімання одноцифрових чисел у межах 10; використовує у мовленні назви компонентів та результатів арифметичних дій додавання і віднімання; коментує виконання обчислень; знаходить число, яке на кілька одиниць більше (менше) за дане; розуміє сутність різницевого порівняння чисел; знаходить, на скільки одне число більше або менше за інше; користується в обчисленнях переставним законом додавання;</p> <p>встановлює взаємозв'язок між діями додавання і віднімання, використовує його під час обчислень; визначає невідомий компонент дії додавання і знаходить його значення;</p> <p>вимірює і порівнює величини: довжину, масу, місткість; використовує короткі позначення величин (сантиметр — см, дециметр — дм, метр — м); маси (кілограм — кг); місткості (літр — л); часу (година — год, доба, тиждень); додає і віднімає іменовані числа, подані в одних одиницях величини; користується інструментами й допоміжними засобами для вимірювання величин; користується годинником (у межах цілих годин) і календарем для відстеження подій у своєму житті, спостережень у природі тощо;</p> <p>оперує грошима в уявному (ігровому) процесі купівлі-продажу, використовує їх короткі позначення (гривня — грн, копійка — к.)</p>	<p>Арифметичні дії додавання і віднімання. Додавання і віднімання чисел у межах 10.</p> <p>Назви компонентів та результатів додавання і віднімання.</p> <p>Збільшення (зменшення) числа на кілька одиниць. Різницеве порівняння. Переставний закон додавання.</p> <p>Взаємозв'язок між додаванням і відніманням. Знаходження невідомого доданка.</p> <p>Величини: довжина, маса, місткість, час.</p> <p>Гроші</p>
Вирази, рівності, нерівності	
<p>читає і записує математичні вирази: сума і різниця; обчислює значення виразів на 1–2 дії; встановлює відношення рівності й нерівності між числами й числовими виразами</p>	<p>Сума. Різниця. Вирази на 1–2 дії. Числові рівності і нерівності</p>
Геометричні фігури	
<p>розпізнає геометричні фігури за істотними ознаками; співвідносить реальні об'єкти з моделями та зображеннями геометричних фігур; моделює геометричні фігури; вимірює довжину відрізка; креслить відрізки заданої довжини</p>	<p>Трикутник, чотирикутник, квадрат, круг. Точка, пряма, промінь, відрізок, ламана. Куб, куля, циліндр, конус, піраміда</p>
Математичні задачі і дослідження	
<p>розв'язує прості сюжетні задачі, які є моделями реальних ситуацій; створює допоміжну модель задачі різними способами; оцінює з допомогою вчителя правильність розв'язання задачі; складає прості сюжетні задачі;</p> <p>виконує елементарні дослідження математичних закономірностей з допомогою вчителя</p>	<p>Прості сюжетні, в тому числі компетентнісно зорієнтовані задачі.</p> <p>Навчальні дослідження</p>
Робота з даними	
<p>читає дані, вміщені на схематичному рисунку, в таблиці; вносить дані до схем; користується даними під час розв'язування практично зорієнтованих задач і в практичних ситуаціях.</p>	<p>Виділення і впорядкування даних за певною ознакою</p>
Додаткові теми:	
<p>Ознаки і властивості об'єктів. Спільні та відмінні ознаки, істотні ознаки. Об'єднання об'єктів у групу за спільною ознакою (узагальнення). Розбиття групи об'єктів на підгрупи за спільною ознакою (класифікація). Додавання і віднімання двоцифрових чисел без переходу через розряд</p>	

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p>Заміна більших одиниць величини меншими. Заміна менших одиниць величини більшими. Використовує співвідношення між одиницями величини при виконанні математичних та практичних завдань. Істинні та хибні (правильні і неправильні) висловлювання. Симетрія в геометричних фігурах. Коло. Моделювання змісту завдань за допомогою рисунків, графів, таблиць. Прості задачі на знаходження невідомого зменшуваного, від'ємника. Задачі на знаходження суми трьох доданків. Задачі з логічним навантаженням. Лінійні діаграми, таблиці</p>	

2 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Числа, дії з числами. Величини	
<p><i>відтворює</i> послідовність чисел у межах сотні; <i>читає і записує</i> числа, утворює числа різними способами; <i>порівнює</i> числа різними способами; <i>визначає</i> розрядний склад двоцифрового числа; <i>подає</i> числа у вигляді суми розрядних доданків; <i>виконує</i> додавання та віднімання на основі нумерації чисел;</p> <p><i>володіє</i> навичками додавання і віднімання чисел у межах 100; <i>обчислює</i> усно зручним для себе способом; <i>прогнозує</i> результат додавання та віднімання; <i>перевіряє</i> правильність обчислень;</p> <p><i>визначає</i> невідомий компонент дії віднімання і <i>знаходить</i> його значення; <i>коментує</i> виконання обчислень;</p> <p><i>розуміє</i> сутність дій множення і ділення; <i>використовує</i> у мовленні назви компонентів та результатів дій множення і ділення;</p> <p><i>використовує</i> в обчисленнях взаємозв'язок між множенням і діленням</p> <p><i>використовує</i> в обчисленнях переставний закон множення, взаємозв'язок між множенням і діленням, правила множення і ділення з числами 1 і 0, ділення рівних чисел; <i>розуміє</i> неможливість ділення на нуль;</p> <p><i>застосовує</i> в обчисленнях знання таблиць множення чисел 2 і 3 та відповідних випадків ділення; <i>обчислює</i> значення виразів, що містять інші табличні випадки множення і ділення, з опорою на таблиці; <i>прогнозує</i> результат множення і ділення, <i>перевіряє</i> правильність обчислень;</p> <p><i>знаходить</i> число, яке у кілька разів більше (менше) за дане;</p> <p><i>розуміє</i> сутність кратного порівняння чисел; <i>обчислює</i> результат кратного порівняння чисел;</p> <p><i>визначає</i> невідомий компонент дій множення і ділення, <i>обчислює</i> його значення; <i>коментує</i> виконувані дії;</p> <p><i>вимірює</i> і <i>порівнює</i> величини: довжину, масу, місткість, час, <i>використовує</i> їх короткі позначення (міліметр — мм, сантиметр — см,</p>	<p>Нумерація чисел першої сотні</p> <p>Додавання і віднімання чисел у межах 100.</p> <p>Знаходження невідомого компонента дії віднімання</p> <p>Арифметичні дії множення і ділення. Назви компонентів та результатів множення і ділення.</p> <p>Взаємозв'язок між множенням і діленням.</p> <p>Переставний закон множення. Особливі випадки множення і ділення.</p> <p>Табличне множення і ділення.</p> <p>Збільшення або зменшення числа у кілька разів.</p> <p>Відношення кратного порівняння.</p> <p>Знаходження невідомого компонента дій множення і ділення</p> <p>Величини: довжина, маса, місткість, час.</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p>дециметр — дм, метр — м); маси (кілограм — кг, центнер — ц); місткості (літр — л); часу (хвилина — хв, година — год, доба, тиждень); користується інструментами для вимірювання величин; користується годинником і календарем для визначення часу та планування своєї діяльності, спостережень за явищами природи тощо;</p> <p>оперує грошима в уявному процесі купівлі-продажу та в практичній діяльності, використовує їх короткі позначення</p>	<p>Гроші</p>
Вирази, рівності, нерівності	
<p>записує математичні твердження, подані в текстовій формі, з використанням математичних символів;</p> <p>встановлює відношення рівності й нерівності між числами й числовими виразами;</p> <p>знаходить значення числового виразу та буквеного виразу із заданим значенням букви;</p> <p>встановлює залежності між компонентами і результатом арифметично дії;</p> <p>застосовує правило порядку виконання дій у виразах без дужок та з дужками</p>	<p>Числові вирази. Буквені вирази. Числові рівності. Числові нерівності</p>
Геометричні фігури	
<p>розпізнає і класифікує геометричні фігури за істотними ознаками; співвідносить реальні об'єкти з моделями геометричних фігур; називає елементи геометричних фігур; моделює геометричні фігури; креслить відрізки заданої довжини; будує прямокутник (квадрат) на аркуші в клітинку; розрізняє круг і коло; вимірює сторони геометричних фігур; обчислює довжину ламаної, периметр многокутника</p>	<p>Геометричні фігури об'ємні та плоскі. Прямокутник. Квадрат. Круг. Коло</p>
Математичні задачі і дослідження	
<p>розв'язує прості і складені сюжетні задачі, у тому числі задачі з геометричним змістом;</p> <p>створює допоміжну модель задачі різними способами;</p> <p>обирає числові дані, необхідні і достатні для відповіді на запитання;</p> <p>планує розв'язування (розв'язання) сюжетної задачі;</p> <p>створює математичну модель задачі;</p> <p>оцінює з допомогою вчителя правильність розв'язку задачі;</p> <p>шукає різні способи розв'язування (розв'язання задачі); складає сюжетні задачі на одну і дві дії;</p> <p>виконує елементарні дослідження математичних закономірностей і залежностей з допомогою вчителя</p>	<p>Прості та складені сюжетні задачі, в тому числі геометричні, компетентнісно зорієнтовані.</p> <p>Навчальні дослідження</p>
Робота з даними	
<p>виділяє дані, вміщені в таблицях, графах, на схемах, лінійних діаграмах;</p> <p>вносить дані до таблиць;</p> <p>визначає, чи достатньо даних для розв'язання проблемної ситуації;</p> <p>користується даними під час розв'язування практично зорієнтованих задач, в інших життєвих ситуаціях.</p>	<p>Виділення і впорядкування даних за певною ознакою</p>
Додаткові теми:	
<p>Рациональні способи додавання і віднімання (порозрядне додавання кількох чисел, прийом округлення кількох доданків тощо). Таблиця Піфагора. Подвійні числові нерівності. Рівняння з одним невідомим. Нестандартні задачі, які розв'язуються способом міркувань без виконання арифметичних дій; способом добору; процесуальні задачі; задачі на опрацювання даних, отриманих у процесі спостережень подій навколишнього світу (в житті суспільства, школи, природні явища). «Магічні фігури». Математичні ребуси. Моделювання описаної в задачі ситуації за допомогою графів або таблиць</p>	

ГРОМАДЯНСЬКА ТА ІСТОРИЧНА, СОЦІАЛЬНА ТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА, ПРИРОДНИЧА ОСВІТНІ ГАЛУЗІ

«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Пояснювальна записка

Зазначені освітні галузі можуть реалізовуватись окремими предметами або в інтегрованому курсі за різними видами інтеграції (тематична, процесуальна, міжгалузева; в межах однієї галузі; на інтегрованих уроках, під час тематичних днів, в процесі проектної діяльності) за активного використання міжпредметних зв'язків, організації різних форм взаємодії учнів. Для розв'язання учнями практичних завдань у життєвих ситуаціях залучаються навчальні результати з інших освітніх галузей.

Метою навчальної програми «Я досліджую світ» є особистісний розвиток молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- ♦ формування дослідницьких умінь, опанування доступних способів пізнання себе, предметів і явищ природи і суспільного життя (спостереження, обстеження, дослід, практична робота, вимірювання, систематизація, класифікація, встановлення логічної та часової послідовності подій, критична оцінка побаченого (почутого), встановлення зв'язків і залежностей в природі і суспільстві, між станом довкілля і діяльністю людини, впливу поведінки на здоров'я та безпеку, залежності результату від докладених зусиль, аналіз наслідків ризикованої поведінки);
- ♦ виховання активної позиції щодо громадянської і соціально-культурної належності себе і своєї родини до України, інтересу до пізнання історії та природи свого краю і країни; пошани до символів держави, ініціативної поведінки у громадських акціях, у відзначенні пам'ятних дат і подій;
- ♦ розвиток толерантності у соціальній комунікації, ціннісного ставлення до природи та її пізнання, до приватного життя інших людей, усвідомлення правової відповідальності у ситуаціях застосування норм і правил життя в суспільстві, інші соціальні навички щодо взаємодії і співпраці в різних видах діяльності;
- ♦ створення умов для самовираження учнів у різних видах діяльності, становлення екологічно грамотної та соціально адаптованої особистості.

Тематичну основу курсу складають змістові лінії, які визначені Державним стандартом початкової освіти і охоплюють складники названих вище галузей в їх інтегрованій суті, а саме:

«**Людина**» (пізнання себе, своїх можливостей; здорова і безпечна поведінка);

«**Людина серед людей**» (стандарти поведінки в сім'ї, в суспільстві; моральні норми; навички співжиття і співпраці);

«**Людина в суспільстві**» (громадянські права та обов'язки як члена суспільства. Пізнання свого краю, історії, символів держави. Внесок українців у світові досягнення);

«**Людина і світ**» (толерантне ставлення до різноманітності світу людей, культур, звичаїв);

«**Людина і природа**» (пізнання природи; взаємозв'язок об'єктів і явищ природи; рукотворний світ людини; відповідальна діяльність людини у природі; роль природничих знань і технологій у житті людини; залежність між діяльністю людини і станом довкілля).

Типова навчальна програма дає змогу вчителю самостійно обирати й формувати інтегрований та автономний спосіб подання змісту із освітніх галузей Стандарту, добирати дидактичний інструментарій, орієнтуючись на індивідуальні пізнавальні запити і можливості учнів (рівень навченості, актуальні стани потреб, мотивів, цілей, сенсорного та емоційно-вольового розвитку). Особливого значення у дидактико-методичній організації навчання надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу їхніх вражень, чуттєвої опори на результати дослідження об'єктів і явищ навколишнього світу.

Педагогічна стратегія, яка опиралась на наслідувальні механізми у розвитку пізнавальних процесів молодших школярів, і передбачала пріоритетне використання зразків, алгоритмів, поетапного контролю й корекції, збагачується полісенсорним підходом, що зумовлює дослідницьку поведінку учнів, сприйняття ними властивостей і якостей предметів і явищ природного і соціального оточення, спрямовуються у сферу пошукової діяльності.

На основі Типової програми вчитель може створювати різні варіанти інтегрованої програми за таким алгоритмом:

- ♦ визначення цілей навчання;
- ♦ створення картки понять з інших предметів (асоціативної павутинки, курсів, галузей, які допоможуть досягти цілей);
- ♦ структурування програми за темами;
- ♦ вибір діяльності учнів, яка забезпечить інтегроване навчання;
- ♦ розроблення показників досягнення очікуваних результатів.

Можливі засоби інтеграції в процесі реалізації програми «Я досліджую світ» передбачають включення учнів в практику виконання різноманітних завдань дослідницького характеру, як от:

- ♦ *дослідження-розпізнавання* (Що це? Яке воно? Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне — відмінне, до якого цілого воно належить);
- ♦ *дослідження-спостереження* (Як воно діє? Що з ним відбувається? Для чого призначене?);
- ♦ *дослідження-пошук* (запитування, передбачення, встановлення часової і логічної послідовності явищ, подій; встановлення причинно-наслідкових зв'язків (Чому? Яким чином? Від чого залежить? З чим пов'язано?), догадка, висновок-узагальнення).

1 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Людина	
<p><i>усвідомлює</i> людину як частину природи і суспільства, її відмінності від інших живих істот;</p> <p><i>розповідає</i> про себе, називає адресу проживання; <i>складає</i> словесний портрет «Який (яка) Я», «Чим відрізняюсь від інших», «Що я вмю», «Чого хочу навчитись»;</p> <p><i>володіє</i> найпростішими гігієнічними навичками, навичками самообслуговування;</p> <p><i>описує</i> можливі ризики для життя і здоров'я вдома, у школі, на вулиці; <i>розуміє</i> переваги акуратності, доброзичливості, чесності;</p> <p><i>досліджує</i> свій організм</p>	<p>Людина — частина природи і суспільства. Пізнання себе, своїх можливостей; місце проживання, безпечна поведінка вдома і на вулиці.</p> <p>Органи чуття. Турбота про органи тіла, гігієнічні навички. Спостереження в довкіллі. Організація досліджень</p>
Людина серед людей	
<p><i>цікавиться</i> минулим своєї сім'ї;</p> <p><i>розрізняє</i> минуле, сучасне, майбутнє (було — є — буде); <i>знає</i> склад сім'ї, імена членів сім'ї, де працюють батьки, хто вони за професією;</p> <p><i>знає</i>, хто працює в школі;</p> <p><i>має</i> уявлення про свої обов'язки як школяра, правила поведінки на уроці, на перерві;</p> <p><i>доречно вживає</i> слова етикету (вітання, прохання, прощання, звертання, подяки, вибачення); <i>доброзичливо спілкується</i> з іншими в спільній діяльності;</p> <p><i>розрізняє</i> вчинки, дає їм оцінку з погляду моральності;</p> <p><i>має</i> уявлення про необхідність доброзичливого і уважного ставлення до старших;</p> <p><i>використовує</i> правила культурної поведінки в громадських місцях, що ґрунтуються на врахуванні інтересів інших</p>	<p>Сім'я, школа. Поведінка в сім'ї, школі, громадських місцях. Моральні норми. Навички співжиття і співпраці</p> <p>Стандарти поведінки в суспільстві. Поведінка в громадських місцях (транспорті, на вулиці, в храмі, в театрі, в бібліотеці). Моральні якості (доброзичливість, правдомовність, щирість, подільчивість). Спостереження в довкіллі. Організація досліджень. Розв'язання ситуацій морального вибору</p>
Людина в суспільстві	
<p><i>знає</i> назву країни, її столицю;</p> <p><i>має</i> уявлення про зміст символів держави (прапор, герб, гімн, українська мова), історичні пам'ятки свого краю;</p> <p><i>виявляє</i> зв'язки між людьми в суспільстві (хто про кого дбає,</p>	<p>Громадянські права та обов'язки як члена суспільства. Пізнання історії свого краю, символів держави. Спостереження в довкіллі. Організація досліджень</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
значення праці людей для добробуту країни; орієнтується у найближчому просторі; долучається до корисних справ громади	
Людина і світ	
має уявлення про різноманітність людей у світі, називає деякі країни; усвідомлює необхідність доброзичливого ставлення до інших країн та народів, цікавиться відповідною інформацією; наводить приклади виробів, які допомагають людині в побуті, приклади винаходів людства	Толерантне ставлення до різноманітності культур, звичаїв народів, які проживають в Україні та за її межами. Досліди, спостереження в природі. Рукотворні тіла, матеріали та їх властивості. Винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини
Людина і природа	
розпізнає тіла неживої і живої природи, рукотворні об'єкти; розуміє значення сонячного світла і тепла на Землі; має уявлення про повітря, воду, ґрунт, їх властивості, про різноманітність живих організмів, розповідає про добові та сезонні зміни в природі, усвідомлює причини їх повторюваності; групує об'єкти природи за однією ознакою; встановлює найпростіші взаємозв'язки в живій і неживій природі, між живими організмами і навколишнім середовищем, між природними умовами та господарською діяльністю людей; розуміє цінність природи для життя людей, залежність якості життя людей від стану навколишнього середовища; обирає у найближчому оточенні те, що цікаво дослідити; досліджує об'єкти природи, використовуючи доступне обладнання (лупу, термометр, компас, лінійку тощо); використовує різні джерела для пошуку інформації про довілля; розпізнає рукотворні тіла у найближчому оточенні; називає матеріали (деревина, гума, папір, метал тощо), з яких виготовляють рукотворні тіла; дотримується правил поведінки в природі, та пояснює їх іншим; бере посильну участь в природоохоронній діяльності	Що належить до природи. Жива і нежива природа. Сонце і його вплив на живу і неживу природу. Спостереження за рослинами, тваринами, явищами природи та діяльністю людей у різні пори року. Дослідження властивостей тіл природи. Рукотворні тіла, матеріали та їх властивості. Винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини. Охорона і збереження природи

2 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Людина	
розповідає про себе та інших, висловлює свої вподобання; описує себе, свій характер, захоплення, що відрізняють від інших; розпізнає та описує небезпеку вдома або в школі; ухвалює рішення щодо простих побутових ситуацій з користю для здоров'я і безпеки; пояснює, від чого залежить безпека на вулиці, вдома, у школі; визначає здорові та шкідливі звички, правила догляду за органами тіла; досліджує зміни, що відбуваються; досліджує позитивні і негативні впливи на вибір здорової та безпечної поведінки; досліджує зміни, що відбуваються з людиною	Пізнання себе, своїх можливостей, здорова і безпечна поведінка. Частини тіла людини та їх функції. Турбота про здоров'я. Організація досліджень
Людина серед людей	
пояснює, що може робити в сім'ї, серед однолітків, в школі; дотримується правил поведінки, що засвідчують повагу до інших; доречно вживає слова чемності; надає допомогу, коли просять та звертаються по неї;	Стандарти поведінки в суспільстві. Моральні норми. Навички співжиття і співпраці

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p><i>висловлює оцінні судження щодо вчинку, події, явищ; добирає докази до своїх висновків; не порушує права інших дітей, виявляє і засуджує вчинки, які ображають або принижують інших; співпрацює в групах для досягнення спільних цілей</i></p>	
Людина в суспільстві	
<p><i>розпізнає державні символи України, шанобливо ставиться до них; розпитує і збирає інформацію про свій край і державу, історичні події, відомих осіб; розпитує старших про минуле, бере активну участь у спільних заходах державного значення; дотримується встановлених правил поведінки під час державних свят, класних, шкільних і громадських заходів</i></p>	<p>Громадянські права та обов'язки як члена суспільства. Пізнання свого краю, історії, і символів держави. Внесок українців у світові досягнення. Славетні українці. Спостереження в довкіллі. Організація досліджень</p>
Людина і світ	
<p><i>має уявлення про різноманітність людей у світі, називає деякі країни; усвідомлює необхідність толерантного ставлення до інших країн і народів, цікавиться відповідною інформацією; виявляє інтерес до інформації про інші країни і народи; на конкретних прикладах доводить важливість взаємозв'язків і взаємодії між країнами; виявляє доброзичливе ставлення до людей інших національностей, до їхніх культур і звичаїв</i></p>	<p>Толерантне ставлення до різноманітності культур, звичаїв. Внесок українців у світові досягнення. Історичні події. Видатні історичні постаті. Розв'язання ситуацій морального вибору</p>
Людина і природа	
<p><i>має уявлення про форму Землі, вплив Сонця на сезонні явища в природі, причини змін пір року; називає пори року та відповідні їм місяці, явища в живій та неживій природі у різні пори року, умови вирощування рослин; наводить приклади зв'язку людини і природи; розпізнає зміни в живій та неживій природі; органи рослин; тварин різних груп; розрізняє форми земної поверхні; класифікує за певними ознаками рослини і тварин своєї місцевості, тіла неживої природи; визначає мету дослідження, обирає послідовність дій і обладнання для його виконання; виконує дослідницькі завдання: досліджує властивості повітря, води, ґрунту, гірські породи, рослини своєї місцевості; вимірює температуру повітря, води; спостерігає за тваринами, добовими і сезонними змінами у природі; визначає суттєві ознаки об'єктів неживої та живої природи на основі проведених досліджень; фіксує результати досліджень доступними способами і робить висновки; дізнається про природу, використовуючи різні джерела інформації; застосовує знання про природу в навчальних і життєвих ситуаціях; наводить приклади виробів, які допомагають людині у побуті; розповідає про використання матеріалів на основі їх властивостей; знаходить інформацію про найважливіші винаходи людства, використовуючи різноманітні джерела; робить висновок: природа потребує охорони; бере посильну участь в природоохоронній діяльності.</i></p>	<p>Повітря. Вода. Водойми рідного краю. Форми земної поверхні. Гірські породи. Ґрунт, його властивості і значення. Будова і різноманітність рослин. Умови вирощування рослин. Тварини дикі та свійські. Спостереження за тваринами. Земля та її форма. Обертання Землі. Рік. Місяць. Доба. Вплив Сонця на сезонні явища в природі Пори року та їх ознаки. Особливості життя рослин та тварин у різні пори року. Спостереження за добовими і сезонними змінами у природі. Охорона природи. Зв'язок людини і природи. Червона книга України. Рукотворні тіла та матеріали, їх властивості. Використання рукотворних матеріалів у побуті. Винаходи людства та їх вплив на життєдіяльність людини</p>

ІНФОРМАТИЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

ІНФОРМАТИКА

Пояснювальна записка

Метою навчання інформатиці є різнобічний розвиток особистості дитини та її світоглядних орієнтацій, формування інформатичної й інших ключових компетентностей, необхідних їй для життя та продовження навчання.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- ♦ формування в учнів уявлення про роль інформаційно-комунікаційних технологій у житті людини;
- ♦ формування вмінь описувати об'єкти реальної та віртуальної дійсності різноманітними засобами подання інформації;
- ♦ формування початкових навичок інформаційної діяльності, зокрема вмінь опрацювати текстову та графічну інформацію;
- ♦ формування у дітей початкового досвіду використання комп'ютерної техніки для розв'язування навчальних, творчих і практичних задач;
- ♦ розвиток логічного, алгоритмічного, творчого та об'єктно-орієнтованого мислення учнів.

За результатами формування предметної компетентність випускники початкової школи повинні використовувати початкові знання вміння та навички для:

- ♦ доступу до інформації (знання де шукати і як отримувати інформацію);
- ♦ опрацювання інформації;
- ♦ перетворення інформації із однієї форми в іншу;
- ♦ створення інформаційних моделей;
- ♦ оцінки інформації за її властивостями.

Програма побудована лінійно-концентрично (з горизонтальним поглибленням):

Змістові лінії	Рівні навчання Засоби та об'єкти навчання	2 клас	3 клас	4 клас
		Графічний редактор	Текстовий редактор	Середовище програмування
Інформація. Дії з інформацією		☼	☼	☼, зокрема пошук інформації у мережі Інтернет
Комп'ютерні пристрої для здійснення дій із інформацією		☼	☼	☼
Комп'ютерні програми. Меню та інструменти		☼	☼	☼
Об'єкт. Властивості об'єкта		☼	☼	☼
Створення інформаційних моделей. Змінення готових. Використання		☼	☼	☼
Алгоритми		☼	☼	☼

2 клас

Програмне забезпечення, яке використовується: графічний редактор (офлайн та онлайн версії), зокрема графічний редактор середовища *Scratch*.

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Інформація. Дії з інформацією	
<p><i>пояснює</i> значення інформації для життя людини, наводить приклади із власного досвіду; <i>наводить приклади</i> значення інформації для себе особисто; <i>називає</i> органи чуття, якими людина отримує інформацію із навколишнього середовища; <i>наводить приклади</i> інформації у різних видах: текстовій, графічній, звуковій тощо; <i>розрізняє</i> правдиву і неправдиву інформацію, припущення і фантазію; <i>використовує</i> мережі для отримання інформації та спілкування під контролем дорослих; <i>оцінює</i> результати своїх навчальних досягнень</p>	<p>Навколишній світ та інформація. Види інформації за способом подання.</p>
Комп'ютерні пристрої для здійснення дій з інформацією	
<p><i>розуміє</i>, що комп'ютер та інші комп'ютерні пристрої це інструменти для виконання дій з інформацією; <i>наводить приклади</i> технічних засобів, що допомагають передавати інформацію, поширювати інформацію; <i>використовує</i> цифрові пристрої у близькому для себе середовищі; <i>пояснює</i>, чому і як потрібно захищати себе і цифрові пристрої; <i>звертається</i> за допомогою у випадку наявності проблем та збоїв у роботі комп'ютера; <i>оцінює</i> результати своїх навчальних досягнень</p>	<p>Комп'ютерна техніка, як засіб здійснення дій з інформацією.</p>
Об'єкт. Властивості об'єкта	
<p>Учень/учениця: <i>називає</i> об'єкти навколишнього світу, властивості конкретних об'єктів та значення властивостей; <i>описує</i> об'єкт називаючи його властивості та їх значення; <i>порівнює</i> об'єкти за значеннями властивостей; <i>спостерігає</i> за об'єктами, <i>визначає</i> спільні та відмінні ознаки/властивості; <i>наводить приклади</i> об'єктів, що відповідають заданим властивостям <i>оцінює</i> результати своїх навчальних досягнень</p>	<p>Створення простих геометричних моделей об'єктів за описом їх властивостей. Зміна значень властивостей об'єкта (колір контуру, колір фону, форма об'єкта)</p>
Комп'ютерні програми. Меню та інструменти	
<p><i>запускає</i> знайомі програми; <i>завершує</i> роботу з програмою; <i>називає</i> інструменти малювання у графічному редакторі; <i>обирає</i> інструмент малювання для досягнення конкретного результату; <i>створює</i> не складні малюнки за зразком; <i>створює</i> зображення об'єктів що складаються з геометричних фігур та <i>змінює</i> значення властивостей; <i>вміє</i> змінити колір контуру або тла об'єкта обравши зразком колір іншого об'єкта за допомогою відповідних інструментів графічного редактора; <i>виконує</i> завдання із розфарбування або перефарбування малюнків; <i>пропонує</i> власні кольорові рішення малюнка; <i>пояснює</i> добір кольорів; <i>оцінює</i> результати своїх навчальних досягнень</p>	<p>Меню комп'ютерної програми. Огляд різних прикладів меню. Інструменти комп'ютерних програм. Графічний редактор. Інструменти графічного редактора та їх налаштування. Створення та редагування не складних малюнків. Добір кольорової гами малюнка Збереження малюнків</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Створення інформаційних моделей. Змінення готових. Використання	
<p>об'єднує об'єкти за їх властивостями або значеннями властивостей;</p> <p>створює візуальну відповідь простих та складених геометричних задач;</p> <p>виділяє та переносить фрагменти малюнка;</p> <p>створює графічні відповіді до навчальних завдань;</p> <p>знаходить приклади повторення і послідовності дій у повсякденній діяльності, близькому для себе середовищі;</p> <p>визначає закономірність об'єктів;</p> <p>відтворює послідовність об'єктів із заданою закономірністю;</p> <p>оцінює результати своїх навчальних досягнень</p>	<p>Перенесення фрагментів малюнка.</p> <p>Виділення і впорядкування даних за певною ознакою.</p> <p>Прості та складені сюжетні геометричні задачі.</p> <p>Копіювання фрагментів малюнку.</p>
Лінійні алгоритми	
<p>Учень/учениця:</p> <p>визначає послідовність кроків для виконавців;</p> <p>знаходить помилки у алгоритмах;</p> <p>визначає результат виконання лінійного алгоритму побудови простого геометричного зображення;</p> <p>створює малюнок за лінійним алгоритмом;</p> <p>пропонує власні алгоритми створення не складних геометричних зображень;</p> <p>оцінює результати своїх навчальних досягнень</p>	<p>Створення малюнків за готовими алгоритмами</p> <p>Складання власних графічних алгоритмів</p>
<p>Додаткові теми: онлайн графічні редактори, редагування малюнків за допомогою програмного забезпечення смартфонів.</p>	

ТЕХНОЛОГІЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

ДИЗАЙН І ТЕХНОЛОГІЇ

Пояснювальна записка

Зміст технологічної освітньої галузі реалізовується через навчальний предмет «Дизайн і технології».

Метою навчання дизайну і технологій є розвиток особистості дитини засобами предметно-перетворювальної діяльності, формування ключових та предметної проектно-технологічної компетентностей, необхідних для розв'язання життєвих проблем у взаємодії з іншими, культурного й національного самовираження.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- ♦ формування допитливості, цілісного уявлення про матеріальне і нематеріальне виробництво;
- ♦ виховання естетично-ціннісного ставлення до традицій українського народу в праці, декоративно-прикладному мистецтві;
- ♦ набуття досвіду поетапного створення корисних і естетичних виробів у партнерській взаємодії: від задуму до його втілення в матеріалах;
- ♦ вироблення навичок застосовувати традиційні та сучасні технології, раціонально використовувати матеріали;
- ♦ формування культури праці, прагнення удосконалювати процес і результати проектно-технологічної діяльності, свій життєвий простір.

Реалізація мети і завдань навчального предмета здійснюється за такими **змістовими лініями**: «Інформаційно-комунікаційне середовище», «Середовище проектування», «Середовище техніки і технологій», «Середовище соціалізації».

Змістова лінія «**Інформаційно-комунікаційне середовище**» охоплює вивчення питань гармонійного поєднання функціональності та естетичності у виробках; пошук та опрацювання тематичної інформації у взаємодії з іншими; дослідження природних, штучних і синтетичних матеріалів; розрізнення та читання графічних зображень; конструювання виробів з готових деталей.

Змістова лінія «Середовище проектування» спрямована на реалізацію творчого потенціалу учнів, створення умов для продукування ідей, вибору особисто привабливих об'єктів праці; дизайнерське проектування — моделювання і конструювання; виконання елементарних графічних зображень; добір матеріалів за їх властивостями; читання інструкційних карток із зображеннями для поетапного виготовлення виробу.

Змістова лінія «Середовище техніки і технологій» передбачає формування навичок організації робочого місця, безпечної праці з ручними інструментами та пристосуваннями; поетапне виготовлення виробів з використанням традиційних та сучасних технологій; раціональне використання матеріалів.

Змістова лінія «Середовище соціалізації» спрямована на формування здатності оцінювати та презентувати результати проектно-технологічної діяльності, обговорювати їх з іншими; ефективно використовувати створені вироби; долучатися до благочинної діяльності; виконувати трудові дії в побуті для самообслуговування та якісного облаштування життєвого простору.

Розподіл навчальних годин за темами, добір об'єктів праці вчитель визначає самостійно, враховуючи умови навчання та педагогічну доцільність.

1 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Інформаційно-комунікаційне середовище	
<p><i>спостерігає</i> за природними об'єктами; <i>збирає</i> і <i>заготовляє</i> природні матеріали;</p> <p><i>дотримується</i> правил внутрішнього розпорядку, безпеки праці та санітарних норм під час занять; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно вироби з природних матеріалів за зображеннями або творчим задумом з допомогою дорослих;</p> <p><i>розрізняє</i> вироби декоративно-прикладного мистецтва; <i>описує</i> приклади виробів з різних джерел інформації (підручник, фотографії, каталоги, посібники, Інтернет-ресурси, музеї, фільми, мультфільми та ін.); <i>називає</i> та <i>обговорює</i> матеріали, корисність та естетичну цінність різних виробів у групі;</p> <p><i>розпізнає</i> матеріали для моделювання, конструювання та виготовлення виробів візуально та на дотик; <i>пояснює</i> доцільність використання матеріалів вторинної переробки для збереження природних ресурсів (водоймищ, лісу, тварин, корисних копалин тощо);</p> <p><i>розрізняє</i> основні креслярські інструменти, лінії, види графічних зображень; <i>читає</i> елементарні графічні зображення; <i>складає</i> пласкі та об'ємні геометричні форми, вироби з деталей конструкторів або інших готових елементів (архітектурні споруди, транспортні засоби, роботи та ін.) з допомогою дорослих, самостійно, в парі або в групі</p>	<p>Природне середовище України. Природні матеріали рідного краю.</p> <p>Правила внутрішнього розпорядку, безпеки праці та санітарних норм під час занять. Організація робочого місця. Матеріали, інструменти та пристосування. Вироби з природних матеріалів.</p> <p>Приклади виробів декоративно-прикладного мистецтва (витинанка, гончарство, ткацтво, різьблення, писанкарство, аплікація, вишивка та ін.).</p> <p>Види матеріалів (папір, картон, пластикін, полімерна глина, солене тісто, нитки, дріт, пластик та ін.).</p> <p>Елементи графічної грамоти. Види конструкторів, навчальних наборів (LEGO, мозаїка, конструктор із дерева, металу, магнітний, банчемс та ін.)</p>
Середовище проектування	
<p><i>продукує</i> ідеї для вибору особисто привабливого об'єкта праці; <i>вибирає</i> обґрунтовано об'єкт праці із запропонованих з допомогою вчителя; <i>пояснює</i> функціональну та естетичну цінність обраного для проектування і виготовлення виробу;</p> <p><i>розглядає</i> моделі, подібні обраному виробу (моделі-аналоги); <i>здійснює</i> розмічання ліній на папері і картоні; <i>описує</i> усно модель спроектованого виробу; <i>пояснює</i> способи та види оздоблення власного виробу (стрічками, тасьмою, мереживом, лелітками, гудзиками, намистинами тощо);</p>	<p>Виявлення проблеми. Обґрунтований вибір об'єкта праці для його проектування і виготовлення.</p> <p>Дизайнерське проектування — моделювання та конструювання, зокрема з використанням макетних матеріалів (картон, пінопласт та ін.).</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p><i>добирає</i> матеріали для моделювання, конструювання та виготовлення виробу, зокрема і вторинні (природні, штучні і синтетичні);</p> <p><i>розрізняє</i> традиційні і сучасні технології виготовлення виробів (аплікація, ліплення, писанкарство, квілінг тощо);</p> <p><i>читає</i> графічні зображення для поетапного виготовлення виробу з допомогою дорослих</p>	<p>Графічні зображення для поетапного виготовлення виробу пласкої та об'ємної форми</p>
Середовище техніки і технологій	
<p><i>працює</i> з ручними інструментами та пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів праці та норм санітарії;</p> <p><i>виготовляє</i> поетапно корисний й естетичний виріб за визначеною послідовністю самостійно або з допомогою дорослих;</p> <p><i>розмічає</i> деталі на матеріалі за допомогою шаблонів або трафаретів та <i>вирізує</i> їх;</p>	<p>Ручні інструменти та пристосування, організатори.</p> <p>Виготовлення виробу за інструкційними картками з графічними зображеннями.</p>
<p><i>розміщує</i> деталі виробу на площині;</p> <p><i>застосовує</i> нероз'ємні з'єднання (склеювання, причіплювання / пластилін, глина/ та ін.);</p> <p><i>оздоблює</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій;</p> <p><i>раціонально</i> використовує матеріали (папір, картон, пластилін, полімерна глина, солоне тісто, нитки, дріт, пластик та ін.), зокрема і вторинні з допомогою дорослих</p>	<p>Технологічні операції з матеріалами (згинання, складання, скручування, рвання, зібгання, різання, склеювання, зв'язування, ліплення тощо).</p> <p>Раціональне розмічання та обробка матеріалів</p>
Середовище соціалізації	
<p><i>пояснює</i> корисність та естетичність створеного виробу;</p> <p><i>презентує</i> результати власної або колективної проектно-технологічної діяльності, обговорює їх з іншими;</p> <p><i>долучається</i> спільно з батьками до благодійної діяльності в групах зі створеними виробами, зокрема для українських воїнів;</p> <p><i>умотивовує</i> необхідність робити подарунки, допомагати іншим;</p> <p><i>розрізняє</i> професії дорослих у сім'ї та родині в сфері матеріального і нематеріального виробництва;</p> <p><i>виконує</i> трудові дії в побуті: доглядає за одягом та взуттям (зав'язування шалика, пояса, шнурків), домашніми тваринами, рослинами, ремонтує незначні пошкодження книг, іграшок, готує та сервірує нескладні страви (чай, канапка) за наочним прикладом та з допомогою дорослих або спільно із старшими учнями</p>	<p>Соціальна цінність виконаного індивідуального або колективного проекту. Презентабельність та реклама.</p> <p>Діяльність в групах та середовищі. Благодійна діяльність для задоволення потреб оточуючих.</p> <p>Світ професій.</p> <p>Побутове самообслуговування</p>

2 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Інформаційно-комунікаційне середовище	
<p><i>досліджує</i> природні матеріали за формою, кольорами, властивостями (візуально, на дотик);</p> <p><i>порівнює</i> природні і рукотворні форми;</p> <p><i>дотримується</i> правил внутрішнього розпорядку, безпеки праці та санітарних норм під час занять;</p> <p><i>організовує</i> робоче місце;</p> <p><i>створює</i> поетапно композицію та вироби з природних матеріалів за зображеннями, зразком або власним задумом;</p> <p><i>порівнює</i> традиційні і сучасні вироби декоративно-прикладного мистецтва за матеріалами, техніками виконання, функціональними та естетичними властивостями;</p>	<p>Природне і штучне середовище. Матеріали.</p> <p>Спостереження, імітація, фантазування.</p> <p>Правила внутрішнього розпорядку, безпеки праці та санітарних норм під час занять. Організація робочого місця. Інструменти та пристосування. Моделі-аналоги.</p> <p>Характеристики традиційних і сучасних виробів декоративно-прикладного мистецтва, знайомство з народними умільцями свого краю (реально або віртуально).</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p><i>розрізняє</i> основні види народних декоративних візерунків, орнаментів; <i>виявляє</i> емоційно-ціннісне ставлення до виробів декоративно-прикладного мистецтва; <i>розрізняє</i> види матеріалів та називає сфери їх використання; <i>досліджує</i> властивості матеріалів візуально та на дотик; <i>аргументує</i> доцільність використання вторинних матеріалів для збереження навколишнього середовища; <i>моделює</i> виріб з деталей конструктора за графічними зображеннями або власним задумом (самостійно, в парі або в групі)</p>	<p>Властивості матеріалів (природні матеріали, папір, картон, пластилін, полімерна глина, солоне тісто, тканина, нитки, шнури, дріт, пластик, пінопласт та ін.).</p> <p>Конструктори, навчальні набори з графічними зображеннями, інструкційними картками</p>
Середовище проектування	
<p><i>продукує</i> ідеї для вибору об'єкта праці та обговорює їх з іншими; <i>оцінює</i> проектні ідеї — власні та інших; <i>пояснює</i> вибір особисто привабливого об'єкта праці, відповідаючи на запитання дорослих; <i>обдумує</i> план реалізації задуму в матеріалі; <i>прогнозує</i>, яким має бути виріб, його функціональну і естетичну цінність; <i>порівнює</i> моделі, подібні обраному виробу (моделі-аналоги); <i>моделює</i> виріб з елементами фантазування; <i>описує</i> модель свого виробу; <i>пояснює</i> способи та види оздоблення власного виробу (стрічками, тасьмою, мереживом, лелітками, ґудзиками, намистинами тощо); <i>добирає</i> матеріали для виготовлення виробу, застосовує вторинні матеріали; <i>використовує</i> традиційні та сучасні технології виготовлення виробів (комбінована аплікація, оригамі, кірігамі, квілінг, витинанка тощо); <i>пояснює</i> визначену послідовність виготовлення спроектованого виробу за зображеннями</p>	<p>Виявлення проблеми. Вибір об'єкта праці для його проектування і виготовлення.</p> <p>Дизайн-проектування — моделювання та конструювання, зокрема з використанням макетних матеріалів (картон, пінопласт та ін.). Графічні зображення для послідовного виготовлення виробу плоскої та об'ємної форми.</p> <p>Поетапне проектування технології виготовлення виробу</p>
Середовище техніки і технологій	
<p><i>працює</i> з ручними інструментами та пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів праці та норм санітарії; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за визначеною послідовністю; <i>здійснює</i> розмічання ліній на папері і картоні <i>розмічає</i> деталі на матеріалі за допомогою шаблонів або трафаретів; <i>з'єднує</i> деталі та <i>оздоблює</i> їх з використанням традиційних та сучасних технологій; <i>дотримується</i> послідовності виготовлення виробу з допомогою вчителя; <i>раціонально</i> використовує матеріали, зокрема і вторинні</p>	<p>Ручні інструменти та пристосування. Виготовлення виробу за графічними зображеннями. Технологічні операції з матеріалами (згинання, складання, скручування, рвання, зібгання, різання, склеювання, зв'язування, ліплення тощо).</p> <p>Раціональне використання матеріалів</p>
Середовище соціалізації	
<p><i>обґрунтовує</i> соціальну, функціональну та естетичну цінність створеного виробу; <i>оцінює</i> та <i>презентує</i> результати власної проектно-технологічної діяльності; <i>обговорює</i> результати з іншими; <i>долучається</i> до благочинної діяльності в групах з власноруч створеними виробами; <i>умотивує</i> необхідність робити подарунки, допомагати іншим, бережливо ставитися до природного середовища; <i>висловлює</i> емоційно-ціннісне ставлення до професій дорослих у сім'ї та родині своїх друзів, однокласників; <i>виконує</i> трудові дії в побуті: дрібний ремонт, доглядає за одягом та взуттям (упорядкування, чищення, пришивання ґудзика та ін.), засобами гігієни, іграшками, домашніми тваринами, рослинами, готує та сервірує нескладні страви за наочним прикладом з допомогою дорослих або спільно із старшими учнями, дотримується культури поведінки за столом, гостинно пригощає батьків, друзів тощо</p>	<p>Цінність виконаного проекту для соціальної сфери. Презентабельність та реклама.</p> <p>Благочинна та природоохоронна діяльність в групах та середовищі.</p> <p>Світ професій соціальної сфери.</p> <p>Побутове самообслуговування</p>

МИСТЕЦЬКА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

МИСТЕЦТВО

Пояснювальна записка

Метою навчання мистецтва у школі є всебічний художньо-естетичний розвиток особистості дитини, освоєння нею культурних цінностей у процесі пізнання мистецтва; плекання пошани до вітчизняної та зарубіжної мистецької спадщини; формування ключових, мистецьких предметних та міжпредметних компетентностей, необхідних для художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті.

Реалізація поставленої мети здійснюється за **змістовими лініями**: «Художньо-творча діяльність», «Сприймання та інтерпретація мистецтва», «Комунікація через мистецтво», які окреслюють одну з моделей досягнення загальних цілей освітньої галузі та розкривають основну місію загальної мистецької освіти.

Змістова лінія «Художньо-творча діяльність» націлює на розвиток креативності та мистецьких здібностей учнів через практичне освоєння основ художньої мови різних видів мистецтва та способів художньо-творчого самовираження. Ця змістова лінія реалізується через формування в учнів умінь застосовувати різні виразні засоби творення художніх образів, імпровізування та естетичного перетворення довкілля.

Змістова лінія «Сприймання та інтерпретація мистецтва» спрямована на пізнання цінностей, що відображають твори мистецтва. Її реалізація передбачає розвиток емоційної сфери учнів, збагачення естетичного досвіду, формування в них умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати мистецтво, виявляючи до нього емоційно-ціннісне ставлення.

Реалізація змістової лінії «Комунікація через мистецтво» націлена на соціалізацію учнів через мистецтво, усвідомлення ними свого «Я» (своїх мистецьких досягнень і можливостей). Змістова лінія передбачає формування в учнів умінь презентувати себе і свої досягнення, критично їх оцінювати, взаємодіяти з іншими через мистецтво у середовищі, зокрема у різних культурно-мистецьких заходах, обговореннях тощо, а також формування уявлень про можливість і способи регулювати свій емоційний стан завдяки мистецтву.

Опанування учнями мистецтва у початковій школі ґрунтується на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного, ігрового та інтегративного підходів.

Мистецтво сприяє формуванню *ключових компетентностей*, зокрема, у процесі:

- ♦ усного висловлювання своїх вражень від мистецтва; за допомогою коментування дорослого й оцінювання власної художньо-творчої діяльності (*вільне володіння державною мовою/ здатність спілкуватися рідною*).
- ♦ здійснення елементарних розрахунків (наприклад, для встановлення пропорцій, визначення метру, запису ритму тощо) (*математична компетентність*).
- ♦ спостереження, дослідження і відтворення довкілля та явищ природи засобами мистецтва (*компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічна компетентність*);
- ♦ самостійного (чи за допомогою дорослого) використання інформаційних технологій для отримання мистецької інформації, художнього творення (*інформаційно-комунікаційна компетентність*);
- ♦ формування уміння визначати власні художні інтереси, досягнення і потреби; прагнення доцільно використовувати свій час для пізнання, сприймання, творення мистецтва (*навчання впродовж життя*);
- ♦ співпраці з іншими, зокрема участі у мистецьких заходах, прикрашенні середовища для друзів, сусідів; прояву відповідальності за особистий і колективний результат; використання мистецтва для отримання задоволення (впливу на власний емоційний стан) (*громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей*);
- ♦ опанування народних традицій, мистецтва рідного краю; толерантного ставлення до мистецтва різних народів (*культурна компетентність*);

- ♦ проявів творчої ініціативи та намагання її реалізовувати, зокрема через втілення у практичній художньо-творчій діяльності (індивідуальній і колективній); презентації результатів власних мистецьких досягнень (*нідприємливість та фінансова грамотність*);
- ♦ виявлення бажання впроваджувати нові ідеї (*інноваційність*).

Мистецька освітня галузь може реалізуватися через інтегровані курси або предмети вивчення за окремими видами мистецтва: наприклад, музичне мистецтво, образотворче мистецтво тощо за умови реалізації упродовж циклу навчання всіх очікуваних результатів галузі.

1 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Художньо-творча діяльність	
<p><i>співає</i> вокальні вправи, дитячі пісні (зокрема музичний фольклор) у відповідному настрої, характері; <i>дотримується</i> правил співу (постава, дихання) <i>створює</i> елементарний ритмічний супровід до пісні; <i>виконує</i> пісні «у ролях», відтворюючи образ мімікою, пластикою рухів; <i>відтворює</i> прості ритмічні послідовності (створені з половинних, четвертних та восьмих тривалостей); <i>добирає</i> тембр інструменту (трикутники, бубни, барабан, сопілка, ксилофон тощо) для передачі відповідного образу; <i>грає</i> в ансамблі прості композиції (трикутники, бубни, барабан, сопілка (за умови дотримання гігієни користування), ксилофон тощо);</p>	<p>Спів. Імпровізації голосом, пластикою, на музичних інструментах. Відтворення рухами характеру, темпу, ритму музики. Інсценізація пісень, створення театралізованих образів. Гра на музичних інструментах (трикутники, бубни, барабан, сопілка, ксилофон тощо): створення елементарного ритмічного супроводу до пісні, ритмічних послідовностей тощо. Знайомство з нотним записом (нотний стан, скрипковий ключ, ноти в межах I октави, тривалості звуків — ціла, половинна, чверть, восьма).</p>
<p><i>імпровізує</i> голосом (музичні, мовленнєві інтонації), на музичних інструментах; <i>орієнтується</i> в поняттях музичної грамоти (нота, нотний стан, звук, тривалості (ціла, половинна, чверть, восьма), метр, розмір), має уявлення про запис нотного тексту);</p> <p><i>відтворює</i> прості форми предметів і об'єктів довкілля фарбами (акварель, гуаш), графічними та пластичними матеріалами; <i>розміщує</i> пропорційно зображення, використовуючи всю площину аркуша; <i>компує</i> (з допомогою учителя) зображення у форматі (вертикальний, горизонтальний); <i>створює</i> елементарний стрічковий візерунок, прості декоративні розписи; <i>використовує</i> у роботі основні, похідні, теплі й холодні кольори; <i>змішує та розбавляє</i> водою фарби для отримання різних відтінків кольорів; <i>користується фарбами</i> (акварель, гуаш), олівцями (кольоровими, восковими), пластиліном, фломастерами, палітрою, пензлями, стеками, ножицями тощо; <i>спостерігає</i> різноманітність і красу природних форм, рослин, птахів, тварин у навколишньому середовищі; <i>досліджує</i> і виявляє цікаве, незвичайне у доквіллі; <i>наводить приклади</i> геометричної подібності природних та штучних об'єктів; <i>працює</i> (вирізує, конструює) з папером, з природним матеріалом; <i>дотримується</i> правил техніки безпеки; <i>експериментує</i> з кольорами, лініями, формами тощо <i>прикрашає</i> (за допомогою дорослого) середовище, в якому живе і навчається; <i>виконує</i> нескладні ролі, етюди-наслідування; <i>вправляється</i> над інтонацією мовлення, чіткістю дикції, виразністю міміки і жести, перевтілюючись у різних персонажів;</p>	<p>Використання музичної діяльності для задоволення та поліпшення емоційного стану.</p> <p>Використання різних ліній, плям, форм, кольорів і їх відтінків для створення візуальних образів. Організація робочого місця. Створення зображень графічними матеріалами, фарбами. Елементарне компонування елементів композиції (площинної, об'ємної). Вирізування, конструювання з паперу. Робота з природними матеріалами. Елементарна стилізація форм оздоблювальних елементів різних видів декоративно-прикладного мистецтва (народна іграшка, розпис, витинанка, писанка тощо). Ліплення з пластичних матеріалів. Дотримання охайності та правил техніки безпеки. Дослідження довкілля, виявлення цікавих, незвичайних об'єктів для створення художніх образів. Прикрашення місця, де навчається, живе. Використання образотворчої діяльності для задоволення та поліпшення емоційного стану.</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p><i>розуміє</i> правила поведінки в театрі; <i>рухається</i> в ритмі і темпі музики, <i>узгоджує</i> свої рухи з музичним супроводом (співом); <i>орієнтується</i> у просторі; <i>придумує</i> образи і <i>створює</i> їх знайомими засобами мистецької виразності;</p> <p><i>імпровізує</i> засобами пантоміми (міміка, жести); <i>виконує</i> твори мистецтва (співає, малює, танцює, декламує тощо), які подобаються; <i>називає</i> свої уподобання у мистецтві</p>	<p>Інсценізація (виконання нескладних ролей), етюди-наслідування. Відтворення елементарних танцювальних елементів. Імпровізації засобами пантоміми (міміка, жести)</p>
Сприймання й інтерпретація мистецтва	
<p><i>сприймає</i> твір мистецтва та <i>висловлює</i> враження, <i>добирає</i> із запропонованих слів співзвучні особистим емоціям; <i>визначає</i> темп (повільно, помірно, швидко); <i>регістр</i> (високий, середній, низький), <i>динаміку</i> (гучно, тихо), <i>тембр</i> (звучання хору та оркестру), <i>характеризує</i> мелодію;</p> <p><i>визначає</i> колорит (теплий, холодний) творів мистецтва та <i>учнівських</i> робіт; <i>порівнює</i> музичні та візуальні образи; <i>помічає</i> красу в довкіллі; <i>орієнтується</i> у видах театру (ляльковий, музичний) та кінематографу (кінофільм, мультфільм) <i>називає</i> твори мистецтва, що змінюють або передають його/її настрій</p>	<p>Сприймання творів різних видів мистецтва. Обговорення вражень, емоцій, які вони викликали. Добір із запропонованих слів характеристик, що співзвучні особистим емоціям та враженням.</p> <p>Визначення засобів виразності твору мистецтва. Порівняння природних форм, образів до-вкілля з їх художнім (декоративним) трактуванням. Знайомство з деякими видами театру та кіномистецтва. Використання творів різних видів мистецтва для отримання задоволення</p>
Комунікація через мистецтво	
<p><i>презентує</i> результати власної творчості (співає пісні, виконує танцювальні рухи, демонструє власні роботи з образотворчого мистецтва тощо);</p> <p><i>бере участь</i> у колективному виконанні творчого задуму; у шкільних мистецьких заходах (концертах, виставках, інсценізаціях тощо), в обговореннях власних вражень від творів різних видів мистецтва, зокрема, змісту анімаційних фільмів, театральних вистав тощо; <i>дотримується</i> правил творчої співпраці</p> <p><i>вербально описує</i> свій творчий задум; <i>визначає</i>, що вдалося, чи не вдалося у виконанні того, що було задумано</p>	<p>Презентація та характеристика власних творчих досягнень.</p> <p>Колективне виконання творчого задуму (оформлення класної кімнати, створення колективних художніх композицій тощо). Проведення шкільних мистецьких заходів (концертів, виставок, інсценізацій тощо).</p> <p>Ознайомлення і упровадження правил творчої співпраці, взаємодії, комунікації</p>

2 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Художньо-творча діяльність	
<p><i>співає</i> вокальні вправи, дитячі пісні (зокрема музичний фольклор) у відповідному настрої, характері, темпі, динаміці; <i>дотримується</i> правил співу (постава, дихання, інтонація) <i>виконує</i> пісні «у ролях», відтворюючи образ мімікою, пластикою, виразним інтонуванням; <i>добирає</i> реквізит; <i>створює</i> варіанти ритмічного супроводу до пісні;</p> <p><i>відтворює</i> прості ритмічні послідовності (створені з половинних, четвертних та восьмих тривалостей), зокрема у різних темпах; <i>обирає</i> тембр інструменту (трикутники, бубни, барабан, сопілка, ксилофон тощо) для передачі відповідного образу;</p>	<p>Спів (співацька постава, дихання, інтонація, дикція).</p> <p>Гра на музичних інструментах: створення варіантів ритмічного супроводу до пісні, ритмічних послідовностей тощо.</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p><i>грає</i> в ансамблі прості композиції (трикутники, бубни, барабан, сопілка (за умови дотримання гігієни користування), ксилофон тощо); <i>придумує</i> образи і <i>створює</i> їх знайомими засобами музичної виразності;</p> <p><i>імпровізує</i> голосом (музичні, мовленнєві інтонації), на музичних інструментах; <i>орієнтується</i> в поняттях музичної грамоти (нота, нотний стан, звук, тривалості (ціла, половинна, чверть, восьма), метр, розмір), має уявлення про запис нотного тексту);</p> <p><i>проявляє</i> інтерес до творів мистецтва та мистецької діяльності; <i>виконує</i> прості живописні, графічні, декоративні, пластичні композиції;</p> <p><i>складає</i> та розташовує на площині (в просторі) окремі елементи зображень (форм) в просту композицію (графічну, живописну, декоративну, об'ємну, просторову); відповідно задуму, <i>обирає</i> формат (вертикальний, горизонтальний) композиції; <i>використовує</i> всю площину аркуша; <i>використовує</i> основні, похідні, ахроматичні, теплі й холодні кольори; <i>утворює</i> відтінки кольорів; <i>експериментує</i> з кольорами, лініями, формами тощо; <i>користується</i> художніми та природними матеріалами, палітрою, пензлями, стеками, ножицями тощо;</p> <p><i>працює</i> (вирізує, конструює) з папером, з природними матеріалами; <i>дотримується</i> правил техніки безпеки; <i>бере участь у прикрашенні</i> середовища, в якому живе і навчається; <i>виконує</i> нескладні ролі, етюди-наслідування; <i>вправляється</i> над інтонацією мовлення, чіткістю дикції, виразністю міміки і жести, перевтілюючись у різних персонажів; <i>рухається</i> в ритмі і темпі музики, <i>узгоджує</i> свої рухи з музичним супроводом (співом); <i>орієнтується</i> у просторі; <i>дотримується</i> правил поведінки в театрі; <i>імпровізує</i> засобами пантоміми (міміка, жести); <i>вирізняє</i> види мистецької діяльності, звернення до яких поліпшуватимуть його/ її настрій</p>	<p>Імпровізації голосом, пластикою, на музичних інструментах Відтворення рухами характеру, темпу, ритму музики. Інсценізація пісень, створення театралізованих образів. Знайомство з нотною грамотою (нотний стан, скрипковий ключ, ноти в межах I октави, тривалості звуків — ціла, половинна, чверть, восьма).</p> <p>Малювання графічними матеріалами, фарбами.</p> <p>Розміщення зображень на аркуші, у просторі, компонування елементів композиції (площинна, об'ємна). Дослідження довкілля, виявлення цікавих, незвичайних об'єктів для створення художніх образів. Використання різних ліній, плям, форм, кольорів та їх відтінків для створення візуальних образів.</p> <p>Вирізування, конструювання з паперу. Робота з природними матеріалами. Елементарна стилізація форм оздоблювальних елементів. різних видів декоративно-прикладного мистецтва (народна іграшка, розпис, витинанка, писанка тощо). Ліплення з пластичних матеріалів різними прийомами і способами. Прикрашення місця, де навчається, живе. Організація робочого місця. Дотримання охайності та правил техніки безпеки. Інсценізація (виконання нескладних ролей), етюди-наслідування. Відтворення елементарних танцювальних елементів. Імпровізації засобами пантоміми (міміка, жести). Використання видів мистецької діяльності для задоволення та поліпшення емоційного стану</p>
Сприймання та інтерпретація мистецтва	
<p><i>сприймає</i> твір мистецтва та <i>висловлює</i> враження, добираючи із запропонованих слова, які співзвучні особистим емоціям; <i>визначає</i> темп (повільно, помірно, швидко); реєстр (високий, середній, низький), динаміку (гучно, тихо), тембр (звучання хору та оркестру, окремих музичних інструментів (сопілка, бубон, барабан, скрипка, бандура, фортепіано тощо)), характеризує мелодію;</p>	<p>Сприймання творів різних видів мистецтва. Обговорення вражень, емоцій, які вони викликали. Добір із запропонованих слів-характеристик, що співзвучні особистим емоціям та враженням.</p>

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
<p><i>визначає</i> колорит (теплий, холодний) творів мистецтва та учнівських робіт;</p> <p><i>порівнює</i> музичні та візуальні образи, твори мистецтва та явища довкілля;</p> <p><i>розрізняє</i> види театру (ляльковий, музичний, драматичний) та кінематографу (кінофільм, мультфільм); <i>використовує</i> театральну термінологію (сцена, актор, костюм, декорація);</p> <p><i>виявляє</i> твори мистецтва, що змінюють або передають його/її настрій</p>	<p>Визначення засобів виразності твору.</p> <p>Порівняння природних форм, образів довкілля з їх художнім (декоративним) трактуванням.</p> <p>Знайомство з деякими видами театру (ляльковий, музичний, драматичний), кіномистецтва (кінофільм, мультфільм (графічна, пластична, лялькова анімація)).</p> <p>Використання творів різних видів мистецтва для отримання задоволення та поліпшення емоційного стану</p>
Комунікація через мистецтво	
<p><i>виявляє</i> (з допомогою вчителя) та бере участь в обговореннях інформації, отриманої з творів мистецтва;</p> <p><i>презентує</i> результати власної творчості (співає пісні, виконує танцювальні рухи, демонструє власні роботи з образотворчого мистецтва тощо);</p> <p><i>вербально описує</i> свій творчий задум; <i>визначає</i>, що вдалося, чи не вдалося у виконанні того, що було задумано; <i>готовий / -а</i> до того, що може не вийти з першого разу так, як задумав / -ла; <i>виявляє</i> досягнення у художньо-творчій діяльності однолітків;</p> <p><i>бере участь</i> у колективному виконанні творчого задуму; у шкільних мистецьких заходах (концертах, виставках, інсценізаціях тощо), в обговореннях власних вражень від творів різних видів мистецтва;</p> <p><i>обговорює</i> з однолітками свої враження від творів різних видів мистецтва відомих митців, від дитячої творчості; <i>дотримується</i> правил взаємодії і творчої співпраці.</p>	<p>Виховні ситуації: обговорення (з допомогою вчителя) інформації — сюжетів, характерів персонажів тощо, отриманої з творів мистецтва.</p> <p>Презентація та характеристика власних творчих досягнень.</p> <p>Колективне виконання творчого задуму (оформлення класної кімнати, створення колективних художніх композицій, флеш-моби тощо);</p> <p>Проведення шкільних мистецьких заходів (концертів, виставок, інсценізацій тощо)</p> <p>Ознайомлення і упровадження правил творчої співпраці, взаємодії, комунікації</p>

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР

Катерина ПОНОМАРЬОВА,
провідний науковий співробітник відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук

Навчально-методичний комплект з української мови як засіб формування комунікативної компетентності дружокласників

(Методичні рекомендації щодо роботи за навчально-методичним комплектом до підручника «Українська мова та читання. Частина 1» автора К. І. Пономарьової)*

Формування комунікативної компетентності є основним завданням навчання дружокласників української мови в Новій українській школі. Нагадаємо, що комунікативна компетентність молодшого школяра виявляється в здатності спілкуватися з людьми різного віку і статусу, розуміти й відтворювати сприйняту на слух та прочитану інформацію, змістовно й грамотно висловлювати свої думки в усній і письмовій формах, вільно володіти мовою в різних навчальних та життєвих ситуаціях.

На формування складників комунікативної компетентності спрямовано змістові лінії типової освітньої програми мовно-літературної галузі, розробленої колективом під керівництвом О. Я. Савченко. Їх реалізації підпорядковано зміст підручника «Українська мова та читання. Частина 1» автора К. І. Пономарьової та навчально-методичний комплект до нього, який складається з таких посібників:

- ♦ зошит з розвитку мовлення «Малюю словом»;
- ♦ зошит з друкованою основою «Застосовую знання»;
- ♦ картки-тренажери з грамотного письма «Пишу без помилок»;
- ♦ тематичні перевірні роботи з української мови «Мої досягнення»;
- ♦ картки з української мови із серії «Формування предметних компетентностей»;
- ♦ збірник перевірних робіт з української мови із серії «Перевірка предметних компетентностей».

Розглянемо завдання кожної змістової лінії мовно-літературної галузі у формуванні складників комунікативної компетентності та засоби їх реалізації в підручнику і зазначених навчальних посібниках для 2 класу.

Змістовою лінією «Взаємодіємо усно» передбачено формування таких складників комунікативної компетентності, як уміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію, підтримувати й ініціювати діалог, дотримуватись культури спілкування, відтворювати сприйняту на слух інформацію, будувати власні усні висловлення, розповідати про свої спостереження, враження, події з особистого життя, висловлювати власні думки.

Реалізація цієї лінії здійснюється паралельно з вивченням мовних одиниць і явищ. Зокрема, з метою формування умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію пропонуємо використовувати завдання, що передбачають:

- ♦ визначення кількості звуків, складів у почутому слові;
- ♦ розпізнавання на слух слів з наголосом на першому, другому чи третьому складі;
- ♦ розрізнення значення окремих слів залежно від зміни наголосу;
- ♦ встановлення відповідності між почутими словами і поданими предметами чи малюнками;
- ♦ поділ сприйнятих на слух слів на групи за певною ознакою;
- ♦ знаходження «зайвого» слова серед поданих;
- ♦ розподіл почутих слів за частинами мови;
- ♦ визначення кількості слів у сприйнятому на слух реченні;
- ♦ визначення виду сприйнятого на слух речення;
- ♦ визначення кількості речень у почутому невеликому тексті.

* Пономарьова К. І. Українська мова та читання. Частина 1 : Підручн. для 2-го класу ЗЗСО (у 2-х частинах). — Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. — 144 с. ; іл.

Для формування умінь аналізувати й інтерпретувати сприйняті на слух зв'язні висловлення доцільно використовувати художні, науково-популярні, медіа, навчальні тексти.

Продемонструємо зразки таких текстів із завданнями до них зі сторінок нашого підручника.

Зразок 1.

 1. Послухай текст про улюблену рослину Родзинки.

Калина росте в лісі, на берегах річок, при дорозі у дворах. Навесні вона зацвітає білим цвітом. Восени ягоди калини червоніють. А після першого морозу стають смачними.

 2. Розкажи, що ти дізнався (дізналася) про улюблену рослину Родзинки.

Зразок 2.

 1. Послухай текст.

На острові жило самотнє мавпенятко. З ним ніхто не хотів дружити. Усі його цуралися.

А все тому, що мавпеня нечемно поводилося. Ні з ким не віталосся. Ніколи не вживало ввічливих слів. Якщо бачило в когось банан, відбирало його і швидко з'їдало. Коли хотіло приєднатися до гри інших мавпенят, усіх відштовхувало і заявляло:

— Я хочу гратися!

 2. Візьми інтерв'ю в однокласників (однокласниць) за поданими запитаннями.

1. Де жило мавпеня?
2. Чому всі цуралися мавпеняти?
3. Чи шкода тобі мавпеняти?
4. Підкажи мавпеняті, як можна виправити ситуацію.

Зразок 3.

 6. Послухай інформацію Читалочки.

Українську землю омивають два зовсім не схожих моря — Азовське і Чорне.

Азовське море найменше і найбільш мілке у світі. Воно має піщане дно. Вода в ньому здається сіро-блакитною чи сіро-зеленою.

Чорне море — велике й глибоке. Воно має чистий лазурний колір. На його пляжах багато гальки.

 7. Запиши відповіді на запитання Читалочки.

1. Які моря омивають українську землю?
2. У якому морі вода має лазурний колір?
3. Яке море найменше і найбільш мілке у світі?

Важливим складником комунікативної компетентності молодших школярів є вміння слухати, сприймати і правильно розуміти усні *інструкції* щодо виконання навчальних дій. Тому на заняттях з української мови варто при звичаювати другокласників адекватно виконувати поставлені вчителем навчальні завдання після одноразового прослуховування настанови.

З метою розвитку *діалогічного* мовлення пропонуємо в підручнику вправи, що передбачають розігрування сценок, описаних у фрагментах текстів, читання розмови персонажів у ролях, проведення інтерв'ю тощо. Крім того, радимо використовувати завдання, що передбачають:

- ♦ доповнення діалогу репліками-відповідями на подані запитання;
- ♦ побудову запитань до запропонованих реплік-відповідей;
- ♦ розігрування діалогу за ситуативним малюнком;
- ♦ складання діалогу за словесно описаною вчителем ситуацією;
- ♦ продовження діалогу за поданим початком.

Пропонуємо зразки таких завдань.

Зразок 1.

 3. Разом з однокласником (однокласницею) прочитайте в ролях розмову Родзинки з Євою.

Якось Родзинка поверталася зі школи. Бачить — на вулиці стоїть маленька дівчинка й плаче. Родзинка запитала:

- Дівчинко, як тебе звати?
- Єва.
- Чому ти плачеш?
- Я загубилася.
- А де ти живеш?
- Удома.
- А де твій дім?
- Не знаю.

Зразок 2.

1. Пограй з однокласниками в театр. Прочитай розмову друзів у ролях.

Родзинка: Чи є в тебе улюблена іграшка?
Щебетунчик: Звичайно! Це конструктор «Лего».
Гаджик: Чому тобі подобається конструктор?
Щебетунчик: Бо я люблю будувати щось нове.
Читалочка: А в мене є конструктор слів.
Гаджик: О, це цікаво!

Зразок 3.

5. Візьми інтерв'ю в однокласників (однокласниць) за поданими запитаннями.

1. Хто з вас бував на пікніку?
2. Де і з ким ви його влаштували?
3. Чим там займалися?

Для формування в другокласників уміння відтворювати почуту інформацію пропонуємо використовувати усне переказування сприйнятих на слух зв'язних висловлень. З цією метою можна використовувати тексти різних жанрів і стилів, у тому числі й інструкції до ігор, навчальних дій тощо.

Під час переказування необхідно націлювати учнів на те, що той самий епізод із тексту можна передати різними словами, і спонукати дітей не прагнути дослівно відтворювати оригінал тексту, а переказувати його своїми словами. Водночас, заохочувати вживати виражальні засоби мови, використані автором тексту.

Належну увагу слід приділяти розвитку в другокласників *монологічного* мовлення. З цією метою пропонуємо складати усні зв'язні висловлення за малюнком чи серією малюнків, розповідати про прочитані книжки, журнали, переглянуті мультфільми, телепередачі, побачені, почуті, пережиті ситуації з особистого життя. У процесі цієї роботи варто стимулювати дітей виражати своє ставлення до подій, вчинків, персонажів, про які йдеться в розповідях, та висловлювати власні думки, поради, пропозиції, побажання.

Наведемо зразки таких завдань.

Зразок 1.

10. Розглянь малюнок. Як думаєш, що мама забороняє робити дитині? Поясни чому.

Зразок 2.

6. Щебетунчик зібрав світлини про Диснейленд. Розглянь їх. Розкажи, яких персонажів з мультфільмів ти впізнаєш.

Зразок 3.

7. Розглянь схему Дитландії. Розкажи, які станції тут зображено, що роблять діти на кожній із них.

Зразок 4.

5. Біля входу в аквапарк друзі побачили рекламний щит. Прочитай напис на ньому. Розкажи, що зацікавило тебе в цій рекламі.

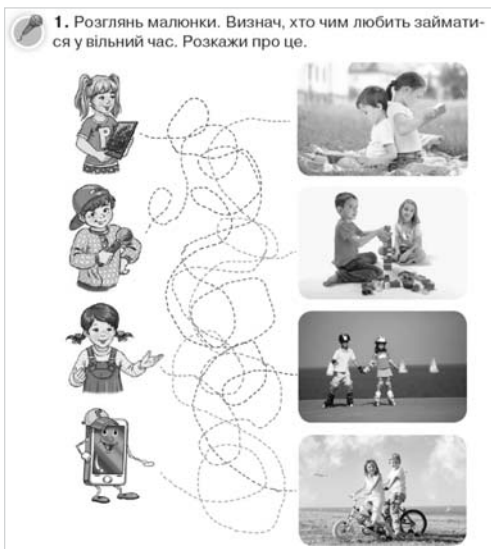
Зразок 5.

Зразок 6.

Формування умінь будувати усні зв'язні висловлення здійснюється також на уроках розвитку зв'язного мовлення. Хоч основна мета цих уроків — побудова письмових текстів, однак перед записуванням творів проводиться підготовча робота, в процесі якої учні складають їх усно. Для організації цієї роботи пропонуємо використовувати подані в зошиті «Малюю словом» малюнки і серії малюнків, світлини, кадри фільму, мультфільму, посилання на відеозаписи музичних творів тощо. Продемонструємо окремі з них.

Слухаючи складені учнями зв'язні висловлення, учитель має стежити за послідовністю думки, правильністю побудови речень, дотриманням орфоепічних норм української літературної мови. Крім того, у полі зору педагога має бути мовне оформлення усного висловлення школяра, а саме: доречне вживання виражальних засобів мови, уникнення невиправданих повторів, вдале використання міжфразових зв'язків тощо. Виправляти допущені помилки необхідно тактовно і доречно, не заважаючи учневі продовжувати логічний виклад думки.

На формування комунікативної компетентності спрямована змістова лінія «**Читаємо**». Вона передбачає розвиток у другокласників навички читання, формування умінь читати і практично розрізняти тексти різних видів, здійснювати аналіз та інтерпретацію їх змісту, висловлювати своє ставлення до прочитаного, працювати з інформацією в різних форматах, застосовувати її в навчально-пізнавальних, комунікативних ситуаціях, практичному досвіді.

Формування більшості зазначених завдань здійснюється на уроках читання. Однак певною мірою ця робота проводиться і на уроках української мови. Зокрема, у другокласників виробляються такі навички: миттєво розпізнавати окремі структурні частини тексту (наявність або відсутність заголовка, кількість абзаців); правильно інтонувати речення, різні за метою висловлювання та інтонацією; дотримуватись відповідної інтонації під час читання речень, що містять певні розділові знаки (кому, тире, двокрапку); дотримуватись орфоепічних норм літературної української мови під час читання слів з апострофом, зі звуками [г'] і [г], [дж], [дз], [дз'], із подовженими приголосними звуками, з дзвінками приголосними в кінці складу і слова, з ненаголошеними [е], [и]; знаходити в прочитаному тексті потрібну інформацію.

Для формування читацьких умінь пропонуємо використовувати художні, науково-популярні, інформаційні тексти і запитання та завдання до них. Продемонструємо їх зразки.

Зразок 1.

1. Читалочка радить тобі прочитати текст Остапа Вишні.
Одного вечора ліг Василько і взяв книжку перед сном почитати. Він не знав, що лежачи книжку читати не можна. Бо псується зір і книжка.
 Лежав Василько, читав і скоро задрімав. А книжка впала. Сторінки в ній дуже пожмакалися...

2. Як думаєш, чому Читалочка вибрала саме цей текст?

Зразок 2.

6. Прочитай рекламний текст. Про що в ньому йдеться? Випиши спонукальні речення.

Зразок 4.

4. Родзинка знайшла в інтернеті цікаву інформацію про незвичні вітрильники. Прочитай її.

На Волині проживає умілий майстер Володимир Ящук. Він виготовляє вітрильники у скляних пляшках. Для цього використовує дуже різні матеріали. Навіть пелюстки квітів і павутину.

5. Візьми в однокласників інтерв'ю — постав такі запитання.
1. Що тебе здивувало в повідомленні Родзинки?
2. Як думаєш, якого розміру ці вітрильники?
3. Де живе незвичайний майстер? Як його звати?

Зразок 3.

1. Прочитай запрошення, яке отримали друзі.

Запрошення
Дорогі друзі!
Запрошую вас на гостину.
Чекаю всіх у п'ятницю о 12 годині в моєму будинку за адресою: вулиця Кам'яна, будинок 9.
Мар'янка

2. Знайди в запрошенні відповіді на запитання Родзинки.

1. Кому призначене запрошення?
2. Хто запрошує друзів?
3. Навіщо Мар'янка запрошує друзів?
4. Коли вона чекає на гостей?
5. Куди мають прийти гості?

На розвиток писемного мовлення другокласників спрямована змістова лінія «**Взаємодіємо письмово**», яка націлює на формування в учнів повноцінної навички письма, а також умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

У 2 класі робота з розвитку писемного мовлення носить здебільшого пропедевтичний характер. Зокрема, вона передбачає складання і записування підписів під серією малюнків, побудову і записування окремих речень, що передають зміст малюнка, вид з вікна, дій, що виконуються на уроці, добір і записування заголовка до тексту, відновлення і записування деформованих речень і невеликих текстів, удосконалення тексту з невиправданими повторами тих самих слів, записування складеного короткого (2-4 речення) зв'язного висловлення на добре відому та цікаву для

дітей тему, написання елементарних письмових повідомлень (записки, листа, тексту для вітальної листівки).

З метою розвитку мовленнєво-творчих здібностей другокласників рекомендуємо на кожному занятті з української мови виконувати мовленнєво-творчі завдання, які передбачають написання самостійних коротких текстів на задану тему. Для цього в підручнику вміщено такі види завдань:

- 5. Знайди слова, «заховані» серед букв. Склади з ними розповідь (2–3 речення) і запиши.

АМПІОСИПШУЙОРЖВІЬОЗЧНІЙОДЛІУЕЦ

- 6. Гаджик намалював веселу пригоду. Розглянь його малюнок. Назви, які кошенята за кольором. Напиши, де знаходиться кожне з них.

- 6. Напиши текст-опис про зображену на світліні тваринку за поданими запитаннями. Розпочни із заголовка.

1. Хто це?
2. Якого вона розміру і кольору?
3. Якого має хвоста?
4. Які в неї вухка?
5. Що нагадують очі?

- 8. Читалочка побувала в шкільному живому куточку. Допоможи їй скласти розповідь про нього. Скористайся малюнком і поданими словами. Запиши утворений текст.

побувала
побачила
сподобались
сфотографувалась

Виконання мовленнєво-творчих завдань сприяє формуванню уміння грамотно будувати письмові зв'язні висловлення. Ці завдання не обов'язково виконувати в зошиті. Для них можна відвести окремі блокноти, де школярі матимуть можливість робити ілюстрації до своїх творчих робіт, здійснювати їх художнє оформлення. У такий спосіб можна реалізувати навчальний проект «Моя літературна творчість», результатом якого стане створення кожним учнем (ученицею) книжечки власних творів.

Найбільше уваги писемному мовленню другокласників приділяється на *уроках розвитку зв'язного мовлення*, основною метою яких є формування умінь будувати письмові тексти. Для реалізації цієї мети пропонуємо використовувати зошит з розвитку мовлення «*Малюю словом*». У ньому вміщено дидактичний матеріал до 17 уроків, які передбачено проводити один раз на два тижні впродовж навчального року.

Тематика цих уроків різноманітна, зокрема: відновлення деформованих речень, написання розповіді за запитаннями, за малюнками і поданим заголовком, за власними спостереженнями і запитаннями, за серією малюнків, за кадрами фільму і мультфільму, про власні вподобання, про свої мрії і бажання, написання листа із проханням, складання тексту для святкової листівки, опису весняної квітки тощо.

У зошиті «*Малюю словом*» вміщено матеріал для підготовчої роботи до написання зв'язних текстів, яка охоплює розглядання й обговорення ілюстративного матеріалу, перегляд відеозаписів музичних творів за поданими QR-кодами, пригадування подій з власного життя, словникову роботу (створення асоціативного куща слів на задану тему, добір виражальних засобів мови), складання усних розповідей на відповідну тему, добір заголовків до своїх текстів тощо. Після записування самостійно побудованих текстів пропонується намалювати ілюстрацію до власного твору та придумати і записати назву свого малюнка. На завершення кожного уроку вміщено цікаві розвивальні завдання — ребуси, кросворди.

Значний внесок у формування комунікативної компетентності другокласників здійснює реалізація нової змістової лінії мовно-літературної галузі — «*Досліджуємо медіа*». Вона передбачає роботу з простими медіапродуктами, а саме: аналіз, інтерпретацію, критичне оцінювання інформації в медіатекстах, створення простих медіапродуктів.

У процесі реалізації цієї лінії в другокласників формуються уміння сприймати прості медіапродукти, колективно обговорювати їх зміст і форму, розповідати, про що в них ідеться, визначати кому і для чого призначений медіапродукт, пояснювати зміст вербальної і невербальної інформації в медіапродуктах, висловлювати свої думки з приводу прослуханих чи переглянутих медіапродуктів (коміксів, дитячих журналів, реклами), створювати прості медіапродукти (лістівки, смс-повідомлення, фотоколажі тощо) з допомогою інших осіб.

Подаємо вміщені в підручнику і зошиті з друкованою основою «Застосовую знання» зразки завдань, що передбачають роботу з медіапродуктами.

1. Перевір, чи правильно підписані світліни. Якщо не погоджуєшся, підпиши по-своєму. Поміркуй, як назвати ці плоди одним словом.

ківі

банани

ананас

1. Гаджик сфотографував рекламні щити і показав друзям. Розглянь ці світліни. Прочитай написи на щитах.

2. Разом з однокласниками дайте відповіді на запитання Гаджика.

1. Що зображено на цих рекламних щитах?
2. Як думаєш, для чого в місті розмістили ці щити?
3. Чи захотілось тобі побувати в зоопарку?

7. Разом з однокласниками придумайте текст для реклами магазину «Морозиво». Використайте спонукальні речення. Зроби на аркуші паперу рекламу цього магазину. Розмісти на ній утворений текст.

У процесі формування комунікативної компетентності вкрай важливо навчити молодших школярів грамотно висловлювати власні думки в усній і письмовій формах. На досягнення цього завдання спрямована змістова лінія «Досліджуємо мовні явища», якою передбачено опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в молодших школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя.

У нашому підручнику запропоновано дослідницький підхід до вивчення теоретичних знань з мови, який передбачає дослідження мовних одиниць і явищ шляхом виконання таких послідовних кроків: знаходження певних мовних одиниць чи явищ у тексті, проведення дослідження за поданим алгоритмом, формулювання висновку і перевірку власної думки за поданим нижче правилом. Звертаємо увагу на те, що дослідження мовних одиниць і явищ та формулювання висновків і правил другокласники мають здійснювати колективно з допомогою та під керівництвом учителя.

Продемонструємо такий підхід на прикладі дослідження правопису слів з *й*о і *ь*о.

1. Допоможи Гаджикові записати слова у дві колонки, поділяючи їх на склади.

Йосип, сьомий, деньок, мільйон, сльози, район.

й

ь

Проведи дослідження!

1. Яке зі сполучень — *ь*о чи *й*о — стоїть на початку слів і складів?
2. Яке сполучення стоїть у середині складів?
3. Зроби висновок, коли пишемо *й*о, а коли — *ь*о. Перевір себе за правилом.

На початку слова і складу пишемо *й*о.
У середині складу після м'якого приголосного звука пишемо *ь*о.

Після проведення дослідження пропонуємо для виконання систему вправ на закріплення і застосування нових знань. У зв'язку з обмеженим обсягом підручника частину вправ до кожної теми подаємо в зошиті з друкованою основою «Застосовую знання». Уміщені в ньому завдання різноманітні не тільки за когнітивними рівнями, а й за структурою і способом виконання. Зокрема, серед них є репродуктивні, конструктивні і творчі, закритого і відкритого типів, на встановлення послідовності і відповідності тощо. Наприклад:

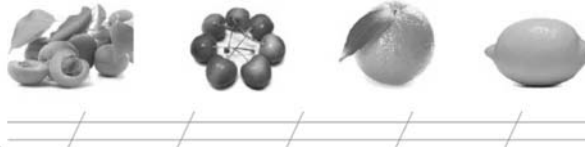
 1. З'єднай лініями **протилежні** за значенням дієслова.

хвалити •	• сісти
запитати •	• сварити
встати •	• відповісти

 1. Прочитай речення. Постав значок ✓ біля спонукального речення.

- Будьте справжніми друзями природи.
- Навесні природа пробуджується від зимового сну.
- Чи повернулися з вірю перелітні птахи?

 3. Підпиши зображені плоди. Перевір написання цих слів за словником.

Під час вивчення кожної мовної теми пропонуємо використовувати компетентнісно орієнтовані завдання, подані на картках з української мови із серії «Формування предметних компетентностей». Вони виробляють у школярів здатність застосовувати набуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях.

Продемонструємо зразки таких завдань.

1. Допоможи кожному звіряти написати ввічливі слова.

1. Допоможи боброві розмістити пасажирів. Запиши їх назви по складах у відповідних схемах слів на теплоході.

1. У бібліотеці книжки на полицях розташовані в алфавітному порядку. Допоможи зайчикові поставити на полиці книжки таких авторів: **Нестайко В., Забіла Н., Бойко Г., Чубач Г., Глібов Л.** Запиши ці прізвища в алфавітному порядку.

Формуванню навички грамотного письма сприятиме використання в навчальному процесі карток «Пишу без помилок», призначених для засвоєння учнями 2 класу правильного написання найуживаніших слів. Методика їх опрацювання здійснюється в такій послідовності:

- 1) спочатку учні читають слова певної тематичної групи, звертаючи увагу на виділені орфограми;
- 2) потім записують ці слова на місці пропусків у поданих реченнях чи текстах;
- 3) далі вставляють пропущені орфограми в словах даної тематичної групи;
- 4) насамкінець, підписують цими словами подані малюнки чи світлини.

Багаторазове записування запропонованих слів сприятиме запам'ятовуванню правильного їх написання.

Продемонструємо завдання на одній із таких карток.

Картка 10

Назви фруктів і овочів

1. Прочитай слова у словнику. Зверни увагу на їх написання і наголос.

СЛОВНИК			
абрикóс	виногра́д	пе́рець	че́решня
апельси́н	лимо́н	редис́ка	

2. Встав пропущені слова. Вибери їх зі словника.

1. А _____ і л _____ —
цитрусові фрукти. 2. На городі вирощу-
ють р _____ і п _____.
3. У садах садять ч _____,
а _____, в _____.

3. Прочитай вірш. Встав пропущені в словах букви.

Ми купили в магазині
абр_коси, ап_льєни,
в_ноград, л_мон, р_дису,
пер_ць і ч_решень миску.

4. Розглянь світлини. Підпиши назви зображених фруктів і овочів.

Для діагностування результатів навчання з метою подальшого коригування навчального процесу пропонуємо використовувати посібники «Мої досягнення» та/або «Перевірка предметних компетентностей», у яких розміщено перевірні роботи до кожного мовного розділу. Запропоновані в них завдання передбачають застосування учнями набутих знань і вмінь.

Перевірні роботи в посібнику «Мої досягнення» складаються з окремих не пов'язаних між собою завдань, різних за складністю та способом виконання. Наприклад:

Завдання 1. Прочитай групи слів. Допоможи Родзинці вибрати серед них речення. Підкресли його.

У школі мені дуже
Мені дуже вчиться.
У школі мені цікаво.

Завдання 2. Допоможи Гаджикові скласти з поданих слів речення. Запиши його.

Оленка   школи   вирушила   до

Завдання 3. Прочитай розмову двох учнів. Постав розділові знаки в кінці речень.

- Наталко, дай мені лінійку
- Не дам
- Ох, і скупа ж ти
- А ти нечема
- Це ж чому
- Во не вмєш чємно просити

У посібнику «Перевірка предметних компетентностей» перевірні роботи побудовано на основі сюжетних малюнків і представлено в двох рівноцінних варіантах.

Подаємо фрагмент цього посібника.

Розглянь малюнок. Користуючись ним, виконай подані нижче завдання.

1. Куди прийшли діти, зображені на малюнку? Запиши одним реченням.

2. Про що могла запитати дітей бібліотекарка? Запиши її запитання.

3. Склади і запиши за поданим малюнком речення, яке містить прохання.

Використання запропонованого навчально-методичного комплекту з української мови сприятиме підвищенню мотивації навчальної діяльності другокласників, розвитку їх пізнавального інтересу, забезпечить цілеспрямоване формування складників комунікативної компетентності.

Олександра САВЧЕНКО,
головний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України,
доктор педагогічних наук, академік НАПН України

Предмет «Читання»: методичні рекомендації

Предмет читання є органічною частиною мовно-літературної галузі, метою якої є:

- ♦ **розвиток особистості** дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності;
- ♦ формування ключових **комунікативної та читацької компетентностей**;
- ♦ **розвиток здатності спілкуватися українською мовою** для духовного, культурного й національного самовияву; послуговуватися нею в особистому і суспільному житті, у міжкультурному діалозі;
- ♦ **розвиток емоційно-чуттєвого досвіду, мовленнєво-творчих здібностей** [1].

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти на мовно-літературну галузь виділено по 7 годин на тиждень, які розподіляються у кожному класі порівно на вивчення предметів українська мова і читання по 3,5 години. Обсяг підручника, порівняно з попереднім виданням за умовами конкурсу скорочено (всього 144 с.) [2].

До підручника розроблено *робочий зошит* для учнів із завданнями для розвитку читацької навички, дослідження тексту, виконання творчих завдань та ін.

Читацький простір другокласників розширюють навчальні посібники «Я люблю читати» і «Моя домашня читальня», які доопрацьовано відповідно завдань нової програми. Цей ресурс задіяний нами у рекомендованому тематичному плануванні уроків читання.

Планування уроків, як відомо, індивідуальна творчість вчителя. Радимо вказувати у планах, крім мети, очікувані результати яких мають досягти учні, це сприятиме впровадженню компетентнісного підходу.

Привертаємо увагу до **структури підручника***. Крім основних текстів, у змісті є *додаткові і пояснювальні*. Додатковими є звернення до читачів, відомості про авторів творів, пояснення літературних понять, коментарі до окремих фактів, подій.

Пояснювальні тексти, які вміщено на початку кожного розділу, виконують інформаційну, мотиваційну, виховну і розвивальну функції. Їх зміст націлює дітей на сприйняття наступного матеріалу. У блоці «*Будьте вдумливими читачами!*» визначено доступно і коротко очікувані результати за цим розділом. На завершення розділу у блоці «*Перевіряю свої досягнення*» очікувані результати виявляються під час виконання завдань: *знаю; розумію, можу пояснити; вмію; виявляю ставлення.*

З метою формування ключової компетентності *уміння вчитися* у підручнику є низка алгоритмів «*Вчися працювати з підручником*», настанова «*Досліджуйте!*»; різні поради-підказки щодо виконання творчих і нових видів завдань. Наприклад, у робочому зошиті діти можуть орієнтуватися на опорні слова, перелік дій створюючи рекламу, листівку, казку та ін.

У плануванні уроків, як відомо, *не може бути уніфікованих підходів* через велику варіативність умов роботи конкретної школи, широкий вибір навчальних ресурсів, індивідуальні уподобання вчителя. Наші основні рекомендації: не переобтяжувати мету уроку загальними фразами, вказувати лише конкретні очікувані результати, яких можуть досягти учні. Важливо зберегти на кожному уроці позитивний емоційний настрій дітей, створити якомога більше можливостей для того, щоб вони самі читали, розповідали, працювали у парі, в групі, брали участь в інсценівках, створювали і презентували різні види продукції не лише на основі опрацювання різних видів текстів, а й особистого читацького і життєвого досвіду. Зверніть увагу і на чіткий підсумок уроку (скажімо, *про що я дізнався, що було цікавим, що мені вдалося, а що — ні тощо*). Ознаками професійно проведеного уроку, з нашого погляду, є організація продуктивної *взаємодії*, за якою відбувається вдумливе, рефлексивне, емоційно значуще для дітей читання, а нові види завдань мають алгоритми виконання. Отже, у навчальному комплекті ми прагнули задіяти різні види методичної підтримки, щоб розвивати у дітей здатність до *самонавчання*.

* Савченко О. Я. Українська мова та читання. Частина 2 : Підручн. для 2-го класу ЗЗСО (у 2-х частинах). — Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. — 144 с. ; іл.

Дизайн підручника, з нашого погляду, є інноваційним, узгодженим із загальною концепцією книги — забезпечити умови для *особистісно-діяльнісного навчання, досягнення* учнями визначених у типовій освітній програмі очікуваних результатів. Цьому слугує:

- ♦ зміст і дизайн форзаців, які є дорожньою картою підручника і своєрідною моделлю сучасних підходів до навчання;
- ♦ кольорові орієнтири у змісті текстів, темах, розділах, що виконують смислорозрізняльну і розвивальну функції;
- ♦ різноманітність і сучасність ілюстративного матеріалу: репродукції картин, малюнки, фотографії, схеми, мурал, смайлики та ін.;
- ♦ використання додаткових ілюстрацій з інших джерел;
- ♦ участь дітей у створенні ілюстративного матеріалу.

У методичному апараті підручника є завдання на використання на уроці міжпредметних зв'язків із змістом предметів «Українська мова», «Я досліджую світ», «Мистецтво». Міжпредметні зв'язки реалізовано через три види міжпредметних завдань: знаннєві, які збагачують уявлення і поняття, що вивчаються на різних уроках; діяльнісні, які розвивають загально навчальні уміння і універсальні здатності (критично мислити, переносити уміння у нову ситуацію); ціннісні, що формують почуттєво-емоційну і світоглядну сферу учнів.

Обкладинка і форзаці підручника унаочнюють його методичну концепцію. Так, на форзацах представлено дорожню карту змісту підручника за розділами. У центрі група дітей у ситуації спілкування:

Перший форзац

У підручнику з читання взаємозв'язано реалізовано три змістові лінії мовно-літературної галузі: «*Взаємодіємо усно*»; «*Читаємо*»; «*Досліджуємо медіа*».

Змістова лінія «*Взаємодіємо усно*» покликана створити умови для діалогу, співпраці, партнерства у взаємовідносинах усіх суб'єктів освітнього процесу.

Суттю феномена взаємодія є поєднання двох понять: *взаємність і діяльність*. Поняття *взаємодія* є універсальним у різних видах взаємодії вчителя з учнями; учнів між собою у певному навчальному середовищі. Гарний результат у навчанні, вихованні, розвитку є досяжним, якщо здобувачі освіти, виконуючи спільну діяльність, розуміють її мету, мотивовані на співпрацю, позитивні міжособистісні контакти у її здійсненні.

Реалізація завдань змістової лінії «*Взаємодіємо усно*» передбачає:

- ♦ формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях;
- ♦ спілкування усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей;
- ♦ участь в інсценізаціях, виставах;
- ♦ створення у співпраці творчих продуктів.

У підручнику вміщено завдання, що передбачають різні форми навчальної взаємодії учнів: колективну, групову, парну.

Колективна взаємодія як спеціально організована навчальна ситуація, передбачає виконання таких завдань: 1) створення учнями *усного журналу* «*Спасибі літечко!*» про події, зустрічі, пригоди, які відбувалися з ними влітку (у підручнику є підказки щодо участі дітей у цій роботі с. 5); 2) створення *усного журналу до Дня матері* «*Все починається з мами*» (с. 120); 3) виконання і презентація колективної роботи за завданнями «*Медіавіконця*» (медіапроект «*Класна газета*», *створення листівок, афіш* (с. 67, 82); 4) підготовка і показ *вистави* «*Хто зігріє кошеня?*» (с. 83–84); *участь у багатьох інсценівках*.

Взаємодія учнів відбувається також у процесі обговорення прослуханого твору, що передбачає формування *уміння слухати і розуміти усне мовлення*. Процес *аудіювання* здійснюється у взаємозв'язку чуттєвого сприймання (сенсорного) і смислового (перцептивного). Зосереджене слухання відіграє провідну роль в якості сприймання тексту. Це універсальне уміння має зараз особливе значення, адже діти великий обсяг інформації сприймають зі слуху: текст, інструкція, запитання, завдання, групові і колективні роботи, розмова по телефону, перегляд ТБ та ін. Тому треба розвивати в учнів здатність послухати і почути, реагувати на незнайомі слова, розрізняти у почутому відоме і невідоме; принагідно слід привертати їхню увагу до того, що за інтонацією, темпом, силою голосу можна здогадатися про мету спілкування і настрій мовця.

З метою навчання другокласників уважного довольного слухання у підручнику є спеціальна рубрика «*Вчимося слухати і розуміти текст*», а також передбачено низку завдань до текстів, що містять настанову на зосереджене слухання. Для аудіювання дібрано невеликі тексти різних жанрів з чітким сюжетом (обсяг прозових творів 140–150 слів).

У роботі з аудіювання радимо вчителям давати дітям чітку настанову на уважне слухання тексту, щоб вони зрозуміли, що це особливий вид діяльності. Текст слід читати один раз у звичайному темпі, між абзацами робити маленькі паузи, доречно виділяти логічним наголосом важливі для розуміння слова і вислови, не слід переривати читання зверненнями до учнів, коментарями щодо тексту. Якщо вчитель помічає, що увага дітей була недостатньо зосереджена, виникла складність сприйняття тексту, можна його прочитати ще раз. Після сприймання тексту учнів слід запитати, як вони зрозуміли *фактичний зміст* прослуханого. Є різні варіанти повідомлення слухачами відповіді залежно від складності тексту. Наприклад, після слухання оповідання Оксани Кротюк «*Ходить сон*» (воно чітко структуроване на три частини, які містять завершену думку) відбувається міні-бесіда: діти відповідають на запитання, які передбачають виявлення їхнього розуміння змісту кожної частини: *Для кого матуся співає коліскову-колисанку? З якою метою? Чому в колісанках співають про kota?*

Відповідь на ці запитання міститься безпосередньо у прослуханому тексті, тому дітям треба відтворити готову інформацію.

Складнішим варіантом перевірки розуміння прослуханого є використання тестового завдання. Наприклад, розуміння прослуханої учнями української народної казки «*Вовк та Собака*» перевіряється через завдання: вибір відповіді на запитання з-поміж записаних у робочому зошиті (або на дошці).

Чому вовк відмовився йти до хазяїна?

- А** Не хотів носити важкого ланцюга.
- Б** Міг прогодуватися сам.
- В** Свобода йому дорожча за їжу.

Вибір відповіді засвідчує, чи зміг учень зрозуміти основну думку казки. Сприймання вірша «Перекинута шпаківня» Ліни Костенко має таку настанову: «послухайте вірш. Звертайте увагу, що вчитель читає зі співчуттям, а що — з докором». Запитання вчителя на перевірку учнями розуміння прослуханого:

- Які почуття викликав у тебе вірш?
- Яка біда трапилася зі шпаченятами? Чому так сталося?
- Прочитай вірш. Розглянь малюнок. До яких рядків він?

З'ясувати розуміння учнями прослуханого вірша Леоніда Полтави «Наша Батьківщина», що містить образні вислови про природу нашої країни виявить запитання на розпізнавання суттєвих ознак. Наприклад, у вірші діти читають рядки: *там, де море є глибоке, де завітчані Карпати, де степи такі широкі, що очима не обняти — там є наша Батьківщина Україна!*

— Про які краї нашої Батьківщини мовиться у вірші? За якими ознаками ти їх розпізнав? Продовжи речення: «Наша Батьківщина — це...».

Уважному слуханню текстів сприяють завдання на прогнозування імовірного змісту за його заголовком до сприймання. Після уважного слухання твору діти висловлюють думки, чи підтвердились їхні передбачення.

У другому семестрі можливі такі варіанти завдань після слухання тексту (скажімо, у робочому зошиті або на дошці).

- ♦ Прочитайте два речення. Яке з них було у тексті?
- ♦ Прочитайте речення. Якими словами з тексту його слід доповнити?
- ♦ Які ознаки осені не згадувалися в оповіданні?

Постановка учнями запитань до тексту теж може виявити розуміння прослуханого. Щоб зацікавити другокласників такими завданнями, треба забезпечити підтримку їхніх зусиль підказками (перелік запитань, зразки формулювань вираження свого ставлення тощо).

Якщо вчитель пропонує дітям прослухати коротке, з чіткою інформацією *науково-художнє оповідання*, доцільно перед слуханням дати настанову: «Уважно послушайте оповідання. Потім скажете, що в ньому для вас є новим, а про що ви вже знали». Настанова на диференціацію почутого мотивує дітей зосереджувати довільну увагу довгий час, стежити за послідовністю подій, помічати нові слова, факти.

У процесі слухання тексту з метою перевірки його розуміння у малочисельних класах можна використати прийом створення учнями малюнка за прочитаним у тому разі, якщо його зміст містить образний чіткий опис предмета, явища знайомого дітям.

Низка завдань до текстів привертає увагу дітей до *культури спілкування*. Наприклад, в оповіданні Оксани Кротюк «Шкідлива звичка» йдеться про те, як хлопчик Михайлик спілкувався з дідусями. Аналізуючи текст, діти знаходять слова, якими він настирливо привертав до себе увагу дорослих, міркують, у чому недоречність поведінки Михайлика. Моделюють, у який спосіб хлопчику краще було б повідомити їм свої новини, звертаються до свого досвіду спілкування з дорослими; створюють короткі розповіді «А зі мною було так...».

У підручнику і робочому зошиті передбачено низку завдань, які виконуються *у парі і групі*. Наприклад, у парі діти читають одне одному частини тексту, задають запитання за прочитаним, загадують загадки, перевіряють вивчені прислів'я, продовжують діалог, придумують лічилку, продовжують казки.

Групова робота передбачена на уроках читання як засіб співпраці дітей для виконання дослідницьких завдань, створення варіантів листівок, афіші, реклами, інсценізацій, міні-книжечки «Дитинство Тараса», обкладинки для прочитаного твору тощо.

У процесі слухання тексту і усної взаємодії за змістом прочитаного на завершення першого циклу другокласники мають навчитися:

- ♦ уважно слухати співрозмовників; виявляти зацікавленість у спілкуванні (дивитись в обличчя, тримати контакт очей);

- ♦ слухати одне одного і говорити по черзі (у діалозі, груповій роботі, інсценівці тощо);
- ♦ запитувати, щоб краще зрозуміти прослухане та інших мовців;
- ♦ відповідати на запитання і продовжувати діалог;
- ♦ висловлювати свої думки, ставлення щодо змісту прослуханого, прочитаного;
- ♦ дотримуватись правил увічливого спілкування.

Реалізація завдань змістової лінії «Читаємо» у початковій школі передбачас:

- ♦ формування в учнів повноцінної навички читання;
- ♦ умінь самостійно вибирати й опрацьовувати літературні тексти різних видів, дитячі книжки;
- ♦ висловлювати своє ставлення до прочитаного, сприймати художній текст як засіб збагачення особистого емоційно-чуттєвого, соціального досвіду;
- ♦ користуватися раціональними прийомами пошуку потрібної інформації в різних джерелах;
- ♦ працювати з інформацією в різних форматах, застосовувати її в навчально-пізнавальних, комунікативних ситуаціях, практичному досвіді.

Розкриємо передумови, які створено у підручнику, для реалізації завдань цієї змістової лінії. Передусім *якісно оновлено коло читання другокласників*. У змісті підручника є чимало нових текстів, які мають особистісну, емоційно-ціннісну значущість для сучасних дітей, враховують соціальну ситуацію розвитку нашого суспільства і водночас доступні їхньому розумінню. Разом з тим ми прагнули забезпечити ознайомлення учнів із деякими класичними творами української дитячої літератури, цінність яких для патріотичного, естетичного, мовленнєвого розвитку випробувана часом.

В умовах скорочення обсягу підручника, навчальних посібників для читання, зниження загальної зацікавленості читанням, на наш погляд, маємо використати якомога більше можливостей, щоб саме у початковій школі кожен вихованець зміг зустрітися зі «своєю» книжкою неодноразово відчувти задоволення від читання, пишатися своїм умінням читати і розуміти будь-які тексти. Для цього роботу з дитячою книгою та іншими джерелами інформації рекомендуємо не обмежувати окремими уроками. Слід мотивувати дітей до постійного читання. Наприклад, створити разом з батьками у класі міні-бібліотечку для взаємного обміну книжками. Добре, щоб діти могли повідомити про самостійно вибрану і прочитану книгу на кожному уроці читання, не чекаючи спеціального уроку.

Щоб розширювати читацький простір молодших школярів, необхідно включити різні мотиватори їхнього заохочення читанням: відзначати успіх різних дітей по-різному, використовувати інтерактивні ресурси аудіобібліотек, щоб заохотити до подальшого читання цікавої книжки, здійснювати міні-проекти, пов'язані із колом читання (дослідити, яку книжку любив читати хтось із рідних; яка книжка була улюбленою у вчительки); готувати інсценізації, вернісаж малюнків за прочитаним. У робочому зошиті цьому сприяє блок: **«Читач — читачам»**, де учень може коротко записати, про що найцікавіше він хоче розповісти у класі; складання читачами **реклами** своєї книжки, **листівки, слоганів** про користь читання та ін.

**Я
ЧИТАЮ**
багато і
різне

Читач — читачам

**Підготуйся розповісти найцікавіше,
про що ти прочитав/прочитала?**

Автор _____

Назва _____

Про кого (про що) розкажеш однокласникам/однокласницям?

Отже, читання учнями книжок, журналів, довідників тощо слід поєднувати із постійною комунікацією з ними та їхніми батьками, щоб діти відчули, що їхні зусилля помічені, мають значення для вчителя, однокласників, родини.

Формування повноцінної навички читання, яка є міжпредметною, належить до провідних завдань початкової школи. Її значущість підсилена визначенням у Законі «Про освіту» (2017 р.) спільних для всіх ключових компетентностей вмінь, які є наскрізними для всієї системи освіти.

Вони зазначені і у Державному стандарті. Зокрема: читання з розумінням; уміння висловлювати власну думку усно і письмово; критичне і системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати свою позицію; творчість, ініціативність; вміння конструктивно керувати своїми емоціями; оцінювати ризики, приймати рішення; розв'язувати проблеми; здатність співпрацювати з іншими людьми [3, 4].

Як бачимо, цей перелік розпочинається із *вміння читати і розуміти*, що засвідчує його базову роль для успішного оволодіння всіма іншими уміннями і ключовими компетентностями. Оволодіння учнями цим умінням у початковій школі здійснюється у взаємозв'язку *технічного і смислового складників читання*. Технічний — характеризує спосіб читання, правильність, темп, виразність (яка також залежить і від розуміння). Повноцінним вважається тільки таке читання, якщо читачем досягається розуміння прочитаного.

У 2 класі відбувається становлення і цілеспрямований розвиток в учнів *правильного, усвідомленого читання вголос* нескладних за змістом і формою текстів. Діти мають навчитися читати плавно, цілими словами, знаходити у тексті незнайомі слова, з'ясовувати їх значення в контексті, користуватись виносками, тлумачними словниками, звертатись до вчителя, щоб перевірити правильність свого розуміння окремих слів.

У методиці відомо багато ефективних прийомів, які удосконалюють зорове сприймання учнями слів, розширюють поле читання, сприяють чистоті і правильності вимови.

Таблиці із читанням складів (прямих, зворотних, закритих, із збігом приголосних), різні види «пірамідок», словесні гірки, прийоми антиципації (передбачення наступного слова), читання злитих речень, складання слів із «перемішаних» літер, складів — усі ці прийоми доступні за журнальними і електронними джерелами на допомогу вчителям початкових класів.

Швидкість читання, як відомо, зараз не є об'єктом перевірки, але вона є важливою умовою розуміння. На темпі читання учня позначаються його індивідуальні особливості: темперамент, рівень мовленнєвого розвитку, розвиток зору і слуху, чистота артикуляції, а також складність тексту. Спостереження засвідчують, що діти дуже хвилюються під час таких перевірок, що негативно позначається на якості читання, емоційному стані.

Вважаємо, що краще заохочувати учнів до поточного самоконтролю своїх досягнень з читання. У робочому зошиті є табличка, де учень на початку і на завершення семестру може визначити (без балів) свій поступ (у разі потреби із допомогою вчителя).

У підручнику для розвитку читацької навички частотними є завдання: *читаємо правильно, роз'єднай слова і прочитай; дізнаюся значення слів*. У текстах щедро проставлено *наголоси*, є настанови: «Читаючи, звертай увагу на наголоси і розділові знаки» (с. 5). «Неправильний наголос може змінити значення слова» (с. 38) та ін.

З метою розвитку правильності і швидкості читання, удосконалення дикції учнів рекомендовано вправи для тренування артикуляційного апарату, розвитку дихання. Зокрема, у робочому зошиті є блок «*Читацька розминка*». Як правило, він містить три завдання — з урахуванням складності тексту: *чистомовки, перечитування багатоскладових слів із збігом приголосних, вибраних із тексту твору, вправління у читанні скоромовок*, у яких кольором виділені певні склади [5].

Наталія Забіла. Хто сильніший?

1. ЧИТАЦЬКА РОЗМИНКА

Прочитай чистомовки.

Са, са, са — випала роса.
Со, со, со — впало колесо.
Су, су, су — квіти я несу.
Се, се, се — хмара дощ несе.
Си, си, си — кирпаті носи.

Прочитай правильно. Чітко вимовляй виділені частини слів.

Посперечались, розхвилюю, пелюсткі, змерзлий, замовкне, присвіснув, підборіддям, торкнулось, сплеснулась, скоріш, людський, завдасть.

Прочитай речення з різною інтонацією.

І Вітер подививсь на Сонце
та й каже: — Ти перемогло...

Галина Демченко. Ялинова шишка

1. ЧИТАЦЬКА РОЗМИНКА

Прочитай скоромовку мовчки. Швидко читай вголос виділені склади.

Володимир Ладигець

**Шило шубку Шурі шило,
шовком, шерстю шви обшило.
Вийшла шубка прехоріша
нашій Шурі на порішу.**

Вимови скоромовку правильно: *глибокий вдих — плавний подовжений видих.*

У садку дерева пишні, а на них солодкі вишні.

Прочитай слова. Чітко вимовляй виділені частини.

**Досліджуємо, блискучою, вістромивши, вчепівся,
стрибнула, розгрібати, погрізла, стрибнувши, стри-
жуть.**

Для удосконалення техніки читання другокласників у робочому зошиті вміщено завдання на знаходження у таблиці букв, що має 5-6 рядків, певних слів, які дітям слід обвести лінією. Такі вправи розвивають довільну увагу, темп читання, орфографічну зіркість.

З метою розвитку в учнів виразності читання рекомендовано такі прийоми:

- ♦ визначення настрою твору, звернення до почуттів читача («Які почуття, настрої передає поет у вірші»? Прочитайте вірш напівголосно, замріяно», с. 15);
- ♦ відтворення у читанні характерних ознак дій персонажів («Читаючи казку, передай голосом нетерплячість, поспішність голуба і гнів дрозда» с. 18);
- ♦ врахування у читанні особливостей жанру твору («Прочитайте колісанки наспівно, лагідно» с. 22) «Як найкраще промовляти мирилки, щоб тебе почули і повірили?» (с. 26); «Навчися читати скоромовки: з'ясуй значення незрозумілих слів; спочатку читай повільно, чітко вимовляючи звуки й слова; потім читай швидше, ще швидше, але чітко і правильно» (с. 27) «Які почуття викликає ця пісня? Передай їх, читаючи пісню» (с. 51).

Наприкінці першого семестру вчитель знайомить дітей із пам'яткою «*Вчися читати виразно*» (с. 53). З опорою на пам'ятку має відбуватися поступове навчання учнів виразно читати вірші, звертаючи увагу на ці позначення: вибір темпу, врахування настрою, ролі пауз, розділових знаків. До деяких творів доречним є завдання: читаючи, змінювати інтонацію залежно від логічного наголосу на той чи інший вислів. Наприклад, ставлення до вчинка Славка (оповідання Ніни Бічуї «Піріжок з вишнями») діти можуть передати читаючи щоразу речення «*Ти нічого не бачив*», з різною інтонацією.

Загалом, вміння виразно читати є комплексним емоційно-інтелектуальним утворенням, воно інтегрує в собі і технічну і смислову складові, виявляє емоційний інтелект читача.

У підручнику виділено кілька творів для вивчення напам'ять: вірші, прислів'я, мирилки, скоромовки. Запам'ятовування прочитаних творів збагачує мовлення, почуття дітей, тренує довготривалу пам'ять, зміцнює волю. У психології розрізняють смислове (логічне) і механічне запам'ятовування, довільне і мимовільне. *Вивчення творів напам'ять має бути довільним, усвідомленим процесом.* З цією метою використовують різні способи заучування: частковий (заучування частинами), цілісний і комбінований.

Для заучування віршів рекомендуємо використовувати комбінований спосіб, оскільки вони невеликі за обсягом, а у їх змісті послідовно розгортаються образні картини. Перш ніж пропонувати текст для заучування необхідно досягти усвідомлення учнями його смислу, настрою твору, мотивувати на правильність відтворення ритму мовлення. Діти дуже відрізняються якістю пам'яті, тому до поради щодо запам'ятовування віршів слід підходити індивідуально. Важливо не допускати зазубрювання, а використовувати смислові і образні опори для відтворення. Перший вірш, який діти вивчають напам'ять «Небеса прозорі» Дмитра Павличка, складається з двох строф. У кожній строфі образ осені. За запитаннями, що є у підручнику, діти з'ясовують настрої вірша, співвідносять його рядки із малюнками, що є у підручнику: «золотий явір» (*Небеса прозорі, мов глибінь ріки. Падають, які зорі явора листки*), у другій строфі опорою є образ маленької золотавої квіточки (*А над полем нитка дзвонить, як струна. Зажурилась квітка — чує сніг вона*).

Щоб краще діти запам'ятали вірш корисно знаходити пари слів, що римуються, потім використати прийоми групового і хорового читання вірша за опорними словами (підручники закриті), які написані на дошці чи на екрані. Як показує досвід, такої роботи достатньо, щоб більшість дітей запам'ятали вірш. Але тривалість і точність тривалого запам'ятовування у дітей різна, тому вчителю слід порадижити їм, що вірш, який треба знати напам'ять, кілька разів повторювати у різний час (скажімо, розказати собі, розказати рідним, повторити перед уроком). Вивчений вірш учень має відтворити не лише точно, а й осмислено, а й передаючи своє ставлення, почуття через інтонацію, ритм, паузи.

Дослідження тексту є смисловим базисом для оволодіння учнями читацькою компетентністю. Читацькі вміння, які здобуває молодший школяр, досліджуючи різні види текстів з різною метою, уможливають вдумливе читання, розуміння прочитаного в широкому діапазоні його особистих і соціальних потреб. Складність очікуваних результатів щодо дослідження тексту зумовлює комплексний підхід до їх досягнення. Відповідно до програми цей аспект реалізується у початковій школі у процесі аналізу змісту і структури текстів, практичного розрізнення найпростіших жанрових особливостей малих фольклорних форм і літературних жанрів (казка, вірш, оповідання, уривки з повісті); учні мають правильно називати і визначати емоційний настрій твору, знаходити образні слова, вислови, *важливі для характеристики персонажів.*

У підручнику і робочому зошиті вміщено систему завдань, яка має на меті:

- ♦ *забезпечити* вдумливе читання: учень прогнозує за заголовком, малюнками зміст твору; знаходить важливі для розуміння тексту слова, вислови; визначає і пояснює зв'язки між дійовими особами, вчинками, фактами; знаходить спільне і відмінне; здійснює структурний аналіз тексту тощо;
- ♦ *стимулювати* учнів ставити до тексту різні запитання (відкриті і закриті); розуміти, що на одне запитання можуть бути різні, у тому числі, й помилкові відповіді;
- ♦ *встановлювати* зв'язок прочитаного із життєвим або особистим пізнавальним досвідом учнів;
- ♦ *усвідомлювати*, що інформація може бути корисною і шкідливою, що її можна перевірити хто може учневі допомогти у цьому (на конкретних прикладах);
- ♦ *висловлювати* емоційно-ціннісні судження з опорою на текст і власний досвід;
- ♦ *розрізняти* у тексті факти і думки автора про них;
- ♦ *пропонувати* свої рішення щодо розв'язання морально-етичних проблем, які впливають із змісту тексту.

Привертаємо увагу до прийомів роботи з текстами, які мають виразний потенціал для розвитку у дітей **критичного мислення і емоційного інтелекту**.

Ми погоджуємося із визначенням Метью Ліпмана (сучасний американський педагог, філософ), що **критичне мислення** — це *вміле відповідальне мислення, яке дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження*.

У підручнику є чимало творів, що мають виразний потенціал щодо розвитку критичного мислення і емоційного інтелекту другокласників. Наприклад, оповідання — Василя Сухомлинського «Як Наталка в Лисиці хитринку купила», «Глуха дівчинка», «Покинута кошения»; Ніни Бічуї «Пиріжок з вишнями», Оксани Кротюк «Шкідлива звичка», Оксани Радущинської «Кишенькові гроші»; казки — Юрія Ярмиша «Зайчик і Вовчик», Галини Малик «Чому Равлик ховається?», Марії Манеру «Збори іграшок», Василя Сухомлинського «Хлопчик і Дзвіночок Конвалії», «Нехай будуть і Соловей, і Жук», притча Марії Чумарної «Товар і покупець».

Наведемо приклад опрацювання твору. У казці **Юрія Ярмиша «Зайчик і Вовчик»** дійові особи шукали в комп'ютері інформацію з різною метою: Вовчик, щоб знайти у лісі місце, де можна швидше вполювати зайців. А Зайчик, зрозумівши намір Вовчика, попросив у нього комп'ютер і швидко вирахував місце, де вовків немає.

Впродовж короткої зустрічі у звірят змінились почуття: нахабний Вовчик після дій Зайчика був спантеличеним, а спочатку розгублений неспіливий Зайчик завдяки своїй кмітливості змінив ситуацію на свою користь і швидко побіг.

Фрагмент аналізу твору.

Спантеличено — розгублено.

- Прочитай казку. Чи справдилися твої очікування щодо її змісту? Яку інформацію шукав Вовчик? А Зайчик?
- Чому почуття персонажів змінювались?
- Добери з тексту вислови, які підтверджують твою думку.

Займи позицію

Зайчик → Хто переміг? ← Вовчик

Чи не виникла в тебе інша назва казки?

Інший приклад. Опрацювання казки Галини Малик «Чому Равлик ховається?»

Фрагмент уроку.

- ♦ Як би ви відповіли на запитання, що є у назві казки?
- ♦ Послухайте, як авторка пояснює причину, чому Равлик ховається. (Діти слухають казку у виконанні авторки).
- ♦ Чи відповідає зміст казки вашим очікуванням?
- ♦ Які слова Равлика показують, що Не-Дуже-Чемна-Жаба прийшла до нього без запрошення?
- ♦ Звертаючись до тексту, доповніть табличку: які якості виявляв у спілкуванні Равлик, а які — Не-дуже-Чемно-Жаба. (Завдання виконують у робочому зошиті).

Равлик	Не-Дуже-Чемна-Жаба
Розгубився...	Ти мусиш мене запросити...
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Зробіть висновок:

- ♦ Які риси виявив Равлик у спілкуванні з непроханою гостею? А які — Не-Дуже-Чемна-Жаба?
  - ♦ Чому Равлик не запрошує до себе нікого в гості?
  - ♦ Чи не помилився він спілкуючись таким чином саме з цією «гостею»?
  - ♦ Що ви могли б йому порадити?
- Складання історій: «А зі мною трапилось таке...».

Потенціал творів, що діти читають у підручнику, дає можливість **розвивати емоційний інтелект**. А саме:

- ♦ відчувати свої настрої, почуття і висловлюватись про це;
- ♦ розпізнавати настрої, емоції дійових осіб;
- ♦ знаходити у текстах слова, вислови, що позначають емоції, почуття;
- ♦ прагнути зрозуміти, що є важливим у стосунках між людьми;
- ♦ висловлювати емоційно-оцінні судження стосовно спілкування і вчинків дійових осіб;
- ♦ прогнозувати можливі рішення морально-етичних проблем;
- ♦ зрозуміти важливість саморегуляції, самоконтролю стосовно свого мовлення і вчинків.

Проблема розвитку емоційного інтелекту школярів набула в останні роки особливої актуальності. Увага до цих якостей людини є світовою тенденцією. Так, у книзі американського дослідника Деніела Гоулмана «Емоційний інтелект» знаходимо відомості про те, що термін *емоційний інтелект* уперше використали у 1990 роках психологи Маєр та Пітер Саловей. Тепер для його позначення у світі поширена англійська аббревіатура EQ або EI [6, с. 78].

Маємо всі підстави стверджувати, що у вітчизняній педагогіці у творчості В. О. Сухомлинського ще у 70-тих роках ХХ ст. теоретично і практично було доведено, що «думка учнів початкових класів невіддільна від почуттів і переживань. Емоційна насиченість процесу навчання, особливо сприйняття довколишнього світу — це вимога, яку висувають закони розвитку дитячого мислення» [7, с. 99–100]. Добрі почуття, *емоційна культура* — це осердя людяності... У дитинстві людина мусить пройти *емоційну школу* — школу виховання добрих почуттів [7, с. 123]. Про особливості розвитку емоційного інтелекту сучасних дітей радимо прочитати книгу Мирослави Шпак «Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів» [8].

До кола читання дітей ми відібрали такі твори, де опрацювання змісту передбачає тісний взаємозв'язок *емоцій* і *думки*, що утворює *емоційний інтелект*.

Наведемо фрагменти опрацювання на уроці творів Василя Сухомлинського. Методичними особливостями читання творів Василя Сухомлинського з емоціогенним змістом є створення умов для емоційного сприймання твору учнями і поглибленого аналізу тексту, проникнення у його внутрішній зміст, підтекст. Цьому сприяють методичні прийоми: прогнозування змісту твору за його заголовком і малюнком, «перерване» читання з метою висловлення учнями передбачення щодо розвитку сюжету, уявний діалог читачів із дійовими особами твору, придумування продовження подій, звернення до особистого досвіду дітей.

Назва твору і його емоційно-критична домінанта	Методичні особливості вивчення
<p>Оповідання «Покиньте кошеня» Розпізнавання читачами почуттів дійових осіб: байдужість, сум, страх, жалість, доброта. Їх відображення в інсценізації Структурування дійства: Експозиція. Зав'язка. Розвиток дій. Кульмінація. Розв'язка. Думка В. О. Сухомлинського «Почуття — це, образно кажучи, цілющий ґрунт для високо моральних учинків» [7, с. 162].</p> 	<p>Зміст оповідання розгорнуто у виставу «Хто зігріє кошеня?» У ній розширене коло дійових осіб: Кошеня, Перша дівчинка, Друга дівчинка, Хлопчик, Дорослий, Мама з подругою. Кожен з персонажів по-різному показує своє ставлення до кошеня: репліки, міміка, інтонація, рухи. Висновок: справжня доброта діяльна.</p>
<p>Оповідання «Глуха дівчинка» Відчуй іншого. Розпізнавання і вербалізація учнями почуттів дійових осіб твору: байдужість; несправедливість; образа; розгубленість; радість. Думки В. О. Сухомлинського; «Я прагнув так відгострити у своїх вихованців чуйність серця, щоб вони бачили почуття переживання, радості та прикросі в очах людей, з якими стикаються не тільки повсякденно, а й випадково... «Навчати відчувати — це найважче, що є у вихованні» [7, с. 167]. «Дуже важливо, щоб наші вихованці пізнавали найвищу радість — зворушливих переживань, викликаних піклуванням про іншу людину» [7, с. 169]</p> 	<p>Дослідження тексту: Які почуття виявляли дівчатка, що були в палаті? Які почуття переживала глуха дівчинка Ніна? Чому дівчатка забули про неї? Чи правильно Таня виправила свою помилку? Знайдіть у тексті абзац, де автор висловлює своє ставлення до гри, яку затіяли дівчатка. Завершення незакінчених речень: Дівчатка, які були в палаті, добре чули вухами, але в них було _____. Слухати треба не тільки вухами, а й _____.</p> <p>Які думки, переживання викликає у тебе ця історія? Як можуть надалі спілкуватися ці дівчатка?</p>
<p>Казка «Хлопчик і Дзвіночок Конвалії» Краса не лише для тебе, а для всіх. Думки В. О. Сухомлинського «Гіркий досвід переконав мене в тому, що дитяче захоплення красою часто буває егоїстичним. Дитина може зірвати квітку, не вбачаючи в цьому нічого поганого...» [7, с. 161]. Розпізнавання почуттів Хлопчика і Дзвіночка Конвалії. У чому виявився зв'язок емоцій і інтелекту у вчинку Хлопчика?</p> 	<p>Дослідження тексту. Прогнозування змісту казки за заголовком і малюнком. Як з'явився Дзвіночок Конвалії? Чому Хлопчик захотів зірвати квітку? Прийом перерваного читання Поміркуйте, як буде діяти Хлопчик. Як до його наміру поставився Дзвіночок? Про що свідчать слова автора Дзвіночок тихенько зітхнув? Чи зумів Хлопчик розповісти про красу квітки? Яке речення у тексті є відповіддю на це запитання? Хлопчик усе це почував, але словами сказати не вмів... Стояв і мовчав. Може він роздумував над словами Дзвіночка? Про що свідчать його слова «Рости, Дзвіночку»? Прийом порівняння цієї казки із віршем Олександра Пархоменка «Простіть мені, конвалії». (Робочий зошит). Чим схожі ці твори? (Дійові особи, хлопчики, час дії). Чим відрізняються? (Один хлопчик зберіг красу, а інший — її знищив).</p>

Щоб полегшити дітям розпізнавання почуттів, настроїв дійових осіб та їх вербалізацію, у підручнику вміщено *Словничок настроїв і почуттів*. Їх перелік (всього 15 понять) складено із урахуванням потреб аналізу змісту творів, що читатимуть другокласники. Візуалізацію почуттів відображено у шести смайликах, які діти добре розрізняють [12, с. 139].

Змістова лінія «Досліджуємо медіа».

Загальна мета **медіаосвіти** — підготовка молодших школярів до розвивальної і безпечної взаємодії з інформаційним простором, який щільно оточує дітей змалку. Вони мають зрозуміти на конкретних прикладах, що медіаосвіта — це не природа, це засоби, які штучно створені людьми для повідомлення іншим певної інформації — знань, відомостей, фактів. Інформацію сприймають всіма органами чуття — зором, слухом, нюхом, дотиком. З допомогою вчителя, інших дорослих, діти поступово мають набути досвід розуміння, що інформація може бути корисною і шкідливою. [9].

Реалізація цієї змістової лінії передбачає: формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її, створювати прості медіапродукти. На завершення другого класу учень / учениця:

- ♦ *сприймає* прості медіапродукти;
- ♦ *обговорює* зміст і форму простих медіапродуктів, розповідає, про що в них ідеться;
- ♦ *визначає*, кому і для чого призначений медіапродукт;
- ♦ *пояснює* зміст вербальної і невербальної інформації в медіапродуктах;
- ♦ *висловлює свої думки і почуття* з приводу прослуханих / переглянутих медіапродуктів (коміксів, дитячих журналів, афіш, реклами);
- ♦ *створює прості медіапродукти* (листівка, sms — повідомлення, фотоколаж) з допомогою інших.

Окрім того, у змістовій лінії «Читаємо» для 2 класу передбачено з-поміж низки очікуваних результатів також ті, що належать до медіаграмотності. Зокрема, учень:

- ♦ *знає і називає* найважливіші інформаційні ресурси (бібліотека, Інтернет, телебачення: видання для дітей; книжки, газети тощо);
- ♦ *здійснює пошук* необхідної інформації у тексті, висловлює до неї ставлення.

Отже, у Типовій освітній програмі щодо медіаграмотності визначено: три базові уміння: оволодіння учнями уміннями знаходити і правильно користуватися різними видами інформації, створювати елементарні медіапродукти. *Медіавміння* ми розглядаємо як складник читацької компетентності учнів. Тому у його структурі передбачено *знаннєвий компонент* — ознайомлення учнів із сутністю понять *інформація і медіа* — як способами збереження і передачі інформації; *діяльнісний* — уміння знаходити, аналізувати, інтерпретувати інформацію з різних джерел (з допомогою вчителя); *уміння її оцінювати*, виявляючи своє ставлення, висловлюючи різні види оцінювальних суджень; уміння *створювати* елементарні медійні продукти (індивідуально, в парі, в групі).

Як відомо, компетентнісний підхід є діяльнісно-результативним за своєю суттю, тому його інструментами є особистісно-розвивальна взаємодія молодших школярів одне з одним і з сучасним інформаційним простором. Тому основою формування ключових і предметних компетентностей є: *досвід здобувачів освіти, їхні потреби*, що мотивують до активного навчання; *знання та вміння*, які формуються в школі, родині, різних соціальних ситуаціях і зумовлюють *формування до них різних ставлень*.

Маємо враховувати, що успішний досвід здобувачів освіти накопичують за умов, якщо робота з медіапродукцією вмотивована їхніми особистісно-значущими потребами щось пізнавати і діяти в різних навчальних і соціальних ситуаціях. Тому, враховуючи пізнавальні можливості і потреби сучасних дітей у реалізації цієї змістової лінії, ми поєднали прямий і опосередкований спосіб формування зазначених у програмі умінь.

Прямий спосіб — включення у підручник окремих блоків «*Медіавіконце*» (їх вісім), де реалізовано різні аспекти ознайомлення учнів з елементами медіа грамотності; *опосередкований* — медійні завдання у процесі дослідження текстів.

Тематично кожне «Медіавіконце» певною мірою пов'язане із змістом текстів відповідного розділу підручника. Коротко прокоментуємо цей блок.

Назва розділу	Назва «Медіавіконця» і методичний коментар
До школи, до книги, до друзів душа поривається знов!	Читаю, слухаю, бачу. Ознайомлення учнів із поняттями: <i>інформація; медіа</i> . Різні засоби передачі інформації. Робота в групі: складання тематичної павутинки «Медіа»
Читаємо і пізнаємо таємниці української мови.	Книжка. Як побудована книжка? (Обкладинка, форзац, зміст, текст, ілюстрації). Створення реклами улюбленої книжки за вказаним алгоритмом дій.
В кожній казці є урок, мов у квіточці медок.	Мандрівка до бібліотеки. Віртуальна екскурсія в Національну бібліотеку України для дітей імені Януша Корчака. Ключові слова: <i>бібліотека, читальний зал, абонемент.</i> Як можна вибрати потрібну книгу? Робота в групі: створення листівки про користь читання.
Зачарувала все зима...	Вітальна листівка до свят (Новий рік, Різдво). Як створити вітальну листівку? Ідеї, джерела, варіанти. Виготовлення листівки.
Світ дитинства у творах українських письменників. Вірші. Оповідання.	Вистава. Як підготувати виставу? Вибір тексту, розподіл ролей, костюми, афіша. Актори: почуття, жести, міміка. Помічники: Словничок настроїв і почуттів; Театральний словничок.
У колі літературних казок	Малюнок. Ілюстрація. Фотографія. Як «прочитати» малюнок? Колір, розмір, композиція як джерела передачі інформації. Створення малюнка, який передає ставлення читача до персонажа казки.
Скільки на землі іще цікавого! Теми розділу: Що? Де? Чому? Навіщо? Фантазуй і створюй!	Журнали і енциклопедії. Виставка журналів. Робота в групах: дослідження журналів. Чим схожі всі журнали? Чим вони відрізняються від підручників? Поради для тих, хто прагне спілкуватися з журналами. Створення учнями реклами «свого» журналу.

Особливим *медіавіконцем* є медіапроект: «**Класна газета**», у виконанні якого другокласники набувають досвід колективної співпраці у створенні медіапродукту, який відображає життя їхнього класу.

Медіапроект: «Класна газета».

У газеті кожен зможе сказати своє слово про свій зірковий клас!

- ◆ Обговорення в групах пропозицій щодо створення газети.
- ◆ Вибір найкращих ідей. Скільки часу потрібно, щоб їх здійснити?
- ◆ Розподіл обов'язків: Що зроблю **Я**? Що зробимо **Ми**?
- ◆ Хто буде читати «Класну газету»? Скільки буде номерів?
- ◆ Як провести **інтерв'ю**? Про що доцільно запитати? У кого?

Важливо, щоб у створенні газети у групі співпрацювали діти, які можуть виконувати різні функції: написати замітку, зробити малюнок, фото, запропонувати найкраще розташування матеріалу тощо. Добре, якщо у команді з дітьми працює хтось із зацікавлених батьків, інших членів родини.

Треба подбати про гарну презентацію газети, участь у ній різних учасників її створення, гостей.

Література

1. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1–2 класи. Закон України «Про освіту». Державний стандарт початкової освіти. — К.: ТД «Освіта-Центр плюс», 2018. — 240 с.
2. Савченко О. Я. Українська мова та читання. Підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 2 // О. Я. Савченко. — К.: УОВЦ «Оріон», 2019. — 144 с.
3. Закон України про освіту [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://sakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>.
4. Державний стандарт: [Електрон. Ресурс]. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/ua/nras/pro-satverdzhennya-derzhavnoqo-standartu-pochatkovoyi-osviti>.
5. Савченко О. Я. Робочий зошит з читання. — К.: УОВЦ «Оріон», 2019. — 80 с.
6. Голман Д. Емоційний інтелект / Деніел Гоулман; пер. з англ. С. Л. Гумецької. — Харків: Віват, 2019. — 512 с.
7. Сухомлинський Василь. Серце віддаю дітям // Василь Сухомлинський. Передмова і укладання Ольги Сухомлинської. — Харків: АКТА, 2012. — 537 с.
8. Шпак М. М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. / М. М. Шпак. — Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. — 372 с.
9. Медіаграмотність та критичне мислення в початковій школі: посібник для вчителя / Бакка Т., Гольцова В., Дегтярьова Г., Євтушенко Р., Іванова І., Крамаровська С., Мелещенко Т., Шкрєбець О. / За редакцією Волошенюк О., Дегтярьової Г., Іванова В. — К.: ЦВП, АУП, 2017. — 197 с.

Микола ВАШУЛЕНКО,
академік НАПН України,

Світлана ДУБОВИК,
доцент кафедри початкової освіти
та методик гуманітарних дисциплін
Педагогічного інституту Київського університету
імені Бориса Грінченка

Методичні рекомендації до роботи за новим підручником «Українська мова»* для 2-го класу (автори М. С. Вашуленко, С. Г. Дубовик)

У новій Типовій освітній програмі з мовно-літературної освітньої галузі, розробленій під керівництвом О. Я. Савченко, зазначено: метою початкового курсу мовно-літературної освіти є розвиток дитячої особистості засобами різних видів мовленнєвої діяльності; формування ключових, комунікативної і читацької компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного і національного самовияву, послуговуватися нею в особистому і суспільному житті, у міжкультурному діалозі; розвиток емоційно-чуттєвого досвіду, мовленнєво-творчих здібностей.

Особливістю навчального процесу на уроках української мови в 2 класі є перехід учнів від роботи за букварем та зошитами для письма до опанування української мови за окремим підручником. Відповідно до програми підручник розпочинається розділом «Звуки і букви», який є логічним продовженням опрацювання і засвоєння другокласниками фонетичної і графічної систем української мови, розпочатого в період навчання грамоти. Учитель має пам'ятати, що розділ «Звуки і букви» у початковому курсі української мови вивчається в основному у 1–3 класах, але центральне місце для нього відводиться в період навчання грамоти та в 2 класі, де особливу увагу необхідно звернути на звуковий і звуко-буквений аналізи слова.

Звуковий аналіз мовленого слова полягає в умінні послідовно і правильно відтворити в ньому всі звуки, визначити наголошений звук (склад) як сильніше вимовлюваний, поділити слово на склади і записати його або викласти з розрізної азбуки. Після цього з опорою на записане слово учні переходять до звуко-буквеного аналізу, називаючи в слові голосні і приголосні звуки. Звертаємо увагу вчителів на те, що учням дуже складно назвати в слові окремо голосні і приголосні звуки без опори на його графічний запис, тому до цього слід підводити їх поступово, розпочинаючи з односкладових слів типу *рак, сад, ліс, лось* та двоскладових з обома відкритими складами — *мама, липа, мова, літо*.

Наступне зауваження полягає в тому, що зіставляти звуки і букви в словах потрібно не стільки в кількісному плані, скільки в якісному. Хоча інколи й доцільно показати учням невідповідність між кількістю звуків і букв у словах, які складаються з 3–6 звуків, але не більше. Наприклад: *сінь (зв. — 3, б. — 4), дзьоб (зв. 3, б. — 5), лінія (зв. — 6, б. — 5), щиголь (зв. — 6, б. — 6)*. При цьому все ж таки важливим є не простий підрахунок звуків і букв, а розкриття взаємозалежностей між ними. Учням буде цікаво з'ясувати, чому, наприклад, у слові *щиголь* кількість звуків і букв однакова. Але при цьому підкреслюємо, що кількісно-якісні співвідношення між звуковим і графічним складом у словах мають розкриватися виключно у процесі навчальної діяльності, виконання колективних вправ на уроці. Учитель не повинен захоплюватися ними, добираючи завдання для контрольних робіт, оскільки ці вміння формуються у другокласників на пропедевтичному рівні, а остаточно закріплюватимуться у 5 класі під час опрацювання розділу «Фонетика і графіка». Такі вміння ґрунтуються насамперед на усвідомленні учнями співвідношень між звуковою і графічною системами української мови та їхніми особливостями у підсистемах голосних і приголосних звуків. Саме це вміння лежить в основі грамотного письма, у тому числі й письма за правилами, частину яких учні засвоюють уже в 2 класі: позначення м'якості приголосних звуків буквами *і, я, ю, є, ь*; позначення подовжених м'яких приголосних; уживання апострофа; позначення на письмі аффрикатів [дж, дз, дз']; позначення на письмі ненаголошених [е], [и] – найпростіші випадки, які перевіряються зміною форми слова.

Крім цього, слід узяти до уваги, що вміння учнів здійснювати звуковий аналіз слова, відтворювати на слух його звуковий ряд є також важливою основою формування в молодших школярів

* Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. Українська мова та читання. Частина 1 : Підручн. для 2-го класу ЗЗСО (у 2-х частинах). — Київ : ВД «Освіта», 2019. — 144 с. ; іл.

аудіативних умінь — слухати і розуміти сприйняту інформацію. Тому ці вміння треба продовжувати розвивати у другокласників під час опрацювання усіх наступних розділів програми з української мови.

Окремо слід зупинитися на формуванні у другокласників суто графічних навичок письма. На початку навчального року учитель продовжує роботу над закріпленням, а в деяких випадках і відновленням графічних навичок, набутих у першому класі. Тому в I семестрі близько половини уроку слід відводити для усних вправ і стільки само часу — на графічні вправи. Як і в 1 класі, у середині уроку, коли працездатність учнів починає помітно знижуватися, рекомендується відводити до 5 хв для динамічної паузи з виконанням фізичних вправ, поєднаних із різноманітними дидактичними іграми мовленнєвого характеру. Поступово в учнів відновлюється і закріплюється вміння писати малі й великі букви українського алфавіту. Учитель планує цю роботу з урахуванням графічної підготовки та можливостей учнів конкретного класу. Додаткові графічні вправи в цей період навчання полягають у списуванні з дошки (таблиці) слів і складів, речень, невеличких зв'язних висловлювань, поданих для зразка рукописним або друкарським шрифтом. Ці вправи доцільно застосовувати з елементами диктанту — зорового, зорово-слухового, попереджувально-го, коментованого письма та письма з пам'яті.

У першому семестрі учні продовжують писати в зошиті у дві лінії з контрольними похилими. У другому семестрі краще підготовлені учні поступово переходять на письмо в одну лінію, спонукуючи до цього решту учнів. Увесь клас має перейти на письмо в зошитах в одну лінію у 3 класі. На кожному уроці вчитель принагідно звертає увагу учнів на конфігурацію тієї чи іншої букви в таблиці «Пиши красиво і правильно», яка має бути в кожному класі.

Багато уваги у новій програмі і відповідно в підручнику приділено найважливішим правилам переносу слів із рядка в рядок, з якими вони суто практично, зі слів учителя ознайомилися у процесі навчання грамоти. Слід мати на увазі, що правила переносу учні будуть продовжувати опрацьовувати і в 3 класі у процесі вивчення будови слова, тобто ці знання вони будуть накопичувати поступово, тому суворих вимог на допущені помилки в цьому ставити не потрібно. Головною вимогою в 2 класі є недопустимість розриву під час переносу слова сполучення приголосного з голосним (*ласт-івка*). Але на кожному уроці слід спонукати учнів до міркування, консультування з учителем, з батьками, товаришами по класу з приводу сумнівних ситуацій щодо поділу слів для переносу, які трапляються наприкінці рядка, учень завжди повинен дбати про культуру письма. Тому написання слова за межами поля чи кінця робочого рядка свідчить про неувагу учня до правила переносу слова, яке опрацьовано за програмою, небажанням з'ясувати спосіб його поділу і тим самим знижує культуру письма в робочому зошиті.

Хочемо підкреслити, що новий підручник орієнтує вчителя й учнів на застосування міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків у навчанні мови: паралельно з відомостями, які стосуються фонетики і графіки, учням пропонуються для виконання завдання дослідницького характеру, наприклад:

Розв'яжи і запам'ятай:

$10 + ? = 11$ (одинадцять)

$10 + ? = 14$ (чотирнадцять)

Поміркуй і скажи, від якого слова походить слово уклінно; подумай, чому слова зоря і сузір'я пишуться по-різному?); вправи з діалогічного мовлення — «Хвилинка спілкування» :

— В українській мові шість голосних звуків.

— А я думаю, що їх десять.

— Ні. Запам'ятай шість голосних звуків: [а, о, у, е, и, і].

— Добре, запам'ятаю!

Важливим завданням початкового навчання української мови є прищепити учням звичку осмислювати мовні явища, орієнтуватися у мовній структурі, формувати науково правильні уявлення з фонетики і графіки, лексики, словотворення, граматики (морфології і синтаксису). Однак відомості, які дістають молодші школярі з різних розділів науки про мову, не є самоціллю, вони спрямовуються у практичне русло — на організацію й удосконалення їхньої мовленнєвої діяльності, є засобом для створення зв'язних висловлювань. Але, крім практичного спрямування, елементи мовної теорії мають пізнавальне значення, є засобом розвитку розумових здібностей учнів.

Процес формування мовної особистості молодшого школяра, часові рамки, які відводяться, зокрема на період навчання грамоти, де є можливість послідовно приділити увагу всім без винятку звукам української мови, дають можливість скоригувати дитячу вимову щодо нормативного вимовляння голосних і приголосних звуків української мови. Зауважимо при цьому, що сам процес навчання читати українською мовою також помітно сприятиме успіхові цієї роботи, оскільки

українське письмо переважно ґрунтується на фонетичному принципі. Порівняймо, наприклад, з російською мовою, де так широко і яскраво виявлене нормативне редукування (скорочення) головних звуків або взаємонаближення їх у вимові. Натомість в українській мові, за винятком звуків [e] – [и] в ненаголошених позиціях, в усіх інших випадках маємо повноголосу, чітку вимову головних звуків. Таку саму картину маємо і в системі дзвінких та глухих приголосних, де, на відміну від російської, польської та інших мов, дзвінкі приголосні звуки у так званих слабких позиціях (у кінці слів і в середині перед глухим приголосним) вимовляються чітко, не втрачаючи своєї дзвінкості. Знову ж таки, у процесі опрацювання кожної окремої літери — *б, д, з, ж, г, ґ*, буквосполучень *дз, дж* учитель має достатньо можливостей, щоб сформувати в учнів правильну навичку літературного, нормативного вимовляння цих звуків (відповідно й читання) в окремих словах, у реченнях і текстах.

Кілька слів щодо нормативного наголошування слів. Найчастіше чуємо помилки в наголошуванні не звичайних, загальнонавчаних слів (хоча й тут вони трапляються не рідко), а в тій лексиці, яку вводить до учнівського словника саме вчитель-класовод у процесі навчальної діяльності, у тому числі й з опорою на підручник. Візьмімо до уваги таку особливість професіограми вчителя початкових класів, як багатопредметність. Якщо до п'ятого класу приходять учні з неправильною вимовою термінів, засвоєних у початкових класах від учителя, таких як *читання, вира́зне, за-вда́ння, запитання, вірші, озна́ка предме́та, добу́ток, мно́жник, чисе́льник, знаме́нник, одинад-цять, чотирнадцять, сантиме́тр, кіломе́тр, об'є́м, листопа́д, мно́жина, котри́й, котра, котре, котрі, новий* та ін., то вчителі-предметники, як правило, неспроможні подолати цих вимовних помилок учні до закінчення ними середньої школи. І це колесо помилок робитиме в майбутньому нові оберти, коли такі випускники середньої школи здобувають педагогічну освіту і стають учителями.

У розділі «Слово. Значення слова» учні знайомляться і вчать розпізнавати, групувати і співвідносити близькі і протилежні за значенням слова. Підручник, можна сказати, вперше пропонує співвідносити найпоширеніші доступні для другокласників фразеологізми і слова з близьким для них значенням — *ходити на голові (бешкетувати); морочити голову (набридати)*. Хвилинка спілкування пропонує подумати над тим, як написати п'ятьма і чотирма буквами слово, яке означає «робота» (*праця, труд*), якими близькими за значенням словами можна перепрошувати когось, попросити вибачення за щось. Учні матимуть можливість на уроці погратися в словесні ігри.

За новим підручником другокласники вчать розрізнявати пряме і переносне значення слів і вживати їх у власних висловлюваннях. Так само вперше підручник пропонує цікаві і доступні для семирічних учнів вправи з багатозначними словами; провести дослідження, як утворилося переносне значення слова *срібна*; скласти речення з різними значеннями слова *гребінець*.

Отже, якщо в минулі десятиліття у програмі з української мови в розділі «Слово» учні початкових класів опрацьовували тільки *іменник, прикметник* і *дієслово*, то сучасна програма для нової української школи цей розділ будує у двох параметрах — спочатку в суто лексичному, який по-справжньому збагачує словниковий запас учнів і їхнє мовлення в цілому, а потім у граматичному, де вони на пропедевтичному рівні ознайомлюються з частинами мови, одержуючи про них загальне уявлення на основі найістотніших ознак: слова, які означають назви предметів; слова, які називають ознаки предметів; слова, які називають дії предметів; уперше за програмою з української мови учні будуть ознайомлені зі словами, які називають числа. У такий спосіб звертається увага школярів насамперед на семантичний бік слова, тобто на його лексичне значення, а потім — на граматичний шляхом постановки до нього граматичних питань *хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки?*. Функціональну роль лексико-граматичних розрядів, які опрацьовуються в 2 класі, підкреслено в підручнику не тільки в поданих і виділених графічно визначеннях, а й у методичному апараті підручника — у формулюваннях завдань до вправ. При цьому важливо зазначити, що граматичний матеріал про слово як частину мови новий підручник подає в органічному взаємозв'язку з його лексичними характеристиками, опрацьованими в попередньому підрозділі «Значення слова».

Опрацьовуючи матеріал про частини мови, учням доведеться виконати значну кількість словниково-логічних вправ, які зроблять значний внесок у збагачення їхнього словникового запасу. Це вправи на добір родових і видових назв та усвідомлення співвідношень між ними; на вилучення «зайвих» слів із низки подібних за певними ознаками; на елементарне визначення предмета за його істотними ознаками; на зіставлення і протиставлення предметів за спільними й відмінними ознаками; на сполучуваність слів та ін.

Завершується розділ «Слово. Значення слова» опрацюванням службових слів у реченні, до яких не можна поставити граматичного питання, але без яких не можна обійтися. Такі слова

виконують у мовленні службову роль, пов'язуючи між собою слова в реченні, вимагаючи від наступного слова відповідної форми (*вийшли на вулицю; прийшли з вулиці; перейшли через вулицю; ознайомилися з вулицею*), роблять мовлення точним, зрозумілим.

У розділі «Речення» другокласники опрацьовують усі три типи речень за метою висловлювання (розповідні, питальні і спонукальні) та за інтонацією (неокличні й окличні без обов'язкового використання термінів). Навчальні тексти, дібрані в підручнику «Українська мова» для 2 класу, можуть слугувати надійним підґрунтям для роботи з текстами різних жанрів на уроках читання. Так, робота над поданим у підручнику ситуативним діалогом між працівником бібліотеки і читачем (читачкою) формує в учнів уміння будувати запитання і відповіді на певну тему. Поданий у підручнику діалог є орієнтовним зразком короткої і повної відповідей на поставлені співрозмовником запитання. Слід зазначити, що в поширених розповідних реченнях учні не завжди можуть виділяти слова чи словосполучення логічним, смисловим наголосом. Для цього призначені вправи, які вчать дітей виділяти голосом у питальному реченні питальне слово, а в розповідному — член речення, логічно співвідносне із цим словом. Наприклад, вправа 15 (с. 115).

1. Прочитай речення.

Учора діти принесли маленького їжачка в живий куточок.

2. Прочитай запитання. Підвищуй голос, коли вимовляєш виділене слово. Усно дай повну відповідь на кожне запитання.

Хто приніс їжачка в живий куточок?

Кого принесли діти в живий куточок?

Куди діти принесли їжачка?

Коли...?

Якого...?

3. Допиши два питальні речення. Прочитай їх уголос для класу.

З опорою на виділені питальні слова учні мають побудувати п'ять різних за звучанням розповідних речень, логічно наголошуючи в них відповідні слова, співвідносні з виділеним питальним словом. Варіантом цієї роботи може бути зміна порядку слів у реченнях-відповідях, що надаватиме їм більш природного звучання, наприклад:

Хто приніс їжачка в живий куточок?

Діти принесли їжачка в живий куточок.

У живий куточок їжачка принесли **діти**.

Ще ширші можливості для вироблення в учнів усвідомленості й виразності читання надають вправи на ознайомлення зі спонукальними реченнями, оскільки в них звучать спонукування, у яких звучать різні відтінки інтонацій — *прохання, запрошення, заклик, порада, вимога, наказ, команда, заборона, застереження* тощо. Тому читач (мовець) має добре усвідомити зміст спонукального речення, щоб обрати потрібну інтонацію для передачі відповідного відтінку голосом. Важливу роль у цьому відіграє мовленнєвий зразок учителя.

Опрацьовуючи спонукальні речення, учні матимуть можливість збагатити своє мовлення народними прислів'ями, засвоїти різноманітні корисні поради, правила поведінки на вулиці, у громадських місцях, які можуть успішно використати на інших уроках (читання, природознавства, трудового навчання, фізичної культури), а також у спілкуванні з ровесниками і молодшими дітьми.

Показовою в нашому підручнику є вправа 13 (с. 114), текст якої вимагає дотримання інтонації розповідних, питальних і спонукальних речень та правильного розподілу їх за метою висловлювання.

1. Підготуйтеся і прочитайте виразно вірш Наталі Забіли.

— Чом це, мамо, пташенята

до вікна летять щомить?

Це вони до мене в хату,

мабуть, хочуть залетіть?

Відчини віконце, мамо!

Хай вони сюди летять.

Я дивитимусь. Руками

я не буду їх займать!

2. Назвіть спочатку розповідні речення, потім питальні і спонукальні.

Окрему увагу в підручнику звернено на ті розповідні і спонукальні речення, у яких висловлено сильні почуття (радість, задоволення, обурення, або захоплення тощо), що потребує від мовця відповідної окличної інтонації.

Опрацьовуючи розділ «Текст» на рівні практичних спостережень і переважно у процесі колективного виконання вправ під керівництвом учителя, другокласники дістають такі практичні уяв-

лення: текст — це зв'язне висловлювання; він має свою будову (зачин, основна частина, кінцівка); текст можна назвати, тобто дібрати до нього заголовки; у тексті виражено певний зміст, що є його темою; у ньому завжди можна визначити головну думку; кожне зв'язне висловлювання здійснюється з певною метою: про щось повідомити, розповісти (*текст-розповідь*); описати предмет або явище (*текст-опис*); висловити думку про щось (*текст-міркування*); виклад тексту здійснюється в певній послідовності (за планом); текст може складатися з кількох зв'язаних між собою частин (абзаців). За програмою 2-го класу учні ознайомлюються тільки з двома типами текстів за метою висловлювання — *текстом-розповіддю* і *текстом-описом*.

Відповідно до цього учні набувають низку практичних умінь щодо тексту: знаходити в ньому окремі частини — зачин, основну частину і кінцівку; в основній частині виділяти окремі абзаци; складати план тексту; відтворювати прослуханий чи прочитаний текст за планом; визначити тему тексту (про що цей текст) і його головну думку (чого навчає цей текст); добирати до тексту заголовок; перевіряти і вдосконалювати пропонувані або власно створений текст. Важливо зазначити, що перелічені вміння формуються на уроках української мови, але вони одночасно мають загальнонавчальний характер, оскільки ними учні можуть користуватися на інших уроках, на яких використовуються тексти — на літературному читанні, ознайомленні з навколишнім, музиці і співах. Новий підручник для 2 класу пропонує учням такі текстотворчі завдання: відновити деформований з навчальною метою текст; скласти текст за ілюстрацією або за серією малюнків; скласти текст про події із власного життя. З огляду на це хочемо зазначити, що в нашому підручнику подано багато прекрасних художніх ілюстрацій, а також світлин, створених фотомайстрами, на основі яких учитель має можливість проводити фрагменти уроків з розвитку мовлення. Просимо взяти до уваги, що з огляду на сторінкові можливості підручника матеріали для окремих уроків з розвитку мовлення, які за програмою вчитель має проводити один раз у два тижні, подано в Робочому зошиті, який є обов'язковим складником навчального комплекту з рідної мови в 2 класі.

На завершення зазначимо, що важливою дидактичною ознакою і вимогою нової програми з мови є та, що закладені в ній теоретичні відомості та мовно-мовленнєві правила розраховані не стільки на запам'ятовування, скільки на практичне засвоєння. З огляду на це в нашому підручнику посилено його інструментальну роль. Методичний апарат, формулювання в ньому навчальних завдань до вправ спрямовано на самого школяра, оскільки вони мають бути доступними передусім для учнівського сприйняття. Крім цього, набагато чіткіше розмежовано ті теоретичні відомості, які молодші школярі повинні глибоко засвоїти, і ті, котрі подаються лише з пропедевтичною метою, для загального ознайомлення та вивчення практичним шляхом. З цією метою на сторінках підручника подано для учнів (так само і для вчителів) різні словесні орієнтири: «Прочитай і розкажи в класі», «Візьми до уваги!», «Пам'ятай!», «Пригадай!», «Порівняй!», «Виконуй так!», «Попрацюйте разом!», «Попрацюйте в парах!», «Попрацюйте в групах!», «Міркуй так!», «Звір свої міркування з правилом», «Я — дослідник», «Хвилинка спілкування» та ін. За такого підходу учень на уроці не залишається пасивним слухачем і мовчазним виконавцем пропонуваних письмових вправ, а виступає в ролі учителя (учительки), дослідника, активного співрозмовника, доповідача, коментатора, учасника діалогу, співвиконавця завдання в парі або робочій групі. Саме в таких формах активної навчальної діяльності виявляються адаптивні можливості освіти, відбувається активна соціалізація школярів, яким у процесі шкільного навчання доводиться брати участь у таких видах і формах діяльності, із якими їм доведеться зіткнутися в дорослому житті.

До підручника нами створено методичний посібник для вчителя. Пропоновані в ньому методичні рекомендації до проведення уроків учитель не повинен розглядати як завершені плани-конспекти, а як матеріал, на основі якого можна будувати навчальний процес з урахуванням особливостей кожного конкретного класу і можливостей своїх учнів. Це стосується і визначення мети уроків, яка є орієнтовною, тому вчитель може змінювати, уточнювати і доповнювати її з огляду на реальні потреби, виходячи з аналізу навчально-виховного процесу.

Слід узяти до уваги, що повноцінне опанування учнями навчального матеріалу з української мови учнями 2 класу буде забезпечено за умови використання вчителем усього навчально-методичного комплекту до підручника, який охоплює:

1. Навчальні посібники для учнів: Робочий зошит з української мови: частина 1 (I семестр); частина 2 (II семестр); Зошит моїх досягнень; Навчаємось висловлюватися; Навчальні словники — орфографічний, словник синонімів, антонімів, найпоширеніших фразеологізмів, словник термінів.

2. Посібник для вчителя: Навчання української мови у 2 класі.

Оксана ВАШУЛЕНКО,
науковий співробітник відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України

Методичні рекомендації щодо роботи за підручником «Українська мова та читання. Частина 2»* у 2-му класі

Метою початкового курсу мовно-літературної освіти, відповідно до типової освітньої програми, є розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності; формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей [3].

Відповідно до зазначеної мети у початковому курсі мовно-літературної освіти виділено такі **змістові лінії**: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища». Змістові лінії реалізуються через **навчальні предмети** «Українська мова» і «Читання». Матеріальним носієм предметного змісту, засобом його реалізації є **підручник**, тому розроблення і створення підручників нового покоління — пріоритетне завдання реформування нової української школи.

Упровадження нового змісту предмета «Читання» зумовлює необхідність проаналізувати зміст і структуру підручника, надати методичні рекомендації щодо використання його в освітньому процесі.

Підручник створено відповідно до Типової освітньої програми для закладів загальної середньої освіти, розробленої авторським колективом відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України під керівництвом академіка О. Я. Савченко [3]. Зміст підручника має значний потенціал для цілеспрямованого формування ключових і предметної — читацької компетентності. Зазначені компетентності формуються у процесі реалізації змістових ліній, які безпосередньо стосуються предмета «Читання»: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Досліджуємо медіа». В освітній програмі ці змістові лінії представлено автономно. Конкретні очікувані результати навчання здобувачів освіти подано за змістовими лініями. Однак ці змістові лінії є наскрізними, вони взаємопов'язані між собою і в освітньому процесі реалізуються у взаємозв'язку, залежно від завдань уроку, змісту твору, його жанрової специфіки.

Проаналізуємо особливості структури і змісту підручника.

Зміст підручника охоплює 10 розділів, у кожному з яких подано тексти певної тематики: «Дзвіночок кличе у країну знань», «Книжка — ключ до знань», «Осінні барви, осінній настрій», «Народні перлини для кожної дитини», «Кришталева зимонька у срібнім козушку», «Моя родина — це наша славна Україна!», «Зустрічаймо весноньку!», «Мого дитинства сонячна країна», «Кожна пригода — до мудрості дорога», «Довкола стільки є краси!».

Тематика різножанрових творів підручника відображає різноманітність навколишнього світу, людських взаємин, сприяє розширенню світогляду дітей, поповненню їхніх знань, засвоєнню найважливіших загальнолюдських цінностей, вихованню найкращих почуттів: любові до рідної землі, мови, природи, шанобливого ставлення до батьків, людей старшого покоління, національних традицій свого народу та культури інших народів, формуванню особистісного ставлення до дійсності. Це дозволить учителю чітко визначити виховні цілі уроку.

Текст — це основа формування читацької компетентності учнів/учениць. Тому, працюючи над підручником, ми намагалися добирати цікаві за змістом, особистісно і соціально значущі твори для сучасних дітей. Водночас враховували гендерний підхід, доступність змісту текстів, їхню художню цінність, розвивальний і виховний потенціал, обсяг творів, їх можливості для смислового і структурного аналізу.

У підручнику другокласники/другокласниці прочитають різні за темою і жанром народні та авторські твори, твори видатних українських письменників — класиків і сучасних авторів, зарубіжних письменників. Кожен твір розглядається одночасно як витвір мистецтва і засіб формування читацької компетентності молодшого школяра.

* В а ш у л е н к о О. В. Українська мова та читання. Частина 2 : Підручн. для 2-го класу ЗЗСО (у 2-х частинах). — Київ : ВД «Освіта», 2019. — 144 с. ; іл.

Розділ «Дзвіночок кличе у країну знань» містить вірші, казку, оповідання, прислів'я про школу, користь знань, важливість навчання та ілюстрації (світлини і малюнки), які є допоміжним ресурсом для сприйняття і запам'ятовування інформації.

Основні поняття розділу: школа, навчання, знання, незнайомі слова і вислови, настрої героя твору.

Основними методичними завданнями уроків цього розділу є: знайомство з підручником, його змістом, умовними позначеннями, рубриками; налаштування учнів/учениць на навчання, формування уявлення про важливість навчання, цінність знань, про те, що навчання — це наполеглива праця; розвиток умінь відчувати свій настрій, почуття і висловлюватися про це, розпізнавати настрої, емоції інших осіб, знаходити у текстах слова, вислови, що позначають емоції, почуття та ін.

Розділ «Книжка — ключ до знань» включає вірші, оповідання, прислів'я про книжку та ілюстрації.

Основні поняття розділу: книжка, старовинні і сучасні книжки; читач/читачка; заголовок; ілюстрація; художник-ілюстратор; бібліотека.

Головними методичними завданнями цього розділу є: формування ціннісних уявлень про книгу, про читання; пробудження у другокласників/другокласниць інтересу до самостійного читання; формування бібліографічних умінь. У підручнику подано матеріал, спрямований на формування у школярів/школярок умінь працювати з різними видами інформації, яку подано не тільки у підручнику, а й в інших джерелах (довідники, енциклопедії, Інтернет та ін.). Крім того, учні/учениці знайомляться з художниками-ілюстраторами книг, вчать співвідносити ілюстрацію з текстом, на основі ілюстрації вчать отримувати необхідну інформацію для створення власного тексту.

Розділ «Осінь барви, осінній настрій» охоплює вірші, казку про природу та тварин восени, малюнки, світлини, репродукції картин художників.

Основні поняття розділу: автор/авторка художнього, мистецького чи музичного твору; пауза; персонаж твору; настрої твору.

Ключові завдання розділу полягають у: формуванні в учнів/учениць уявлення про автора/авторку як творця, умінь правильно називати твір (прізвище та ім'я автора/авторки, заголовок/назва), визначати персонажа/персонажів твору; формуванні навичок виразного читання; розвитку умінь помічати, як за допомогою художніх засобів автор/авторка створює дивовижні картини осінньої природи, як за допомогою слова розкриває свої почуття, ділиться настроєм; формуванні умінь розрізняти емоційне забарвлення творів (веселі, сумні тощо). Учні/учениці дізнаються, як художник/художниця за допомогою кольору, тону, сили мазка створює пейзажі.

До розділу *«Народні перлини для кожної дитини»* увійшли твори усної народної творчості, дитячий фольклор, ілюстрації.

Основні поняття розділу: коліскова пісня, українська народна дитяча пісня, закличка, лічилка, мирилка, скоромовка, загадка, прислів'я, народна казка, казки про тварин, дійові особи казки.

Основними методичними завданнями уроків цього розділу є: залучення дітей до культурної та духовної спадщини українського народу; виховання поваги до народної творчості; знайомство з жанром казки; формування уявлення про жанрові особливості народної казки, про особливості її побудови; розвиток умінь правильно називати героїв казок про тварин, пояснювати їхні вчинки, висловлювати щодо них найпростіші оцінні судження, обґрунтовувати свої висновки; формування умінь визначати послідовність подій у казці, переказувати казку, виразно читати діалоги в казці, порівнювати казки з подібним змістом, висловлювати власні міркування щодо можливого розвитку подій та ін.

Велика увага приділяється розвитку творчих здібностей. На це спрямовані завдання для розвитку умінь складати за аналогією власні твори малих фольклорних форм, складати продовження казки, передавати власне ставлення до подій у казці, вчинків персонажів через ілюстрування, інсценізацію казки чи окремих її епізодів та ін.

Розділ «Кришталева зимонька у срібнім козушку» містить вірші, загадки, казки про красу зимової природи, допомогу птахам узимку, зимові свята, а також колядки, щедрівки, засівальну пісню, світлини, малюнки, дитячий малюнок, репродукцію картини.

Основні поняття розділу: порівняння, коляда, колядники, щедрівка, засівальна пісня, авторська казка, поет, поетеса, вірш, рима, головна думка твору.

Головними методичними завданнями цього розділу є: вчити учнів/учениць визначати тему і головну думку твору, розпізнавати і знаходити в тексті порівняння, пояснювати мету їх викорис-

тання у тексті; ознайомити з ознаками віршованого тексту; учити розрізняти вірш як особливу графічну форму тексту, сформувати уявлення про риму, ритм віршованих творів; учити виразно читати вірші, використовуючи інтонаційні мовні та позамовні засоби художньої виразності; сформувати уявлення про авторську казку та ін.

Розділ «Моя родина — це наша слава України!» містить вірші, пісні, легенду, казку, оповідання про сім'ю, родину, рідну Україну, її державні і народні символи, про українську мову та ілюстрації до них.

Основні поняття розділу: сім'я, родина, Батьківщина, герб і прапор України, народні символи, рідна мова, оповідання, письменник, письменниця.

Ключові завдання розділу полягають у формуванні уявлень про жанрові ознаки оповідання, розвитку умінь називати персонажів оповідання, висловлювати свою думку щодо їхньої поведінки; формування умінь відчувати настрій віршів, розповідати про свої враження, почуття від прочитаного, пов'язувати зміст прочитаного зі своїми знаннями; формуванні уявлень про такі моральні цінності, як любов до своєї сім'ї, своєї країни, рідної мови та ін.

До розділу «Зустрічаймо весноньку!» увійшли науково-художній текст, вірші, казка про розквіт природи навесні, ілюстрації до текстів.

Основні поняття розділу: діалог, вірш-діалог, засоби художньої виразності, паузи, виразне читання.

Основні методичні завдання уроків цього розділу полягають у формуванні уявлення про діалог, вірш-діалог, відпрацюванні навички діалогічного читання, умінь інсценізувати, уявляти учасників діалогу, розвивати вміння обирати інтонацію читання та ін. Також діти познайомляться із творчістю української поетеси Лесі Українки та поета Тараса Шевченка.

У розділі «Мого дитинства сонячна країна» другокласники/другокласниці читатимуть оповідання та казку про дружбу, про цікаві й повчальні випадки з життя дітей, розмірковуватимуть про чесність, обман, совість, наполегливість тощо, обговорюватимуть у процесі роботи над текстами та ілюстраціями варіанти розв'язання моральних задач.

Основні поняття розділу: оповідання, персонажі оповідання, почуття та емоції персонажів твору, ставлення автора до персонажів твору, ключові речення, слова з прямим і переносним значенням, дружба, чесність, наполегливість.

Головними методичними завданнями цього розділу є формування умінь називати фактичні події, дійових осіб, визначати послідовність подій, тему та головну думку твору, співвідносити заголовки твору зі змістом, основною думкою прочитаного, знаходити в оповіданнях зачин, основну частину і кінцівку, відтворювати текст за ключовими реченнями та ін.

Розділ «Кожна пригода — до мудрості дорога» містить цікаві і повчальні авторські казки та ілюстрації до них.

Основні ідеї розділу: що потрібно робити, щоб досягти успіху; «моє і наше», «я та інші»; інформація буває корисною і шкідливою.

Основні методичні завдання уроків цього розділу полягають у розвитку умінь визначати суттєві ознаки жанру казки, спостерігати за сюжетом і композицією, установлювати зв'язки між подіями, дійовими особами, спостерігати за авторським добром слів для опису головного героя, визначати авторське ставлення до героя казки, пояснювати вчинки персонажів у казці, висловлювати щодо них найпростіші оцінні судження, прогнозувати зміст казки за її заголовком, висловлювати власні міркування щодо можливого розвитку подій та ін.

До розділу «Довкола стільки є краси!» увійшли вірші, оповідання, науково-художні, науково-пізнавальні твори та ілюстрації до них.

Основні поняття розділу: науково-пізнавальні твори, науково-пізнавальна література.

Ключові завдання розділу полягають у формуванні уявлень про науково-пізнавальні твори, науково-пізнавальну літературу. Крім цього, засобами художнього слова формується ціннісне ставлення до природи, розвиваються естетичні почуття — умінь бачити красу природи, захоплюватися нею, дбайливого та відповідального ставлення до навколишнього світу та ін.

Підручник «Українська мова та читання. Ч. 2» містить **шість рубрик**: «Цікаві тренування для вправного читання» (матеріал для формування і розвитку навички читання); «Прочитай правильно» (матеріал для попереднього вправлення дітей у читанні «важких слів»); «Ознайомлюся з літературними термінами» (матеріал для практичного ознайомлення учнів/учениць з окремими літературознавчими поняттями, необхідними їм під час аналізу та інтерпретації твору); «Дізнаюся значення слова» (пояснення незрозумілих слів); «А ти знаєш?» (додаткова пізнавальна інформація); «Я — дослідник. Я — дослідниця» (матеріал для організації дослідницької діяль-

ності на уроках літературного читання). Крім того, у підручнику представлена система умовних позначень, які допомагають учневі/учениці самостійно визначити алгоритм виконання завдань.

Зміст кожного розділу створює передумови для реалізації змістових ліній Типової освітньої програми, які безпосередньо стосуються предмета «Читання»: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Досліджуємо медіа».

Розкриємо методику реалізації змістових ліній освітньої програми в підручнику.

Змістова лінія «Взаємодіємо усно» спрямовує навчальний процес на формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей [3].

З метою формування умінь сприймати усну інформацію у підручнику подано методичні орієнтири для вчителя щодо організації сприймання на слух різних текстів («Спочатку послухай, а потім прочитай вірш», «Спочатку уважно послухай текст, а потім самостійно прочитай його вголос» та ін.) та QR-коди, які містять аудіозаписи творів для сприйняття на слух.

Нагадаємо, що для зосередження уваги учнів/учениць під час аудіювання текстів слід мотивувати процес слухання. Мотивація (настанова) вчителя/вчительки має велике значення в роботі над розвитком у молодших школярів/школярок умінь слухати-розуміти усне мовлення. Тобто слухання повинно відбуватися не заради самого процесу, а з конкретною метою. Отже, аудіюванню передуює усвідомлення й прийняття потреби в слуханні тексту. Тому радимо вчителю/вчительці сформулювати комунікативне завдання, яке виражатиме мету аудіювання. Завдання має бути конкретним і лаконічним, щоб діти могли утримати його формулювання в оперативній пам'яті, передбачати участь учня/учениці у його виконанні.

Особливу увагу слід звертати на темп читання тексту. Прийнято вважати, що читати текст потрібно у звичайному темпі, дотримуючись пауз, логічних наголосів.

Формуванню умінь аналізувати та інтерпретувати прослуханий текст сприятимуть комунікативні завдання подані після текстів, які передбачають відповіді на запитання за змістом прослуханого тексту, відтворення основного змісту почутого, вибір потрібної інформації з почутого тощо.

Також у підручнику передбачено різні форми усної взаємодії: колективна, у групі, у парі. У процесі такої взаємодії відбувається обговорення змісту почутого/прочитаного тексту, участь у бесіді, обмін враженнями про прослуханий/прочитаний текст, розігрування діалогів та інші види усної взаємодії, що сприяє практичному оволодінню діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування. Наприклад: «Обговоріть! Що потрібно робити, щоб досягти успіхів у навчанні?», «Обговоріть! Чиї прогнози виявилися найбільш наближеними (точними) до змісту твору? А чиї — найцікавішими?», «Обговоріть! У якому темпі і з яким настроєм треба читати вірш?», «Обговоріть, що означає любити свою мову. Що означає берегти рідну мову?», «Підготуйтеся і прочитайте вірш-діалог, дотримуючись пауз і потрібної інтонації» тощо.

Для розвитку монологічного мовлення у підручнику подано завдання, які передбачають створення власних висловлень. Це висловлення за змістом тексту, ілюстраціями, розповіді про власні спостереження, враження, події з власного життя, висловлення власної думки з приводу прочитаного/почутого та ін. Наприклад: «Що веселого (цікавого, несподіваного) відбулося у твоїй першій тиждень у школі?», «Чи пам'ятаєш ти першу книжку, яку прочитав сам (прочитала сама)? Як вона називається? Які в ній були малюнки? Що нового й цікавого ти дізнався (дізналася) із прочитаної книги?», «До якої частини тексту малюнок? Якими зобразив художник Михася і Дмитрика? Якими ти їх уявляв (уявляла)?», «Яку ти уявив (уявила) картину за прочитаним віршем? Чи точно зобразив художник те, що побачила поетеса?» тощо.

У процесі комунікації другокласники / другокласниці отримують можливість поділитися не лише з учителем, а й з іншими учнями / ученицями класу своїми думками, враженнями й почуттями щодо змісту художнього твору, привабливості його художніх образів (героїв), актуальності теми, основної думки твору, висловити власну позицію, разом створити оригінальний художньо-мовленнєвий продукт.

Базове завдання змістової лінії «Читаємо» — формування повноцінної навички читання, умінь самостійно вибирати й опрацьовувати літературні тексти різних видів, дитячі книжки, висловлювати своє ставлення до прочитаного, сприймати художній текст як засіб збагачення особистого емоційно-чуттєвого, соціального досвіду, користуватися раціональними прийомами пошуку потрібної інформації в різних джерелах, працювати з інформацією в різних форматах, застосовувати її в навчально-пізнавальних, комунікативних ситуаціях, практичному досвіді [3].

Розглянемо, які передумови для реалізації цих вимог створено в підручнику.

На початку другого класу після літніх канікул читацька навичка дітей зазвичай послаблюється, тому доцільно приділити технічній стороні читання посилену увагу. Зокрема, кожен урок бажано починати читацькою розминкою. Із цією метою у підручнику подано різні за змістом і формою вправи і завдання для розвитку навички швидкого та усвідомленого читання, уваги, артикуляційного апарату дітей, умінь регулювати дихання і силу голосу, умінь користуватися інтонаційними засобами виразності та інші. Наприклад:

Однак, через значне скорочення обсягу підручника для 2 класу ми не змогли подати такі завдання до кожного тексту чи уроку. Тому до підручника розроблено дидактичні картки, які можна безкоштовно завантажити за посиланням www.osvita-dim.com.ua. Рекомендації щодо доцільності використання картки та її порядковий номер у списку зазначено на сторінках підручника у

вигляді умовної позначки

Наприклад:

1 (с. 8)

- ♦ Вчися керувати своїм диханням.

Зроби глибокий вдих, паузу. Далі на видиху прочитай подані букви з короткими паузами після кожного звуку. Чітко вимовляй кожний звук.

А О У И І Е

5 (с. 15)

- ♦ Прочитай уважно слова. Скажи, чим вони різняться?

7 (с. 19)

- ♦ Дивись на крапку в центрі кожної пірамідки і, не відводячи від неї погляду, прочитай слово. Поступово спускайся нижче. Не відводь погляду від крапки! Чи всі слова вдалося тобі прочитати? Тренуйся!

8 (с. 20)

- ♦ Прочитай речення з різною інтонацією.

Цікава книжка.

Цікава книжка?

Цікава книжка!

Обсяг і частотність виконання тих чи інших завдань учитель/вчителька визначає самостійно, урахувавши рівень розвитку мовленнєвих і читацьких умінь учнів/учениць класу.

Значно удосконалює правильність читання попереднє вправління дітей у читанні багатоскладових, нових слів і тих, що важко вимовляються. Для цього у підручнику подано рубрику «Прочитай правильно». Хочу звернути вашу увагу на те, що у поданні цих завдань ми також враховуємо те, що на початку навчального року навичка читання послаблена після літніх канікул. Тому пропонуємо читати слова в рубриці «Прочитай правильно» спочатку по складах, а потім цілим

Прочитай правильно

тра-пля-ли-ся	-----▶	трапля́лися
за-хо-пли-вою	-----▶	захопли́вою
очі-ку-ван-ні	-----▶	очікува́нні
зди-ву-ван-ня	-----▶	здивува́ння

Прочитай правильно

Міро́шник, курча́тками.
за-куд-ку-да-ка-ла -----▶ закудкуда́кала

Також значно удосконалюють правильність читання широке використання наголосів у словах. Тому у підручнику для правильності читання у словах, які є сумнівними щодо вимови, проставлено наголос. Окрім того, великі можливості для комплексного удосконалення всіх якостей читацької навички дає вибіркове читання. У підручнику подано різноманітні завдання для вибіркового читання. А саме: читання з метою пошуку в тексті ознак поняття, явища, події, характеристики зовнішності дійової особи, опису стану персонажа, пошук епізоду тексту до малюнка тощо.

Формування виразності читання забезпечується широким діапазоном завдань. Наші спостереження дозволяють зробити висновок про те, що у багатьох випадках діти читають монотонно, не дотримуються пауз, їм важко визначити логічний наголос, передати емоційне ставлення до прочитаного. Тож у підручнику ми подаємо завдання і вправи для формування умінь дотримуватися пауз між реченнями, які зумовлені розділовими знаками і змістом твору; регулювати темп, тон читання, силу голосу залежно від змісту та жанрової специфіки твору; на відтворення почуттів, характеру дійових осіб та інші. Наприклад: «Підготуйся прочитати вірш уголос. Яку інтонацію підказує знак оклику? Які речення потрібно прочитати з питальною інтонацією?» с. 16; «Прочитай вірш тихо, спокійно. Прислухайся до кожного слова. Намагайся уявити картину, описану у вірші» с. 22; «Прочитай закличку весело, наспівно. Поміркуй, які слова потрібно прочитати з більшою силою голосу» с. 42; «Обговоріть, як потрібно читати цей вірш. Тихо, сумно, задумливо, таємниче чи весело?» с. 61; «Відшукай рядки, які треба прочитати із проханням. Прочитай їх», «Прочитай вірш, дотримуючи пауз і потрібної інтонації» с. 73; «Підготуйся і виразно прочитай вірш. Подумай, яке почуття треба передати під час читання вірша. Де треба пришвидшити, а де уповільнити темп читання?» с. 76; «Підготуйся до виразного читання казки. Яку інтонацію підказують виділені слова та розділові знаки в кінці речень?» с. 109.

Відповідно до програми, у методичному апараті підручника передбачено систему завдань, які спрямовують учнів/учениць на дослідження тексту. Що передбачає така робота? Це аналіз та інтерпретація змісту текстів, визначення його жанрових особливостей та емоційного настрою. Наприклад, це такі завдання:

- ♦ практичне розрізнення найпростіших жанрових особливостей малих фольклорних форм і літературних жанрів (казка, вірш, оповідання, уривки з повісті) («Чим схожі всі казки, які ви читали в цьому розділі?» с. 59; «Чи можна цей твір назвати казкою? Чому?» с. 72; «Чим казка відрізняється від оповідання?» с. 92; «Назви ознаку, яка доводить, що цей твір — казка» с. 123);
- ♦ визначення настрою твору («Який настрій вірша? Чим він викликаний?» с. 23; «Знайди у прочитаному вірші слова, які створюють його радісний настрій» с. 36; «Яка пісня за настроєм? Якими фарбами ти намалював би (намалювала б) ілюстрацію до цієї пісні?» с. 41);
- ♦ знаходження у структурі художнього і нехудожнього текстів заголовка, ілюстрацій; встановлення зв'язку між заголовком і змістом твору, основною думкою прочитаного; обговорення варіантів заголовків, обґрунтування їх вибору; прогнозування змісту тексту на основі його заголовка, розгляду ілюстрації («Прочитай заголовок і уважно розглянь ілюстрацію. Поміркуй, про що може розповісти твір» с. 17 та ін.; «Читаючи казку, знайди відповідь на запитання, чому вона так називається» с. 70);
- ♦ розуміння учнями/ученицями фактичних подій у тексті, відтворення послідовності подій, знаходження в тексті відповідей на запитання щодо відтворення фактичного змісту прочитаного («Про кого ця казка?», «Коли відбувалася описана подія?», «Де відбувалися події, описані в казці?», «У якій послідовності відбувалися події в казці?», «Який випадок описано у творі? Як усе почалося? Чим закінчилося?»);

- ♦ спостереження за тим, як побудований твір структурно, визначення його структури («Про що розповідається у зачині казки? А в основній частині?» с. 35, «У якій частині казки розповідається про хатинки Зайчика і Лисички? Про що йдеться у кінцівці казки?» с. 49, «Знайди в казці зачин, основну частину, кінцівку» с. 53, «Знайди у тексті зачин, основну частину і кінцівку. Розкажи, про що в цих частинах тексту розповідається» с. 65, «У якій частині казки висловлено її головну думку: у зачині чи кінцівці?» с. 76, «Якими словами починається зачин казки? А кінцівка?» с. 101);
- ♦ визначення теми та основної думки твору («Чого вчить ця казка? Знайди в тексті слова, у яких виражено важливу народну мудрість. Хто їх сказав?» с.55, «Що головне хотіла сказати авторка у своєму творі?» с. 76, «Про що розповідається у творі?» с. 85, «У яких рядках твору висловлено його головну думку?» с. 92, «Яку важливу думку хотіла донести читачам авторка казки?» с. 109, «Визнач головну думку твору» с.120);
- ♦ визначення персонажів художнього твору, виокремлення серед них головного, установлення зв'язків між подіями та дійовими особами («Скільки персонажів у цьому творі? Назви їх» с. 31, «Назви дійових осіб казки. Хто є головним персонажем? У якій послідовності Зайчик зустрічався із тваринами?» с.49, «Хто головний персонаж оповідання? Який випадок із життя хлопчика описано у творі?» с 90, «Назви всіх дійових осіб одним словом» с. 92);
- ♦ знаходження в тексті яскравих, образних слів, висловів, пояснення їх ролі у творі (з допомогою вчителя) («Знайди і прочитай слова, якими змальовано зиму» с. 60, «Із чим автор порівнює морозець? Яке ще порівняння є у вірші? Як ти його розумієш?» с. 61);
- ♦ аналіз вчинків персонажів у творі, пояснення мотивів їхньої поведінки, висловлення щодо них найпростіших оцінних суджень; обґрунтування своїх висновків (з допомогою вчителя) («У яку ситуацію потрапила Оксанка? Які почуття їй довелося пережити? Які думки виникли в тебе як читача (читачки)?» с.112, «Хто з героїв твору тобі сподобався? Чому? Що ти схвалюєш і засуджуєш у поведінці персонажів твору?» с 120, «Які риси характеру виявила Олеся, щоб досягти бажаного результату?» с. 114, «У чому виявлялася нахабність Зайця? Підтвердуй свою відповідь рядками тексту. Якими словами можна схарактеризувати цього персонажа» с. 125) та інші.

Формуванню рефлексивного досвіду за змістом прочитаного сприятимуть післятекстові завдання, які передбачають розвиток компонентів ціннісно-сислової, емоційно-вольової сфер особистості дитини; усвідомлення й оцінку учнем/ученицею результатів своєї читацької діяльності; висловлення оцінних суджень, ставлення до змісту прочитаного [2]. З цієї метою другокласникам/другокласницям пропонуються завдання і запитання, що мають на меті вчити дітей:

- ♦ розповідати про свої загальні враження, почуття від прочитаного (що саме сподобалося / не сподобалося, що було цікаво / нецікаво, що нового дізнався / дізналась), підтверджувати свої думки фактами з тексту («Яка інформація з тексту була для тебе відомою? Про що ти дізнався (дізналась) вперше?» с. 138, «Який настрій викликає ця казка?» с. 137, «Які думки і почуття викликає в тебе прочитане?» с. 92, «Коли ти найбільше переживав (переживала), радів (раділа) під час читання?» с. 120 та ін.);
- ♦ пов'язувати зміст прочитаного зі своїми знаннями, попереднім читацьким, а також власним життєвим емоційно-чуттєвим досвідом («Пригадай і розкажи, чи був у тебе такий випадок, коли ти намагався (намагалася) щось зрозуміти, але нічого не виходило? Хто тобі допомагав (допомагала)?» с. 14, «Поміркуйте, чому цю гарну кімнатну квітку, яка цвіте тільки раз на рік, назвали різдвяником» с. 74 та ін.);
- ♦ передавати власне ставлення до подій, вчинків персонажів через ілюстрування, декламацію, рольові ігри, інсценізацію твору чи окремих його епізодів (з використанням вербальних і невербальних засобів художньої виразності) («Намалюй капловухого Зайця таким, яким уявляєш його на початку та в кінці казки» с. 125, «Намалюй пєсика Розумаху» с. 132, «Підготуйтеся і розіграйте виставу за казкою. Поміркуйте, які рухи, вирази обличчя, маски чи деталі одягу допоможуть вам передати настрій і характер персонажів казки» с. 49 та ін.);
- ♦ брати участь у колективному обговоренні прочитаного («Обговоріть! Що потрібно робити, щоб досягти успіхів у навчанні?» с. 14, «Обговоріть! Як ви зрозуміли зміст виділеного рядка» с. 20, «Обговоріть! Чий прогнози виявилися найбільш наближеними (точними) до змісту твору? А чий — найцікавішими?» с. 35, «Обговоріть, з якою інтонацією треба читати слова кожної дійової особи» с. 49, «Обговоріть! Як потрібно було вчинити Михасеві, щоб не обманювати друга і водночас мати можливість погратися іграшкою довше?» с. 107» та ін.);
- ♦ висловлювати оцінні судження щодо вчинків персонажів, мотивів їхньої поведінки (з використанням емоційно-оцінної лексики) («У яку ситуацію потрапила Оксанка? Які почуття їй

довелося пережити? Які думки виникли в тебе як читача (читачки)?» с. 112, «Хто з героїв твору тобі сподобався? Чому?», «Що ти схвалюєш і засуджуєш у поведінці персонажів твору?» с. 120, «У чому виявилася нахабність зайця?» с. 125, «Як ти думаєш, яка причина поразки? Що з цього приводу думали звірята? Який висновок можна зробити з описаної події?» с. 123 та ін.) та інші.

Привертаємо увагу до завдань, які спонукатимуть дітей до творчості на основі прочитаного. Такі завдань у змісті підручника чимало. Зокрема, працюючи за підручником, учні/учениці виконуватимуть низку завдань на розвиток репродуктивної і творчої уяви, ілюструватимуть художні образи малюнками, придумуватимуть словесні картини, складатимуть варіанти кінцівок до прочитаних казок, оповідань, матимуть можливість спробувати себе в ролі актора/акторки, режисера/режисерки, декоратора/декораторки під час підготовки і розігрування сценки і вистав та ін.

Спонукатиме до творчості дітей інтеграція різних видів мистецтва (музика, образотворче) для створення нових образів, думок на основі прочитаного. Тому для більш глибокого й емоційного сприймання змісту тексту дитиною, розвитку її емоційно-почуттєвої сфери у підручнику подано репродукції картин, записи музичних творів. Це дасть можливість учителю/вчительці вчити дітей порівнювати близькі за темою твори різних видів мистецтва, розуміти специфіку кожного з них, творчо переосмислювати надбання минулого, формувати власну думку. Такий підхід сприяє естетичному вихованню учнів / учениць, виробленню в них чуття прекрасного, духовному збагаченню особистості, глибшому, емоційнішому розкриттю художнього образу дитьми, формуванню цілісного уявлення про світову культуру. Комплексний вплив різних видів мистецтва на особистість дитини, підвищує її мотивацію до навчання, сприяє розвитку пізнавального інтересу, спонукає до власної творчості, привчає вільно висловлювати свою думку.

Значну увагу в підручнику приділено розвитку дослідницьких умінь другокласників/другокласниць на уроках літературного читання. Крім завдань, які передбачають дослідження текстів у підручнику цілеспрямовано введено завдання дослідницького характеру. Їх цінність для загального розвитку школярів/школярок незаперечна. Саме з цією метою у підручнику подано рубрику «Я — дослідник. Я — дослідниця». Завдання цієї рубрики — цікаві й незвичайні. Вони спрямовують дітей на проведення невеликих досліджень, пошук потрібної інформації в різних джерелах (бібліотека, Інтернет, телебачення, дитячі газети, журнали, книжки, довідкові видання), аналіз цієї інформації, сприяють розвитку дослідницької, творчої активності дітей, а також поглибленню і закріпленню наявних у них знань, умінь та навичок. Після виконання таких завдань варто запропонувати дітям обговорити разом із однокласниками/однокласницями процес їх виконання і результат. Поділитися враженнями.

Передбачено в підручнику і літературознавчу пропедевтику — ознайомлення другокласників/другокласниць з окремими літературознавчими поняттями, необхідними під час дослідження тексту. Система роботи з ознайомлення учнів/учениць із літературознавчими поняттями простежується за додатковими текстами із умовною позначкою «Візьми до уваги!». Зміст літературознавчого поняття розкривається на одному творі завданнями до тексту. А його засвоєння відбувається на системі творів одного жанру і згодом переноситься на інші жанри. Добір і розташування текстів здійснювався із урахуванням їх можливості розкрити дітям зміст поняття.

Реалізація змістової лінії «Досліджуємо медіа» передбачає формування в учнів/учениць умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти [3].

У методичному апараті підручника передбачено завдання, які спонукатимуть учнів/учениць досліджувати різні види медіатекстів та використані в них медіатехнології; сприятимуть розвитку критичного мислення та свідомого ставлення до медіапродукції загалом; формуватимуть практичні вміння здійснювати пошук необхідної медіаінформації та відсторонення від непотрібної, створення власних медіатекстів; стимулюватимуть розвиток творчого потенціалу як у напрямі створення власних медіатекстів, так і в напрямі творчого сприймання медіатекстів.

Виконуючи запропоновані у підручнику *практичні завдання* семирічні другокласники/другокласниці набуватимуть знань *без заучування інформації*. Провідні форми роботи на уроках — рольові ігри, практичні завдання, перегляди відео- та прослуховування аудіоматеріалу, обговорення їх змісту тощо. «Осучаснення» уроку робить його цікавим для дітей, не викликає стресового навантаження, замість негативних емоцій дає позитивні. Сформовані навички роботи з інформацією та її джерелами (шукати, осмислювати, опрацьовувати, аргументувати, адаптувати, формувати, здобувати та використовувати інформацію з різних джерел; користуватися різноманітною довідковою літературою) допоможуть учням/ученицям і під час засвоєння знань з інших навчальних предметів.

Проілюструємо сказане прикладами завдань: «Проведи дослідження. Чим книгарня відрізняється від бібліотеки? Які є бібліотеки?» с. 18; «Перегляньте мультфільм і послухайте українську народну жартівливу пісню, яка звучить у ньому. Яка пісня за настроєм? Що в ній розповідається про Гриця?» с. 41; «Перегляньте відео до казки «Ведмідь і бджоли». Уявіть себе дикторами, які озвучують мультфільми. Підготуйтеся й озвучте казку за цим відео» с. 50; «Які колядки, щедрівки, засів альні пісні співають у вашому краї? Створіть колективну збірку цих творів» с. 67; «У другу неділю травня відзначаємо одне із головних родинних свят — День матері. Дізнайся, коли в нашій країні святкують День батька» с. 78; «Дізнайся, звідки походить назва твого населеного пункту. Чи змінювалася вона із плином часу? Які цікаві історії пов'язані із твоїм рідним краєм?» с. 92; «Дізнайся, які ще твори для дітей написала Леся Українка. Знайди твори поетеси в бібліотеці. Підготуйся і прочитай у класі один із її віршів» с. 99 та інші.

Важливим структурним компонентом підручника є ілюстративний матеріал. Звертаємо увагу на те, що видавництво в оформленні підручника дотримувалося ілюстративної концепції дитячого видання. Яка полягала в тому, що ілюстрації в підручнику для дітей цього віку мають бути продуманими, креативними і якісними. Адже книжкова ілюстрація розвиває художній смак, фантазію, відчуття кольору тощо. Малюнки у нашому підручнику мають новаторський, нешаблонний характер, аби захопити школяра й певний час тримати його увагу.

У підручнику подано різноманітні ілюстрації. Це світлини, малюнки, репродукції картин. Підручник не містить зайвих ілюстрацій, тих, які не пов'язані з основним чи додатковим текстом.

Запитання і завдання на аналіз ілюстрацій передбачають різноманітну аналітико-синтетичну діяльність:

- ♦ прогнозування змісту тексту («Прочитай заголовок і уважно розглянь ілюстрацію. Поміркуй, про що може розповісти твір» с. 17; «Розглянь ілюстрацію до вірша. Поміркуй, про що буде вірш» с. 73);
- ♦ розвиток уваги, спостережливості («Скільки в кімнаті читачів? А на малюнку?» с. 19; «Розглянь картини. Чи можна побачити вітер? Чи можна визначити, наскільки вітер сильний?» с. 26);
- ♦ порівняння малюнка з текстом (Які кольори використала Катерина Перелісна для опису осені? Чи є ці кольори на картині Ольги Кваші?» с. 22; «Порівняйте текст і малюнок. Знайдіть схоже та відмінне» с. 32; «Зіставте вірш та ілюстрацію до нього. Чи в усьому ви згодні з художником? Чи точно він відобразив зміст вірша?» с. 61);
- ♦ співвіднесення малюнка з текстом («Прочитай уривок казки, зображений на малюнку» с. 49; «Розглянь малюнок. Який епізод казки на ньому зображено?» с. 53);
- ♦ визначення внутрішнього стану персонажів твору (Хто на малюнку має сумний настрій? А хто веселий?» с. 12) та інші.

Працюючи з ілюстраціями, потрібно навчати дітей звертати увагу на кожну деталь (предмети, колір), визначати внутрішній стан персонажів, організовувати обговорення: як письменник змалював картину життя за допомогою слів, як художник її уявив і зобразив за допомогою фарб тощо.

У типовому навчальному плані на мовно-літературну галузь відведено 7 навчальних годин. Тому варто у плануванні уроків радимо розподіляти їх порівну на кожних предмет, тобто по 3,5 години на вивчення предмета українська мова і читання. Під час складання розкладу радимо упродовж тижня планувати три уроки читання. Сьомий урок один раз на два тижні присвячувати роботі з дитячою книжкою.

Література

1. В а ш у л е н к о О. В. Українська мова та читання: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2 / О. В. Вашуленко. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2019. — 144 с.
2. М а р т и н е н к о В. О. Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів / В. О. Мартиненко // Збірник наукових праць: Педагогічна освіта: теорія і практика. — Вип. XV. — Кам'янець-Подільський, 2013. — С. 145–151.
3. Типова освітня програма для учнів 1–2 класів [електронний ресурс] — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>

Валентина МАРТИНЕНКО,
провідний науковий співробітник відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України

Індивідуальний підхід до учнів 2-го класу з труднощами навчання читання

Відповідно до вимог Типової освітньої програми для учнів 1–2 класів, розробленої авторським колективом під керівництвом О. Я. Савченко, на завершенні другого класу серед очікуваних результатів навчання змістового блоку «Формування й розвитку навички читання» визначено такі:

Учень / учениця:

читає вголос правильно, свідомо, плавно, цілими словами нескладні за змістом і формою тексти;

виявляє початкові уміння читати мовчки;

виявляє розуміння, пояснює значення більшості слів, ужитих у прямому та переносному значеннях;

знаходить у тексті незнайомі слова, з'ясовує їх значення, користуючись виносками, словниками, а також через контекст (з допомогою вчителя);

правильно інтонує прості речення будь-якого виду;

користується найпростішими прийомами регулювання темпу читання, сили голосу, дихання залежно від змісту тексту (самостійно та з допомогою вчителя) [6].

Як бачимо, у 2 класі відпрацьовується переважно комплекс читацьких умінь, пов'язаних з читанням дитини вголос. Адже у цей період у дітей добре розвинене зовнішнє мовлення і меншою мірою — внутрішнє. Тому навичка читання мовчки у цьому віці лише починає формуватися.

Спробуємо спрогнозувати, наскільки реальним є досягнення визначених програмових результатів абсолютною більшістю учнів?

Вивчення шкільної практики у контексті заявленої теми показує, що значна частина другокласників (від 35 % до 40 %) не досягає рівня очікуваних результатів за чинними навчальними програмами (2015 р.). Можемо припустити, що ситуація буде мало чим різнитися і за Типовими освітніми програмами (2018 р.). Це пов'язано з низкою суб'єктивних та об'єктивних чинників. Прокоментуємо це детальніше.

Сучасна ситуація становлення й розвитку читацької діяльності молодших школярів має свої особливості і ставить перед шкільною практикою нові завдання, необхідність поглибленої індивідуалізації, психологізації навчального процесу, які не стояли так гостро ще кілька десятиліть тому. Серйозний виклик, який постав перед початковою школою в останні десятиріччя, це зростання кількості дітей з труднощами навчання читання, що пов'язано з особливостями розвитку у них важливих пізнавальних функцій і процесів, які забезпечують здійснення повноцінної читацької діяльності. Це різні властивості уваги, смислове сприймання, вербально-логічне мислення, мовлення, зорова і робота пам'ять, зоровий контроль і корекція, довільна організація і регулювання діяльності, координація та регуляція артикуляційних рухів, та ін.

Функціональна незрілість цих та інших базових когнітивних функцій має місце не лише у багатьох учнів перших, але і других класів, якщо не проводити відповідну корекцію і не впливати на розвиток саме тих процесів, які зумовлюють труднощі. Якщо, наприклад, упродовж навчання в першому класі дитина не пододала труднощів із встановлення звуко-буквених зв'язків, правильного артикулювання, у другому класі у неї виявляються фонетичні порушення, помилки фонематичного характеру; вона припускатиметься технічних помилок на розрізнення букв на позначення звуків, що мають акустико-артикуляційну подібність та ін. Зазначимо, що наслідки не сформованості, наприклад, деяких функцій зорового сприймання, зорових та моторних координацій, за висновками спеціальних досліджень, проявляються зазвичай наприкінці другого - на початку третього класу [4]. Це ж стосується і збагачення словникового запасу і розвитку зв'язного мовлення.

Дослідники констатують: саме по собі оволодіння дітьми умінням декодувати букви в звуки без відповідного словникового запасу і фонематичного розвитку не гарантує подальшої успішної траєкторії освоєння навички читання [2; с. 212]. Фонематична підготовка і відповідний словниковий запас у дитини є дуже важливими чинниками ефективності розвитку навички читання на подальших етапах навчання.

Ключову роль у подоланні труднощів навчання читання, подальший розвиток якісних характеристик читацьких навичок, прийомів смислового читання відіграє зміст підручника матеріалу.

Якщо звернутися до аналізу змісту підручників з навчання грамоти для 1 класу (букварів), можна помітити, що зміст навчального матеріалу, апарат орієнтування підручників у добукварний, букварний періоди, методи та прийоми роботи вчителя зорієнтовані на інтенсивне формування в учнів початкових умінь технічної сторони читацької навички. У післябукварний період змінюється співвідношення навчального матеріалу щодо формування технічної і смислової сторін навички. Основна увага приділяється формуванню прийомів розуміння прочитаного, і досить обмежено представлено вправи і завдання на техніку читання.

Ця тенденція зберігається і в підручниках для 2 класу: перевага надається формуванню й розвитку прийомів смислового читання. Затверджений нормативними документами обсяг підручників не дає можливості засобами підручника матеріалу урізноманітнити вправи і завдання із формування технічної сторони навички читання вголос, повною мірою забезпечити розвиток її складників (спосіб, правильність, темп). Як, вже зазначалося, у значній частині другокласників вона не досягає рівня програмових очікуваних результатів навчання. Отже, і рівень розуміння змісту прочитаного у таких дітей залишає бажати кращого.

Використання у навчальному процесі навчальних посібників (робочих зошитів, тренажерів і т. ін), значною мірою могло б стати дієвим компенсаторним засобом для реалізації цього напрямку читацької діяльності. Сьогодні ми спостерігаємо досить високе наповнення класів у більшості початкових шкіл, що не сприяє повноцінній індивідуалізації та диференціації навчального процесу. Для продуктивної організації роботи на уроках читання доцільно на початку навчального року проводити вивчення стартових можливостей учнів з читання, бесіди з батьками і визначити орієнтовні типологічні групи дітей, спираючись на індивідуальні особливості розвитку у них базових когнітивних функцій, виявлені труднощі навчання читання.

Тобто, та чи інша типологічна група дітей виділяється, наприклад, не лише за ознакою «має недоліки з читання», а передусім за встановленими причинами, чому учень/учениця має такі проблеми. Зазвичай, труднощі під час читання у дітей мають комплексний характер (в однієї дитини може спостерігатися низка труднощів) Як засвідчує їх детальний аналіз, більшість труднощів, які впливають на розвиток навички читання, можна умовно згрупувати за двома провідними показниками (труднощі вербального і невербального характеру).

До групи з провідним компонентом *вербальних труднощів* читання відносяться учні 2 класу з труднощами злиття звуків у склади, фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (утруднення у вимові губних, шиплячих, сонорних та ін., а також розрізнення їх на слух, змішування і заміна голосних букв у словах, заміна слів на основі їх оптичної подібності); труднощами орфоепічного характеру (неправильне наголошування, порушення правил орфоепічного читання); лексико-граматичним недорозвиненням мовлення (обмежений словниковий запас слів, порушення узгодження слів у роді, числі, відмінку); труднощі словотворення, зв'язного мовлення та ін.) Численні помилки під час читання створюють труднощі розуміння слів, їх зв'язку у реченні і освоєння смислу тексту.

У групі з *невербальними труднощами* будуть учні з недоліками зорового сприймання і зорової пам'яті (часті регресії, труднощі фіксації погляду на одному рядку), проблеми з розвитком різних властивостей уваги (вибірковість, концентрація, стійкість, розподіл, перерозподіл), саморегуляція власної діяльності) та ін.

Як засвідчують результати спеціальних досліджень, серед комплексу пізнавальних функцій, які визначають успішність оволодіння навичкою читання, найбільш значущими є саме такі труднощі. Важливо наголосити, що вербальні труднощі у багатьох випадках — це наслідок недостатньої сформованості когнітивних функцій невербального характеру. Наприклад, заміна голосних та приголосних букв у словах, їх перестановка, заміна слів на основі їх оптичної подібності корелюють з недоліками зорового сприймання, зорової пам'яті, концентрації уваги та ін. Недочитування складів у словах, пропуски, нерозбірливе читання, порушення його плавності почасти пов'язані з неприродним для учня темпом читання, невмінням керувати своїм диханням розладами уваги.

На наступних етапах навчання (в основній і старшій школі) недостатня сформованість у школярів технічних характеристик навички читання є перешкодою для оволодіння продуктивними прийомами кваліфікованого читання значних за обсягом, складніших за змістом і формою текстів з різних предметів.

Коротко прокоментуємо окремі функції *невербального характеру*,

Становлення *різних властивостей уваги* — процес довготривалий. Це один з надзвичайно важливих пізнавальних процесів, на якому ґрунтуються всі інші процеси функціонування психічної й інтелектуальної діяльності дитини. На початку навчання у молодшому шкільному віці в учнів переважає мимовільна увага, а довільна розвивається паралельно. Поступово відбувається зміна властивостей уваги. Провідну роль під час читання відіграють такі її властивості як стійкість, концентрація, обсяг, вибірковість, розподіл, перерозподіл.

У 7–8 років у дітей стійкість і концентрація уваги можуть коливатися від 15 до 35 хвилин. Такий доволі значний діапазон у часі можна пояснити індивідуальними особливостями розвитку кожної дитини.

Зорове сприймання є також індикатором багатьох психічних процесів, відображаючи особливості розвитку вищих психічних функцій і функціонального розвитку мозку. Воно здійснюється у взаємодії сенсорних процесів уваги, пам'яті, загальної організації діяльності і визначає зорову працездатність.

Наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних учених підтверджують тісний зв'язок між труднощами в процедурі читання і зоровою недостатністю у молодших школярів. Ця недостатність відображається у кількох показниках: недостатністю скоординованості окорухової системи, зорової пам'яті, різних властивостей уваги і сприймання, функціональна незрілість яких може стати перепоною для успішного навчання читання учнів.

У період від 6 до 10 років відбувається удосконалення системи зорового сприймання, однак темпи його розвитку мають індивідуальний характер і у дітей різних вікових груп різняться. Наприклад, доведено достовірне зниження темпів формування багатьох компонентів зорового сприймання у дітей під час переходу до більш старшого віку, наприклад, у 7,5 років. Це залежить від особливостей дозрівання у дітей функцій головного мозку [5; с. 16]. Кількість рухів очей, а також фіксацій, необхідних для прочитання слова, з віком зменшується, оскільки збільшується оперативне поле читання, в якому відбувається обробка як лексичної, так і графічної інформації (розташування і довжина наступного слова). При цьому дитина охоплює поглядом більше елементів тексту, пришвидшується процес синтезу слова, зменшується навантаження, пов'язане з підтримкою уваги й організації робочої пам'яті.

Для ефективного процесу формування навички читання вагоме значення має правильна організація руху погляду, його плавне (зліва направо) пересування по рядку, оскільки друкований текст, розташований на сторінці, передбачає послідовну лінійну обробку букв, слів і речень, яка не повинна вступати у протиріччя з основною метою читання — розумінням значень слів і цілого тексту.

Визначимо, що діти, які добре читають, застосовують під час читання візуальну лінійну стратегію пошуку, необхідну для правостороннього зорового сканування тексту. В учнів з труднощами зорового сприймання фіксується хаотичний спосіб сканування тексту, втрата рядка і не виправданий перехід на інший рядок.

Типові проблеми — регресії під час читання. Це повторні повернення рухів очей до вже прочитаної частини тексту (слова, словосполучення і т.п.). Можуть бути як довільні, так і мимовільні. Довільні — цілеспрямоване й обґрунтоване повернення з метою уточнення, перевірки розуміння смислу, виправлення помилок.

Кількість регресій залежить від ступеня автоматизації навички читання: чим досвідченіший читач, тим менше спостерігається регресивних рухів і навпаки. Між тим, багаторазове повернення погляду до вже прочитаних складів, слів негативно впливає на цілісність процесу читання, порушує якість розуміння змісту тексту, збільшує затрати часу.

Працюючи з учнями, класовод виявляє індивідуальні особливості візуального сприймання тексту, тобто, як саме читає дитина: застосовує послідовний чи хаотичний вид пошуку.

З діагностувальною метою педагог може запропонувати учням виконати таке або інше аналогічне завдання, наприклад: «Уважно, підряд читай подані слова (дати кілька рядків слів). Знайди і підкресли у них усі букви О». Як показує практика, діти, у яких домінує хаотичний пошук, почнуть підкреслювати потрібну літеру в словах не спочатку і послідовно (зліва-направо), а хаотично. Як наслідок, вони знайдуть і підкреслять не всі еталонні літери, і затратять більше часу на виконання завдання, ніж їхні однолітки.

Частотність не виправданих регресій класовод установлює під читання дитиною вголос.

У контексті розвитку механізмів зорового сприймання важливе значення має і такий просторово-зоровий показник, як вільне орієнтування учня у розташуванні тексту на сторінці (вгорі –вни-

зу; зліва – направо; перший — останній рядок, абзац; перед текстом – після тексту; права – ліва колонка слів та ін.).

Для удосконалення механізмів зорового сприймання потрібне систематичне тренування і вправляння. Якщо функціональна база візуального сприймання сформована в учнів не в повному обсязі, це негативно впливає не лише на динаміку розвитку навички читання, а й призводить до зниження пізнавальної активності школярів загалом.

Загальновідомо, що *здатність до саморегуляції* є важливою умовою розвитку провідного виду будь-якої діяльності, у т.ч. читацької, чинником особистісного розвитку дітей, невід’ємним компонентом загальної здатності дитини до навчання.

У багатогранному процесі саморегуляції, самоорганізації учня ключову роль відіграє самоконтроль, який неможливий без мобілізації різних властивостей уваги дитини, рівень сформованості умінь контролювати й оцінювати свої навчальні дії відповідно до поставленого завдання на всіх етапах його виконання: а) на етапі прийняття (розуміння) вербальної інструкції вчителя щодо виконання завдання; б) утримання в пам’яті суті завдання, його складників у відповідній послідовності протягом всього часу виконання, в) якість самоконтролю по ходу виконання; г) якість самоконтролю на етапі оцінки результату власної читацької діяльності.

Якими критеріями має керуватися вчитель, визначаючи рівні сформованості дій самоконтролю дитини під час виконання поставленого завдання, відповідно до зазначених етапів діяльності?

Отже, *на етапі прийняття завдання* класовод може проконтролювати ступінь усвідомлення учнем повноти його складників шляхом постановки запитання до учня і з’ясувати, чи дитина прийняла завдання в повному обсязі, чи частково (окремі компоненти) або зовсім незрозуміла суті завдання. *Під час виконання роботи педагог* переконується, що учень дотримується/ частково дотримується/ зовсім не дотримується логіки виконання завдання з урахуванням всіх компонентів. *По ходу виконання завдання* класовод визначає якість самоконтролю учня за такими показниками: характер помилок, яких припустився учень; чи помічає/частково помічає/не помічає дитина недоліки у роботі та їх виправляє. *Після виконання учнем роботи* вчитель може також відстежити якість самоконтролю учня: дитина намагається перевірити виконану роботу і виконує цю дію; обмежується побіжним переглядом; зовсім не перевіряє виконане.

Зауважимо, що для дітей з дефіцитом розвитку уваги особливі труднощі викликає виконання діяльності за словесною інструкцією, особливо тоді, коли вона (інструкція) містить набір кількох послідовних дій. Адже основні характеристики уваги у таких дітей не досягають норми розвитку; обсяг оперативної пам’яті і мислення знижені. Групові форми навчальної діяльності для таких дітей є малоефективними.

У контексті індивідуального підходу варто сказати і про повільних дітей, які є у кожному класному колективі і яким почасти важко адаптуватися до темпу мовлення учителя і загального темпу діяльності в класі.

Нагадаємо, що повільність — це не порушення розвитку дитини, це індивідуальна особливість її нервової системи, яка полягає у низькій рухливості нервових процесів.

У таких дітей темп мовлення, темп усіх рухів, темп читання і письма в 1,5–2 рази повільніший, ніж в інших дітей. Водночас якість виконання дій у природному для них темпі може бути досить високою. У більшості повільних учнів добре розвинені пізнавальні процеси (хороше мовлення, правильне, усвідомлене читання, хороша пам’ять, увага).

З часом, коли відбудеться удосконалення різних характеристик навички читання, темп читання у повільних дітей дещо збільшиться, але все одно буде нижчим, ніж в інших однокласників. Зважаючи на це, вчитель індивідуалізує обсяг і часові затрати на виконання завдань для таких дітей.

Застосовуючи індивідуальний підхід до учнів з труднощами навчання читання, важливо взяти до уваги, що такого підходу потребують також і школярі з високим та достатнім рівнем розвитку навички читання з тим, щоб забезпечити їм розвивальний поступ у читацькій діяльності.

Це передусім формування творчого, кваліфікованого читача, який уміє самостійно опрацювати доступні віку тексти різних видів, володіє прийомами самостійної роботи з дитячою книжкою, отримує задоволення від читання творів літератури, поглиблено розуміє текстову інформацію.

Отже, формування у школярів повноцінної навички читання вголос (усвідомлення, спосіб читання, правильність, виразність, темп) постійно знаходиться у полі зору вчителів. Продовження практико-зорієнтованого напрямку такої роботи у 2 класі забезпечить неперервність процесу удосконалення й розвитку навички читання дітей після оволодіння ними механізмом елементарної грамоти. На уроках читання вчитель гнучко поєднує заплановані на той чи інший урок методи,

прийоми, форми роботи з навчальним матеріалом для учнів всього класу з індивідуальним підходом до учнів з труднощами читання.

Під час навчання учитель застосовує індивідуалізовані завдання з поступового подолання різних типів і видів вербальних і невербальних труднощів читання. Досвідчені класоводи накопили за час роботи і використовують типологію різноманітних вправ для формування й розвитку технічної і смислової сторін навички читання.

Наведені нижче окремі зразки вправ і завдань дібрано з урахуванням їх провідної функції (подолання регресій, розвитку оперативного поля читання, гостроти зору, різних властивостей уваги тощо). Вони допоможуть молодим педагогам здійснити корекцію виявлених в учнів *труднощів невербального характеру*. Головне у цій роботі — систематичність і частотність виконання завдань, поступове нарощення ступеня їх ускладнення. Доцільно проводити їх на щоденних уроках як нетривалі у часі (5-7 хв.) читацькі розминки.

1. Вправа «Читання з віконцем». Для її виконання використовується цупкий аркуш паперу 10 x 5 см з вирізаним невеличким віконцем, висота якого дорівнює ширині рядка, а довжина відповідає довжині складу (3-4 букви). Аркуш накладається на рядок тексту і пересувається вздовж рядка зліва направо. Погляд дитини буде плавно пересуватися разом з аркушем і повторне читання у такий спосіб буде виключено.

Поступово дитина звикне під час читання рухати погляд лише вперед. Після *усунення регресій* такі завдання не варто практикувати, оскільки тривале у часі їх виконання може негативно відобразитися на розвитку анципації, смислового прогнозування, здатності охоплювати одним поглядом ціле слово, словосполучення.

2. Читання ланцюжків спільнокоренових слів.

Вода–водний–водяний– водяничок–підводний–підводник.

Ліс– лісок–лісочок–лісник–лісовик–лісовий.

3. Читання слів у рядку, окремі з яких різнитимуться однією літерою (відмінні букви учень підкреслює). Такий вид вправ має різнофункціональний характер, оскільки впливає не лише на подолання регресій, а й на розвиток правильності читання і концентрації уваги.

Коса–коса–роса–коса–роса–коса–коса–коса–роса.

4. Поступово попередню вправу можна ускладнити. Вчитель добирає пари слів, які різняться двома літерами (учень знаходить і підкреслює ці букви)

Сорока–солона; горіх–поріг; книжка–кришка; залізо–валіза.

5. Читання слів, у яких парні за твердістю-м'якістю фонем виконують смислорозрізнявальну функцію:

Горох–горіх; бик–бік; лис–ліс; рак–рік; кашка–кішка; рис–рись; кит–кіт.

6. Вправа на розвиток концентрації та вибіркової уваги. Учень швидко читає один раз подані слова і підкреслює слово, яке повторюється двічі.

Казати, казан, казка, каска, кажан, кажу, катер, каса, казка, карниз.

7. Швидко знайти і підкреслити однакові букви, написані різними шрифтами.

а н л А Б с а р б ш а т Б д А б ж ч б

8. Вправа на розвиток розподілу та вибіркової уваги. Серед букв у рядку вставлені слова. Дитина повинна уважно переглядаючи рядок, знайти і підкреслити слова.

ДПРИКАЗКАОВШКОЛАТИПІСНЯБВДСТІЛШНАДОРОГАБРНІМІСТОВФ

9. Вправа на розвиток перерозподілу уваги. Учень / учениця, переглядаючи рядки букв, підкреслює літеру **У**, та обводить кружечком літеру **Р**.

Т У Ф Р Н О Л У Б Р Ю У О Р М В У Т С Р Щ У Ф Р У

Ц У К Е Р Ж Г Р С І У Д Ж У Ч М Р Л Д Т Б Р П У Н Р Н

10. Прочитати речення (дати будь-яке коротке речення, у якому верхні половинки слів відкриті, а нижні — під хмаринкою або заштриховані). Спочатку слова у реченні мають бути дітям знайомі. Наприклад,
ЧИТАЮ — БАГАТО ЗНАЮ

11. На прикладі будь-якого короткого тексту (або можна взяти кілька абзаців з тексту підручника) дитина прочитає лише перший й останній склад (перше й останнє слово) у рядку. Це сприятиме розвитку візуальної лінійної стратегії пошуку заданої інформації.

12. Прочитати текст мовчки або пошепки. Швидко порахувати, скільки в тексті слів, які складаються з однієї літери __, скільки — з двох __, трьох __, чотирьох __.

Був собі їжак. Якось вийшов він раненько з своєї домівки подивитися на білий світ. Вийшов та й каже сам до себе:- Пиду лишень у поле подивлюся, як там моя морква та буряки.

13. Не рахуючи букви у словах, визначити, які слова найкоротші, найдовші, однакові.

дорога кіт світлофор наш вставайте

річка пороша осика син перепелиця

14. Читання тексту через слово. Учень читає перше слово, друге пропускає, третє читає — четверте пропускає і т. д. Виконання таких вправ посилює розвиток довільної уваги, сприяє розвитку окорухової активності дитини завдяки чергуванню швидких і повільних рухів очей.

15. Розвитку окорухової активності учнів, довільного регулювання рухів очей, здатності до строгого побуквеного аналізу сприятимуть також вправи на читання слів-паліндромів, інших слів, а потім словосполучень, речень спочатку зліва-направо, а потім навпаки.

Рис; мир; бузок; Пилип; кіт утік; А роза упала на лапу Азора;

16. Виконання різноманітних вправ на розвиток оперативного поля читання.

З цією метою у шкільній практиці широко використовується читання слів, складів, чисел у пірамідках; таблиці Шульце та ін.

Література

1. Антипець В. М. Індивідуально-диференційований підхід у навчанні молодших школярів читати на основі ідей К. Д. Ушинського. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. Вип. 110. С. 109–112.
2. Антиклина И. В. и др.. Что способствует и что мешает прогрессу детей в чтении. Вопросы образования. 2017. № 2. С. 20–233.
3. Голуб Н. М. Особливості індивідуального підходу до учнів молодшого шкільного віку при корекції в них недоліків писемного мовлення. Теорія та методика навчання та виховання. 2012: Вип. 32. С. 22–33.
4. Иванов И. И. Особенности движения глаз у детей младшего школьного возраста в процессе чтения текстов разной сложности. Психологический журнал, 2010. № 4. С. 611–616.
5. Морозова Л. В. Психологические закономерности зрительного восприятия детей 6–8 лет: автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора биол. наук. М., 2008. 39 с.
6. Типова освітня програма для учнів 1–2 класів [електронний ресурс] <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.

Ольга ПРИЦЕПА,

старший науковий співробітник
відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України

Закріплення навичок письма учнів 2-го класу — запорука успіху розвитку писемного мовлення

Розвиток елементарного писемного мовлення починається в післябуквеному періоді навчання грамоти. Тут учні вперше під керівництвом учителя та самостійно записують короткі відповіді на запитання, відгадки до загадок та ін. В 2 класі розвиток писемного мовлення активізується.

Однак зазначимо, спостереження за письмом учнів 2 класу показує, що почерк дітей, які писали у першому класі достатньо чітко і красиво, починає гіршати. Форми букв стають не зовсім чіткими, відстань між ними та їх елементами нерівномірною, нахил часто різний. Це показник того, що навичкам письма, безпосередньо графічним, приділяється недостатньо уваги.

Відомо, що період формування навичок письма першокласників досить тривалий, однак їм вдається досягти невеликих результатів через те, що у більшості дітей до кінця навчального року дрібні м'язи кисті руки залишаються ще недостатньо міцними, а вольові якості, самоконтроль — слабкими.

Період літніх канікул певною мірою зміцнює психофізіологію дитини, робить її рухи впевненішими. І все ж практика показує, що в семирічних дітей рухи руки залишаються ще напруженими, тому письмо виконується з надмірним зусиллям, а це призводить до викривлення елементів букв, нечіткого письма, гальмування розвитку його швидкості. Крім того, за літо учні забувають форми окремих літер, типи їх поєднань, правила руху руки у рядку, вимоги гігієни письма.

Нам необхідно пам'ятати про те, що коли учень пише, то його діяльність складається з двох етапів, які почергово змінюють один одного. Це виконання руху і мікропауза, що необхідна для контролю свого ж руху, корекції і програмування наступного руху. Відмінність в механізмах зорово-моторної координації у дітей, які пишуть лівою чи правою рукою полягає перш за все в різниці тривалості цих мікропауз. У лівш мікропаузи довші як на етапі формування навички, так і пізніше, коли письмо уже автоматизується. Часто в шкільній практиці учитель 2-го класу,

прагнучи виробити у таких дітей навички швидкого письма, починає підганяти їх, а коли діти поспішають, це призводить до скорочення мікропауз, необхідних для контролю своїх дій. Таким чином якість письма погіршується, виникають різні помилки, які можуть трактуватись учителем і батьками як неухважність.

У 2 класі з перших уроків рідної мови учні приступають до серйозної роботи з підручником. Порівняно з першим класом збільшується обсяг письмових завдань не тільки на уроках мови, а й на інших предметах. Так, поряд із суто графічними вправами, дітям доводиться виконувати логічні, орфографічні, граматичні, математичні завдання, що вимагає від них певного рівня розподілу уваги, якою семирічні другокласники ще володіють недостатньо. Тому, звичайно, найменше її припадає на графічну і технічну сторону навичок письма як начебто уже достатньо сформованих у 1 класі. Однак учитель має зважати, що процес формування і вдосконалення цих навичок триває до кінця навчання в початковій школі, ускладнюючись щороку новими аспектами (переходом на письмо в зошиті в одну лінію, спрощення поєднань рядкових букв та ін.).

Необхідність постійного контролю за формуванням графічних навичок письма викликається ще й тим, що у 2 класі починається вироблення автоматизованого письма. Тому варто на кожному уроці, аналізуючи якість виконання письмових робіт з української мови, не забувати одночасно звернути увагу і на графічний їх бік. Важливо щоб кожна робота, що пов'язана з письмом, починалася з контролю за дотриманням гігієнічних правил письма. Доведене до автоматизму їх виконання позитивно вплине не тільки на результати письма, а й на фізичний стан дитини, що є найважливішим фактором для навчання.

У 2 класі на першому уроці української мови варто пригадати письмо всіх букв українського рукописного алфавіту. Щоб учні виробили міцну навичку їх письма, варто на кожному уроці мови працювати над зображенням форми, типів поєднань з іншими. Учитель, повернувши увагу дітей до плаката з рукописним алфавітом і зразками поєднань букв, нагадує, де кожна з них починає своє зображення, як поєднуються елементи, де закінчується написання літери. Діти за вчителем «пишуть» букву в повітрі. Така ж робота проводиться з поєднаннями.

Протягом року розвивається швидкість письма, яка необхідна для записування своєї думки. І тут важливим є відпрацювання безвідривних поєднань букв. Чим міцніші ці навички, тим більше уваги учень може приділити безпосередньо розвитку писемного мовлення.

Зважаючи на те, що деякі діти у цей період пишуть букви ще «дзеркально» або починають писати їх з протилежного боку, краще групувати букви за початком письма.

Наприклад:

а) і, ї, и, й, ш, ц, щ, ь, у;	г) с, о, а, е, б, д, ф;	ж) Ґ, Л, М, Я, А;
б) п, т, р, н, к, ю;	д) е, в;	з) С, О, Е, Ф, Є;
в) г, л, м, я;	е) І, І, Н, К, Ю;	и) З, Х, Ж;
г) ґ, х, ж, з, ч;	є) Г, П, Т, Р, В, В, Д;	і) У, Ч, И, Ц, Ш, Щ, Й

Важливо, щоб письму кожної групи букв передували вправи-розчерки, які сприятимуть розвитку вільності руху пальців і кисті вздовж і впоперек рядка — тим самим удосконалюючи техніку письма.

Такі вправи розвивають скоординованість рухів руки і очей, що надалі впливатиме на плавність і швидкість письма.

У цей період особливу увагу важливо приділяти закріпленню навички безвідривного поєднання елементів у рядкових буквах: *а, м, и, у, л, д, в, п, т, з, б, ґ, ш, ч, ц, я, щ*; безвідривно поєднувати букви з наступними. Поєднання рядкових букв типу *с, ш, т, ґ, м, л, я* з наступними буде безвідривним, якщо останній елемент цієї букви може легко перейти в початок наступної — *ля, си, ґм, лл*. Овал з наступною буквою має два типи поєднань: **верхнє** (вигнутою лінією — *ор, от, ою, ос, ох*) і **нижнє** (короткою прямою лінією, яка виходить з основи овалу — *ол, юм, фо, бл*). Рядкові букви *в, ь* під час поєднання з наступною бувають «**відкритими**» (*вк, вс, ьк, ьо, вв, вг*), і «**закритими**» (*вм, вл, ьм*). Великі букви *Б, В, Г, Ґ, Д, З, І, Ї, О, Р, У, Ф, Ю* поєднуються з наступною буквою невеликою прямою лінією, яка виходить з основи цих букв.

Залежно від початку письма наступної букви сполучна лінія збільшується чи зменшується в розмірі і розташовується під різним кутом до нижньої рядкової лінії. Наприклад, у буквосполученні *Юл* поєднувальний елемент буде коротший і з меншим кутом до нижньої рядкової лінії, ніж у буквосполученні *Ди*.

Наявність стійких викривлень букв, неправильних, нечітких поєднань насамперед треба пов'язувати з недоліками навчання і виробленням неправильної навички ще під час першого ознайомлення з буквами чи способом їх поєднань. Викривлення можуть зумовлюватися:

- ♦ нечітким визначенням складових елементів літери;
- ♦ не усвідомленням співвідношення даного елемента з іншими за розміром і місцем розташування;

- ◆ нечітким виділенням специфічних відмінностей даної літери від інших, схожих з нею;
- ◆ відсутністю постійно однакових зразків під час навчання;
- ◆ переходом на швидке письмо букви раніше, ніж виробилась навичка правильного зображення цієї букви;
- ◆ недостатнім самоконтролем;
- ◆ недостатнім контролем з боку вчителя.

У 2 класі, поки ще автоматизація письма перебуває на ранній стадії, є можливість виправити у дітей хибні уміння. Для цього необхідно:

- а) під час закріплення письма групи букв забезпечити чітке сприйняття учнями елементів букви у процесі показу її вчителем на таблиці, під час письма на дошці;
- б) продемонструвати з коментарем спрямованість руху кожного елемента;
- в) за наявності будь-якої помилки у написанні букви звернути увагу на утруднене читання цього викривлення і тут же вказати спосіб виправлення хиб у зображеннях;
- г) контролювати письмо букви у всіх видах письмових робіт, не допускаючи відступів від правильного зображення;
- ґ) допускати збільшення швидкості письма тільки за умови, якщо це не веде до порушень у його правильності;
- д) стимулювати бажання правильного письма не тільки усною установкою на чіткість, а й спеціальними вправами-розчерками. Однак вони мають бути недовгими, ефективними;
- е) систематично аналізувати з учнями недоліки їхнього письма.

Аналіз недоліків письма і їх причин показує, що для розв'язання питання щодо його виправлення, необхідно виходити як із видів графічних помилок, так і прийомів, якими користується учень під час письма. Лише після цього вдаватися до загальних чи індивідуальних настанов учням.

Так, якщо у дітей нестійке письмо з відхиленням від зразка і одночасно спостерігаються недоліки у його прийомах, головна увага має приділятися виробленню техніки написання букв. На письмі спостерігається стійке викривлення форм літер, навіть за умови застосування відповідних прийомів, - увага під час виконання графічних вправ спрямовується на вироблення правильних уявлень про форму букви і її поєднання. Коли ж залишаються стійкими недоліки в почерку і прийомі письма, то тут мають застосовуватися комбіновані вправи, настанови, які впливають на навичку одночасно і різнобічно.

Питання конкретних вправ, настанов стосовно виправлення недоліків має розв'язуватися на основі індивідуальних особливостей розвитку дітей, рівня розвитку навички, відповідних методичних рекомендацій.

У семирічних другокласників особливому контролю підлягають рухи пальців, кисті, передпліччя, які повинні відпрацьовуватися ними, а точніше — об'єднаність цих рухів. Зв'язність, плавність письма залежить від їх скоординованості. Кисть руки (правші і лівші) під час письма опирається на мізинний і безіменний пальці так, щоб вона могла вільно просуватися ними уздовж рядка. Передпліччя у правші ставлять так, щоб лікоть трохи виходив за край стола — воно спирається на внутрішні м'язи передпліччя. М'язи руки мають бути розслаблені. Зошит кладуть таким чином, щоб передпліччя було під прямим кутом до середини рядка, на якому дитина пише. Від середини рядка рука на мізинному пальці пересувається на його початок і починає писати, спрямовуючи усі рухи, які йдуть згори вниз, на себе.

Діти, які пишуть лівою рукою також користуються рухом пальців, кисті і передпліччя одночасно. Залежно від того, як розташована рука по відношенню до рядка (над рядком чи під рядком), положення зошита (нахил у який бік), передпліччя пересувається чи переставляється.

Досліджено, що учні з нечітким почерком користуються під час письма переважно рухом пальців. Діти із чітким і в міру швидким почерком використовують одночасно рух пальців, кисті, передпліччя.

Під час письма (особливо безвідривних поєднань) передпліччя пересувається уздовж рядка одночасно з рухом пальців. Діти мають ознайомитись з таким алгоритмом рухів у 2 класі і користуватися ним в наступних класах. Це розвиває швидкість письма, автоматизує його, що, у свою чергу, «звільняє увагу» для формування умінь писемного мовлення.

З метою розвитку такого руху можна пропонувати індивідуальні чи фронтальні завдання такого типу:

- ◆ з'єднати ліву сторону сторінки з правою суцільною лінією одним рухом руки. При цьому має рухатися одночасно кисть /на мізинному пальці/ з передпліччям;

- ♦ ручка ставить крапку і «викидає промінь» уздовж сторінки ;
- ♦ легкі хвильки підняв вітерець на річці (подовжені ледь хвилясті лінії);
- ♦ знявся сильний вітер і розгулялися хвилі (подовжені густі хвилясті лінії — по 4–5 хвильок);
- ♦ по дорозі пробігли коні і підняли клуби пилюки (накручені спіральні лінії, які безвідривно подовженою лінією переходять у новий «клубок» спіральних ліній — по парі таких елементів);
- ♦ пострибали зайці : вгору-низ, вгору-вниз... (ламані з хвильками — парами по 4–5);
- ♦ рослину перекотиполе вітер то крутить на одному місці, то жене вперед (по 3 дрібних петельних елементи переходять вигнутою подовженою в наступні 3 петельні елементи і так до кінця рядка);
- ♦ пружина розтягнута і стиснута (по 3 високих петельних елементи - подібно до попереднього завдання).

Поряд з вищезгаданими вправами періодично можна пропонувати учням вправи-малюнки. Бажано виконувати їх безвідривним рухом руки (зображенням одним рухом пальців мишки, дерева, грибка, листочка...). До них можна вводити і букви, що пишуться безвідривно (у хвостик мишки безвідривним рухом приєдналась буква *ee*).

Пропоновані вправи краще виконувати на чистих аркушах паперу, оскільки будь-яка сітка зошита /з контрольною похилою/ ставить учня в залежності від поля обмеженості, за яке він боїться вийти, перевести чи не довести елемент. Тут необхідно пояснити учням, що на такому папері під час зображення розчерків, вони будуть вчитися пересувати руку уздовж рядка і нехай не лякає їх можливе спотворення перших розчерків. Така робота позитивно впливатиме на розвиток окоміру, орієнтації на обмеженій площині і разом з тим виконується із задоволенням.

Закріплення умінь писати правильно букви та їх поєднання відбувається у словах з цими буквами, з 2-3-разовим повторенням цих слів, у буквосполученнях, реченнях, бажано взятих із вправ підручника з мови, які учні будуть виконувати.

Звертаємо увагу вчителя на те, що не всі учні 2-го класу усвідомили правильне положення ручки в руці, а це гальмує розвиток правильного руху пальців і кисті, що є впливовим фактором на розвиток навички письма. Контроль за утриманням ручки в руці можна покласти на самих учнів («Сьогодні за положенням ручок в руці відповідає в першому ряду..., в другому...»).

Важливим є й те, з якою силою тисне дитина на папір, чи з якою силою стискає ручку в руці. У великій мірі такі прояви залежать від того, наскільки вільно рука дитини володіє самою ручкою. Для цього варто вправляти руку дитини перед письмом, зокрема виконувати:

- ♦ коливання ручки між великим і вказівним пальцями, великим і середнім, середнім і безіменним і т.д.
- ♦ перекачування ручки у долоні пальцями;
- ♦ повертати ручку навколо своєї осі великим і середнім, великим і вказівним пальцями;
- ♦ тримаючи однією рукою ручку за кінець ручки поставити другий кінець на долоню другої руки і спускатися трьома пальцями по ручці до долоні (ручка при цьому має бути закрита, щоб не замаситися), повернути ручку так, щоб уже протилежний від пальців кінець став на долоню. Цю вправу можна робити під повільний і швидкий рахунок, тримаючи ручку то чотирма, трьома, то двома пальцями.

Добре, якщо при виконанні пропонованих вправ ручка не падає на підлогу, а рухи відтворюються саме пальцями, а не кистю. Вправи можна виконувати на хвилинках відпочинку і перед письмовими завданнями. Такі та подібні вправи зміцнюють дрібні м'язи кисті, сприяють розвитку спритності пальців, стають приємним відпочинком.

Не меншою причиною хибних зображень у зошиті є також неправильне положення зошита на парті. У цьому випадку йдеться про нахил письма. Виконуючи вимоги вчителя про похиле положення зошита, учні часто піднімають його нижній правий кут дуже високо. При цьому ще вище заноситься лікоть, утворюючи гострий кут між передпліччям і рядком. Таке положення ще більше ускладнює рух кисті і робить неможливим вільний рух передпліччя вздовж рядка. Діти-лівші (залежно, як вони навчені тримати зошит) також часто в незручному положенні тримають його і тим самим змінюють посадку, викривляють хребет, а ми маємо пам'ятати, що кожна діяльність головне не повинна нашкодити здоров'ю дитини.

Неуважне ставлення учителя до проблем навичок письма призводить до значних графічних помилок, які у майбутньому часто стають причиною появи деяких орфографічних.

Оксана ОНОПРІЄНКО,
завідувач відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України,

Світлана СКВОРЦОВА,
завідувач кафедри математики та методики її навчання
Південноукраїнського національного
педагогічного університету ім. Костянтина Ушинського

Особливості навчання в 2-му класі за підручником «Математика» авторів С. О. Скворцової, О. В. Онопрієнко

Загальна інформація про підручник*

Метою підручника є формування в учнів способів математичної діяльності, що за суттю є спільними для всіх освітніх галузей; набуття навчального досвіду й застосування його для вирішення проблемних ситуацій, що трапляються у житті сучасної дитини; розвиток математичного мислення, ознаками якого є логічність, критичність, доказовість, варіативність.

У підручнику реалізовано цілісну методичну систему навчання математики, яка охоплює такі підсистеми: формування поняття числа, формування обчислювальних навичок, формування умінь розв'язувати задачі, геометричної пропедевтики, алгебраїчної пропедевтики. Методична система ґрунтується на сучасних наукових даних про особливості психологічного і психофізіологічного розвитку дитини молодшого шкільного віку.

Підручник структуровано за темами, які визначають провідну навчальну проблему кожного уроку. Їх формулювання спрямовують на навчальне відкриття, дослідження, моделювання та інші види пізнавальної активності. До нових тем подаються основні поняття, елементарні теоретичні відомості у вигляді узагальнень, до яких доходять учні в результаті розв'язування проблемної ситуації; вони дозволяють зрозуміти навчальний матеріал як самою дитиною, так і її батьками. Правила, пам'ятки, зразки міркувань супроводжують поетапне розкриття й сприймання учнями математичних понять і є опорами для здійснення математичної діяльності учнями, які потребують допомоги; опорні схеми та схеми розв'язування завдань забезпечують усвідомлене засвоєння способів дій; тренувальні завдання допомагають формувати навчальний досвід; ситуативні завдання заохочують учнів до творчої діяльності, пов'язують навчання із реальним життям і забезпечують зв'язки із іншими освітніми галузями.

Відповідно до реалізованої в підручнику методичної системи, формування математичних понять і способів математичної діяльності відбувається поетапно: 1) ґрунтовна підготовча робота з опрацювання елементів нового знання як основа для наступного навчального відкриття; 2) створення проблемної ситуації, організація навчального дослідження із розв'язування проблемної ситуації, розкриття суті поняття чи дії, визначення її орієнтувальної основи; 3) осмислення суті поняття або способу діяльності, відтворення його за схемою орієнтувальної основи дії з покроковим коментуванням; 4) поступове згоргання дії, її узагальнення й, нарешті, засвоєння поняття або способу діяльності у внутрішньому (розумовому) плані. Завдяки цьому досягається повноцінне засвоєння учнями знань і умінь, які поступово переходять у навчальний досвід; крім того, така організація навчальної діяльності стає звичною для дітей, допомагає їм передбачати наступний крок у діяльності, прогнозувати очікуваний результат.

Особливістю системи завдань уроку є організація навчального дослідження учнів за допомогою математичних матеріалів: набору геометричних фігур, арифметичних штанг, чисел і кружечків, карток доміно, намистинок тощо. Найчастіше, така робота слугує першим етапом розкриття суті поняття чи процесу за допомогою практичних вправ з предметами. Така робота може відбуватися впродовж уроку кілька разів, що дозволить вчителю забезпечити «строкатий темп», часто змінювати види діяльності учнів, переключати їхню увагу, попереджувати втомлюваність.

У підручнику реалізовано дидактичний прийом перенесення відомого способу міркування у нову ситуацію шляхом зіставлення знайомого випадку з новим, в якому відбулися певні зміни. Завданнями передбачено визначення впливу зміни на процес розв'язування. Це надає діяльності дослідницького характеру, забезпечує усвідомлене виконання учнями конкретного завдання, дозволяє уникати «шаблонного» мислення.

* Скворцова С. О., Онопрієнко О. В. Математика : Підручн. для 2-го класу ЗЗСО. — Харків : Ранок, 2019. — 160 с. ; іл.

До більшості уроків запропоновано геометричну хвилинку, що створює можливості безперервного повторення уявлень про геометричні фігури, визначення ознак предметів, закономірностей у розташуванні ряду фігур. Геометричні хвилинки спрямовані на розвиток уваги, пам'яті й мислення учнів.

Рубрика «Перевіряємо свої досягнення» покликана узагальнити опанований матеріал розділу, забезпечує формування у дітей уміння контролювати власну діяльність, оцінювати результати свого навчання.

Підручник забезпечений інтернет підтримкою, до якої можна перейти за QR-кодом. Це рекомендації до виконання завдань підручника, мультимедійні презентації до окремих завдань та до уроків в цілому, відео, які ілюструють певні ситуації, описані в сюжетних задачах, інтерактивні завдання тощо.

Методичні поради

Основним завданням навчання математики у 2-му класі є формування в учнів обчислювальних навичок додавання і віднімання двоцифрових чисел у межах 100. Підґрунтям для цього є навички додавання та віднімання чисел у межах першого десятка та знання нумерації чисел у межах сотні, що було результатом навчання у 1 класі. Тому доцільно навчальний рік розпочати із повторення таблиць додавання і віднімання чисел у межах 10, нумерації двоцифрових чисел та обчислень, які ґрунтуються на нумерації. Оскільки в першому класі учні тільки ознайомилися з додаванням і відніманням двоцифрових чисел без переходу через розряд і виконували обчислення такого виду з опорою на зразок чи під керівництвом дорослого, то в 2-му класі уміння виконувати обчислення такого виду має бути доведено до рівня навички.

Особливе місце в системі вивчення додавання і віднімання чисел у межах сотні займає додавання одноцифрових чисел з переходом через десяток. Це табличні випадки. Засвоєння їх має бути доведено до рівня обчислювальної навички, як і при вивченні табличних випадків додавання і віднімання у межах 10.

Специфіка цих випадків вимагає особливої підготовки до їх вивчення: необхідно сформулювати уміння доповнювати будь-яке одноцифрове число до 10 і віднімати від 10 будь-яке одноцифрове число, уміння подавати будь-яке одноцифрове число у вигляді суми двох доданків, якщо один із них заданий. Розглядаючи з учнями прийоми обчислень для цих випадків, варто використовувати всі ті способи обчислень і властивості дій, з якими другокласники вже знайомі. Наголошуємо, що не слід вимагати від учнів словесних формулювань будь-яких властивостей. Вони мають лише пояснити кожний крок в обчисленнях. Головне, заради чого програма передбачає ознайомлення учнів з різними властивостями дій, — це їх застосування на практиці під час ознайомлення з раціональними прийомами додавання і віднімання у межах 100.

Під час опанування таблиць додавання й віднімання чисел у межах 20 варто продовжити роботу з дослідження залежності між результатами арифметичних дій додавання та віднімання від зміни компонентів, оскільки крім розвивального впливу, цей зміст допомагає учням засвоїти саме таблиці додавання і віднімання. Зауважимо, що залежність значення суми від зміни одного з доданків є теоретичною основою прийому округлення при додаванні, а залежність значення різниці від зміни від'ємника — прийому округлення при відніманні, ознайомлення зі способом міркування на підставі округлення передбачено чинною програмою.

Робота над засвоєнням табличних випадків додавання і віднімання не повинна обмежуватися годинами, відведеними на їх засвоєння. Така робота має вестися кожного уроку водночас із вивченням інших питань змісту програми і завершитися до початку вивчення теми «Арифметичні дії множення і ділення». Але і на наступних уроках необхідно вдосконалювати набуті учнями навички.

Щодо методики формування обчислювальної навички у концентрі «Сотня». Метою реалізації методичної системи, реалізованої у нашому підручнику, є формування в молодших школярів повноцінної обчислювальної навички, яка характеризується правильністю, усвідомленістю, раціональністю, узагальненістю, автоматизмом і міцністю. Досягнення цієї мети здійснюється через систему завдань підручника. На всіх стадіях формування вирішальну роль відіграють вправи на обчислення: на першій — служать розкриттю змісту діяльності, яка підлягає засвоєнню; на всіх наступних — виступають як засіб засвоєння цієї діяльності.

На перших етапах поетапного формування розумових дій виділяється психологічна частина цілеспрямованої дії — орієнтувальна його частина. Тому підручник містить орієнтувальні основи всіх прийомів обчислення, які подані у формі опорних схем або пам'яток. Системи завдань підручника містять підготовчі завдання, які допомагають учням розкрити зміст нового прийо-

му обчислення. Ці завдання вимагають від учнів здійснення розумових дій аналізу, порівняння, узагальнення. Крім того, прийоми обчислення частинами, порозрядного додавання й віднімання, округлення тощо використовуються у кількох темах: «Табличне додавання й віднімання з переходом через десяток», «Додавання й віднімання двоцифрових чисел з переходом через розряд». У підручнику вміщено завдання, які допомагають учням перенести відомий прийом міркування у нову ситуацію шляхом зіставлення відомого випадку обчислення з новим, в якому відбулися певні зміни; організовується робота з визначення впливу зміни на процес розв'язування.

Зміна дії за формою реалізована у підручниках шляхом виконання завдання за схемою дії, на закінчення розв'язання, на перевірку й оцінювання правильності вже виконаних завдань тощо. Також завданнями підручника передбачено коментування процесу розв'язування, таким чином, дія виконується у голосному мовленні. Між тим, є й такі, що вимагають скорочених міркувань: промовляти дії «про себе», називаючи лише проміжні та кінцевий результат. Є також завдання, які вимагають швидких обчислень, що відповідає вже виконанню дії у розумовому плані.

З метою попередження передчасного згортання та автоматизації дії з перших кроків її засвоєння пропонуються неоднотипні завдання, зокрема такі:

- ♦ *завдання, де що подібні до вправ нової теми* (учні повинні навчатися не лише виконувати нові вправи, а й розпізнавати їх з-поміж схожих);
- ♦ *завдання із попередніх розділів*, спосіб розв'язування яких учні поки не засвоїли;
- ♦ *завдання, в яких розглядаються окремі елементи наступних завдань*.

Однотипні вправи пропонуються на останньому етапі засвоєння — розумовому, коли знання і дії досягли заданої міри узагальненості, можуть скорочуватися та автоматизуватися.

Крім того, системою завдань із засвоєння певного прийому обчислення й формування обчислювальної навички передбачається підведення учнів на більш високий рівень узагальнення. Наприклад, спочатку прийом порозрядного віднімання пропонується застосовувати для випадків віднімання двоцифрових чисел без переходу через десяток; потім через зміни у цифрі одиниць від'ємника створюється проблемна ситуація — ситуація неможливості міркування за відомою орієнтувальною основою — неможливості відняти від одиниць зменшуваного одиниці від'ємника. Засобом підготовчих завдань, що містяться у підручнику, діти вже можуть здогадатися про шлях її розв'язання: через заміну зменшуваного сумою зручних доданків; у такий спосіб змінюється схема міркування. Сформувавши вміння здійснювати віднімання двоцифрових чисел з переходом через розряд, передбачається зіставлення випадків без переходу та з переходом через розряд, учнів підводять до формулювання узагальноної орієнтувальної основи дії порозрядного віднімання двоцифрових чисел.

Нагадаємо схему, за якою відбувається опрацювання кожного з прийомів обчислення:

- 1) підготовча робота до введення прийому обчислення: опрацювання окремих операцій, з яких складається прийом;
- 2) створення проблемної ситуації, розв'язання якої призводить до виділення орієнтувальної основи дії — змісту прийому (визначення змін у знайомому випадку обчислення й дослідження її впливу на розв'язування);
- 3) виконання дії в частково матеріалізованій формі (схеми розв'язування) з метою засвоєння змісту прийому обчислення;
- 4) розгорнене коментування вголос виконуваних дій; тут пропонуються неоднотипні завдання для запобігання передчасному скороченню й автоматизації дії;
- 5) скорочення міркувань через подання скороченої схеми;
- 6) однотипні завдання на відтворення результату арифметичних дій з метою максимального скорочення й автоматизації дії, набуття швидкості в обчисленнях.

Формування уміння являє собою тривалий процес, при цьому його не можна проводити ущільнено за короткий проміжок часу багаторазовими і частими вправами. Тому у підручнику застосовано такий методичний прийом, як «розтягнення» процесу формування навички чи вміння шляхом:

- 1) включення вправ, які є підготовчими до оволодіння новим способом дії; це такі вправи, у яких учні опрацюють будь-які елементи нового;
- 2) після того, як учні вже познайомилися з новим способом дії та певною мірою оволоділи ним, вправи не перериваються, вони використовуються як складова нових способів дій; це можливо, тому що всі математичні вміння та навички взаємопов'язані, і у системах завдань ці зв'язки виявлені і використані для вправ учнів.

У підручнику містяться завдання на обчислення зручним способом, що передбачає тотожні перетворення математичних виразів. Знаходження результатів числових виразів відбувається не лише на основі правил порядку виконання дій, а й шляхом застосування певних законів та властивостей арифметичних дій. Водночас із арифметичними діями з числами виконуються дії з іменованими числами.

Зауважимо, що в процесі формування способів обчислень необхідно з уважністю ставитись до пізнавальних можливостей учнів і не наполягати на ідеальному відтворенні якогось окремого способу. Важливіше, щоб дитина змогла обрати зручний для неї спосіб.

Упродовж всього часу вивчення дій додавання і віднімання чисел у межах 100 необхідно стежити за мовленням дітей: за правильністю вживання назви виразу та відмінювання числівників. Це упередить у майбутньому від помилок під час читання виразів із багатозначними числами, а також пов'яже зміст навчання математики й української граматики.

У 2-му класі розширюється коло дій із числами. Учні засвоюють суть дій множення та ділення, складають таблиці, розв'язують задачі, які розкривають зміст цих дій, задачі на збільшення/зменшення числа в кілька разів, на кратне порівняння двох чисел.

Звертаємо увагу, що у 2-му класі в очікуваними результатами навчання передбачено знання результатів множення чисел 2 і 3, ділення на числа 2 і 3; у решті випадків під час обчислень діти можуть користуватися готовими таблицями. Під час вивчення табличних результатів доцільно дослідити характер залежності значення добутку від зміни одного з множників, значення частки від зміни діленого, і користатися визначеною закономірністю для відтворення таблиць множення та ділення.

Крім простих задач на конкретний зміст арифметичних дій множення та ділення, на збільшення та зменшення числа у кілька разів та на кратне порівняння, в 2-му класі вводять нові види простих задач: на знаходження суми трьох доданків, на знаходження третього числа за сумою двох даних чисел.

Одним із центральних питань курсу математики 2-го класу є формування вміння розв'язувати складені задачі. Істотним в організації діяльності учнів на етапі ознайомлення з поняттям «складена задача» (як і поняття «задача») є її спрямованість не на розв'язання кожної конкретної задачі, а на оволодіння певними діями, які допомагають розв'язати задачу, тобто на формування загального вміння розв'язувати задачі.

У нашому підручнику передбачено ґрунтовну підготовку до введення складеної задачі, під час якої за допомогою спеціальних завдань у дітей формуємо уявлення про те, що за двома певними числовими даними можна відповісти на кілька запитань; що різні задачі можуть мати однакові розв'язання; про неможливість відповісти на запитання задачі, якщо числових даних бракує; про необхідність вибору числових даних для відповіді на запитання задачі; про існування задач, на запитання яких не можна відповісти одразу; про існування задач, що складаються з двох простих задач, які пов'язані за змістом; про те, що аналіз (під час пошуку розв'язування) може складатися з двох циклів, кожний з яких відповідає певній з двох простих задач; і здійснюється попереднє ознайомлення та формування в матеріалізованій формі окремих дій, що складають загальне вміння розв'язувати складені задачі.

Істотним у методиці ознайомлення із задачами нової математичної структури є введення їх на основі:

- ♦ порівняння зі схожими простими задачами;
- ♦ продовження сюжету простої задачі;
- ♦ зміни запитання простої задачі до даної умови;
- ♦ зміни умови або запитання складеної задачі відомої математичної структури.

Таким чином, досліджується вплив цих змін на розв'язування задачі; задачі нової математичної структури зіставляються із задачами вже відомими, що полегшує їх засвоєння. Крім того, нами застосовано й такий методичний прийом, коли задача нової структури подається без зіставлення з відомими структурами, що спонукає до відтворення повного складу дій, які містить загальне вміння розв'язувати складені задачі.

Геометричний матеріал, як і в 1-му класі, має загалом пропедевтичний характер. На початку навчального року здійснюється узагальнення й систематизація знань геометричного матеріалу. Причому від учнів не вимагається чітких означень геометричних фігур, важливіше досягти їхнього розуміння, що промінь — це частина прямої, обмежена однією точкою; відрізок — це частину прямої, обмежена двома точками; що ламана утворюється з відрізків; що замкнена ламана є межею багатокутника тощо.

У підручнику 2-го класу реалізовано спеціальну систему навчальних задач щодо формування поняття про прямокутник і квадрат: поступове виключення зайвої фігури, доки не залишаться фігури зі спільною ознакою; називання цих фігур (введення терміну), визначення істотних ознак поняття (означення поняття); ілюстрація; побудова фігури; визначення властивостей; виведення наслідків із належності певної фігури до прямокутників або квадратів; підведення під поняття «прямокутник» або «квадрат». Система завдань сприяє розвитку мислення молодших школярів, засобом завдань останніх двох видів у дітей формуються вміння логічно міркувати.

Мета ознайомлення другокласників із колом — навчити розрізняти ці геометричні фігури. Для цього доцільно на уроках використовувати їх моделі та вправляти учнів у визначенні предметів, що мають таку форму. Уявлення про коло та круг будується на протиставленні цих двох фігур: учні мають усвідомити, що коло — це замкнена крива лінія, всі точки якого рівновіддалені від однієї точки, яку називають центром кола; круг — складається з усіх точок, що знаходяться на відстані не більшій за радіус.

Метою завдань підручника є навчання учнів кресленню за допомогою креслярських інструментів кутів (гострих, тупих, прямих), відрізків заданої довжини, прямокутників із заданими довжинами сторін, квадратів із даною довжиною, кіл із заданим радіусом.

У 2-му класі розширюється зміст алгебраїчної пропедевтики. Її метою є формування у молодших школярів математичних понять, розвиток математичного мовлення із застосуванням математичної термінології, розвиток логічного мислення.

З метою формування в учнів математичних понять, вже з початку навчального року актуалізуються алгебраїчні поняття: рівність, нерівність, вираз (сума та різниця), значення виразу; вчать застосовувати відповідну термінологію у мовленні. Система завдань підручника містить чіткі формулювання типу: «обчислити значення виразу (лише сум або лише різниць)», «визначити істинні та хибні рівності (нерівності)», «порівняти числа й прочитати нерівності», «порівняти число і вираз», «порівняти два вирази».

Таким чином, алгебраїчна пропедевтика передбачає не лише введення відповідних понять та термінів, а й широке використання їх у навчальному змісті, що реалізує інші змістові лінії стандарту. Таким чином, можна стверджувати, що алгебраїчна лінія розглядається як підготовча до навчання в основній школі й вивчення систематичного курсу алгебри, й тим самим реалізує наступність між основною та початковою школою.

З метою розвитку математичного мовлення учнів підручники містять багато завдань на коментування вголос процесу розв'язування завдання, деякі завдання пропонуються у мовленнєвій формі.

Розвиток логічного мислення дитини реалізується шляхом виконання вправ, що передбачають порівняння нового із вже відомим, на цій основі підведення учнів або до міркування за аналогією або до здогадки — як зміна умов вплине на розв'язання тощо. Таким чином, у системою завдань підручника передбачено непряме формування прийомів розумових дій: аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, узагальнення, міркування за аналогією тощо.

Завдання підручнику здебільшого містять вимогу обчислення значень виразів, спочатку на одну, а потім 2–3 арифметичні дії без дужок або з дужками; дії одного або різних ступенів. Передбачено спеціальну систему навчальних завдань із опанування учнями знаходження значень виразів із дужками на три й більше дій. Порівняння математичного виразу й числа, двох математичних виразів передбачено завданнями підручника не лише способом порівняння через обчислення значень математичних виразів, а й логічним способом на підставі знань про зміну результату арифметичної дії в залежності від зміни одного з компонентів.

Залежність результату арифметичної дії від зміни одного з компонентів реалізує мету формування в молодших школярів функціонального мислення. Залежність суми від зміни одного з доданків або залежність різниці від зміни зменшуваного, а потім й від'ємника, вводиться під час систематизації та узагальнення знань учнів за 1-й клас на матеріалі таблиць додавання й віднімання в межах 10, а потім вдосконалюється на матеріалі таблиць додавання й віднімання з переходом через десятку в межах 20. Під час вивчення табличного множення та ділення ці знання розширюються введенням залежності добутку від зміни одного з множників, й залежності частки від зміни діленого або дільника. Системою завдань для 2-го класу передбачено співставлення знань про зміну суми в залежності від зміни одного з доданків та залежність добутку від зміни одного з множників; знань про зміну різниці в залежності від зміни зменшуваного та зміни частки в залежності від зміни діленого; знань про зміну різниці в залежності від зміни від'ємника та зміни частки в залежності від зміни дільника.

Починаючи з початку навчального року системою завдань передбачено обчислення суми кількох доданків зручним способом через виконання тотожних перетворень на основі переставного закону додавання, а далі — на основі правил додавання суми до числа або віднімання суми від числа тощо. Після розкриття конкретного змісту арифметичної дії множення, суті переставного й сполучного закону множення тотожні перетворення математичних виразів передбачають застосування означених знань.

Робота з даними є наскрізною змістовою лінією, яка реалізовується в різних практичних формах у всіх етапах навчання. Учні невимушено вправляються у способах зчитування даних зі схематичних рисунків, із таблиць, внесенні даних до таблиць і схем. Матеріал розглядається в контексті аналізу життєвих ситуацій із використанням міжпредметної змістової інформації.

Звертаємо увагу, що планування уроків математики здійснюється з урахуванням навчального темпу учнів. Навчальні теми можна доповнювати іншими з числа рекомендованих переліком додаткових тем у програмі.

Наталія ЛИСТОПАД,
науковий співробітник відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України

Особливості навчання математиці на компетентнісній основі (на прикладі НМК до підручника «Математика. 2 клас»*)

У програмі з математики зазначено, що метою навчання математики є різнобічний розвиток особистості дитини та її світоглядних орієнтацій засобами математичної діяльності, формування математичної й інших ключових компетентностей, необхідних їй для життя та продовження навчання. Вивчення математики у 2 класі спрямоване на формування в учнів математичної компетентності (виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини) та інших ключових компетентностей.

Підручник «Математика. 2 клас» розроблено відповідно до Типової освітньої програми колективу авторів під керівництвом Савченко О. Я. Підручник є складником комплекту, до якого входять робочий зошит, тренажер, збірник завдань, картки. НМК забезпечить засвоєння другокласниками матеріалу всіх змістових ліній програми, сприятиме формування предметної та ключових компетентностей.

Матеріал НМК забезпечує засвоєння другокласниками всіх змістових ліній програми.

Стрижнем змісту, що вивчається у 2 класі, є змістова лінія «Числа, дії з числами. Величини». Особливістю її презентації в підручнику є порядок вивчення змісту:

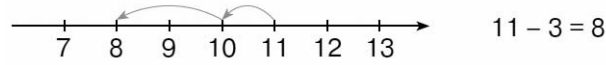
- ♦ додавання одноцифрових чисел з переходом через десяток (12 уроків);
- ♦ віднімання одноцифрових чисел з переходом через десяток (15 уроків);
- ♦ додавання і віднімання чисел у межах сотні без переходу через розряд (15 уроків);
- ♦ додавання і віднімання чисел у межах сотні з переходом через розряд (23 уроки);
- ♦ ознайомлення з дією множення, вивчення таблиць множення числа 2, числа 3 (14 уроків);
- ♦ ознайомлення з дією ділення, вивчення таблиць ділення на число 2, на число 3 (14 уроків);
- ♦ ознайомлення з таблицями множення чисел 4 — 9 та ділення на числа 4 — 9 (26 уроків);
- ♦ ознайомлення з особливими випадками множення та ділення (5 уроків).

На повторення вивченого у 1 класі відводиться 10 уроків. У підручнику та посібниках вміщено завдання на повторення нумерації чисел першої сотні; всіх випадків обчислень, які ґрунтуються на нумерації; табличних випадків додавання і віднімання одноцифрових чисел у межах 10; задач на знаходження суми та різниці, збільшення/зменшення числа на кілька одиниць, різницеве порівняння чисел, знаходження невідомого доданка. Учням пропонується розпізнавати фігури, вимірювати та креслити відрізки.

* Листопад Н. П. Математика : Підручн. для 2-го класу ЗЗСО. — Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. — 160 с. ; іл.

В кінці повторення доцільно провести тематичну перевірку роботи, яка дасть змогу встановити рівень знань учнів. Якщо результати роботи покажуть, що окремі теми засвоєні недостатньо, доцільно пропонувати на наступних уроках завдання, які сприятимуть формуванню та закріпленню цього матеріалу.

Вивчення додавання одноцифрових чисел доцільно розпочати із повторення складу числа 10 та додавання числа частинами, оскільки всі ці випадки ґрунтуються на прийомі додавання числа частинами. Послідовність вивчення цієї теми наступна: додавання одноцифрових числа до 9, до 8, до 7, до 6; засвоєння складу чисел 11 – 18. На першому уроці учням на дидактичному матеріалі демонструється випадок обчислення $9 + 1$ і повідомляється сутність прийому «Спочатку потрібно додати стільки одиниць, щоб отримати десяток, а потім — додати решту одиниць». У підручнику подано зразок міркування

М і р к у ю т а к :

Розкладаю число 3 на такі два числа, щоб під час віднімання першого числа отримати десяток. Перший від'ємник — 1, а другий — 2. Від 11 відняти 1, буде 10; від 10 відняти 2, буде 8.

$$11 - 3 = 11 - 1 - 2 = 10 - 2 = 8.$$

Методика вивчення решти випадків додавання аналогічна.

У підручнику не вміщені таблиці додавання чисел. Радимо виготовити для кожного учня міні довідник, в якому він буде записувати таблиці додавання і віднімання одноцифрових чисел. Для цього звичайний зошит на 12 арк. розрізати навпіл і під час вивчення нових випадків обчислення (№74, 82, 102, 112) записувати їх у цей саморобний посібник. Оформити цей довідничок кожна дитина може на свій смак.

У НМК містяться різноманітні завдання, які спрямовані на засвоєння таблиць додавання одноцифрових чисел, Зокрема,

Зошит с. 6

Виконай додавання частинами.

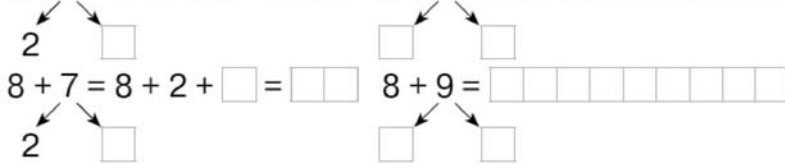
$9 + 7 = 9 + 1 + \square = \square \square \quad 9 + 3 = \square + \square + \square = \square \square$

$9 + 9 = \square + \square + \square = \square \square \quad 9 + 5 = \square + \square + \square = \square \square$

Зошит с. 7

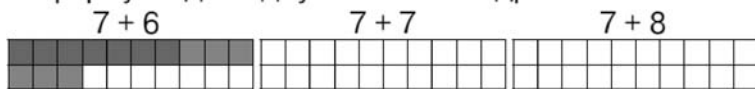
Розклади другий доданок на два зручні доданки й обчисли.

$8 + 4 = 8 + 2 + 2 = \square \square \quad 8 + 6 = \square \square \square \square \square \square$

Зошит с. 8

Зафарбуй відповідну кількість квадратів. Обчисли.

$7 + 3 = \square \square \quad 7 + \square = \square \square \quad 7 + \square = \square \square$

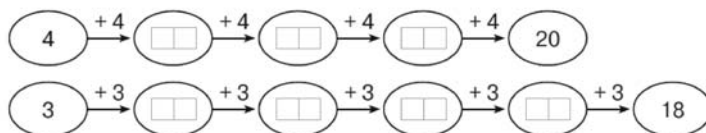
$10 + 3 = \square \square \quad 10 + \square = \square \square \quad 10 + \square = \square \square$

$7 + 6 = \square \square \quad 7 + 7 = \square \square \quad 7 + 8 = \square \square$

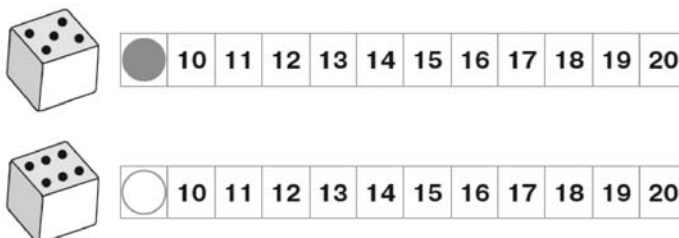
Тренажер с. 8

Обчисли ланцюжком.

Тренажер с. 7

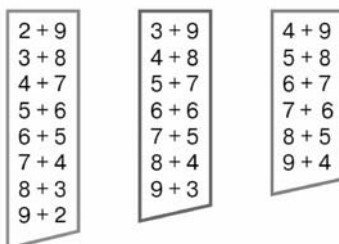
Зафарбуй клітинку, у яку перемістить фішку кожний гравець.

Після засвоєння таблиць додавання доцільно виконати вправи за засвоєння складу чисел 11 – 18. Наприклад,

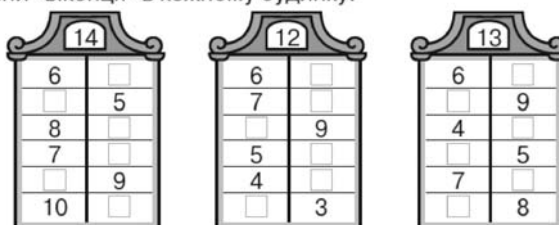
Підручник с. 23:

Обчисли значення виразів, записаних у кожній фігурі. Що є спільним для цих виразів?

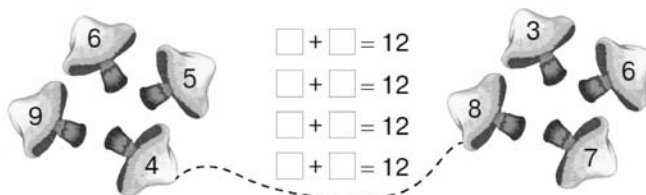
Тренажер с. 14:

Заповни «віконця» в кожному будинку.

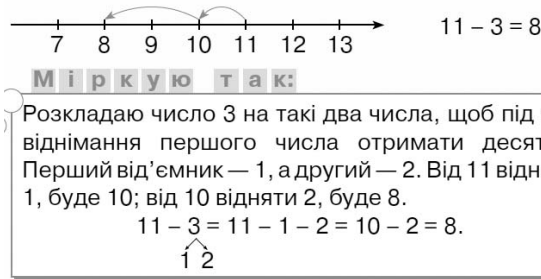
Збірник завдань с. 8:

Знайди пари чисел, сума яких дорівнює 12. Запиши ці суми.

Організація вивчення віднімання одноцифрових чисел від чисел другого десятка подібна до організації вивчення додавання одноцифрових чисел. Спочатку актуалізується вміння віднімати число частинами. З використанням наочності учитель ознайомлює учнів із сутністю загального прийому обчислення «Спочатку потрібно відняти стільки одиниць, щоб отримати десяток, а потім — відняти решту одиниць».

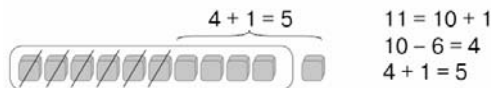
Подано зразок міркування

У підручнику розглядаються й інші способи віднімання, а саме:

- ♦ віднімання одноцифрового числа від десяти:

Розглянь спосіб обчислення виразу $11 - 6$.

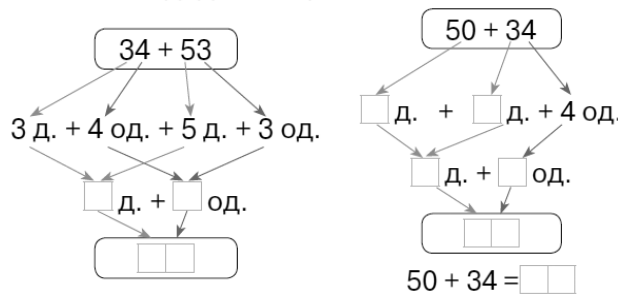
Міркую так:

11 — це 1 десяток й 1 одиниця. Від 1 одиниці не можна відняти 6 одиниць. 6 одиниць можна відняти від 1 десятка: буде 4 одиниці. До 4 додаю 1, буде 5. Отже, $11 - 6 = 5$.

- ♦ віднімання на основі взаємозв'язку дій додавання і віднімання:

$17 = 8 + 9$. Отже, $17 - 8 = \square$

У 1 класі учні ознайомилися із випадками додавання і віднімання двоцифрових чисел без переходу через десяток. Але нагадаємо, що цей зміст не є обов'язковим для вивчення у 1 класі (відноситься до додаткових тем програми). У 2 класі ґрунтовно розглядаються всі випадки обчислень в межах сотні без переходу через десяток. Ознайомлення з кожним випадком доцільно проводити з використанням наочності (таблиці, роздатковий матеріал тощо) та закріплювати великою кількістю вправлень на обчислення, які містяться в НМК. Для формування міцних усвідомлених умінь пропонуються схеми, які розкривають сутність порозрядного виконання обчислень.

Організація вивчення випадків додавання і віднімання чисел з переходом через десяток у межах сотні подібна до організації вивчення попередньої теми.

На вивчення теми відводиться 23 уроки. Кожний випадок обчислення розглядається окремо, від часткових $26 + 4$ ($40 - 3$), $38 + 4$ ($34 - 6$) до загального $38 + 25$ ($83 - 46$). Не варто стискати у часі вивчення цієї теми, оскільки міцні обчислювальні навички формуються поступово. У НМК містяться різноманітні завдання, які спрямовані на формування вміння виконувати додавання і віднімання чисел з переходом через десяток в межах сотні.

Вивчення арифметичних дій множення і ділення розділено на чотири етапи. На перші два етапи — ознайомлення з дією множення та вивчення таблиць множення чисел 2 і 3, ознайомлення з дією ділення та вивчення таблиць ділення на число 2 і на число 3 — пропонується відвести 28 годин, оскільки за цей час треба досягти розуміння учнями сутності дії множення і дії ділення, засвоєння цих таблиць. Звертаємо увагу, що засвоєння напам'ять таблиць множення чисел 4 – 9 і таблиць ділення на числа 4 – 9 програмою не передбачено. Учні складають ці таблиці, досліджують їх, використовують під час виконання різноманітних завдань, де зустрічаються такі випадки

множення і ділення. Варто записати всі таблиці у власний міні довідник (можна продовжувати вести довідник, який виготовлений під час вивчення теми «Додавання і віднімання одноцифрових чисел з переходом через десяток»).

Навчально-методичний комплект містить достатньо завдань для успішного оволодіння учнями міцними обчислювальними навичками, визначеними програмою, оскільки ці навички стануть підґрунтям для вивчення математики в наступному циклі.

Вивчення величин відбувається у тісному взаємозв'язку із вивченням абстрактних чисел (дії з іменованими числами). Учні ознайомлюються із новими одинцями величин — довжини (міліметр), маси (центнер), часу (хвилина). Вважаємо за доцільне наголосити на важливості формування вимірювальних умінь та навичок. Для цього необхідно забезпечити велику кількість вправлень у вимірюваннях довжини, маси, місткості, часу на уроках математики та інших дисциплін впродовж всього навчального року. Діти мають не тільки ознайомитися із приладами для вимірювання, але навчитися ними користуватися. Про важливість цієї роботи треба повідомити батьків, які вдома зможуть залучати дітей до вимірювання.

Змістова лінія «Вирази, рівності, нерівності» у 2 класі розширюється буквеними виразами. Під час знаходження значень буквених виразів особливу увагу варто звернути на необхідність дотримання культури запису таких завдань, оскільки це формує розуміння залежності значення виразу від значення букви, що входить до нього (якщо $a = 3$, то $5 \cdot a + 45 = 5 \cdot 3 + 45 = 60$). Посібники містять достатньо завдань такого виду з готовою формою запису. Проте варто запропонувати кілька завдань у звичайному зошиті з вимогою дотримуватися саме такої форми.

Змістова лінія «Геометричні фігури» передбачає ознайомлення другокласників із особливими багатокутниками — прямокутником і квадратом — та їх властивостями, вчити будувати ці фігури. Під час вивчення властивостей фігур (прямого кута, прямокутника, квадрата, кола та круга) варто проводити дослідницьку роботу. Наприклад, запропонувати учням різні предмети прямокутної форми (металеві та пластмасові пластини, дощечки, папір, печиво, цупку тканину тощо) і запропонувати виміряти їхні сторони. Один учень (або група) вимірює окремий предмет і повідомляє результати вимірювання. Колективно робиться висновок, що протилежні сторони прямокутника рівні.

Змістова лінія «Математичні задачі і дослідження» в підручнику представлена завданнями, які спрямовані на формування вміння вирізняти проблемну ситуацію, яку можна розв'язати засобами математики, встановлювати взаємозв'язки між даними та невідомими величинами, створювати математичну модель для вирішення проблеми. Сучасні сюжети задач описують події, які відбуваються в оточенні дитини. Такий підхід сприятиме зацікавленості у вивченні математики, підвищить рівень навчальних досягнень другокласників. Також використовуються текстові задачі і для засвоєння суті арифметичних дій і відношень між числами. Числові дані задач та відношення між ними тісно пов'язані із випадками обчислення, які вивчаються. Для формування загального вміння розв'язувати сюжетні задачі у НМК розроблена система завдань, що передбачає формування вміння аналізувати умову задачі, порівнювати задачі за умовами та розв'язаннями, складати задачі, аналізувати схеми та самостійно їх складати тощо.

Завдання на дослідження у підручнику подано на матеріалі різних змістових ліній (табличні випадки додавання та множення, буквени вирази, сюжетні задачі, властивості геометричних фігур тощо).

Досліди таблицю. Дай відповіді на запитання. Виконай завдання.

11	9+2	8+3	7+4	6+5	5+6	4+7	3+8	2+9
12	9+3	8+4	7+5	6+6	5+7	4+8	3+9	
13	9+4	8+5	7+6	6+7	5+8	4+9		
14	9+5	8+6	7+7	6+8	5+9			
15	9+6	8+7	7+8	6+9				
16	9+7	8+8	7+9					
17	9+8	8+9						
18	9+9							

- 1) Скільки всього виразів записано в першому рядку таблиці? Чи є серед них схожі вирази?
- 2) Чому чотири комірочки в першому рядку зафарбовані в зелений колір? Чи вмієш ти обчислювати вирази, записані в цих комірках? Який закон додавання можна використати, щоб виконати ці обчислення?

3) Прочитай вирази у п'ятому рядку таблиці. Що в них спільного, а що — відмінного? Яке значення мають ці вирази?

4) Прочитай вирази, записані в третьому стовпчику. Що в них спільного? До кожного виразу з цього стовпчика знайди в таблиці схожий.

Досліди таблицю. Дай відповіді на запитання. Виконай завдання.

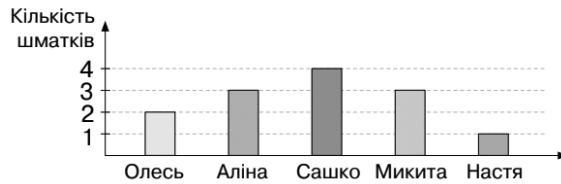
.	2	3	4	5	6	7	8	9
2	4	6	8	10	12	14	16	18
3	6	9	12	15	18	21	24	27
4	8	12	16	20	24	28	32	36
5	10	15	20	25	30	35	40	45
6	12	18	24	30	36	42	48	54
7	14	21	28	35	42	49	56	63

- 1) Скільки є добутоків, значення яких дорівнює 12? Запиши ці добутки.
- 2) Скільки є добутоків, значення яких дорівнює 20? Запиши ці добутки.
- 3) Запиши всі добутки двох однакових множників та їх значення.
- 4) Запиши у стовпчик всі добутки, у яких другий множник дорівнює 7.

Використання таких завдань формуватиме дослідницькі уміння та сприятиме міцному і усвідомленому засвоєнню явища, що досліджується

Змістова лінія «Робота з даними» представлена у НМК завданнями на зчитування даних з таблиць, діаграм та схем, заповнення таблиць та схем.

Олесь, Аліна, Сашко, Микита й Настя пішли в пічерею. На діаграмі показано, скільки шматків піци з'їв кожний з них. Розглянь діаграму і дай відповіді на запитання.

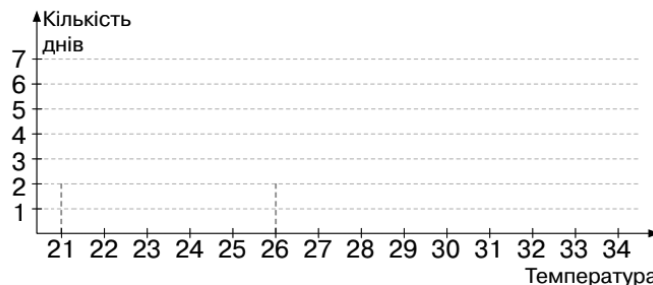
4. У таблиці зазначена температура за червень у Києві.

Понеділок	Вівторок	Середа	Четвер	П'ятниця	Субота	Неділя
					27 °C ¹	27 °C ²
28 °C ³	29 °C ⁴	26 °C ⁵	27 °C ⁶	28 °C ⁷	29 °C ⁸	29 °C ⁹
31 °C ¹⁰	31 °C ¹¹	31 °C ¹²	32 °C ¹³	31 °C ¹⁴	32 °C ¹⁵	30 °C ¹⁶
31 °C ¹⁷	28 °C ¹⁸	30 °C ¹⁹	31 °C ²⁰	33 °C ²¹	34 °C ²²	31 °C ²³
30 °C ²⁴	29 °C ²⁵	30 °C ²⁶	30 °C ²⁷	21 °C ²⁸	21 °C ²⁹	26 °C ³⁰

Заповни таблицю про кількість днів з однаковою температурою, скориставшись цими даними.

Температура	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
Кількість днів	2					2								

Побудуй за таблицею діаграму.

Важливим завданням вивчення цієї змістової лінії є формування вміння знаходити дані для вирішення проблемних ситуацій.

Підручник і посібники містять завдання, які передбачають самоперевірку виконаної роботи. Зокрема, у підручнику в усіх темах присутні завдання типу «Обчисли ланцюжком по колу»; у посібниках - завдання «Обчисли ланцюжком», де в останній ланці міститься відповідь, тощо. Передбачено і формувальне оцінювання.

У НМК передбачено різні форми роботи учнів на уроці – індивідуальна, парна, групова, колективна.

Надія БІБІК,

головний науковий співробітник відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор

Особливості вивчення інтегрованого курсу за підручником «Я досліджую світ. 2 клас»*

Предмет «Я досліджую світ» у 2-ве класі забезпечує наступність і перспективність змістових ліній, реалізацію яких розпочато в 1 класі. Методичні засади предмета розкрито у «Пояснювальній записці» до Програми.

Щодо педагогічної стратегії, то зазначено її основні відмінності від звичної, традиційної. Педагогічна стратегія, яка опиралась на наслідувальні механізми у розвитку пізнавальних процесів молодших школярів, і передбачала пріоритетне використання зразків, алгоритмів, поетапного контролю і корекції, збагачується **полісенсорним підходом**, що зумовлює дослідницьку поведінку учнів, сприйняття ними властивостей і якостей предметів і Явищ природного і соціального оточення, спрямовується у сферу пошукової діяльності.

Орієнтиром для забезпечення вимог державного стандарту в Типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом О. Я. Савченко (НУШ–1), слугують об'єкти контролю і оцінювання на завершення першого циклу навчання, які є діагностичними, їх можна виміряти. Це дозволить забезпечити систематичне відстеження індивідуального розвитку учнів, виявити прогалини в знаннях, уміннях, навичках та корегувати їх. У Програмі забезпечено наступність і перспективність між класами і циклами навчання; взаємоузгоджено цілі, зміст і результати освітнього процесу з урахуванням специфіки різних галузей.

Особливістю підручника «Я досліджую світ» для 2-го класу (у 2-х частинах), який реалізує Програму, є органічне поєднання класичного підходу до освіти з новітніми ідеями.

Підручник інтегрує освітні галузі:

Частина 1

- ♦ Громадянська та історична
- ♦ Соціальна та здоров'язбережувальна
- ♦ Природнича

Частина 2

- ♦ Інформатична
- ♦ Технологічна

Компетентнісний підхід — ключова ознака презентації змісту, процесу і результатів навчання в підручнику. Це передбачає не лише достатній обсяг інформації про об'єкт пізнання, його якість, але й забезпечення дослідницької активності учнів у вияві причиново-наслідкових зв'язків у природі і суспільстві; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях.

Для розв'язання учнями практичних завдань у життєвих ситуаціях залучаються навчальні результати з інших освітніх галузей.

Дидактичні засоби реалізації програми інтегрованого предмета «Я досліджую світ» в підручнику мають такі ознаки:

- ♦ доступність і емоційна привабливість текстів, їх інструментальна цінність для розвитку пізнавальних інтересів учнів;
- ♦ відповідність обсягу і кількості практичних завдань та вправ пізнавальним можливостям учнів, їх посиленість і необхідна частотність для відпрацювання ключових і предметних компетентностей;
- ♦ забезпечення діалогічності, співтворчості учасників навчального процесу, їх взаємодії в різних формах самовираження.

* Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. Я досліджую світ. Частина 1 : Підручн. для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). — Харків : Ранок, 2019. — 144 с. ; іл.

Умовні позначення легко впізнаються учнями і узгоджуються зі змістом завдань. Умовні позначення є такими:

Пригадаємо вивчене
Дізнаємося нове
Працюємо разом
Спостерігай, досліди
Скарбничка цікавого
Подивись на сайті

Ресурсний супровід підручника:

- ♦ інструкції до проведення дослідів (дослід з глобусом для встановлення причин зміни дня і ночі)
- ♦ завдання частково пошукового і творчого характеру для тренування спостережливості, уваги і запам'ятовування (визначення кількості днів місяця за допомогою рук; визначення зросту та ін.);
- ♦ електронний додаток (завдання для вибору, встановлення відповідностей, пошуку зв'язків і залежностей у соціальних і природних явищах);
- ♦ робочий зошит із завданнями різної складності;
- ♦ методичний посібник для вчителя, що містить календарно-тематичне планування і орієнтовні розробки уроків
- ♦ щоденник спостережень, який може обирати вчитель, якщо це відповідає його методичним перевагам і не зумовлює вихід за межі навчальних навантажень.

Орієнтиром для забезпечення вимог Державного стандарту в підручнику слугують об'єкти контролю і оцінювання на завершення першого циклу навчання, що дозволить забезпечити систематичне відстеження індивідуального розвитку учнів, виявленню прогалин у знаннях, уміннях, навичках та їх корекції. Це, зокрема, такі:

- ♦ аналізувати і пояснювати причини і наслідки подій, вчинків, явищ;
- ♦ оцінювати вчинки, різні моделі поведінки, висловлювати до них власне ставлення;
- ♦ застосовувати набутий досвід у життєвій практиці в процесі взаємодії з іншими дітьми.

Передбачено залучення учнів у практику виконання завдань дослідницького характеру на полісенсорній основі

- ♦ *дослідження-розпізнавання* (Що це? Яке воно? Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне-відмінне, до якого цілого воно належить);
- ♦ *дослідження-спостереження* (Що відбувається? Чому? Які зміни? Причини виникнення);
- ♦ *дослідження-пошук* (запитування, передбачення, встановлення часової і логічної послідовності явищ, подій; встановлення причиново-наслідкових зв'язків (Чому? Яким чином? Від чого залежить? З чим пов'язано?); догадка, висновок-узагальнення).

Ознаки застосування інтегрованого підходу в структурі підручника

- ♦ системний виклад змісту різних галузей в нових взаємозв'язках компонентів
- ♦ збагачення міжпредметними завданнями, які потребують діяльнісних і творчо-пошукових методів роботи
- ♦ пошук-дослідження зв'язків, залежностей, причин і явищ у навколишньому світі на полісенсорній основі
- ♦ взаємовідповідність мети і результату в координатах компетентнісного підходу

Зміст підручника відповідає пізнавальним можливостям дітей, дає змогу подолати розбіжності у їхніх досягненнях. Водночас надається можливість творчого використання вчителем програми і дидактичного інструментарію, що зумовлюється індивідуальними можливостями учнів.

В орієнтовне календарне планування змісту уроків «Я досліджую світ» залежно від можливостей докільця, у зв'язку з відповідними календарними датами та сезонними явищами, рівня готовності учнів, їхніх запитів і потреб в пізнанні, учитель вносить зміни в запропонований план, організовує подорожі-спостереження, дослідницько-пізнавальні проекти, екскурсії, краєзнавчі розвідки і квести.

У методичному коментарі до кожного уроку вказано можливі дидактичні рішення, які слугують лише орієнтиром для вчителя і потребують творчого доповнення.

Ірина АНДРУСЕНКО,
науковий співробітник відділу
початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України,

Наталка КОТЕЛЯНЕЦЬ,
професор кафедри методик
дошкільної та початкової освіти ЦДПУ імені Володимира Винниченка,

Вікторія ВДОВЕНКО,
доцент кафедри методик
дошкільної та початкової освіти ЦДПУ імені Володимира Винниченка,

Олена АГЄЄВА
учитель-методист НВО ліцей-школа-дитячий
садок «Вікторія-П» м. Кропивницький

Реалізація змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у другому класі

Навчальний зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для учнів 2 класу, авторського колективу І. Андрусенко, В. Вдовенко, Н. Котелянець, О. Агєєва, розроблений відповідно до Державного стандарту початкової освіти, Типових освітніх програм колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко. Поданий у програмі навчальний зміст освіти конкретизується у двох частинах підручника*.

У *першій частині* реалізується природнича, соціальна, історична, громадянська, здоров'язбережувальна освітні галузі, що розрахована на 3 години тижневого навантаження. Навчальний зміст *другої частини* підручника поєднує інформатичну та технологічну освітні галузі, що розрахований на 2 години на тиждень. Отож, загальний обсяг навчального часу інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у другому класі, що навчатимуться за підручником авторського колективу І. Андрусенко, В. Вдовенко, Н. Котелянець, О. Агєєва становить 175 годин на рік — 5 годин не тижневе навантаження.

Підручник для другого класу, що складається з двох частин, побудовано на принципах інтеграції, критичного мислення, педагогіки партнерства. У ньому розкривається безмежний простір для творчості учнів. Викладений матеріал сприятиме всебічному розвитку особистості дитини та її світоглядних орієнтацій за допомогою засобів предметно-перетворювальної діяльності, формуванню інформатичної, проектно-технологічної та інших ключових компетентностей, необхідних для розв'язання життєвих проблем у взаємодії з іншими.

Зміст інтегрованого курсу для другого класу спрямований на реалізацію компетентнісного підходу, а також сприятиме розвитку особистості учня, формуванню соціальних, громадянських, екологічних та здоров'язбережувальних моделей поведінки та особливий своєю динамічністю у використанні учителем у побудові навчального процесу.

Система вправ і завдань підручника базується на практико-орієнтованій основі, характеризується багатофункціональністю, гнучкістю, різноманітністю, містить завдання різного рівня — від репродуктивного до творчого й органічно поєднує різні організаційні форми роботи на уроці (самостійно, в парах, в малих групах).

Навчальний зміст у *першій частині* побудований відповідно сезонному принципу, а саме розділи: «Осінь мандрівка», «Чарівна зимова казка», «А що ти, весно, нам принесла», що забезпечуватиме вивчення об'єктів та явищ природи за допомогою спостережень.

* Андрусенко І., Котелянець Н., Вдовенко Г., Агєєва О. Я досліджую світ : Підручн. для 2-го класу ЗЗСО (у 2-х частинах). — Київ : Грамота, 2019.

Завдяки завданням, запитанням різного виду, роботі в парах пропонуємо з'ясувати, наприклад:

Чи залежить твій настрій від явищ погоди?

Розкажіть, за якими явищами природи ви вже спостерігали.

В умовах інформаційного суспільства, учні початкової школи повинні володіти знаннями про історію, природу, сприймати медіа як засіб отримання інформації; вміти використовувати різні технічні засоби для отримання інформації та навчання; аналізувати та набути первинних навичок відрізнити правдиву інформацію від фальшивої під час її пошуку.

Знайди в Інтернеті та подивися сюжет, як тварини допомагають людям передбачити погоду.

Послідовність вивчення ґрунтується на основних принципах дидактики — від простого до складного, створює умови для системного підходу до навчання.

Робота в групах підготує другокласників до більш цікавої пошукової роботи, пізніше вмотивує до проектної діяльності екологічного спрямування.

За власним вибором дослідіть плоди й насіння рослин.

Потурбуйся про корм для тварин. Разом із дорослими назбирайте для птахів насіння клена, запасіться зернятками соняшника й гарбуза, горішками для білок, сойок, ворон та інших тварин, котрим узимку під снігом знайти корм буде дуже нелегко.

Розглянь малюнки. Назви, яких тварин цим можна підгодовувати узимку.

Практико зорієнтовані завдання аргументуватимуть учням значущість навчання у школі. Саме інтегрований підхід поєднає в цілісний навчальний процес виготовлення моделі термометра, годинника, календаря на технологіях і забезпечить практичне користування приладами у життєвих ситуаціях.

Скористайся годинником, виготовленим на уроці «Інформатика та технології».

Визначте на годиннику, о котрій годині сходить сонце.

Скільки годин триває день?

О котрій годині розпочинається вечір?

Скільки годин триває ніч?

Скільки годин триває доба?

Розроблений інтегрований курс має низку особливостей, з-поміж яких можна назвати такі:

1) особистісна зорієнтованість реалізації навчального змісту: опора на потреби, інтереси, особистий досвід дитини;

- 2) спрямованість на залучення до роботи не лише мислення, а й емоційно-почуттєвої сфери учнів;
- 3) моделювання в підручнику основних складників навчальної діяльності школярів;
- 4) поєднання різноманітних методів і прийомів навчання;
- 5) домінування діалогічних, розвивальних методів, активних видів діяльності;
- 6) урахування індивідуальності учнів, надання змоги опрацювати навчального матеріал на рівному рівні складності;
- 7) естетика підручника, наявність у ньому різноманітної наочності (ілюстрацій, фото, схем, таблиць, креслень, зразків-аналогів тощо);
- 8) придатність для самостійної роботи.

Залучення учнів до проектної діяльності під час проектної діяльності та екологічних навчальних заходів обумовлюється розвитком спостережливості, мислення, уяви, самостійності, активності; організації міжсуб'єктного спілкування у процесі пізнавальної та комунікативної діяльності; створення сприятливого мотиваційного середовища навчання учнів.

Оскільки проектною діяльністю передбачено виявлення учнем власного досвіду, реалізацію його творчих ідей, вираження ціннісних ставлень, важливо, щоб під час підведення підсумку роботи над навчальним проектом учні отримують позитивні емоції від здійсненого пошуку та реалізації задуму.

ПРОЕКТ «ОСІНЬ ЗИМУ ЗУСТРІЧАЄ»

 Поділіться на групи для спільної роботи в командах: «Хмаринки», «Мандрівники», «Промінчики», «Краплинки». Оберіть одну з тем і виконайте завдання. Презентуйте виконані роботи.
 Поспілкуйтеся на тему «Осінь». Складіть план роботи в командах.

<p>Тема «Краса осінньої пори»</p> <ul style="list-style-type: none"> • Навіщо людям потрібна природа? • На які групи люди поділяють природу? • Якою буває природа восени? • Що люди отримують від природи для своїх потреб? • Підготуйте вірші про особливість і красу природи, прислів'я та загадки про осінні явища. 	<p>Тема «Свій рідний край завжди оберігай»</p> <ul style="list-style-type: none"> • З'ясуйте, що таке <i>батьківський край</i>. • Чим відрізняється <i>батьківщина</i> від <i>Батьківщини</i>? • Чим неповторний ваш край? • Які винаходи людства використовують у вашому краї, удома, у школі? • Доведіть однокласникам, чому вони повинні пишатися своїм краєм.
<p>Тема «Осіннє сонечко стукає у віконечко»</p> <ul style="list-style-type: none"> • З'ясуйте, яку роль відіграє Сонце в нашому житті. • Поясніть, як Земля рухається навколо Сонця впродовж дванадцяти місяців. • Від чого залежить на нашій планеті день і ніч? • Як люди орієнтуються в порах року? • Чим особлива осінь? • Порадьте однокласникам, як треба одягатися восени, щоб не захворіти. 	<p>Тема «Сьогодні краплинка, а завтра — сніжинка»</p> <ul style="list-style-type: none"> • До якої природи належить вода? • Поясніть, навіщо людині потрібна вода. • З'ясуйте, де трапляється вода в природі. • Установіть, коли вода буває в рідкому, твердому та газоподібному станах. • Переконайте однокласників, що вода буває небезпечною. • Як вода приходиться у дім? • Розкажіть однокласникам, як заощаджувати воду.

Радість співпраці з іншими

 відчув / відчула

 усвідомив / усвідомила

 мені допомогли

Праця в групі...

- Моя допомога була ...
- Мене вразило ...
- Я навчився / навчилася ...

Це дозволить учням їм відчутти соціальну значущість, що стимулюватиме до активної життєвої позиції та вибору доцільного способу життя.

Для того, щоб підтримувати активну діяльність учнів на належному рівні, вчителю необхідно застосовувати доцільні форми навчальної діяльності, які викликають найбільший інтерес у молодших школярів.

СТОРИНКА МОЇХ ДОСЯГНЕНЬ

Я вже знаю та вмію!

Прочитай вірш.

Листопад

Осінь, осінь, листопад,
Жовте листя стелить сад,
За моря в краї далекі
Відлетіли вже лелеки.

Хмари небо зятагли,
Вітер віє з-за гори,
Ходить осінь листопадом,
Жовте листя стелить садом.

А. Житкевич

Визнач явища природи, які описані у вірші.
Розкажи, що ти ще знаєш про осінні місяці.

Назві всі осінні місяці в правильному порядку.

ГРУДЕНЬ   **ВЕРЕСЕНЬ**   **БЕРЕЗЕНЬ**

ЖОВТЕНЬ   **ЛИПЕНЬ**   **ЛИСТОПАД**

Розглянь малюнки. Назви предмети, що належать до живої природи.

До якої групи належать інші предмети?

Як ти розумієш висловлювання?

Сонячне тепло. Сонце для всіх однаково світить.

Загляне сонце й у наше вікно. Тепло душі.

Розглянь малюнки. Що ти можеш про них сказати?

Що спільного між малюнками? Розкажи, які зміни відбуваються у твоїй місцевості.

Прочитай висловлювання та продовж думку.

ЗАОЩАДЖУЮЧИ ВОДУ, Я БЕРЕЖУ:

СВОЄ ЗДОРОВ'Я   **ГРОШІ**   **ЗДОРОВ'Я ПЛАНЕТИ**   **?..**

Який час показують годинники? Що ти робиш у зазначений на годинниках час?

При виборі тієї чи іншої форми роботи необхідно враховувати наступні психолого-педагогічні умови: зміст навчального матеріалу, ступінь його складності, можливості учнів і особливості їх пізнавальної діяльності (рівень підготовки учнів, стосунки у колективі, стиль взаємовідносин які склалися між учителем і учнями), можливості педагога, види контролю.

Навчальний зміст другої частини підручника поєднує *інформатичну* та *технологічну* освітні галузі, становить 70 годин на рік — 2 годинне тижневе навантаження. Після вивчення 1 — 5 розділів передбачений резерв годин, який можна використати для узагальнення та систематизації знань, а також для виготовлення колективних творчих робіт на уроках технології.

Інтегрований підхід внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків сприятиме формуванню ключових і предметних компетентностей на засадах діяльнісного підходу в межах вікових можливостей.

Діяльнісний підхід до навчання вважають одним з фундаментальних для будь-якого освітнього процесу. Сучасні погляди на визначення його сутності й функцій ґрунтуються на дослідженнях психолого-педагогічної теорії діяльності, розробленої О. Леонтєвим та його послідовниками. Згідно з цією теорією розуміння діяльності пов'язано з творчим перетворенням людиною дійсності, у якому виявляються сутнісні сили особистості, відбувається її утвердження та розвиток.

Діяльнісний підхід передбачає пошук та опис тих способів дій, які дають змогу розкрити зміст поняття в досліджуваному навчальному матеріалі й повноцінно засвоїти відповідні знання. При цьому засвоєння знань відбувається в процесі розв'язання навчальних завдань, що дозволяє закріпити відомі дії й оволодіти новими, які опосередковують становлення загальних здібностей і способів поведінки учня, тобто на уроках знання не потрібно передавати від учителя до учня в готовому вигляді. Учень повинен їх здобути в процесі власної діяльності.

Умовні позначення у підручнику забезпечують передумови для активної пізнавальної діяльності учнів, слугують наочною опорою мислення, сприяють урізноманітненню способів опрацювання значущих елементів інформації, вироблення в учнів умінь працювати з підручником. Вони чітко узгоджуються зі змістом позначених ними завдань. На відміну від першого у підручнику для другого класу з'являються нові позначення завдань а саме: «словник», «компетентнісні завдання».

Позначка «словник» вводиться з метою формування в учнів понять.

Мистецтво художнього вирізування з овочів і фруктів називають **карвінгом**.

Поняття — це символічне віддзеркалення суттєвих властивостей предметів і явищ навколишньої дійсності, визначених у результаті аналітичної діяльності. Для свідомого використання наукових законів і теорій людині потрібно оперувати відповідними поняттями.

Специфіка предмета «Технології» полягає у тому, що він ознайомлює учнів з предметами, засобами й процесами праці. З огляду на це визначено найбільш загальні й важливі із загально трудового погляду поняття, які відтворюють структуру предмета:

1) матеріал; 2) спосіб оброблення матеріалу; 3) інструмент; 4) технологічний процес.

На уроках технології під час виконання різних навчально-трудова завдань з виготовлення виробів завдяки цим поняттям учні встановлюють зв'язки й залежності між предметами, засобами й процесами праці.

Компетентнісні завдання спрямовані на формування й розвиток у учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід навчальної діяльності для вирішення конкретних проблем у навчальних та практико зорієнтованих ситуаціях.

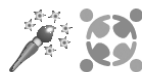

Дізнайся в дорослих чи в довідковій літературі, що допомагає повітряній кулі піднятися вгору, пересуватися в повітрі та безпечно опуститися на землю.

Подумай, як перетворити багатопверховий будинок на одноповерховий.

Підручник також містить творчі завдання, що створюють умови для самовираження учнів, втілення їх особистих ідей. Творчий процес це завжди прорив у невідоме, але йому передують тривале накопичення досвіду, знань, умінь і навичок, він характеризується переходом кількості різноманітних ідей і підходів в нову якість.

У вільний час зробіть їжачка з фруктів. Покажіть свої вироби одне одному. Які фрукти ви використали?

У вільний час зроби пейзаж з листя, розміщуючи їх на ближньому та дальньому планах.

Активізувати пізнавальну діяльність учнів, забезпечити рух думки від невідомого до відомого, поглибити знання та підготувати до сприйняття нових, розвивати спостережливість, мислення можна за допомогою цілеспрямованої дослідницької роботи.

Пізнання навколишнього світу розпочинається з накопичення чуттєвого досвіду, фактичного матеріалу, який осмислюється з метою засвоєння системи знань, навколишньої природи з її зв'язками і залежностями.

Дітям важко уявити предмет або явище, якщо вони не бачили цих об'єктів або їх зображень. Одним із методів забезпечення наочно-чуттєвої основи засвоєння є спостереження. Що означає для дитини «спостерігати»? Очевидно, що спостерігати - це дивитися, помічати, запам'ятовувати. Мистецтву спостерігати і при цьому бачити те що потрібно, й так як потрібно, учнів треба навчати постійно й систематично. Вміти бачити — значить вміти виділяти в предметі за яким спостерігаєш головне, суттєве, характерне тобто те, що раніше було невідомим для спостерігача. Саме на це спрямована система завдань підручника.

Уважно розглянь осінній ліс. Чи однакові за величиною дерева на ближньому та дальньому планах? За допомогою якої форми подання ти отримав (отримала) цю інформацію?

Уважно розглянь насіння. Яким рослинам воно належить? Яке з них вживають у їжу? Назви крупи й каші, які можна з них приготувати.

Виконання вище зазначених завдань дає можливість учням вільно висловлювати власні думки, обговорювати окремі питання з іншими учнями класу, дискутувати, що в свою чергу сприяє розвитку комунікативних якостей, критичного та логічного мислення учнів.

Починаючи з 2 класу учні початкових класів знайомляться з новою дисципліною — **інформатика**. Це досить відповідальний етап у загальноосвітній підготовці молодших школярів, адже

метою вивчення цієї дисципліни є не лише формування елементів інформаційної культури, а й всебічний розвиток особистості дитини, її світоглядних позицій та формування ключових компетентностей, необхідних для життя та успішного подальшого навчання. Курс інформатики у початковій школі є **пропедевтичним**, тобто він готує учнів до більш глибокого вивчення базового курсу інформатики в основній школі. Саме тому інформатична галузь у початковій школі — це систематичний виклад основних питань науки інформатики та інформаційних технологій в елементарній формі та носить світоглядний характер.

Програма побудована лінійно-концентрично (з горизонтальним поглибленням), зміст інформаційної галузі розкривається через такі **змістові лінії**:

- ♦ інформація та дії з інформацією;
- ♦ комп'ютерні пристрої для здійснення дій із інформацією;
- ♦ комп'ютерні програми, меню та інструменти;
- ♦ об'єкт, властивості об'єкта;
- ♦ створення інформаційних моделей, змінення готових, використання;
- ♦ алгоритми.

При вивченні інформатичної освітньої галузі в початковій школі майже кожний урок проводиться із використанням комп'ютерів. Лише перші вступні 6-7 уроків у 2 класі ми не рекомендуємо використовувати індивідуальну роботу за комп'ютером. Саме тому для вивчення інформатики кожен клас має ділитися на підгрупи, але не менше 8 учнів на одну підгрупу. Таким чином, кожен учень має бути забезпечений індивідуальним робочим місцем за комп'ютером. Починаючи з першого уроку, особливу увагу слід приділити правилам поведінки у комп'ютерному класі. Автори підручника також акцентують увагу на цьому аспекті, пропонуючи використовувати при цьому активні форми навчання: співпраця в парі, групова взаємодія, обговорення ситуацій, які можуть виникнути, методика незакінчених речень тощо.

 Розгляньте малюнки. Розкажіть, хто з учнів правильно поводиться в комп'ютерному класі, а хто — ні.

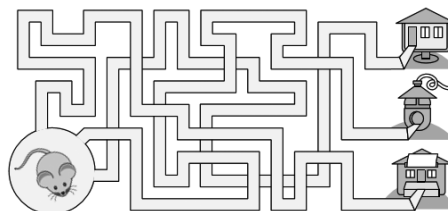

Надалі повторення правил поведінки у комп'ютерному класі проводиться на кожному уроці.

Згідно санітарно-гігієнічних норм час роботи молодших школярів за комп'ютером на одному уроці не повинен перевищувати 15 хвилин. Після роботи за комп'ютером необхідно проводити гімнастику для очей, яка виконується учнями на робочому місці. Весь інший час уроку учні працюють без комп'ютера, знайомляться із загальними теоретичними положеннями курсу, повторюють і закріплюють вивчений матеріал, виконують вправи на розвиток уваги, алгоритмічного, логічного та критичного мислення, творчих здібностей тощо. Підручник містить необхідну кількість розвивальних вправ, спрямованих на розвиток мислення молодшого школяра.

Для розвитку уваги ми пропонуємо використовувати лабіринти, плутанки, завдання на встановлення відмінностей між об'єктами тощо. Крім того, зміст цих завдань тісно пов'язаний із програмним матеріалом. Наприклад, при вивченні теми: «Отримую інформацію за допомогою органів чуття», ми пропонуємо учням наступне завдання:

 Гра «Знайди будинок». Які органи чуття тобі допоможуть?

Особливої уваги в підручнику приділено розвитку **логічного та критичного мислення** молодших школярів. Підручник містить достатню кількість завдань, спрямованих на досягнення цієї мети: завдання на встановлення закономірностей, знаходження «зайвого» об'єкту, завдання з паличками, на переливання, вибір правдивої і неправдивої інформації, впорядкування об'єктів за певною ознакою тощо.

 Розглянь уважно малюнок. Які звірі тут зображено? Упорядкуйте звірів від найбільшого за розміром до найменшого.

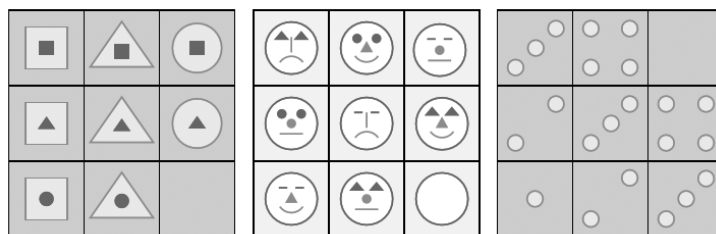
 Знаєчка з 16 паличок побудувала 5 рівних квадратів. Знайчик забрав 4 палички, і залишилися три квадрати. Які палички забрав Знайчик?

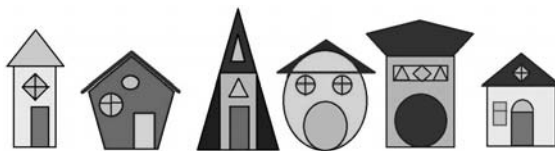
 У жовтій коробці зберігається НЕ пірамідка і НЕ дзига; у зеленій — НЕ дзига. Що потрібно покласти в синю коробку?

Визнач закономірності й заповни порожні клітинки.

Гра «Відгадуйте будинок». Розгляньте малюнки. На них зображено шість об'єктів будинків. Ведучий обирає один з них, але не називає його. Інші гравці по черзі ставлять ведучому запитання про властивості задуманого об'єкта. Ведучий може відповідати «так» або «ні». Виграє той, хто відгадає задуманий об'єкт. Він і стає ведучим.

Оволодіння змістом також здійснюється через використання завдань **дослідницького** характеру. Наприклад, при вивченні теми: «Чи можуть змінюватися властивості об'єктів» пропонуємо виконати дослід: «Візьми повітряну кульку. Розглянь та опиши її властивості. Надуй кульку. Що змінилося?» Створено проблемну ситуацію, за допомогою якої учні приходять до висновку, що деякі об'єкти можуть змінювати свої властивості.

Крім того, підручник містить завдання, які в контексті програмного матеріалу спрямовані на вироблення у молодших школярів **соціальних навичок**. Наприклад:

 Розглянь малюнок. Які емоції передає вираз обличчя дівчинки?

 За допомогою різного виразу обличчя передайте інформацію про свої емоції однокласнику (однокласниці): сум, радість, здивування, нудьга, злість.

Уважаємо, що запропоновані завдання такого виду формуватимуть у дітей доброзичливе ставлення один до одного, допоможуть підвищити рівень емпатії.

При індивідуальній роботі за комп'ютером ми рекомендуємо використовувати такі програмні продукти, як: графічний редактор середовища *Scratch* (офлайн та онлайн версії), та дитячий портал «Пустунчик» (розділ «Розмальовки»).

Вибір дитячого порталу «Пустунчик» було зумовлено, насамперед, тим, що він задовольняє дидактичним вимогам, є у вільному доступі, безкоштовний та має україномовний інтерфейс. Розділи «Розмальовки» та «Аркадні ігри» допоможуть другокласнику виробити навички роботи з мишею. Ці навички знадобляться при подальшому вивченні інформатики і, зокрема, при роботі з графічним редактором. Посилання для завантаження: <https://pustunchik.ua/ua>

Програмне середовище *Scratch* має ряд переваг, які є актуальними при вивченні інформатики у 2 класі та зумовили наш вибір, а саме:

1. Платформна незалежність — *Scratch* можна встановлювати на комп'ютерах під керуванням операційних систем *Microsoft Windows*, *Macintosh* і *Linux*.
2. Наявність інтерфейсів різними мовами — кнопка *Встановити мову* на *Панелі інструментів* відкриває перелік мов інтерфейсу, серед яких є українська.
3. Безкоштовність — середовище програмування можна безкоштовно завантажити і вільно використовувати у шкільній освіті. Посилання для завантаження — офіційний сайт розробників <http://scratch.mit.edu/>.
4. Середовище має власний графічний редактор. Для того, що його запустити, потрібно спочатку обрати опцію *Новий спрайт*, а далі — *Малювати новий спрайт*. Після цього з'явиться вікно графічного редактора.

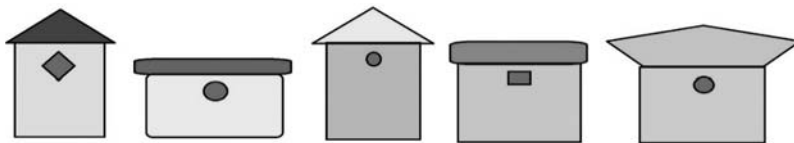
При написанні підручника ми враховували той факт, що для формування позитивної мотивації до навчання в учнів дуже важливо, щоб навчальна інформація була співзвучна їхнім потребам та інтересам, відповідала віковим особливостям молодших школярів. Саме тому підручник містить багато загадок, віршів, казок, цікавої актуальної інформації, яка сприяє розвитку ерудиції учнів. До того ж запропонований матеріал допомагає інтегрувати інформатику з іншими шкільними дисциплінами. Особливо ми прагнули встановити тісні **інтегративні зв'язки** з технологічною та природознавчою галузями. Продемонструємо технологію інтеграції навчального змісту підручника на прикладі окремих тем.

Наприклад, вивчення теми: «Складені сюжетні геометричні задачі» (інформатика) заплановано у квітні одночасно із вивченням тем: «Спостереження за тваринами навесні (комахи)» (природознавча галузь) та «Аплікація «Бджола і квіти» (технологічна галузь). Саме тому змістове наповнення інформатичної освітньої галузі також побудоване навколо весняної комахи — бджоли. Для вступної частини ми обрали казку Василя Сухомлинського «Фіалка та бджілка». Логічно-розвивальні завдання також витримано в цій же тематиці:

Веселі бджілки танцюють. Проте одна з них відрізняється від інших? Яка? Чому ви обрали саме цю бджілку?

Допоможи бджілці знайти свій вулик, якщо в нього не трикутний дах, а отвір — не круглий.

За допомогою графічного редактора *Scratch* учням пропонується намалювати бджілку на квітковому лузі. В підручнику детально описано етапи виконання завдання.

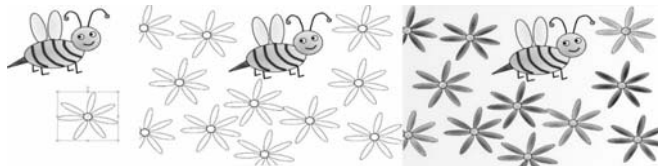
Працюю за комп'ютером

Сьогодні ми будемо малювати **бджілку** на квітковому лузі.

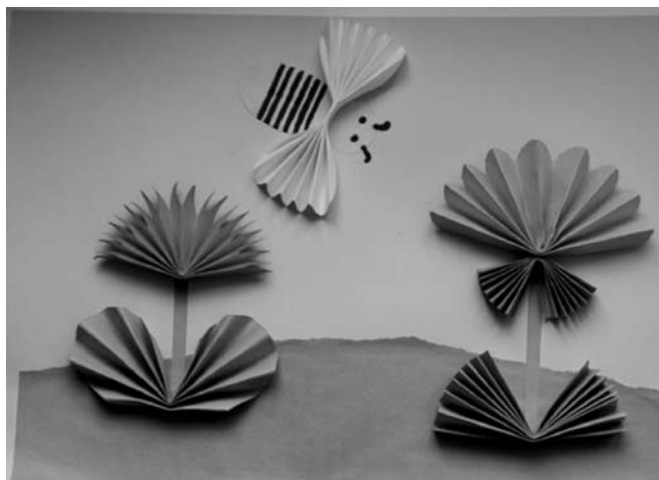
1. Запусти графічний редактор **Скретч** і перейди у **векторний режим**.
2. Намалюй ескіз бджілки.
3. Використай інструмент **Овал** + **Shift** для малювання голови й очей бджілки, для тулуба та крил — **Овал**. Лапки намалюй за допомогою інструмента **Лінія**, вусики та смужки на черевці — за допомогою інструмента **Олівець**.

4. Підправ малюнок за допомогою інструментів **Реформувати** та **Згладити**.
5. Щоб намалювати жало, обери **Прямокутник**, а далі, використавши інструмент **Реформувати**, перетвори прямокутник на трикутник і перенеси в потрібне місце на малюнку. Розфарбуй бджілку.
6. Тепер намалюй квітку. Які інструменти ти обереш? З яких об'єктів складається твоя квітка?

7. Готову квітку продублюй декілька разів. Увімкни інструмент **Обрати** і візьми квітку в рамку. Далі увімкни інструмент **Група** . Тепер графічний редактор буде розглядати квітку як один об'єкт, який можна дублювати.
8. Розфарбуй малюнок.
9. Збережи файл і заверши роботу з програмою.

Технологічна галузь органічно поєднує й поглиблює навчальний матеріал, який вивчався на уроках інформатики. Виготовляючи аплікацію «Бджілка і квіти», учні з уроків інформатики вже мають уявлення про складові будови тіла бджілки й їхню форму, пригадують прийоми гофрування паперу, особливості розмітки за шаблоном та розташування елементів композиції на основі з урахуванням рівноваги.

Література

1. Андрусенко І. В. Підручник «Я досліджую світ» як засіб формування екологічних грамотності молодших школярів / І. В. Андрусенко // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. О. М. Топузov]. — К. : Педагогічна думка, 2019. — Вип. 22. — С. 6–15.
2. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] / Державний стандарт початкової освіти. — Постанова Кабінету міністрів України від 21 лютого 2018. — Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
3. Кодлюк Я. П. Підручник для початкової школи: теорія і практика / Я. П. Кодлюк. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. — 288 с.
4. Сухомлинский В. А. Вижу человека // Литературная газета // В. А. Сухомлинский — 1967. — 27 сентября. — 12 с.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник / О. Я. Савченко. — К. : Грамота, 2012. — 504 с.

Валерій РЕДЬКО

завідувач відділу навчання іноземних мов
Інституту педагогіки НАПН України
доктор педагогічних наук, доцент

Концептуальні засади компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у початковій школі

Упродовж останнього десятиліття активно відбуваються значні зміни в галузі шкільної іншомовної освіти. У програмах нового покоління чітко простежується тенденція на компетентнісно орієнтоване навчання іншомовного спілкування. Її змістом передбачається виконання учнями навчальних дій, пов'язаних із формуванням ключових і предметних компетентностей, які проявляються в готовності практично застосовувати здобуті знання, сформовані уміння й навички, способи діяльності для виконання пізнавальних і комунікативних завдань. Відповідно до цих трансформацій набуває іншої якості педагогічна діяльність учителя як головного модератора навчального процесу.

Як засвідчує науковий педагогічний досвід, компетентнісний підхід до навчання трансформується в суспільно значуще явище, яке стає пріоритетним у формуванні освітньої політики України, зокрема — цілей і змісту освіти, засобів його засвоєння, усвідомленого ставлення до результатів навчання та пошуку способів їх удосконалення. А відтак, набуття учнями компетентностей — актуальна стратегія державної політики, котра потребує кардинальних змін у різноманітних сферах освіти. Не обходить вона і початкову школу, де розпочинають формуватися механізми виконання навчальних дій, спрямованих на засвоєння особливостей життєдіяльності у сучасному світовому мобільному та глобалізованому середовищі. Втім чи всі учні готові до виконання навчальних завдань, приймати нестандартні рішення в незвичних життєвих ситуаціях, чи володіють вони уміннями й навичками успішно розв'язувати неочікувані проблеми, які можуть виникати в реальному житті під час входження в мультилінгвальне та полікультурне світове середовище? Вочевидь, ніхто не зможе дати абсолютно ствердну та вичерпну відповідь, оскільки складно, а подекуди й неможливо спрогнозувати результат, який об'єктивно зумовлюється різними чинниками впливу на його ефективність. Одними із них, а можливо, й найголовнішими, є рівень умотивованості учнів початкової школи до оволодіння спроектованою навчальною діяльністю, скерованою на засвоєння нового для них мовленнєвого коду, та їхні індивідуальні можливості для успішного її виконання.

Дидактичне поняття «початкова школа» в Україні визначається 1–4-им класами як першим етапом, на якому здійснюється навчання іноземної мови. За результатами психологічних досліджень, це саме той етап активного психофізіологічного розвитку особистості дитини, який знаменує важливі вікові психофізіологічні зміни в її житті. Кожен рік перебування в школі дітей молодшого шкільного віку характеризується значними якісними трансформаціями в різних сферах їхньої розумової діяльності. Вони по-різному відбиваються в їхній пам'яті, поведінці, мовленні, мотивах, діях, інтересах, ставленнях, оцінках тощо. У зв'язку з цим *дидактично недоцільно і методично невиправдано узагальнювати методи, форми, способи, види навчальної діяльності, що можуть бути типовими для всіх учнів початкової школи, а дотримуватися принципу їх диференціації відповідно до особливостей учнів кожного класу, оскільки до цього зумовлюють активні зміни в їхньому психічному розвитку, і те, що властиве учням 1-го класу, не завжди може бути адаптивним для учнів 4-го класу і навпаки та об'єктивно даватиме різний результат. А відтак кожен наступний рік просування дітей в навчанні у межах 1–4-го класів зумовлює пошуки різних дидактичних і методичних підходів до реалізації його змісту, у тому числі й до використання методів, форм і способів діяльності відповідно до певної педагогічної парадигми.*

На початковому етапі відбувається становлення психолінгвістичних механізмів іншомовної комунікативної компетентності, необхідних і достатніх для подальшого її розвитку, створюються засади для формування мовних навичок і мовленнєвих умінь в аудіюванні, говорінні, читанні, письмі. Засобами іноземної мови відбувається вплив на виховану, освітню та розвивальну сферу школярів.

Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов учнів 1–4 класів як початкового етапу в усій структурі вітчизняної шкільної освіти характеризується дидактичними і методичними осо-

бливостями організації навчального процесу. Насамперед вони зумовлюються віковими особливостями учнів цієї вікової категорії, які потребують використання спеціальних форм, методів і способів презентації, активізації навчального матеріалу та засобів контролю рівня його засвоєння. Успішне розв'язання зазначених проблем різнобічно залежить від доцільно визначених, дидактично й методично обґрунтованих концептуальних засад як наукового підґрунтя для впровадження компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов у закладах шкільної початкової освіти. Такими засадами для виконання окреслених чинною навчальною програмою цілей і завдань, а відтак і для підготовки пропонованих методичних рекомендацій щодо організації компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи, слугували комунікативний, діяльнісний, особистісно орієнтований та культурологічний підходи, які своєю сутністю сприяють становленню компетентної особистості, здатної завдяки володінню іноземними мовами активніше соціалізуватися в сучасному світовому просторі. Сподіваємося, що вони стануть своєрідним орієнтиром у діяльності вчителя.

Компетентісно орієнтоване навчання іноземних мов у початковій школі доцільно розглядати як здатність учнів відповідно до вікових особливостей і потенційних можливостей усвідомлено виконувати навчальні дії, що забезпечують оволодіння іншомовним спілкуванням в усній та письмовій формах у межах сфер, тем, ситуацій та з допомогою мовних засобів, окреслених чинною навчальною програмою. Відповідно, *компетентна особистість учня початкової школи за результатами вивчення іноземної мови* має бути здатною у межах вимог навчальної програми демонструвати уміння доцільно користуватися іншомовною інформацією, окресленою її комунікативними потребами та презентованою соціальним оточенням, оцінювати її та добирати ту, яку потребує життєва діяльність, впливати на неї, адаптуючи її кількісні та якісні характеристики до власних іншомовних комунікативних намірів. Учень початкової школи у межах змісту навчальної програми засобами іноземної мови повинен уміти аргументовано висловлювати власні думки, ідентифікувати зміст прочитаних і почутих текстів, дотримуватися в різних соціальних середовищах адекватної комунікативної поведінки під час спілкування, прийнятої у країнах, мова яких вивчається. Демонструвати свої ставлення до отриманої інформації з усних і письмових джерел.

Компетентісний підхід до навчання іноземних мов учнів 1–4 класів вимагає від учителя особливої діяльності щодо дидактично і методично доцільної організації різних аспектів освітнього процесу. Пріоритетними можуть бути такі:

- ♦ оптимальний добір мовного і мовленнєвого матеріалу для діяльності на уроках відповідно до іншомовних комунікативних потреб, вікових особливостей і потенційних можливостей учнів молодшого шкільного віку та його раціональне використання за роками навчання;
- ♦ визначення комплексу навчальних дій, якими повинні оволодіти школярі під час набуття досвіду іншомовної комунікативної взаємодії;
- ♦ дидактично доцільний добір вправ і завдань як засобів оволодіння мовними операціями та мовленнєвими діями, що забезпечують реалізацію комунікативних намірів учнів у межах тем спілкування, окреслених чинною навчальною програмою, та їхніх індивідуальних можливостей;
- ♦ визначення списку навчальних стратегій, які повинні засвоїти та уміти самостійно керуватися ними молодші школярі для досягнення ефективної організації своєї навчальної роботи та її раціоналізації у процесі оволодіння іншомовним спілкуванням;
- ♦ добір видів і форм навчальної діяльності, що характерні процесу реальної іншомовної комунікації у різних соціальних умовах мовленнєвої взаємодії відповідно до програмової тематики;
- ♦ визначення типового списку навчально-мовленнєвих ситуацій як засобів навчання спілкування, що орієнтують учнів на дотримання відповідної комунікативної поведінки під час іншомовної взаємодії у межах зазначених у навчальній програмі сфер і тем спілкування у різних соціально-комунікативних умовах;
- ♦ окреслення оптимального обсягу рідномовної краєзнавчої та іншомовної країнознавчої соціокультурної інформації та ефективних видів і форм діяльності для навчання іншомовного спілкування у формі діалогу культур.

Зазначені аспекти організації освітнього процесу характерні також і авторам шкільних підручників з іноземних мов для 1–4 класів, оскільки їх зміст слугує дидактичним і методичним орієнтиром для діяльності вчителя.

Початковий етап навчання іноземної мови надзвичайно важливий у всьому навчальному курсі. Відповідно до Концептуальних засад реформування середньої школи «Нова українська

школа» передбачається два цикли початкової освіти: 1) адаптаційно-ігровий (1–2 класи); 2) основний (3–4 класи). Така структура зумовлює вчителів до вибору особливих форм, методів і прийомів навчання учнів іншомовного спілкування. Так, у першому циклі перевага має надаватися ігровій діяльності та часу її виконання з урахуванням індивідуальних особливостей школярів. Навчання доцільно організувати через роботу з використанням ігрових методів, вона має вмотивовуватись і викликати зацікавленість учнів. Учитель повинен знати, що в початковій школі відповідно до вікових особливостей дітей більшість видів комунікативно спрямованої діяльності здійснюється на репродуктивному рівні, за зразком як орієнтовною основою виконання операцій і дій. Дітям цього віку ще майже недоступні самостійні продуктивні (творчі) види роботи. Усі навчальні дії повинні викликати в першокласників інтерес до іноземної мови. У другому циклі, враховуючи потенційні можливості школярів та набутий ними навчальний досвід (міжпредметні зв'язки), основну увагу вчитель має спрямовувати на використання методів, які дають змогу активніше долучати продуктивні види діяльності, зокрема як за зразком, так і без нього, навчають учнів робити елементарний самостійний вибір способів засвоєння навчального змісту відповідно до власної траєкторії розвитку, зіставляти, систематизувати, узагальнювати, формулювати елементарні висновки, висловлювати оцінні судження, пов'язувати вивчене із практичним життям.

Учні оволодівають іноземною мовою в усній та письмовій формах, засвоюють інформацію з різних сфер життєдіяльності чужомовних країн, порівнюють її із особливостями життя своєї країни (міжкультурна компетентність), роблять певні узагальнення і висновки, виконують навчальні дії, спрямовані на формування окремих, доступних для них, елементів ключових компетентностей, зумовлених ситуацією спілкування, у них починають формуватися уміння вчитися.

Звісно, що для деяких учнів молодшого шкільного віку окремі зазначені види діяльності можуть бути дещо складними (їх номенклатуру доцільно визначати експериментальним шляхом), втім долучення їх до змісту навчання має стати обов'язковим компонентом роботи вчителів і авторів шкільних підручників. Також доцільно добирати доступні та цікаві для учнів цього віку форми навчальної діяльності, котрі вмотивовують їхню роботу на уроці і дома (2–4 класи), оскільки формування інтересу до презентованого змісту навчання є визначальним чинником впливу на мотивацію учнів щодо вивчення іноземної мови.

Досвід, якого набувають учні початкової школи у процесі компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов, повинен спрямовуватися на забезпечення їх прагматичною інформацією з таких питань:

- ♦ як організувати/підтримувати іншомовне спілкування у різних соціально-комунікативних умовах;
- ♦ які мають бути норми комунікативної поведінки за різних обставин спілкування;
- ♦ якими типовими мовленнєвими одиницями доцільно керуватися під час продукування висловлень у різних часових і локальних ситуаціях з різних тем (перезапитати, уточнити, висловити згоду/незгоду, радість/смуток тощо);
- ♦ які іншомовні мовленнєві зразки необхідно використовувати в різних умовах спілкування, зокрема з представниками різних соціальних статусів і груп, на зустрічах / зібраннях різного спрямування;
- ♦ як проявляти гнучкість своєї іншомовної комунікативної поведінки і які невербальні стратегії застосовувати за умов дефіциту певного мовленнєвого досвіду;
- ♦ з яких джерел і якими способами самостійно здобувати інформацію для задоволення власних іншомовних комунікативних потреб;
- ♦ якими методами і в який спосіб удосконалювати власний іншомовний комунікативний досвід.

Отже, зазначене вище дозволяє розглядати феномен іншомовної комунікативної компетентності учнів початкової школи як інтегративне утворення, на формування якого різнобічно впливають *цільовий, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційно-оцінний, рефлексивний* аспекти, які узгоджуються з віковими особливостями та потенційними можливостями учнів 1–4 класів та які доцільно брати до уваги вчителів під час компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов. Кожний із них виконує свої функції, і в комплексі вони сприяють набуттю учнями певного іншомовного комунікативного досвіду.

Цільовий аспект спрямовує навчальну діяльність учнів, окреслює рівні їхніх досягнень на певному етапі навчання, зокрема вказує результати оволодіння мовними одиницями, видами мовленнєвої діяльності (аудіюванням, говорінням, читанням, письмом) як у межах певної теми, так і після завершення навчального курсу у кожному класі. Кінцеві результати навчальних досягнень учнів під кінець 4-го класу мають відповідати рівню А1, визначеному Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти.

Мотиваційний аспект стимулює навчальну діяльність учнів. Особлива роль йому відводиться у першому класі, коли потрібно викликати зацікавленість у школярів до іноземної мови, сформулювати ставлення до неї як до важливого засобу міжкультурного спілкування, доводити соціальну потребу обов'язкового володіння нею у сучасному світі.

Когнітивний аспект забезпечує учнів лінгвістичними, соціокультурними та загальнонавчальними знаннями про значення, форми та функції мовних одиниць, які використовуються у спілкуванні, про різні (у межах навчальної програми) історичні, культурні, побутові тощо об'єкти життєдіяльності країни/країн, мова якої/яких вивчається, про способи самостійно удосконалювати власний навчальний досвід з метою оволодіння умінням учитися.

Діяльнісний аспект передбачає реалізацію тези «навчати іншомовного спілкування у спілкуванні», коли здобути під час вивчення предмета теоретичні знання знаходять активне використання у практичній іншомовній комунікативній діяльності.

Емоційно-оцінний аспект скеровується на формування в учнів досвіду демонструвати своє ставлення до об'єктів спілкування, зокрема використовувати нормативні мовленнєві зразки, які навчають висловлювати позитивні та негативні почуття/емоції (радість/смуток, згоду/незгоду, задоволення/незадоволення тощо), давати власну оцінку суб'єктам спілкування та результатам їхньої діяльності і т.п.

Рефлексивний аспект спонукає учнів до рефлексії, вчить усвідомлено ставитися до своїх успіхів і невдач (адже навчання як провідна діяльність учнів початкової школи не завжди дає позитивні результати), навчає шукати способи удосконалення власних навчальних досягнень.

Зміст кожного аспекту зумовлюється *віковими особливостями та потенційними можливостями* учнів 1—4 класів, а отже, вони відіграють роль своєрідного стимулятора до вибору адекватних методів, форм і засобів навчання і водночас показника ефективності навчальних дій, що мають виконувати учні, спрямованих на формування іншомовної комунікативної компетентності.

Об'єктом іншомовного компетентісно орієнтованого навчання на початковому етапі навчання доцільно вважати комплексну мовленнєву діяльність, яка сприяє реалізації іншомовних комунікативних намірів учнів і здійснюється в чотирьох видах: говорінні, аудіюванні, читанні, письмі. У зв'язку з цим учителю доцільно організовувати навчання в такий спосіб, щоб воно було цікавим для учнів, інтригувало їх і спонукало до використання іноземної мови як засобу мовленнєвої взаємодії в різноманітних сферах життєдіяльності та забезпечувало максимальне наближення навчальної роботи за метою, формою і способами її виконання до реальних умов комунікації. Особливість такої технології зумовлює організацію навчання як певної моделі процесу іншомовного спілкування, в якому школярі виконують відповідні навчальні операції та дії, спрямовані на оволодіння мовними аспектами та механізмами мовлення.

Зміст навчання передбачає єдність предметного, процесуального та емоційно-ціннісного компонентів і створюється на ідеях *оволодіння іноземною мовою у контексті міжкультурної парадигми*, що передбачає взаємопов'язане засвоєння мови і культури народу, що нею спілкується. Такий підхід зумовлює відповідну діяльність учителя, спрямовану на формування в учнів готовності до міжкультурної комунікації у межах типових сфер, тем і ситуацій спілкування, окреслених чинною навчальною програмою.

Комунікативно-діялісна технологія навчання, що забезпечує виконання навчальних операцій і дій, спрямованих на формування в учнів навичок і умінь усвідомлено виконувати види діяльності, пов'язані з засвоєнням і використанням мовного і мовленнєвого матеріалу, здатність оцінювати ситуацію, усвідомлювати проблему, планувати свою комунікативну поведінку, за потреби коригувати її тощо. Такі види навчальної роботи сприяють формуванню в учнів готовності застосовувати здобуті знання, сформовані уміння й навички, способи діяльності для виконання практичних, пізнавальних, комунікативних завдань. При чому визначальним є досвід самостійної роботи, що ґрунтується на засадах отриманих знань, коли важливим є не наявність їх, а уміння адекватно долучати ці знання до практичної діяльності під час породження та сприймання іншомовних продуктів.

Відповідно до комунікативного підходу весь процес навчання варто розглядати як особливу діяльність учнів, яка є значущою для них і здійснюється в межах *мовленнєвих ситуацій, котрі певною мірою моделюють реальні умови спілкування*. Досить важливо, щоб учителі навчали не тільки мови й мовлення, але й водночас проводили роботу, спрямовану на *засвоєння учнями правил комунікативної поведінки*, яких потрібно дотримуватися під час спілкування. А відтак процес навчання доцільно організовувати в різних режимах: як у формі спілкування учнів між собою (в парах, групах), так і з учителем відповідно до комунікативних завдань і виду діяльності, осо-

бистісно значущої для комунікації. Ситуативно зорієнтована особливість організації навчального процесу зумовлює потребу у визначенні соціально доцільних комунікативних намірів учнів, які їх спонукають до спілкування та сприяють розвитку їхнього соціально-комунікативного досвіду. Усе зазначене потребує від учителя створення особливих умов у формі іншомовного комунікативного середовища, в якому може відбуватися навчання ситуативної мовленнєвої взаємодії з певними цілями, відповідними вербальними засобами й очікуваними результатами. Таке середовище сприятиме формуванню в учнів комунікативних умінь виконувати різноманітні мовленнєві дії, визначальними серед яких для учнів 1–4 класів є такі: *запитати, відповісти, перезапитати з метою уточнення отриманої інформації, надати інформацію, подякувати, вибачитись, пообіцяти щось зробити/виконати, висловити власне ставлення до предмета спілкування, заперечити, погодитись, висловити радість/занепокоєння/жаль із приводу чогось, про щось домовитись, оцінити необхідність щось зробити, розпочинати/завершувати/підтримувати комунікацію*. Зазначені вміння є найтипівішими універсальними комунікативними діями, якими мають оволодіти учні початкової школи у процесі вивчення іноземних мов. Вони характерні для будь-якої теми та ситуації спілкування. Мовленнєві зразки, за допомогою яких виконується дія, мають бути автентичними та відповідати нормам і звичаям країни, мова якої вивчається. Такий підхід до конструювання змісту компетентісно орієнтованого навчання сприяє формуванню в учнів іншомовного комунікативного досвіду, який у майбутньому в разі потреби може вдосконалюватись і даватиме їм змогу адекватно почуватися в іншомовному соціальному середовищі.

Учителю необхідно організувати процес навчання в такий спосіб, щоб забезпечувати формування в учнів здатності до спілкування, спонукати їх не тільки до породження або сприймання мовленнєвого висловлення, але й досягати при цьому взаєморозуміння із співрозмовниками як у мовленнєвій, так і культурній сфері, якщо навіть деякі аспекти чужої культури не зовсім звичні нашому соціуму.

Здібності до міжкультурної комунікації розпочинають формуватися вже у першому класі, коли учні знайомляться з незвичними для них іменами, назвами країн, міст, вулиць, коли вони споглядають малюнки та світлини міст, пейзажів, побутових речей, не характерних українській культурі. Отже, спілкування, що передбачає виконання характерних початковому етапу навчальних дій, є засобом досягнення мети і засобом навчання та сприяє формуванню в учнів початкової школи комплексу іншомовних умінь, до яких насамперед варто віднести:

- ♦ умінь розпочинати, підтримувати і завершувати бесіду;
- ♦ умінь перезапитувати співрозмовника/співрозмовників із метою уточнення інформації;
- ♦ умінь дотримуватися норм мови, якою відбувається спілкування;
- ♦ умінь виконувати норми мовленнєвого етикету;
- ♦ умінь адекватно застосовувати в разі потреби невербальні засоби спілкування;
- ♦ умінь толерантно ставитися до співрозмовника/співрозмовників, навіть якщо не поділяєш його/їхню думку чи позитивно не сприймаєш особливостей його/їхньої поведінки, його/їхньої власної культури, як і культури країни, мова якої вивчається.

Щоб навчити учнів нормативного мовлення у межах програмного змісту, важлива роль відводиться вчителю, котрий мусить забезпечити засвоєння ними дидактично доцільно визначених знань, навичок і умінь. Щоб уміти усвідомлено й відповідно до норм, прийнятих у мові, яка вивчається, застосовувати мовний матеріал, учні 1–4 класів повинні оволодіти такими знаннями:

- ♦ про значення мовної одиниці, що вивчається (у межах програмової тематики);
- ♦ про її формування, що сприяє становленню навичок самостійно створювати необхідну форму мовної одиниці (наприклад, форму множини іменника чи прикметника або минулого чи майбутнього часу від неозначеної форми певного дієслова тощо) і вмінь її використовувати у спілкуванні на продуктивному рівні, породжуючи мовленнєві продукти в усній та письмовій формі, та на рецептивному рівні, ідентифікуючи мовні одиниці в письмових і аудіотекстах;
- ♦ про особливості (функції) використання мовної одиниці у спілкуванні: коли, за яких умов і яку форму мовної одиниці доцільно вживати відповідно до контексту або певної ситуації спілкування.

Процес компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи доцільно організувати *поетапно: від рецептивно-продуктивної до продуктивної діяльності*. Це зумовлюється віковими особливостями їхнього інтелектуального розвитку, зокрема ще не досить якісно розвиненими можливостями мислення, пам'яті, аналізу тощо. Як засвідчує шкільна практика, учні відчувають значні труднощі у самостійному створенні форм іншомовних лексичних і граматичних одиниць, в усвідомленні їх функцій у мовленні, а незначний рідномовний лінг-

вістичний досвід ще не дає змоги без підтримки вчителя виконувати нескладні мовні операції та мовленнєві дії під час продукування іншомовних текстів різного спрямування. Учні потребують не тільки деяких пояснень, але й відповідних зразків як орієнтовної основи діяльності. Оволодіння такими вміннями відбувається упродовж усього навчання у закладах загальної середньої освіти. У кожному класі їх якісні характеристики об'єктивно обмежені мовними засобами вираження мовленнєвого продукту, якісним рівнем їх ситуативної доцільності, віковими особливостями учнів. Такий стан потребує від учителя виконання певних підготовчих дій, зокрема: а) добір відповідного типу і виду засобів, спрямованих на формування умінь і навичок спілкування в усній та письмовій формах; б) визначення їх кількості та послідовності у сконструйованій системі; в) визначення форми застосування (індивідуальної, парної, групової); г) окреслення обсягу мовного та мовленнєвого матеріалу, який долучається до змісту вправ і завдань, його змістової та структурної складності та труднощі засвоєння; д) виявлення рівня навченості учнів, зокрема здатності успішно виконувати пропонувані вправи і завдання, що залежить від їхнього навчального досвіду, якості мовної та мовленнєвої підготовленості, а також від індивідуальних особливостей сприймання та активізації мовного та мовленнєвого матеріалу.

На кожному етапі навчання іноземних мов учителям доцільно визначати засоби, що стимулюють іншомовну комунікативну діяльність. У початковій школі відповідно до потенційних вікових можливостей учнів домінуючими є репродуктивні види навчання, котрі зумовлюють використання вправ, які скеровують роботу з допомогою системи спеціальних опор, у тому числі для здійснення мовних операцій та мовленнєвих дій, спрямованих на конструювання висловлень учнів (говоріння, письмо) і розуміння ними мовленнєвих продуктів інших комунікантів (аудіювання, читання). Поступово просуваючись у навчанні, опори доцільно знімати, що дає учням змогу діяти самостійно, акцентуючи основну увагу на мовній, а на змістовій формі рецептивного і продуктивного тексту. Окрім того, це стимулює їх відходити від запропонованих учителем або підручником мовних і мовленнєвих зразків та відповідно до ситуації спілкування самостійно їх добирати із списку тих, якими вони вже раніше оволоділи і утримують у пам'яті. Деколи доцільно на проміжних етапах (від опори на зразок — до самостійного висловлення) долучати вправи, які змушують учнів усвідомлено вибирати одну форму з кількох запропонованих, можливих для використання. Також перспективним уявляється добір засобів, які забезпечують максимальну повторюваність нової мовної одиниці й стимулюють до її подальшого застосування на всіх етапах навчання в різних видах мовленнєвої діяльності та в різних ситуаціях спілкування. Такий підхід передбачає не механічне виконання великої кількості формальних (на підстановку, трансформацію, заповнення пропусків тощо) вправ, як деколи можна спостерігати в шкільній практиці, а певне зміщення акцентів із мовних аспектів на змістові. Учні повинні розуміти функцію нової мовної одиниці: з якою метою, де, в якій соціально-комунікативній ситуації вона може використовуватися для оформлення їхнього мовленнєвого наміру і для розуміння висловлення інших комунікантів. Подібні навчальні дії повністю узгоджуються із сутністю компетентісно орієнтованого навчання іншомовного спілкування, коли іноземна мова сприймається не як сукупність певних мовних формальних елементів, а як інструмент, який дає змогу соціально взаємодіяти з навколишнім світом на рівні текстової діяльності. Досягнення такої якості мовлення може відбуватися за умови, що учень володіє відповідними механізмами на продуктивному рівні, що свідчить про його достатні креативні здібності, щоб створювати власні та ідентифікувати чужі іншомовні тексти відповідно до теми чи ситуації спілкування. Учителю доцільно знати і враховувати факт, що рівень креативності в кожного учня відповідно до його індивідуальних особливостей може бути різним. Якщо школяр не вміє виконувати певної творчої комунікативної діяльності на матеріалах рідної мови, то об'єктивно виникає сумнів в успішності аналогічної роботи іноземною мовою. Утім необхідно розвивати цей феномен, а тому серед суто комунікативно спрямованих тренувальних мовних вправ рецептивно-репродуктивного характеру виникає потреба у використанні продуктивних (творчих) видів діяльності. До них варто віднести навчально-мовленнєві ситуації, рольові ігри, проектну роботу. Поступово їх необхідно починати долучати до навчального процесу вже в початковій школі, особливо в 3-х і 4-х класах, коли учні набули певного навчального досвіду не тільки під час оволодіння іноземною мовою, але й у процесі вивчення рідної мови та інших шкільних предметів. Помітно зростаючий рівень психофізіологічного розвитку дітей молодшого шкільного віку дає їм змогу здійснювати нескладні розумові дії, що забезпечують виконання елементарних творчих видів навчальної роботи, зокрема групування, доповнення, узагальнення, аналіз, порівняння, систематизацію тощо. Методично доцільно розпочинати їх використовувати за зразками з поступовим переходом до продуктивної діяльності.

Домінуювальний у сучасній шкільній іншомовній освіті діяльнісний підхід до навчання іноземних мов зумовлює необхідність розглядати всі компоненти навчального процесу з діяльнісних позицій. У зв'язку з цим *пріоритетним об'єктом навчання стає комунікативна діяльність*, яка ґрунтується на виконанні різних видів навчальної роботи відповідно до здобутих вище зазначених знань. А відтак, *основний зміст навчання іноземних мов можна розглядати як дидактично доцільно дібрану й особливим способом організовану структуру навчальних дій учнів, спрямовану на оволодіння спілкуванням в усній і письмовій формах відповідно до комунікативних намірів, які узгоджуються зі змістом навчальної програми*. Це означає, що вчитель має організувати навчальну діяльність на уроках іноземних мов у такий спосіб, що вона була адекватною її цілям: навчати говорити через говоріння (через виконання дій, спрямованих на оволодіння цим видом мовленнєвої діяльності), навчати читати через читання, навчати слухати через аудіювання, навчати писати через письмо. Саме у цьому твердженні відбивається основна сутність компетентнісно орієнтованого навчання. Відповідно, учень не тільки знає, як це робити, але й уміє використовувати здобуті знання у практичній комунікативній діяльності: під час говоріння, аудіювання, читання, письма, а також знає, де і як отримувати необхідну інформацію для досягнення успіху в кожному виді мовленнєвої діяльності, як організувати власну діяльність відповідно до своїх можливостей.

Як зазначалося вище, відповідно до вікових особливостей та навчального досвіду учнів початкової школи всі дії можуть виконуватися спочатку за зразком, а потім самостійно. А відтак змінюються методи і форми навчання, переорієнтовуючись на активну практичну мовленнєву діяльність. Зазвичай така робота здійснюється за допомогою відповідно дібраних вправ і завдань. У зв'язку з цим, визначальною характеристикою компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів цієї вікової категорії є дидактично доцільний добір і раціональна методична організація навчальних матеріалів, які використовуються для формування іншомовної комунікативної компетентності та сприяють створенню умов для розкриття й розвитку індивідуальних потенційних можливостей школярів.

Учитель має враховувати, що в класі/групі можуть навчатися діти з різними психофізіологічними характеристиками, що потребує диференційованого підходу до їхніх здібностей. Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов у 1–4 класах повинно забезпечувати учням із різним рівнем готовності до оволодіння предметом, різними розумовими здібностями, різним ставленням до отримання освіти тощо можливість самостійно вибудовувати власну траєкторію навчання відповідно до своїх психологічних особливостей і потреб — у цьому значна роль належить учителеві як модератору навчального процесу.

Учитель повинен постійно спрямовувати навчальну діяльність на виконання принципу взаємопов'язаного навчання мови і культури. Культурологічне оновлення змісту навчання іншомовного спілкування відтворює взаємозв'язок мови і культури та вимагає включення культурологічних об'єктів та явищ у всі його компоненти з урахуванням вікових можливостей учнів 1–4 класів. Йдеться про той аспект культурологічного підходу, який може і повинен здійснюватися в усіх видах навчальної роботи. Вона сприяє ознайомленню учнів із окремими, доступними для їхнього усвідомлення, фактами, особливостями життя й поведінки чужого народу, з особливими прийомами використання мови в умовах певного соціального середовища, формує готовність до іншомовного спілкування, впевненість у своїх комунікативних можливостях, прагнення до активної навчальної роботи з метою вдосконалення рівня власної іншомовної та культурної освіченості.

Відповідно до чинної навчальної програми в учнів початкової школи на завершення 4-го класу мають бути сформовані певні рівні іншомовної комунікативної компетентності, що характеризують зміст навчання. Оволодіння ним здійснюється в усній і письмовій формах у чотирьох видах мовленнєвої діяльності. Як правило, формування відповідних умінь і навичок відбувається згідно з навчальним досвідом учнів початкової школи у зв'язку з побаченим, прочитаним, почутим і досвідом власної життєдіяльності.

Формування фонетичних навичок

Основна робота з формування фонетичних навичок здійснюється на початковому етапі, але їх удосконалення відбувається упродовж усього навчального процесу на подальших етапах оволодіння іноземною мовою. Доцільно, щоб, починаючи вивчення нової мови, учні чули автентичні зразки мовлення, наслідували їх, постійно адаптували свої висловлення до автентичних взірців. Учитель має забезпечувати постійне тренування вимови школярів, надаючи цьому аспекту важливого значення. Прогнозується, що протягом чотирьох років навчання в початковій школі

учні, в основному, оволодіють апроксимованою (близькою до нормативної) вимовою усіх звуків мови, що вивчається; навчаються розрізняти на слух звуки іноземної та рідної мови; поступово у них будуть формуватися навички інтонаційного оформлення речень різних типів.

У процесі формування фонетичних навичок у разі необхідності вчителю доцільно використовувати різні прийоми: за потреби звертати увагу учнів на органи мовлення (губи, кінчик язика), залучати для цього жести, які навчають дотримуватися необхідної інтонації та сприяють правильному синтагматичному поділу речень. Для формування навичок нормативної вимови та інтонуювання доцільно використовувати римівки, пісні, вірші, скоромовки тощо.

Удосконалення і корекція фонетичних навичок може відбуватись на будь-якому етапі уроку, особливо там, де здійснюється навчальна діяльність учнів, пов'язана з говорінням.

Формування лексичних навичок

Навчання лексичного аспекту мовлення здійснюється у взаємозв'язку з навчанням вимови і граматики. Відповідно до комунікативного підходу пред'явлення нових лексичних одиниць, як правило, відбувається в певному контексті, що надає учневі можливість почути/побачити нове слово і сформувані первинне уявлення про його значення, форму і функцію в мовленні. Зазвичай нові лексичні одиниці пред'являються в усному мовленні вчителя, диктора або ж у письмовому тексті під час читання.

Семантизувати нову лексику доцільно різними способами: 1) використовувати відповідні малюнки, фотографії, предмети, дії; 2) визначати значення із контексту; 3) перекладати рідною мовою. За умови використання принципу безперекладної семантизації вчителю необхідно забезпечувати потребу, щоб малюнок, предмет або дія, котрі долучаються для розкриття значення нової лексичної одиниці, не викликали в учнів подвійної асоціації. Після пред'явлення в один із таких способів лексики обов'язково має відпрацьовуватись у вправах і завданнях. Методично доцільно таку роботу здійснювати поетапно: використання лексичної одиниці у словосполученнях з раніше вивченими словами, у реченнях і мікрвисловленнях. Процес тренування в нормативному застосуванні кожної лексичної одиниці зумовлюється різною кількістю вправ, а відтак, і різною пролонгованістю в часі. Доцільно, щоб вправи, які спрямовані на опрацювання нової лексики у мовленнєвих висловленнях, були комунікативно спрямованими, що дозволяє учневі чіткіше усвідомлювати її функції в мовленні.

На етапі тренування особливу увагу слід приділяти засвоєнню учнями значення, форми і функцій лексичних одиниць як у продуктивних, так і рецептивних видах мовленнєвої діяльності. Щоб кожне нове слово засвоювалося міцніше, необхідно активно залучати для оволодіння ним слуховий, зоровий, мовленнєво-моторний і руховий аналізатори, тобто воно повинно «пройти» через чотири канали сприймання. Міцному засвоєнню лексики сприяють частотність її використання і систематичне повторення упродовж усього навчального курсу в різноманітних ситуаціях спілкування. За свідченням психологів, новий матеріал повинен повторюватися не менше 5-6 разів на наступних етапах навчання.

Формування граматичних навичок

Навчання граматичного аспекту мовлення в початковій школі в порівнянні з іншими етапами має свої особливості. Насамперед вони зумовлені незначним досвідом учнів у вивченні рідної мови. Цей чинник не завжди дозволяє сформувані усвідомлене розуміння окремих граматичних явищ, аналогічні яким школярі ще не вивчали в курсі рідної мови. У зв'язку з цим, на цьому етапі частина граматичного матеріалу може засвоюватися на рівні лексичних одиниць, без пояснення з боку вчителя правил формоутворення та вимагання від учнів чіткого усвідомлення знань внутрішніх зв'язків усередині певної структури; ці процеси будуть відбуватися на подальших етапах.

Іншим чинником, який характеризує процес навчання граматичного матеріалу в початковій школі, є широке використання мовленнєвих опор (зразків, моделей), за якими учні формулюють і формують власні висловлення у продуктивному мовленні. Це пов'язано з тим, що, як зазначалося, в учнів молодшого шкільного віку недостатньо розвинуте творче мислення, і їм ще бракує досвіду самостійно створювати власний мовленнєвий продукт навіть у рідній мові. Проте вже у 3-му і особливо 4-му класах кількість вправ і завдань за зразком поступово має зменшуватись, і пріоритети повинні надаватися нескладним творчим завданням, що зумовлюється якісними змінами у психофізіологічному розвитку школярів.

Окремі навчальні матеріали для задоволення певних комунікативних потреб, зумовлених ситуативною необхідністю (щоб не порушити автентичність висловлення), можуть містити ще не ви-

вчені граматичні явища. У таких випадках у разі потреби їх значення (якщо учні не здогадалися про них із контексту) можна передавати рідномовними аналогами.

Лексичний і граматичний матеріал доцільно пред'являти двома способами: індуктивним і дедуктивним — у залежності від його лінгвістичної складності та труднощів оволодіння. Якщо ці проблеми відсутні, то його вивчення варто розпочинати через функціональний контекст. Цей підхід узгоджується з комунікативним методом навчання і передбачає встановлення нероздільного зв'язку між значенням, формою і функцією мовної одиниці. Якщо ж вона викликає певну трудність (зазвичай — це граматичні явища, не характерні для рідної мови учнів, або ті, що мають суттєві розбіжності з їх аналогами в рідній мові), то навчання її доцільно здійснювати дедуктивним шляхом.

Навчання видів мовленнєвої діяльності

Багаторічна шкільна практика навчання іноземних мов засвідчує про доцільність побудови навчального курсу за комунікативно-тематичним принципом. Він передбачає формування в учнів умінь і навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності у межах певних тем, окреслених навчальною програмою. Теми добираються відповідно до вікових особливостей учнів, їхнього життєвого, навчального та комунікативного досвіду, їхніх інтересів.

Зазвичай тематична інформація, довкола якої відбувається спілкування в усній та письмовій формах, подається у змісті навчальних текстів підручників, які використовуються як основні засоби навчання. За певних умов учитель має право долучати до процесу навчання додаткові інформаційні матеріали, якщо ситуативно в них виникає дидактична потреба, проте за умови, що всі учні змогли засвоїти пропонований підручником навчальний зміст: *теза «дійти до кожного учня» має стати визначальним для вчителя принципом організації навчального процесу, взагалі, та уроку, зокрема.* Загальновідома значущість початкового етапу навчання: якщо діяльність організована неефективно, то об'єктивно будуть спостерігатися прогалини в навчальному досвіді школярів, і їх кількість з кожним роком буде збільшуватися. Якщо учні не будуть бачити власних успіхів у процесі навчання, у них поступово зникатиме інтерес до предмету.

Уся діяльність, яку здійснює вчитель у процесі навчання іноземної мови, має спрямовуватися не тільки на формування іншомовної комунікативної компетентності, а й загальнонавчальних умінь учнів, а також сприяти їхньому розвитку, освіті й вихованню. Окрім того, процес навчання іноземної мови позитивно впливає на розвиток комунікативного досвіду школярів у рідній мові, орієнтує їх на використання адекватних прийомів, форм і способів мовленнєвої взаємодії в різноманітних ситуаціях спілкування, виховує взаєморозуміння, толерантність і бажання співпрацювати.

Одним із пріоритетних завдань у діяльності вчителя у початковій школі є спрямування навчально-виховного процесу на формування здатності учнів до самостійної діяльності, саме на цьому етапі учні набувають досвіду працювати без допомоги вчителя, виконувати різноманітні види діяльності, покладаючись на свої індивідуальні можливості, доцільно використовувати навчальну підтримку, яку пропонує зміст підручника у вигляді мовних і мовленнєвих опор як засобів орієнтування. Учитель повинен навчити учнів усвідомлено й самостійно працювати з навчальним матеріалом, закласти основи самоорганізації та самовиховання, розвинути потребу в поглибленні своїх знань із предмета. Самостійна робота інтегрує різні види індивідуальної, парної, групової та колективної навчальної діяльності, які здійснюються без безпосередньої участі вчителя або під його керівництвом, і покликані створювати і розвивати організаційні, інформаційні, пізнавальні та комунікативні вміння учнів, сформованість яких забезпечить просування школярів у засвоєнні іноземної мови в єдності з оволодінням технологією самостійної діяльності.

Для організації самостійної роботи на уроках іноземної мови доцільно враховувати такі чинники: а) умотивованість учнів до оволодіння іноземною мовою; б) рівень складності навчального матеріалу та труднощі його засвоєння; в) співвідношення обсягу самостійної роботи із загальним навантаженням учнів з інших предметів у відповідний період часу; г) рівень готовності учнів до виконання справи і завдання, зокрема рівень їхніх індивідуальних потенційних можливостей; д) стан працездатності учнів і їхньої психологічної готовності до роботи на певному етапі уроку.

Організація самостійної діяльності на уроках іноземної мови вимагає від учителя значної підготовчої роботи, яка передбачає: а) формування в учнів навичок і умінь роботи з підручником, робочим зошитом, книгою для читання, довідниками, словником, спеціальними пам'ятками та інструкціями, уміщеними у змісті підручника чи робочого зошита, мультимедійними засобами; б) розвитку навичок раціонального використання часу, відведеного на роботу, навичок планування своєї навчальної діяльності; в) інструктування учнів про етапи виконання самостійної роботи;

г) визначення прийомів надання за потреби оперативної допомоги учням під час виконання ними самостійної роботи; д) оперативний контроль за ходом самостійної роботи і виявлення труднощів, типових помилок і способів їх уникнення.

Значний потенціал у набутті досвіду самостійної діяльності мають парна і групова форми роботи. Така організація навчання, особливо на початковому етапі, сприяє формуванню в учнів умінь працювати в колективі, відчувати відповідальність за результати власної роботи, уміти її виконувати відповідно до ситуативних комунікативних потреб.

Усе зазначене зумовлює вчителя організовувати навчання, в якому відбувається розвиток здібностей до спілкування, таким чином, щоб він забезпечував формування в учнів умінь не тільки коректно в мовному відношенні вибудовувати свою комунікативну поведінку з партнером по спілкуванню, але й досягати при цьому взаєморозуміння з ним і чужою культурою, яку він представляє. Взаєморозуміння не варто ототожнювати із процесами лише позитивного сприймання співрозмовника з комплексом його думок і дій. Воно передбачає формування власної думки (позиції), навіть протилежної до співрозмовника, проте мовленнєва взаємодія має залишатися толерантною і спонукати до подальших контактів. Саме в такий спосіб учителю необхідно будувати навчальний процес, мета якого — розвивати в учнів здібності до іншомовного міжкультурного спілкування як важливого засобу партнерської взаємодії та необхідного механізму в діалозі культур.

Зазначені концептуальні положення, що характеризують особливості змісту навчання іноземних мов у початковій школі, можуть слугувати дидактичним і методичним підґрунтям для діяльності вчителя, спрямованої на формування у школярів іншомовної компетентності у чотирьох видах мовленнєвої діяльності. За таких умов зміст компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов доцільно розглядати як запропоновану своєрідну програму спільної роботи вчителя і учнів, успішне виконання якої може забезпечувати досягнення запланованих мети і завдань, що водночас є показником рівня навченості учнів та рівня ефективності педагогічної діяльності вчителя.

Рекомендована література

1. Б а с а й Н. П. Особливості конструювання змісту уроку іноземної мови в початковій школі на засадах компетентнісно орієнтованого навчання. Науковий вісник Ужгородського університету. Ужгород, 2018. Вип. 2 (43). С. 36–41.
2. Варіативність організаційних форм компетентнісно орієнтованого навчання у початковій школі: монографія / за наук. ред. О. Я. Савченко. Київ, 2016. 286 с.
3. Концепція компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи: за наук. ред. В. Г. Редька. Київ, 2018. 36 с.
4. П о л о н с ь к а Т. К. Дидактична і методична сутність компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у сучасній початковій школі: цілі та зміст. Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти : монографія / відп. за вип. М. М. Сідун, Т. К. Полонська. Мукачево, 2018. С. 127–143.
5. Р е д ь к о В. Г. Компетентнісно орієнтоване навчання іноземних мов учнів початкової школи: лінгводидактичний аспект. Проблеми сучасного підручника. Київ, 2017. Вип. 18. С. 178–191.
6. Р е д ь к о В. Г. Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов до компетентнісно орієнтованого навчання іншомовного спілкування учнів початкової школи: психодидактичний аспект. Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики : зб. Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2017. С. 468–472.
7. Р е д ь к о В. Г. Лінгводидактичні засади конструювання змісту компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у початковій школі. Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. Київ, 2017. № 2. С. 28–38.

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЄВІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Орієнтири для календарного планування

З Інструктивно-методичних рекомендацій щодо вивчення в закладах загальної середньої освіти навчальних предметів та організації освітнього процесу у 2019 / 2020 навчальному році

(Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 01.07.2019 р. № 1/11-5966)

На основі навчальної програми предмета/інтегрованого курсу вчитель складає календарно-тематичне планування в довільній, зручній для використання формі, з урахуванням навчальних можливостей учнів класу.

Календарне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. Встановлення універсальних у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області стандартів таких документів є неприпустимим.

Автономія вчителя має бути забезпечена академічною свободою, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільним вибором форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, розробленням та впровадженням авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання.

Вчитель має право на вільний вибір освітніх програм, форм навчання, закладів освіти, установ і організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних працівників.

Отже, вчитель має право самостійно переносити теми уроків, відповідно до засвоєння учнями навчального матеріалу, визначати кількість годин на вивчення окремих тем. Адміністрація закладу загальної середньої освіти або працівники методичних служб можуть лише надавати методичну допомогу вчителю з метою покращення освітнього процесу, а не контролювати його.

Звертаємо увагу педагогічних працівників на те, що відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти в навчальних програмах з усіх предметів і курсів передбачено 20 % резервного часу. При складанні календарно-тематичного планування учитель може використовувати його на свій розсуд, наприклад, для вдосконалення вмінь, дослідження місцевого середовища (довкілля), у якому мешкають діти, краєзнавчих розвідок, дослідницько-пізнавальних проєктів та екскурсій, зокрема з ініціативи дітей. Крім того, пропонується наприкінці кожної чверті планувати корекційно-рефлексійний тиждень для подолання розбіжностей у навчальних досягненнях учнів. З метою створення умов для проєктної діяльності учнів, здійснення спостережень, досліджень, виконання практико орієнтованих завдань протягом навчального року пропонується виділити час на проведення навчально-пізнавальної практики, екскурсій. Вибір змісту і форм організації такої навчально-пізнавальної практики навчальний заклад визначає самостійно.

Пропонуємо увазі вчителів Орієнтири до календарного планування від авторів підручників, які стали переможцями Всеукраїнського конкурсу проєктів підручників для 2-го класу.

Орієнтир для календарного планування уроків української мови в 2-му класі за навчально-методичним комплектом К. І. Пономарьової

(підручник «Українська мова та читання. Частина 1», зошит з розвитку мовлення «Малюю словом», робочий зошит з української мови «Застосовую знання», картки-тренажери з грамотного письма «Пишу без помилок», тематичні перевірні роботи «Мої досягнення», картки «Формування предметних компетентностей. Українська мова», посібник «Перевірка предметних компетентностей. Українська мова»)

№ уроку, сторінка в підручнику / зошиті	Дата проведення	Тема
I СЕМЕСТР 3,5 години x 16 тижнів = 56 годин (48 годин української мови, 8 годин розвитку зв'язного мовлення)		
1 С. 1–3		Ознайомлення з метою і завданнями уроків української мови, підручником з української мови та умовними позначками в ньому. Пригадування державних символів України та правил поведінки під час звучання гімну
2 С. 4–5		Представлення себе під час знайомства. Оформлення речень на письмі. Створення висловлення за власними спогадами
3 С. 6–7		Розрізнення мовних і немовних звуків. Позначення мовних звуків буквами на письмі. Складання і записування речень за малюнками
4 С. 8–9		Розпізнавання голосних звуків і позначення їх буквами на письмі. Складання і записування речень на задану тему
5 С. 10–11		Розрізнення голосних і приголосних звуків. Висловлення власного ставлення до предмета
6 С. 11–12		Позначення м'якості приголосних на письмі. Складання речень з поданими словами
7 С. 4–6 (у зошиті «Малюю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді за запитаннями. Тема для спілкування: «Спогади про літо»
8 С. 13–14		Написання слів з ьо та йо . Побудова розповіді за опорними словами
9 С. 14–15		Пошук потрібної інформації в оголошенні. Дослідження слів з подовженими приголосними звуками. Складання розповіді про улюблене заняття
10 С. 16–17		Читання діалогу в ролях. Ознайомлення зі структурою записки. Розпізнавання слів зі звуками [дж], [дз], [дз']. Написання відповіді на запитання за змістом прослуханого тексту.
11 С. 17–18		Вправлення у перетворенні слів. Спостереження за словами з буквами г та щ . Складання і записування речень з поданими словами
12 С. 19–20		Читання діалогу в ролях. Дослідження слів, у яких букви я , ю , є , ї позначають два звуки. Складання тексту за поданими запитаннями
13 С. 21–22		Пошук потрібної інформації в запрошенні. Вправлення у написанні слів з апострофом. Складання розповіді за запитаннями

№ уроку, сторінка в підручнику / зошиті	Дата проведення	Тема
14 С. 7–9 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Відновлення деформованих речень. Тема для спілкування: «Осіній сад»
15 С. 23–24		Вправлення у правильній вимові дзвінких приголосних звуків у кінці слів і складів. Побудова речень з поданими словами
16 С. 24–25		Експериментування з наголосом у словах. Спостереження за залежністю значення слова від зміни наголосу. Складання розповіді за малюнками і запитаннями
17 С. 26–27		Засвоєння правильного наголошування слів <i>читання, завдання, запитання, помилка, помилки</i> . Відновлення деформованих речень
18 С. 28–29		Вправлення у вимовлянні слів з ненаголошеними звуками [е], [и]. Актуалізація знань про правила переходу вулиць. Записування відповіді на запитання
19 С. 30–31		Конструювання слів зі складів. Вправлення у поділі слів на склади. Побудова розповіді за опорними словами
20 С. 32–33		Вправлення у поділі для переносу слів, у яких є збіг приголосних, та слів, які мають склад, позначений однією буквою. Пошук інформації в оголошенні. Написання тексту за запитаннями
21 С. 10–12 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді за уявою та запитаннями. Тема для спілкування: «Осіннє листя»
22 С. 34–35		Вправлення у переносі слів з буквосполученнями дж, дз, апострофом і буквами ь, й . Створення розповіді за малюнком і опорними словами
23 С. 36–37		Пригадування алфавіту. Вправлення у розташуванні слів за алфавітом. Записування розповіді за запитаннями
24 С. 37–38		Користування алфавітом у роботі з навчальним словником. Вправлення у перевірці правопису слів за словником. Складання і записування речень за поданими запитаннями, з даними словами
25		Повторення і закріплення знань про звуки й букви, умінь правильно наголошувати слова та ділити на склади для переносу
26 С. 1–3 (у посібнику «Мої досяг- нення»)		Перевірна робота з теми «Звуки і букви, склад, наголос»
27 С. 39–40		Дослідження лексичного значення слова. Побудова діалогу за поданими запитаннями (інтерв'ю) на основі прочитаного тексту. Записування вражень від прочитаної інформації
28 С. 13–15 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді за малюнками і поданим заголовком. Тема для спілкування: «Осінні турботи тварин»
29 С. 41–42		Розрізнення прямого і переносного значення слів. Записування речень за малюнком. Складання розповіді за картиною і поданими словами

№ уроку, сторінка в підручнику / зошиті	Дата проведення	Тема
30 С. 43–44		Ознайомлення з багатозначними словами. Складання і записування речень з багатозначними словами
31 С. 44–45		Розпізнавання і добір протилежних за значенням слів. Перетворення тексту шляхом заміни окремих слів на протилежні за значенням
32 С. 46–47		Ознайомлення з близькими за значенням словами. Читання діалогу в ролях. Складання і записування речень з близькими за значенням словами
33 С. 47–48		Формування уявлення про виражальні засоби мови — епітети, порівняння (без уживання термінів). Складання речень з виражальними засобами мови
34 С. 49–50		Уживання формул мовленнєвого етикету (слів ввічливості). Розігрування діалогу за поданими запитаннями (інтерв'ю). Ознайомлення з походженням окремих формул мовленнєвого етикету
35 С. 16–18 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання розповіді за запитаннями. Тема для спілкування: «Улюблене заняття»
36 С. 51–52		Об'єднання слів у тематичні групи. Читання діалогу в ролях. Складання розповіді про власні вподобання
37 С. 52–53		Добір слів певної тематичної групи. Пошук у текстах потрібної інформації. Складання розповіді на задану тему
38		Повторення і закріплення знань про лексичне значення слова, слова ввічливості, тематичні групи слів
39 С. 4–6 (у посібнику «Мої досягнення»)		Перевірна робота з теми «Значення слова»
40 С. 54–55		Формування уявлення про слова — назви предметів. Розрізнення слів, які відповідають на питання <i>хто?</i> і <i>що?</i> . Складання речень, розповіді за малюнком
41 С. 56–57		Ознайомлення з терміном «іменники». Формування умінь знаходити іменники в реченні і ставити до них питання <i>хто?</i> або <i>що?</i> . Складання речень з поданими словами
42 С. 19–21 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді за власними спостереженнями і запитаннями. Тема для спілкування: «Перший сніг»
43 С. 58–59		Знаходження іменників у реченні і тексті. Розігрування діалогу. Складання розповіді на задану тему
44 С. 60–61		Написання з великої букви імен, по батькові і прізвищ людей. Поширення поданих речень. Складання розповіді на задану тему
45 С. 62–63		Ознайомлення з походженням деяких жіночих і чоловічих імен та прізвищ. Поширення поданих речень. Написання тексту на задану тему
46 С. 64–65		Написання з великої букви кличок тварин. Поширення поданих речень. Складання і записування речень за запитаннями

№ уроку, сторінка в підручнику / зошиті	Дата проведення	Тема
47 С. 65–66		Написання з великої букви назв міст і сіл. Побудова і записування речень за запитаннями
48 С. 67–68		Написання з великої букви назв гір, річок, озер, островів, морів. Знаходження в тексті відповіді на запитання. Складання тексту на задану тему
49 С. 22–24 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання листа із проханням. Тема для спілкування: «Лист Святому Миколаю»
50 С. 69–70		Розпізнавання іменників, які означають один предмет і багато предметів. Складання розповіді за запитаннями
51 С. 70–71		Змінювання іменників за числами (один багато). Розігрування діалогу. Записування відповіді на подані запитання
52		Повторення і закріплення знань про іменник
53 С. 7–9 (у посібнику «Мої досяг- нення»)		Перевірна робота з теми «Іменники»
54		Закріплення вивченого
55 С. 25–27 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді за серією малюнків. Тема для спілкування: «Новорічна ялинка»
56		Узагальнення вивченого. Підсумковий урок
II СЕМЕСТР 3,5 години x 18 тижнів = 63 годин (54 години української мови, 9 годин розвитку зв'язного мовлення)		
1 С. 72–73		Формування уявлення про слова — назви ознак. Розрізнення їх за питаннями <i>який? яка? яке? які?</i> . Знаходження слів — назв ознак у тексті, поширення ними речень. Складання розповіді за запитаннями
2 С. 74–75		Ознайомлення з терміном «прикметники». Добір прикметників для опису пір року. Складання розповіді про улюблену пору року
3 С. 76–77		Утворення прикметників від поданих іменників. Знаходження прикметників у тексті. Складання розповіді з використанням прикметників
4 С. 77–78		Встановлення зв'язку між іменниками і прикметниками. Утворення словосполучень іменника з прикметником. Складання розповіді на основі прочитаного тексту
5 С. 79–80		Змінювання прикметників за числами. Утворення словосполучень іменника з прикметником. Знаходження потрібної інформації в тексті за поданими запитаннями. Написання тексту з використанням прикметників
6 С. 80–81		Розпізнавання і добір близьких за значенням прикметників. Складання речень з близькими за значенням прикметниками

№ уроку, сторінка в підручнику / зошиті	Дата проведення	Тема
7 С. 28–30 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді про власні вподобання. Побудова діалогу з дотриманням правил мовленнєвого етикету. Тема для спілкування: «Зимові розваги»
8 С. 82–83		Розпізнавання і добір прикметників, протилежних за значенням. Перетворення тексту шляхом заміни прикметників на протилежні за значенням
9 С. 83–84		Розрізнення прикметників, ужитих у прямому і переносному значеннях. Складання загадок з прикметниками. Побудова і записування речень з прикметниками, вжитими в прямому і переносному значеннях
10		Повторення і закріплення знань про прикметник
11 С. 10–12 (у посібнику «Мої досягнення»)		Перевірна робота з теми «Прикметники»
12 С. 85–86		Формування уявлення про слова — назви дій. Розпізнавання їх за питаннями <i>що робить? що роблять?</i> . Знаходження слів — назв дій у тексті, доповнення ними речень. Обговорення форми, змісту і призначення реклами
13 С. 87–88		Ознайомлення з терміном «дієслово». Добір дієслів до поданих іменників. Пошук потрібної інформації в запрошенні. Складання розповіді за світлинами
14 С. 31–33 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді за серією малюнків і за питаннями. Тема для спілкування: «Допомога птахам узимку»
15 С. 89–90		Вправляння у розпізнаванні, утворенні і використанні дієслів у мовленні. Читання діалогу в ролях. Пошук інформації в текстах різних форматів. Побудова речень за світлинами. Складання розповіді про власні вподобання
16 С. 90–91		Змінювання дієслів за числами. Прогнозування змісту книжки за її обкладинкою й анотацією. Складання розповіді на основі власного досвіду
17 С. 92–93		Розпізнавання близьких за значенням дієслів. Складання розповіді за світлинами
18 С. 93–94		Розпізнавання і добір протилежних за значенням дієслів. Написання смс-повідомлення. Складання розповіді за світлинами. Висловлення власного ставлення
19 С. 95–96		Спостереження за багатозначними дієсловами. Побудова речень з багатозначними дієсловами. Пошук інформації на схемі. Складання розповіді про власне бажання
20 С. 96–97		Розрізнення дієслів, ужитих у прямому і переносному значеннях. Аналіз інформації в рекламному тексті. Висловлення власної думки
21 С. 34–36 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді за запитаннями. Тема для спілкування: «Домашні улюбленці»
22		Повторення і закріплення знань про дієслово
23 С. 13–15 (у посібнику «Мої досяг- нення»)		Перевірна робота з теми «Дієслова»

№ уроку, сторінка в підручнику / зошиті	Дата проведення	Тема
24 С. 98–99		Формування уявлення про слова — назви чисел. Розпізнавання їх за питанням <i>скільки?</i> . Доповнення речень словами — назвами чисел. Добір близьких за значенням слів до поданих
25 С. 100–101		Ознайомлення з терміном «числівник». Розпізнавання числівників у тексті. Записування відповідей на подані запитання
26 С. 102–103		Вправлення у правильному написанні і наголошуванні числівників <i>п'ять, шість, дів'ять, одинадцять, чотирнадцять, шістнадцять</i> . Складання розповіді на основі власного досвіду
27 С. 103–104		Встановлення зв'язку між іменниками і числівниками. Утворення словосполучень числівника з іменником. Застосування числівників у зв'язних висловленнях
28 С. 37–39 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення</i> . Складання розповіді за кадрами фільму. Тема для спілкування: «У бібліотеці»
29		Повторення і закріплення знань про числівник
30 С. 105–106		Формування уявлення про службові слова. Розпізнавання їх у реченнях і текстах. Складання розповіді за малюнком з використанням службових слів
31 С. 106–107		Написання службових слів окремо від інших. Редагування тексту шляхом добору службових слів. Побудова тексту з використанням службових слів
32 С. 108–109		Використання службових слів у мовленні. Висловлення свого ставлення до книжки. Складання розповіді про прочитану книжку
33		Повторення і закріплення знань про службові слова
34 С. 110–111		Ознайомлення з терміном «частини мови». Розрізнення частин мови за питаннями. Написання розповіді про улюблене заняття
35 С. 40–42 (у зошиті «Ма- люю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення</i> . Складання розповіді за малюнком. Тема для спілкування: «Весна»
36		Узагальнення знань про частини мови. Розподіл частин мови на групи
37 С. 16–18 (у посібнику «Мої досяг- нення»)		Перевірна робота з теми «Частини мови»
38 С. 112–113		Розрізнення груп слів і речень. Розпізнавання речень за основними ознаками. Встановлення межі речень у тексті. Написання тексту на задану тему з опорою на малюнки
39 С. 114–115		Ознайомлення з терміном «розповідні речення». Побудова і записування розповідних речень за поданими запитаннями, малюнками. Вправлення у визначенні межі речень у тексті. Складання розповіді за коміксами
40 С. 115–116		Ознайомлення з терміном «питальні речення». Розпізнавання питальних речень у тексті. Побудова питальних речень за малюнками
41 С. 117–118		Ознайомлення з терміном «спонукальні речення». Розпізнавання спонукальних речень у тексті. Побудова спонукальних речень з поданих слів. Написання рекламного тексту з використанням спонукальних речень

№ уроку, сторінка в підручнику / зошиті	Дата проведення	Тема
42 С. 43–45 (у зошиті «Малюю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання тексту для святкової листівки. Тема для спілкування: «Вітання зі святом»
43 С. 118–119		Ознайомлення з терміном «окличні речення». Розрізнення окличних і неокличних речень. Побудова окличних речень за малюнками. Складання розповіді за малюнком
44 С. 120–121		Визначення головних слів у реченні. Встановлення зв'язку між головними словами в реченні за питаннями. Складання розповіді за малюнком і опорними словами
45 С. 122–123		Поширення речень за питаннями. Встановлення зв'язку слів у реченні. Складання розповіді за малюнком і поданими словами
46 С. 123–124		Складання речень за малюнком. Розпізнавання і побудова речень, різних за метою висловлювання. Поширення речень за питаннями. Складання розповіді на задану тему
47		Повторення і закріплення знань про речення
48 С. 19–21 (у посібнику «Мої досяг- нення»)		Перевірна робота з теми «Речення»
49 С. 46–48 (у зошиті «Малюю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання опису весняної квітки. Тема для спілкування: «Весняні квіти»
50 С. 125–126		Розпізнавання тексту за основними ознаками. Редагування деформованого тексту. Вилучення з тексту «зайвого» речення. Пошук потрібної інформації у квитку до театру. Складання тексту за малюнком
51 С. 127–128		Добір заголовка до тексту. Прогнозування змісту тексту за поданим заголовком. Редагування деформованого тексту. Побудова тексту за поданим заголовком і малюнком
52 С. 129–130		Дослідження будови тексту. Визначення в тексті зачину, основної частини і кінцівки. Відновлення деформованого тексту. Складання тексту за серією малюнків
53 С. 131–132		Розрізнення тексту-розповіді і тексту-опису. Визначення типу поданого тексту. Пошук потрібної інформації в оголошенні. Розпізнавання тварини за її описом. Написання оголошення про загублену тварину з її описом
54 С. 133–134		Спостереження за виражальними засобами мови в тексті. Збагачення тексту виражальними засобами. Написання тексту за малюнком і запитаннями
55 С. 135–136		Добір виражальних засобів мови для поширення речень. Відновлення деформованих речень. Використання виражальних засобів під час побудови текстів. Складання тексту за малюнком і поданим початком
56 С. 49–51 (у зошиті «Малюю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді за кадрами мультфільму. Тема для спілкування: «Звідки взявся дубок?»
57 С. 137–138		Удосконалення тексту шляхом усунення невиправданих лексичних повторів. Складання усної розповіді за малюнком. Добір заголовка до тексту. Написання тексту про події з власного життя

№ уроку, сторінка в підручнику / зошиті	Дата проведення	Тема
58		Повторення і закріплення знань про текст
59 С. 22–24 (у посібнику «Мої досягнення»)		Перевірна робота з теми «Текст»
60 С. 139–140		Повторення вивчених тем
61 С. 141–142		Закріплення вивченого
62 С. 52–55 (у зошиті «Малюю словом»)		<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді про власні мрії і бажання. Тема для спілкування: «Мрію про канікули»
63		Підсумковий урок

Орієнтир для календарно-тематичного планування до уроків читання за підручником для 2-го класу «Українська мова та читання. Частина 2» (автор — О. Я. Савченко)

I семестр — 56 годин

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
1		Знайомство з новим підручником: обкладинка, форзац, звернення до читачів. Структура змісту підручника	
Розділ «ДО ШКОЛИ, ДО КНИГИ, ДО ДРУЗІВ, ДУША ПОРИВАЄТЬСЯ ЗНОВ»			
2		Тема: «Спасибі, літечку!» Вірш Валентина Бичка «Літо, до побачення!» Створення усного журналу: «Спасибі, літечку!» Скринька очікувань учнів щодо уроків читання.	
3		Тема: «Здрастуй, рідна школо!» Вірш Миколи Сингаївського «До школи». Настрій твору. Навчання учнів виразно читати. Умовні позначення. Ознайомлення учнів із «Словником настроїв і почуттів»	
4		Тема: «Не кажу “Не вмю”, а кажу “Навчусь!”» Вірші: Марія Хоросницька «Добра порада», Нузет Умеров «Наш клас», Тетяна Цидзіна «Очі, вуха маю...» Визначення головної думки у прочитаних віршах. Опрацювання пам'ятки «Вчися (з допомогою вчителя) працювати з підручником»	
5		Тема: «Нові друзі» Вірш Лідії Повх «В їдальні». Визначення дійових осіб. Розрізнення в тексті діалогів. Визначення настрою твору. Розігрування сценки за прочитаним. Ознайомлення учнів з «Театральним словником»	
6		Тема: «Чому зникла хитринка?» Казка Василя Сухомлинського «Як Наталка в Лисиці хитринку купила». Формування навички читати вголос. Ознайомлення учнів із логічною структурою твору (зачин, основна частина, кінцівка). Визначення теми, головної думки прочитаного (з допомогою вчителя)	
		Розповідь казки за малюнками-пазлами. Опрацювання пам'ятки: вчися працювати з підручником	
7		Робота з дитячими книжками і творами з посібників і хрестоматії для позакласного читання за вибором учнів. Тема: «Вереснева стежечка» Практичне ознайомлення з тематичною збіркою. Розповіді дітей про книжки із своєї бібліотеки, які вони читали влітку, або про книжки, журнали, які вони дібрали на цю тему з бібліотеки. Ознайомлення з посібником «Я люблю читати». Твори розділу «Нас кличе веселий дзвінок»	
8		Тема: «Медіавіконце: читаю, слухаю, бачу» Ознайомлення учнів з поняттями: <i>інформація, медіа</i> . Розповіді дітей: звідки можна одержати нові знання, відомості. Групова робота: створення павутинки «Медіа» (у робочому зошиті)	

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
9		Тема: «Пошук інформації з різною метою» Казка Юрія Ярмиша «Зайчик і Вовчик». Визначення почуттів дійових осіб. Інтерактивна вправа «Займи позицію»	
10–11		Тема: «Образи золотої осені: кольори, звуки, настрої» Вірш Максима Рильського «Ми збирали з сином на землі каштани»... Образні засоби твору. Розрізнення переносного і прямого значення слів у тексті. Розгляд картини Сергія Шишка «Осінь. Голосієво». Вірш Дмитра Павличка «Небеса прозорі». Вивчовування оцінних суджень естетичного змісту. Ознайомлення з книжкою поета «Найкраще місце на Землі». Міжпредметні зв'язки	
12		Гумористичні вірші. Грицько Бойко «Хвастунець», Григорій Фалькович «Чесний кіт». Розповіді учнями смішних історій (прийом сторітелінг)	
13		Тема: «Добре того вчити, хто хоче все знати» Українська народна казка «Дрізд і голуб». Обговорення заголовка. Визначення головної думки твору з допомогою вчителя. Твір за вибором учнів з хрестоматії для учнів 1–2 класів і посібника «Я люблю читати»	
14		Тема: «Узагальнення вивченого за розділом» Виконання учнями завдань блоку «Перевіряю свої досягнення»	
15		Робота з дитячими книжками; посібниками для позакласного читання. Тема: «Кольори і звуки осені» Практичне ознайомлення з авторською збіркою.	
Розділ «ЧИТАЄМО І ПІЗНАЄМО ТАЄМНИЦІ РІДНОЇ МОВИ»			
16–17		Вступ до розділу. Тема: «Колискові пісеньки — перлинки української мови» Вчимося слухати і розуміти текст. Науково-художнє оповідання Оксани Кротюк «Ходить сон». Колискові: «Котику сіренький...», «Ой люлі, ой люлі...» Формування умінь обирати темп і силу голосу. Як «прочитати» картину? Розгляд картини Вікторії Ковальчук «Колискова». Перегляд й обговорення змісту мультфільму «Колискові світу: українська». Міжпредметні зв'язки з уроками «Мистецтво»	
18		Тема: «Дитячі заклички і лічилки» Утворення слів закличка, лічилка. Навчання правильної вимови слів. Розвиток чіткої дикції. Інсценізація у групах. Творчі завдання: придумати в групах лічилку, закличку. Міжпредметні зв'язки з уроками української мови	

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
19–20		<p>Тема: «Мирилки. Загадки. Скоромовки» Утворення слів <i>мирилка, загадка</i>. Як скласти загадку? <i>Скоромовки</i>. Вправлення у читанні скоромовок: правильність читання, пришвидшення темпу. Інценізація мирилок у групах. Міжпредметні зв'язки з уроками української мови</p>	
21		<p>Тема: «В'язка народних прислів'їв. Народ скаже як зав'яже» Ознайомлення із поняттям прислів'я. Тематика прислів'їв. Українська народна казка. «Кіт і пес». Мультфільм «Про всіх на світі». Обговорення мультфільму. Вибір прислів'я, близького йому за змістом</p>	
22		<p>Робота з дитячою книгою. Тема читання: <i>Вчіться, діти, розмовляти своїм рідним словом!</i> Вірші: <i>Ігор Січовик, Дмитро Білоус, Іван Андрусак, Марія Хоросницька</i> та ін.; оповідання: <i>Алла Коваль, Зірка Мензатюк, Антоніна Мовчун, Андрій Мясківський</i> та ін. Посібники: «Я люблю читати», «Моя домашня читальня», хрестоматія для учнів 1–2 класів</p>	
23		<p>Тема: «На зеленому човні пропливає літо» Оповідання <i>Василя Чухліба «Чи далеко до осені?»</i> Дослідження тексту: тема, дійові особи; структура. Співвідношення темпу читання із змістом прочитаного. Чи є у змісті твору відповідь на запитання, що є у заголовку?</p>	
24		<p>Тема: «Медіавіконце: книжка» Які бувають книжки? Книжка-збірка; книжка одного автора. Як побудована книжка? Обкладинка, титульний аркуш, форзац, зміст, сторінки. Створення реклами улюбленої книжки (у робочому зошиті)</p>	
25–26		<p>Тема: «Яка багата наша рідна мова!» Вірші: <i>Надія Мовчан-Карпусь «Василинка»</i>; <i>Варвара Гринько «Сію дитині в серденько ласку»</i>... Вибір інтонації і темпу читання. Казка <i>Зірки Мензатюк «Золоте серце»</i>. Пряме і переносне значення слів. Мовні цікавинки: <i>Василь Плахотник, Ігор Січовик. Узагальнення за розділом.</i> Блок: <i>Перевіряю свої досягнення</i></p>	
27		<p>Робота з дитячою книгою, періодичними виданнями. Бібліотечка класу: як обмінюватися книжками, журналами. Як підготуватись до розповіді про прочитану книжку, журнал?</p>	
Розділ «В КОЖНІЙ КАЗЦІ Є УРОК, МОВ У КВІТОЧЦІ МЕДОК»			
28		<p>Вступ до розділу Поняття: <i>народні казки, казки про тварин.</i> Тема: «Українська народна казка «Вовк і собака»». Вчимося слухати і розуміти прочитане. Вибір відповіді в тестовому завданні</p>	

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
29		Медіавіконце: мандрівка до бібліотеки. Тема: «Де і як можна вибрати потрібну книгу?» Віртуальна екскурсія до Національної бібліотеки України для дітей. Зустріч у шкільній бібліотеці. Знайомство з тематичною виставкою. Поради, як вибрати книгу в бібліотеці. Ознайомлення з тематичною виставкою. Створення листівки про користь читання (у робочому зошиті)	
30		Тема: «Якщо сила не допоможе, сміливість і кмітливість врятують» Українська народна казка «Цап та баран». Формування початкових умінь читати мовчки. Визначення рис характеру дійових осіб казки. Переказ казки за малюнками-пазлами	
31		Тема: «Коли щось робиш, думай про наслідки» Болгарська народна казка «Виноградар і змія». Розвиток смислової здогадки. Відображення у схемі зв'язків між причиною і наслідком вчинків дійових осіб. Придумування заголовків до частин твору (у робочому зошиті). Розповідь казки за планом. Висловлювання оцінювальних суджень	
32–33		Тема: «Як риби обирали короля» Польська народна казка «Оседець і камбала». Прогнозування змісту. Визначення послідовності подій. Характеристика дійових осіб. Висловлювання оцінювальних суджень. Цілісність сприймання і розкриття смислу казки	
34		Узагальнення за розділом. Блок: Перевіряю свої досягнення	
35		Робота з дитячою книжкою: народні казки, які учні прочитали за своїм вибором у бібліотеці або у навчальних посібниках для учнів 2-х класів: «Я люблю читати», «Моя домашня читальня», хрестоматіях для позакласного читання	
Розділ «ЩОБ У СЕРЦІ ЖИЛА БАТЬКІВЩИНА»			
36		Тема: «З багатьох малих родин, зростає мій народ єдиний» Вступ до розділу. Вірш Марії Чумарної «Маленька і велика». Українська народна пісня «Роде наш красний...». Формування умінь дотримуватись розділових знаків і ритмічних пауз. Міжпредметні зв'язки з уроками «Я досліджую світ», «Мистецтво».	
37		Тема: «Калина — символ рідної землі» Науково-художнє оповідання Василя Скуратівського «Калина». Вчимося слухати і розуміти текст. Визначення учнями нової інформації. Міжпредметні зв'язки з уроками української мови, музичного мистецтва, «Я досліджую світ»	

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
38		Тема: «Петриківські розписи — символ українського народного мистецтва» <i>Вірш Наталки Поклад «Петриківські диво-квіти».</i> Настрій і почуття. Засоби художньої виразності. Світлини і малюнки на тему уроку. Ознайомлення з партитурою виразного читання. Міжпредметні зв'язки з уроками «Мистецтво»	
39		Тема: «Чи знаєш ти, що таке Батьківщина?» <i>Вірші: Анатолій Костецький «Батьківщина»; Леонід Полтава «Наша Батьківщина».</i> Визначення теми віршів. Багатозначність образу «Батьківщина». Порівняння віршів. Складання тематичної павутинки «Батьківщина» (у робочому зошиті)	
40		Тема: «Почуття любові і щастя» <i>Вірш Марії Морозенко «Мій тато повернувся із війни».</i> Визначення теми, настрою вірша. Емоційні і смислові домінанти вірша. Їх відображення у виразному читанні твору. Зв'язок з особистим досвідом учнів	
41		Обговорення книг і періодичних видань обраних учнями за темою: <i>Яка стежка найкраща?</i> Відображення теми у творах <i>Анатолія Костецького, Ліни Костенко, Анатолія Камінчука, Дмитра Павличка, Дмитра Чередниченка</i> та ін. Твори у посібниках «Я люблю читати» (розділ «Яка стежка найкраща»); «Моя домашня читальня» (розділ «Читаємо у рідному колі»)	
42		Тема: «Наша Україна — вічна» <i>Легенда Василя Сухомлинського «Вічна тополя».</i> Знаходження у тексті опису і міркувань. Визначення головної думки твору (з допомогою вчителя)	
43		Узагальнення за розділом. Блок: Перевіряю свої досягнення	
Розділ «ЗАЧАРУВАЛА ВСЕ ЗИМА»			
44		Вступ до розділу. Розвиток уміння працювати з підручником. Тема: «Зимова казка» <i>Дослідження тексту: оповідання Василя Чухліба «Зимова казка».</i> Визначення емоційного настрою твору і образні засоби	
45		Тема: «Поетичний образ зимового лісу» <i>Вірші: Вадим Скомаровський «Казкові шати».</i> Настрій твору. Порівняння як засіб образності. <i>Тамара Коломієць «Падав сніг».</i> Відтворення змісту вірша за опорними словами. Загадки. Міжпредметні зв'язки з уроками української мови, мистецтва	
46		Робота з дитячою книжкою, журналами. Тема: «Мову рідної природи розуміти серцем вчись» Презентація учнями прочитаних за власним вибором творів: у збірках, журналах; посібниках для додаткового та позакласного читання	
47		Тема: «Ознайомлення з коміксом» Робочий зошит. Комікс. Дитячі періодичні видання. Прийом сторітелінг	

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
48–49		<p>Тема: «Хто ласував ялиною шишкою?» Дослідження тексту: науково-художнє оповідання <i>Галини Демченко</i> «Ялинова шишка». Ознаки науково-художнього оповідання. Дійові особи. Відтворення послідовності змісту твору за ключовими реченнями. Розрізнення елементів казковості і смислове передбачення реального світу природи. Загадка-добавлянка <i>Богдани Бойко</i></p>	
50		<p>Тема: «Зимові дива: день святого Миколая» Вірші: <i>Віра Багірова</i> «Лист до Чудотворця», <i>Іван Малкович</i> «Молитва Ангелу». Настрій віршів. Передача почуттів мовців. Оповідання <i>Ольги Наконечної</i> «Свято Миколая». Колективна дискусія: що означає вислів <i>невидимі дари?</i> Прийом «Займи позицію»</p>	
51		<p>Тема: «Медіавіконце: вітальна листівка» Робота в групах: ідеї, варіанти листівок. Обговорення послідовності дій, зіставлення і вибір варіантів привітань із святами. Створення і презентація індивідуального проекту вітальної листівки (робочий зошит)</p>	
52		<p>Тема: «Вже Різдво прийшло до хати, нам пора колядувати!» Розгляд картини <i>Галини Назаренко</i> «Колядники». Складання учнями розповіді за картиною. <i>Українські народні пісні</i> «Щедрівка», «Колядка». <i>Лідія Повх</i> «Колядники». Вправи для розвитку артикуляції. Заосби виразності. Інсценізація. Міжпредметні зв'язки з уроками музичного і образотворчого мистецтва</p>	
53		<p>Робота з дитячою книгою. Розповідає читач-читачам. Тема: «Найцікавіші твори про зимові свята українського народу» Виставка книг, малюнків. Обмін враженнями про прочитані твори. Конкурс найкращого оповідача</p>	
54–55		<p>Узагальнення вивченого за I семестр в іграх, конкурсах, інсценізації. <i>Блок: Перевіряю свої досягнення.</i> Аналіз учнями своїх прогнозів щодо уроків читання із «Скриньки очікувань»</p>	

II семестр — 63 години

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
Розділ «Світ дитинства у творах українських письменників»			
1		Перша тема розділу: «Вірші» Тема: уроку «Чому вірші це диво?» Ознайомлення із поняттями: авторські твори; рима і ритм як ознаки віршованої мови. Слухання і читання учнями віршів; розповідь про свої почуття і враження від твору	
2–3		Тема: «Вірші Платона Воронька: «На кораблику» (вірш — казка)» «Картина» — вірш-небилиця. Зіставлення тексту з малюнками. Гумористичні твори. Придумування учнями небилиць	
4–5		Тема: «Вірші Тамари Коломієць» «Хиталочка-гойдалочка» (головна дійова особа; настрій, рими, ритм вірша) «Біле поле полотняне» (переносне значення слів; ланцюжок слів, що означають дії вишивальниці). Навчання учнів виразно читати, передавати настрої твору. Зіставлення змісту віршів з малюнками	
6–7		Тема: «Вірші Ліни Костенко» Картини природи у вірші «Пряля». Образ прялі. Додержання у читанні ритму вірша, розділових знаків. Вірш-діалог «Польові дзвіночки». Пошук римованих слів; розвиток уяви учнів	
8		Робота з дитячою книжкою. Тема: «Які вірші цікаві і різні!» Вірші-картини природи; вірші-діалоги, небилиці, вірші-загадки. Твори з хрестоматій і навчальних посібників «Я люблю читати», «Моя домашня читальня»; авторські збірки	
9–10		Тема: «Вірші Анатолія Качана» Море і його мандрівники у віршах «Хвилювалось море», «Розмова з пароплавом». Тема віршів. Настрій і образні засоби у віршах. Пошук римованих слів. Зіставлення змісту твору з малюнками. Пряме і переносне значення слів, висловів. Інсценізація вірша «Розмова з пароплавом»	
11		Тема: «Оповідання, їх ознаки» <i>Вчись слухати серцем.</i> <i>Василь Сухомлинський «Глуха дівчинка».</i> Визначення теми і структури твору, визначення послідовності подій. Пошук у тексті і пояснення почуттів і вчинків дійових осіб. Обговорення смислу думки «Слухати треба не тільки вухами, а й серцем». Дослідницьке завдання; якою мовою спілкуються нечуючі люди; дізнатися, що таке «жестова мова». Завдання з робочого зошита	
12		Медіавіконце: вистава. Як підготувати виставу? Хто учасники вистави? Ознайомлення з різними афішами. Складання афіші про виставу «Хто зігріє кошеня?» Перегляд мультфільму за сюжетом відомої казки	

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
13–14		<p>Тема: «Оповідання Василя Сухомлинського “Покинуте кошеня”» Встановлення зв'язків між дійовими особами та їхніми вчинками. Вистава «Хто зігріє кошеня?» Дійові особи. Відображення різного ставлення дійових осіб до кошеняти (інтонація, рухи, міміка). Використання учнями порад «Медіавіконце — вистава», «Театрального словничка» Обговорення вистави: що означає бути добрим? Зв'язок з особистим досвідом учнів</p>	
15		<p>Робота з дитячою книжкою, періодичними виданнями. Тема: «Ми в цьому світі не самі...» Твори С. Жупанина, Д. Павличка, Н. Кир'ян, Г. Малик, М. Павленко, Т. Коломієць, С. Носаня, А. Давидова, В. Кави, В. Сухомлинського та ін. Створення учнями реклами прочитаного твору</p>	
16		<p>Тема: «Чи легко зробити правильний вибір?» Оповідання Ніни Бічуї «Пиріжок з вишнями». Пошук у тексті слів, які підказують інтонацію читання. Характеристика персонажів; розпізнавання їхніх почуттів; взаємозв'язок почуттів і вчинків. Розв'язання моральної задачі «Займи позицію» (що важливе у стосунках між людьми). Завдання у робочому зошиті</p>	
17		<p>Тема: «Умій сказати, умій і промовчати» Дослідження тексту. Оповідання Оксани Кротюк «Шкідлива звичка». Дійові особи оповідання. Характеристика головної дійової особи — Михайлика. Визначення почуттів дійових осіб. Добір слів, висловів для увічливого спілкування з людьми старшого віку.</p>	
18–19		<p>Тема: «За праве діло стій сміло». Уривок з повісті Оксани Радушинської «Щоденник Славка Хоробрика, або Пригоди хлопчика-міліціонера» — «Кишенькові гроші». Дослідження тексту. Передбачення змісту твору. Визначення послідовності і тривалості подій. Характеристика персонажів: зовнішності, почуттів, вчинків. Зв'язок із особистим досвідом дітей. Оцінювальні судження. Завдання у робочому зошиті»</p>	
20		<p>Узагальнення за розділом. Опрацювання блоку: <i>Перевіряю свої досягнення</i></p>	
21		<p>Робота з дитячою періодикою. Відвідування шкільної бібліотеки. Презентація журналів, газет або творів з них, які діти підготували до уроку</p>	

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
Розділ «У колі літературних казок»			
22–23		Ознаки літературних казок. Тема: «Поет Іван Франко і його казки» Книжка «Іван Франко від А до Я». Що означає назва книжки? Розгляд ілюстрацій з книжки. Казка «Лисичка і Рак».	
		Визначення головної думки твору. Гарно сміється той, хто сміється останнім. Медіавіконце: Малюнок, ілюстрація як джерело нової інформації до прочитаного	
24–25		Тема: «Поетеса Наталя Забіла» Віршована казка «Хто сильніший?» Характеристика дійових осіб. Знаходження образних засобів, складання ланцюжка римованих слів. Визначення ознак казковості подій твору. Слухання віршів з аудіокнижки <i>Наталі Забіли</i> «Ясочкина книжка»	
26		Тема: «Право кожного на життя» Оповідання <i>Василя Сухомлинського</i> «Нехай будуть і Соловей, і Жук». Визначення почуттів і вчинків дійових осіб. Визначення й обговорення головної думки твору	
27		Робота з дитячою книжкою. Автор і його твори. Зустріч з творами письменника <i>Всеволода Нестайка</i> для молодших школярів	
28		Тема: «Чому Равлик ховається?» Вчимося слухати і розуміти казку. Слухання казки у виконанні автора <i>Галини Малик</i> . Створення за змістом казки порівняльної таблиці почуттів і вчинків дійових осіб. Зв'язок з життєвим досвідом дітей (завдання у робочому зошиті)	
29		Тема: «Чиє рішення краще?» Казка <i>Марії Манеру</i> «Збори іграшок» (переклад з іспанської <i>О. Л. Соколової</i>). Розпізнавання почуттів дійових осіб. Зв'язок почуттів і вчинків дійових осіб. Розповідання історій: «А зі мною було так...»	
30		Узагальнення за прочитаним розділом. Опрацювання блоку: «Перевіряю свої досягнення»	
Розділ «ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО»			
31		Тема: «Дитинство Тараса» Автопортрет <i>Тараса Шевченка</i> . Ознайомлення дітей з основними відомостями біографії поета. <i>Дмитро Красицький</i> «Тарас Шевченко»	
32		Кобзариками для дітей з віршами <i>Тараса Шевченка</i> . Назви книжок: «За сонцем хмаронька пливе..», «Дитячий Кобзар», «Волинський кобзарик». Зміст кобзариків, вибіркове читання поезій, розгляд ілюстрацій. Подібність і відмінність книжок. Аналіз ілюстрацій. Зв'язок із читацьким досвідом дітей	

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
33		Вірші <i>Тараса Шевченка</i> : <i>Поетичні картини української природи</i> : «Світає, край неба палає...», «Встала й весна...». Виразне читання. Словесне малювання	
34		Краса природи і краса людини в поезії <i>Тараса Шевченка</i> «Зацвіла в долині червона калина...». Образні засоби вірша. Міжпредметні зв'язки з уроками мистецтва. Слухання пісні <i>Аркадія Філіпенка</i> на слова <i>Тараса Шевченка</i>	
35		Урок-практикум. Створення книжечки-малювання «Дитинство <i>Тараса</i> ». Використання досвіду презентації аналогічних книжечок в Інтернеті. Читання вірша <i>Вадима Скомаровського</i> «Над "Кобзарем"». Перевіряю свої досягнення» (прийоми «Мікрофон», «Незакінчене речення», «Тематична павутинка»)	
Розділ «НАДІЙШЛА ВЕСНА ПРЕКРАСНА...»			
36–37		Вступ до розділу. Тема: «Ой весна, весна днем красна» Українські народні пісеньки. «Ой, весна, весна...»; «Вийди, вийди сонечко». Виразне читання. Інсценівка у групах (Настрій, рухи, інтонація) <i>Варвара Гринько</i> Мирилки. Вірш <i>Івана Франка</i> «Надійшла весна прекрасна»	
38–39		Тема: «Олександр Копиленко "Весна іде"» Дослідження тексту: визначення структури, змісту абзаців; виділення у кожному абзаці ключових речень. Визначення нової інформації у науково-художньому оповіданні. Зіставлення ключових речень із фотоілюстраціями. Відтворення змісту оповідання за ключовими реченнями	
		Міжпредметні зв'язки з уроками «Я досліджую світ»	
40		Робота з дитячою книгою: авторською збіркою, творами посібників, хрестоматій для позакласного читання; Тема: «Звуки, фарби, рухи весни»	
41		Медіапроект «Класна газета». Обговорення плану дій: «Як створити «Класну газету»? Завдання для групової та індивідуальної роботи: «Я — Ми». Вірш <i>Марії Чумарної</i> «Зоряний клас». Завдання у робочому зошиті	
42		Тема: «Ліна Костенко "Перекинута шпаківня"» Вчимося слухати і розуміти текст. Визначення почуттів. Встановлення зв'язку між причиною і наслідком дій хлопців. Малюнок як джерело нової інформації	

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
43		Тема: «Для кого краса весняної квітки?» <i>Василь Сухомлинський «Хлопчик і Дзвіночок Конвалії».</i> Прогнозування змісту казки за заголовком і малюнком. Образні засоби: опис квітки, порівняння. Перебіг почуттів і дій Хлопчика і Дзвіночка Конвалії. Визначення головної думки, зв'язок із життєвим досвідом учнів. Зіставлення малюнка з епізодом твору. Порівняння із віршем <i>Олександра Пархоменка «Простіть мене, конвалії»</i> (робочий зошит)	
44		Тема: «Краса українських писанок» <i>Порівняння створює образ: Вірш Анатолія Камінчука «Українська писанка».</i> Розгляд репродукції картини <i>Наталії Бендус-Петровської «Великдень».</i> Розповіді учнів про свій досвід участі у святі	
45		Тема: «Образ матері у поезії» <i>Володимир Лучук «Тільки мама».</i> <i>Леся Українка «На зеленому горбочку».</i> <i>Вірш Петра Осадчука «Я навчаюся у тата»</i> у робочому зошиті. Виразне читання. Визначення почуттів мовців. Знаходження у віршах рим, образних засобів	
46–47		Робота з дитячою книгою. Створення і презентація усного журналу до Дня матері «Все починається з мами». Усна народна творчість (пісні, прислів'я). Твори <i>Марії Познанської, Дмитра Павличка, Анатолія Костецького, Варвари Гринько, Ганни Чубач, Василя Сухомлинського, Анатолія Григорука</i> та ін. Вернісаж малюнків до прочитаних творів. Розвиток виразності читання. Інсценізація творів за темою усного журналу	
48		Тема: «Що таке мир?» Образи мирного життя в художніх творах і мистецтві. <i>Вірш Тетяни Майданович «Що таке мир».</i> Мурал «Рукавичка миру», створений японським художником Міязакі Кенске на стіні школи № 68 м. Маріуполя. Розгляд, пояснення символів, обмін враженнями. Що особливе є на вікнах школи? Про що це свідчить? Приєм сторітелінг	
49		Узагальнення прочитаного за розділом. <i>Блок «Перевіряю свої досягнення»</i>	
50		Презентація медіапроєкту «Класна газета»	
Розділ «СКІЛЬКИ НА ЗЕМЛІ ІЩЕ ЦІКАВОГО!»			
51–52		Перша тема розділу: «Що? Де? Чому? Навіщо?» Тема уроку: «Ми живемо в світі, повному чудес!» <i>Вірш Олександра Дерманського «Чудо із чудес».</i> Розділи «Допитливим читачам» (посібник «Моя домашня читальня»), «Скільки на Землі іще цікавого!» (посібник «Я люблю читати»)	
53		Робота з періодичними виданнями. Медіавіконце: дитячі журнали, енциклопедії. Виставка журналів. Інформація на обкладинці журналу. Поради для тих, хто хоче спілкуватися з журналами. Створення реклами журналу	

№ уроку	Дата	Назва розділу; теми. Тема уроку; матеріал до уроку	Зауваги вчителя
54		Тема: «Погортаємо, прочитаємо сторінки журналів і газет для дітей» Чим зацікавлює журнал читачів? Досвід читачів журналів. Зачитування і обговорення публікацій журналу. Про що пишуть у газетах для дітей. Досвід читачів газет. Завдання у робочому зошиті	
55–56		Тема: «Що пропонує читачам журнал “Джміль”?» Статті з журналу «Наша гривня». «Чому грошей не може бути скільки завгодно?» <i>Казка-загадка Марії Чумарної «Товар і покупець»</i> . Проблемна ситуація: «Чому різні точки зору?». Досвід учнів читачів журналів	
57		Тема: «Наші мудрі друзі — енциклопедії» Які є енциклопедії для дітей? Як знайти в них інформацію? Дослідження тексту «Поклоніння вогню» з дитячої енциклопедії «Дивосвіт»	
58		Друга тема розділу: «Фантазуй і створи!» Вступ до теми. Вірш Надії Кир'ян «Розмова хмарок». Чому про одне явище можна сказати по-різному? Прийом сторітелінг. Хрестоматія з позакласного читання для учнів 1–2 класів, розділ «стежинкою творчості» («Я люблю читати»)	
59		Тема: «Вірш — це не просто рими...» <i>Гумористична вірш-казка Павла Глазового «Як Сергійко вчив клоуна Бобу складати вірші»</i> . Характеристика персонажів. Інсценізація прочитаного. Використання театрального словничка	
60		Тема: «Як створити свою казку?» <i>Ліна Костенко. «Вербові сережки»</i> . Придумування казки про пригоди дівчаток із чарівними сережками. Підказки, як створити свою казку. Завдання у робочому зошиті	
61		Тема: «Як здійснити свою мрію?» <i>Казка Миколи Снаговського «Про пасажирський лайнер і паперовий літачок»</i> . Визначення послідовності подій. Риси характеру хлопчика, які допомогли йому здійснити свою мрію	
62		Тема: «Мандрівка у Країну Фантазілію» <i>Вірш Лідії Компанієць «Чотири квіточки»</i> . «Створи свою казку». Завдання у робочому зошиті	
63		Узагальнення за розділом. Перевіряю свої досягнення. Заповнення учнями таблички особистих досягнень з читання у робочому зошиті). Обговорення кола читання влітку	

**Орієнтир для календарно-тематичного планування
уроків української мови в 2-му класі
за підручником М. С. Вашуленка, С. Г. Дубовик**

I семестр – 60 годин

II семестр – 60 годин

№ уроку	Дата	Вправи підр. і зош.	Сторінки	Тема уроку
I семестр				
1		Впр. 1–4	С. 4–5	Звуки і букви. Склад. Наголос § 1. Звуко-буквений склад слова Поняття про звук як елемент людської мови
2		Впр. 5–6	С. 6–7	Поняття про букву як писемний знак, що позначає звук. Звуко-буквений аналіз слів
3		Впр. 7–11	С. 8–9	Спостереження за смислорозрізнювальною роллю звуків у словах
4		Робочий зошит Впр. 1–12	С. 4–6	1. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь уживати слова ввічливості під час спілкування
5		Впр. 1–4	С. 10–11	§ 2. Дзвінки приголосні звуки в кінці слова і складу Літературна вимова і написання слів із дзвінками приголосними звуками в кінці слова і складу перед глухим
6		Впр. 1–5	С. 12–13	§ 3. Апостроф Вимова і написання слів із апострофом. Спостереження за твердою вимовою приголосних звуків, позначених буквами б, п, в, м, ф та р , перед апострофом
7		Впр. 1–5	С. 14–15	§ 4. Наголос Наголос. Уявлення про наголос як сильніше вимовляння складу в слові
8		Впр. 6–11	С. 16–17	Спостереження за смислорозрізнювальною роллю наголосу в словах. Тренувальні вправи на визначення наголосу в словах
9		Робочий зошит Впр. 1–11	С. 11–13	2. Урок розвитку мовлення. Спостереження за роллю наголосу в мові і мовленні
10		Впр. 1–6	С. 18–19	§ 5. Поділ слів на склади Склад слова. Уявлення про складоутворювальну роль голосних звуків
11		Впр. 1–3	С. 20–21	§ 6. Перенос частин слів із рядка в рядок по складах Перенос частин слів із рядка в рядок по складах. Правило переносу слів зі складами, позначеними однією буквою. Правила переносу слів зі збігом двох і кількох приголосних звуків
12		Впр. 4–6	С. 22–23	Правила переносу частин слів із буквами й та ь у середині слів. Правила переносу слів із буквосполученнями ьо, йо
13		Впр. 7–10	С. 24–25	Правила переносу слів із буквосполученнями дж, дз . Правило переносу слів із апострофом
14		Впр. 1–5	С. 26–27	§ 7. Алфавіт Українська абетка. Поняття про абетку (алфавіт) як сукупність букв, що прийнята у писемності певної мови. Вправляння у розташуванні слів за абеткою з орієнтацією на першу букву слова

№ уроку	Дата	Вправи підр. і зош.	Сторінки	Тема уроку
15		Впр. 6–12	С. 28–30	Користування алфавітом у роботі з навчальними словниками
16		Робочий зошит Впр. 1–7	С. 23–24	3. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь користуватися орфографічним словником
17				Узагальнення знань із розділу «Звуки і букви»
18				Урок контролю навчальних досягнень учнів
19		Впр. 1–5	С. 32–33	Слово. Значення слова § 8. Слова, близькі за значенням Поняття про слова, близькі за значенням
20		Впр. 1–5	С. 34–35	§ 9. Слова, протилежні за значенням Поняття про слова, протилежні за значенням
21		Впр. 6–8	С. 36–37	Розподіл слів за смисловими групами
22		Впр. 1–3	С. 38–39	§ 10. Слова із прямим і переносним значенням Поняття про пряме і переносне значення слова
23		Впр. 1–3	С. 40–41	§ 11. Багатозначні слова Поняття про багатозначні слова
24		Робочий зошит Впр. 1–7	С. 30–31	4. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь розповідати казки
25		Впр. 4–6	С. 42–43	Доречне вживання слів різних лексичних груп у власному мовленні
26		Впр. 7–8	С. 44	Узагальнення знань із розділу «Слово. Значення слова»
27				Урок контролю навчальних досягнень
28		Впр. 1–3	С. 46–47	Слова — назви предметів, ознак, дій, чисел § 12. Слова — назви предметів (іменники) Поняття про слова — назви предметів (іменники)
29		Впр. 4–7	С. 48–49	Вправляння у доборі слів, які відповідають на питання <i>хто? що?</i>
30		Впр. 8–11	С. 50–51	Розпізнавання слів — назв предметів, які відповідають на питання <i>хто? або що?</i>
31		Робочий зошит Впр. 1–9	С. 36–37	5. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь будувати діалог
32		Впр. 12–14	С. 52–53	Розрізнення слів, які є загальними і власними назвами
33		Впр. 15–19	С. 54–55	Розвиток умінь писати загальні і власні назви
34		Впр. 20–22	С. 56–57	Правило вживання великої букви в іменах, по батькові та прізвищах людей
35		Впр. 23–27	С. 58–59	Написання з великої букви кличок тварин
36		Впр. 28–31	С. 60–61	Правило вживання великої букви в назвах країн, міст, сіл, вулиць, річок, гір
37		Впр. 32–35	С. 62–63	Змінювання іменників за числами (<i>один — багато</i>)

№ уроку	Дата	Вправи підр. і зош.	Сторінки	Тема уроку
38		Впр. 36–39	С. 64–65	Змінювання іменників за числами (<i>багато – один</i>)
39		Впр. 40–44	С. 66–67	Уживання в мовленні слів — назв предметів
40		Впр. 45–49	С. 68–69	Вправляння у вживанні іменників у мовленні
41		Робочий зошит Впр. 1–9	С. 46–47	6. Урок розвитку мовлення. Навчання писати запрошення на день народження
42		Робочий зошит Впр. 97–99	С. 48	Закріплення знань і вмінь, пов'язаних зі словами — назвами предметів (іменниками)
43				Урок контролю навчальних досягнень учнів
44		Впр. 1–3	С. 70–71	§ 13. Слова — назви ознак предметів (прикметники) Поняття про слова — назви ознак предметів (прикметники)
45		Впр. 4–7	С. 72–73	Вправляння у доборі слів, які відповідають на питання <i>який? яка? яке? які?</i>
46		Впр. 8–12	С. 74–75	Зв'язок прикметників з іменниками. Утворення словосполучень іменників із прикметниками
47		Впр. 13–16	С. 76–77	Вправляння у доречному вживанні слів — назв ознак предметів у мовленні
48		Робочий зошит Впр. 1–7	С. 53–54	7. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь складати розповідь
49		Робочий зошит Впр. 111–113	С. 55–56	Закріплення знань учнів про прикметники
50				Урок контролю навчальних досягнень учнів
51		Впр. 1–4	С. 78–79	§ 14. Слова — назви дій предметів (дієслова) Поняття про слова — назви дій предметів (дієслова)
52		Робочий зошит Впр. 117–120	С. 57	Вправляння у доборі дієслів
53		Робочий зошит Впр. 1–5	С. 58–59	8. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь зв'язко висловлювати думки
54		Впр. 5–8	С. 80–81	Складання речень із дієсловами
55		Впр. 9–12	С. 82–83	Вправляння у доречному вживанні дієслів у мовленні
56		Впр. 13–16	С. 84–85	Закріплення знань про слова — назви дій предметів (дієслова)
57		Робочий зошит Впр. 1–6	С. 63–64	9. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь писати записку
58				Закріплення знань учнів про іменники, прикметники, дієслова
59				Урок узагальнення знань учнів
60				Урок контролю навчальних досягнень учнів.

II семестр

№ уроку	Дата	Вправи підр. і зош.	Тема уроку
61		Впр. 1–4	§ 15. Числівники Поняття про слова — назви чисел (числівники)
62		Впр. 5–8	Вправління у доборі слів, які відповідають на питання <i>скільки?</i>
63		Впр. 9–14	Вправління в утворенні словосполучень числівників із іменниками
64		Впр. 15–19	Вправління у доречному вживанні слів — назв чисел у мовленні
65		Робочий зошит Впр. 1–12	10. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь складати розповідь за малюнками
66		Робочий зошит Впр. 13–15	Закріплення знань про числівники
67			Урок контролю навчальних досягнень
68		Впр. 20–24	Спостереження за словами, які служать для назви предметів, ознак, дій, чисел
69		Впр. 25–29	Вправління у розподілі слів на групи за значенням та питаннями (за частинами мови)
70		Впр. 1–4	§ 16. Службові слова Поняття про службові слова та їхню роль у реченні. Правило написання службових слів із іншими словами
71		Впр. 5–7	Вправління в уживанні службових слів у мовленні
72			Закріплення знань учнів про службові слова
73			Узагальнення знань учнів про службові слова
74		Робочий зошит Впр. 1–6	11. Урок розвитку мовлення. Уміння вживати службові слова у мовленні
75		Впр. 8–11	Узагальнення знань учнів про слова — назви предметів (іменники), слова — назви ознак предметів (прикметники), слова — назви дій предметів (дієслова), службові слова
76			Урок контролю навчальних досягнень
77		Впр. 1–4	§ 17. Речення Поняття про речення. Роль різних видів речень для досягнення мети спілкування
78		Робочий зошит Впр. 40–42	Розвиток умінь складати речення
79		Робочий зошит Впр. 1–7	12. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь складати розповідь на основі спостережень
80 81		Впр. 1–5	§ 18. Види речень за метою висловлювання Поняття про розповідні речення. Вправління у правильному інтонуванні розповідних речень
82 83		Впр. 6–8	Поняття про питальні речення. Вправління у правильному інтонуванні питальних речень

№ уроку	Дата	Вправи підр. і зош.	Тема уроку
84 85		Впр. 9–12	Поняття про спонукальні речення. Вправлення у правильному інтонуванні спонукальних речень
86 87		Впр. 13–16	Розвиток умінь складати розповідні, питальні та спонукальні речення
88		Впр. 17–21	Розвиток умінь правильно відтворювати інтонацію речень
89		Впр. 22–24	Розвиток умінь складати різні за інтонацією речення
90		Робочий зошит Впр. 1–9	13. Урок розвитку мовлення. Відвідаємо театр
91		Впр. 25–26	Вправлення в поширенні речень словами за поданими питаннями
92 93		Впр. 27–31	Складання і запис речень за малюнком
94		Впр. 32–33	Складання і запис речень на задану тему
95			Узагальнення знань із розділу «Речення»
96			Урок контролю навчальних досягнень учнів
97		Впр. 1	§ 19. Текст Поняття про текст
98		Впр. 2–3	Добір заголовка до тексту
99 100		Впр. 1–3	§ 20. Будова тексту Будова тексту. Ознайомлення зі складовими частинами тексту
101		Впр. 4–5	Виразальні засоби мови в художніх текстах. Пояснення їхньої ролі
102		Впр. 6–7	Робота над деформованим текстом
103		Впр. 1–4	§ 21. Типи текстів Поняття про текст-розповідь. Пояснення його призначення
104		Впр. 5–8	Поняття про текст-опис. Пояснення його призначення
105		Робочий зошит Впр. 1–7	14. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь складати розповідь на основі власного досвіду
106		Впр. 9–10	Складання і запис невеликого тексту за ілюстрацією
107		Впр. 11–16	Складання і запис невеликого тексту за серією малюнків
108		Впр. 17–20	Складання і запис невеликого тексту про події із власного життя
109		Впр. 21–22	Складання і запис короткого зв'язного висловлювання на добре відому та цікаву тему

№ уроку	Дата	Вправи підр. і зош.	Тема уроку
110		Робочий зошит Впр. 1–5	15. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь складати розповідь за поданим початком
111		Впр. 25–26	Перевірка і вдосконалення власних текстів
112		Впр. 27–28	Редагування текстів
113		Робочий зошит Впр. 1–6	16. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь складати загадки
114			Урок контролю навчальних досягнень
115		Впр. 1–2	§ 22. Повторення вивченого за рік Повторення вивченого матеріалу («Звуки і букви»)
116		Робочий зошит Впр. 111–112	Повторення вивченого матеріалу («Слово»)
117		Робочий зошит Впр. 1–6	17. Урок розвитку мовлення. Розвиток умінь писати і надсилати електронні повідомлення
118		Робочий зошит Впр. 113–115	Повторення вивченого матеріалу («Речення»)
119		Робочий зошит Впр. 116–119	Повторення вивченого матеріалу («Текст»)
120			Підсумковий урок за рік

Орієнтир для календарно-тематичного планування уроку читання в 2-му класі за підручником «Українська мова та читання. Частина 2» (автор — О. В. Вашуленко)

№ уроку	Тема, матеріал до уроку	Сторінки у підручнику
I семестр (16 тижнів x 3,5 години на тиждень = 56 годин)		
Розділ 1. ДЗВІНОЧОК КЛИЧЕ У КРАЇНУ ЗНАНЬ		
1-й тиждень вересень	1. Здрастуй, школо! Знайомство з новим підручником: обкладинка, форзац, звернення до читачів, умовні позначення	
	2. Дзвіночок кличе у Країну Знань. <i>Любов Шоста</i> «Шкільний дзвінок»	3
	3. Головна професія — школяр. <i>Анатолій Костецький</i> «Головна професія», відео про школи з усього світу	4–5
2-й тиждень вересень	4. Що я очікую від шкільного життя? <i>Маргарита Сурженко</i> «Їжачок Буль — школяр»	6–8
	5. Я до школи поспішаю. <i>Маргарита Сурженко</i> «Їжачок Буль — школяр» (продовження)	8–10
	6. Хто сьогодні зірка в класі? <i>Олена Полянська</i> «Є у кожного талант»	11
	7. Робота з дитячою книжкою	
3-й тиждень вересень	8. Мудрим ніхто не вродився, а навчився. <i>Йосип Шелепець</i> «Зажурився кіт»	12
	9. Якщо вчитися важко. <i>Дженніфер Мур-Маллінос</i> «Якщо вчитися важко»	13–14
	10. Узагальнення за розділом (творчі, дослідницькі завдання, ігри, інсценізації тощо)	
Розділ 2. КНИГА — КЛЮЧ ДО ЗНАНЬ		
4-й тиждень вересень	11. Ми маленькі читачі. <i>Лідія Повх</i> «Ми — маленькі читачі».	15–16
	12. Книжка — ключ до знань. <i>Василь Сухомлинський</i> «Усі книжки гарні».	17–18
	13. Тато, мама, я — читаюча сім'я. <i>Наталка Поклад</i> «Книжковечір».	19
	14. Робота з дитячою книжкою	
5-й тиждень жовтень	15. Дружба з книжкою — це свято! <i>Нузет Умеров</i> «Про книжку»	20
	16. Узагальнення за розділом (творчі, дослідницькі завдання, ігри, інсценізації тощо)	
	Розділ 3. ОСІННІ БАРВИ, ОСННІЙ НАСТРІЙ...	
6-й тиждень жовтень	17. Осінь — золотокоса красуня. <i>Катерина Перелісна</i> «Золота осінь», картина <i>Ольги Кваші</i> «Золота осінь»	21–22
	18. Картини пізньої осені. <i>Катерина Перелісна</i> «Недалеко до зими»	22–23
	19. Щедра осінь завітала в гості. <i>Марійка Підгірян</i> ка «Прийшла осінь»	23–24
	20. Вітерець-пустунець між дерев танцює. <i>Тамара Коломієць</i> «Вітрисько», картини <i>Ірини Ломанової</i> «Осіній вітер» та <i>Олексія Чернігіна</i> «Солоний вітер»	25–26
	21. Робота з дитячою книжкою	

7-й тиждень жовтень	22.	У лісі ми гриби збирали. <i>Тамара Коломієць</i> «На галяві»	27–28
	23.	Завтра у вирій далекий будуть летіти лелеки. <i>Аркадій Музичук</i> «Горобці», відео про відліт птахів у вирій	28–29
	24.	Прийшла до лісу осінь. <i>Наталя Остапенко</i> «Господина осінь»	29–31
8-й тиждень жовтень	25.	Зажурила осінь золоту діброву. <i>Оксана Кротюк</i> «Ведмежа колискова»	31–32
	26.	Де ти, білочко, живеш? <i>Ліна Костенко</i> «Білочка восени»	32–33
	27.	Звуки осені. <i>Оксана Чорновіл</i> «Осінній концерт», <i>Галина Маніва</i> «Каштанопад», аудіозапис звуків осені	34–35
	28.	Робота з дитячою книжкою	
9-й тиждень жовтень	29.	Осінні настрої. Осінь весела! <i>Наталя Забіла</i> «Осінні листя»	36
	30.	Осінні настрої (продовження теми). Осінь сумна. Осінь мрійлива. <i>Олена Пчілка</i> «Садок марніє потихеньку...», <i>Вадим Скомаровський</i> «Лісова колиска»	37–38
	31.	Осінні настрої (продовження теми). Осінь тривожна, таємнича і задумлива. Осінь грайлива. <i>Ліна Костенко</i> «Березовий листочок», <i>Петро Сорока</i> «Гра», <i>Віктор Терен</i> «Осінь»	38–39
10-й тиждень листопад	32.	Узагальнення за розділом (творчі, дослідницькі завдання, ігри, інсценізації тощо)	
	Розділ 4. НАРОДНІ ПЕРЛИНИ ДЛЯ КОЖНОЇ ДИТИНИ		
	33.	Українські народні колискові пісні. Аудіозапис української народної колискової пісні у виконанні <i>Ніни Матвієнко</i> «Гойда, гойда-гой, ніченька іде...», українська народна колискова пісня «Ой люлі, ой люлі...»	40
	34.	Українські народні дитячі пісеньки. Мультфільм «Грицю, Грицю, до роботи!», українська народна пісня «Зайчику, зайчику»	41
	35.	Робота з дитячою книжкою	
11-й тиждень листопад	36.	Дитячі заклички. Закличка «Іди, іди, дощику»	42
	37.	Лічилки, мирилки. Лічилки «Котилася торба..», «Тікав заєць через міст», мирилки «Дві подружечки зажурилися», «Подивися просто в очі...»	42–44
	38.	Скоромовки, загадки, прислів'я	44–46
12-й тиждень листопад	39.	Дивовижний світ українських народних казок про тварин. Українська народна казка «Зайчикова хатинка»	46–49
	40.	Де дружніші, там і сильніші. Українська народна казка «Ведмідь і бджоли», відео до казки	49–50
	41.	Яке частування, таке й дякування. Українська народна казка «Лисиця і Журавель», аудіозапис казки та пісні, написаної за мотивом української народної казки «Лисичка і Журавель»	51–53
	42.	Робота з дитячою книжкою	
13-й тиждень грудень	43.	Хочеш собі добра — не роби нікому зла. Українська народна казка «Ведмідь і павучок».	53–55
	44.	Дивовижний світ народних казок Європи. Хочеш їсти калачі — не лежи на печі. Угорська народна казка «Курочка, мишка та півник»	56–58
	45.	Казка — вигадка, та в ній щось повчальне розумій. Шотландська народна казка «Лисиця і яструб»	58–59

14-й тиждень грудень	46.	Узагальнення за розділом (творчі, дослідницькі завдання, ігри, інсценізації тощо)	
	Розділ 5. КРИШТАЛЕВА ЗИМОНЬКА У СРІБНІМ КОЖУШКУ		
	47.	Здрастуй, зимонько-зима! <i>Віра Паронова</i> «Йде зима»	60–61
	48.	Поетичний образ зими. <i>Микола Сингаївський</i> «Білі черевички у зими»	61–62
15-й тиждень грудень	49.	Робота з дитячою книжкою	
	50.	Подбайте, діти, про пташок узимку. Загадки <i>Лесі Вознюк</i> , <i>Лідія Дяченко</i> «Чого сполошилися синички?»	62–63
	51.	Дідусю Миколай, нашу хату не минай. <i>Ніна Даценко</i> «Зниклий мішок»	63–65
16-й тиждень грудень	52.	Уже Різдво прийшло до хати, всім пора колядувати. Українські народні пісні «Колядин, колядин», «Щедрий вечір, добрий вечір», картина <i>Олени Ревуцької</i> «Різдвяна пісня», малюнок <i>Олександра Перехреста</i> «Різдвяні колядники»	65–66
	53.	Уже Різдво прийшло до хати, всім пора колядувати (продовження теми). Українська народна пісня «Сію, вію, посіваю»	67
	54.	Рік Новий — чудове свято! <i>Зірка Мензатюк</i> «Новий рік»	68–69
	55.	Узагальнення вивченого за I семестр	
	56.	Робота з дитячою книжкою	
II семестр (19 тижнів x 3,5 години на тиждень = 66,5 годин)			
1-й тиждень січень	1.	Веселий таночок танцює снігопад. <i>Анна Рибалка</i> «Дивовижний снігопад»	70
	2.	Веселий таночок танцює снігопад (продовження теми). <i>Анна Рибалка</i> «Дивовижний снігопад»	71–72
	3.	Ходить Мороз надворі у чоботах пухових. <i>Леся Вознюк</i> «Йшов мороз»	72–73
2-й тиждень січень	4.	Зима-чаклунка. <i>Анатолій Качан</i> «Зустріч»	73–74
	5.	Хто уміє зберігати — уміє й господарювати. <i>Марія Чумарна</i> «Як зайчики зимували»	74–76
	6.	Ой зима, зима, зима. Веселіш пори нема. (Зимові розваги. Безпека взимку.) <i>Платон Воронько</i> «Гра у сніжки»	76
	7.	Робота з дитячою книжкою	
3-й тиждень січень	8.	Узагальнення за розділом (творчі, дослідницькі завдання, ігри, інсценізації тощо)	
	Розділ 6. МОЯ СІМ'Я, МОЯ РОДИНА — ЦЕ НАША СЛАВНА УКРАЇНА!		
	9.	Я — синочок. Я — донечка. <i>Сашко Дерманський</i> «Віршик для мами»	77
	10.	Я — синочок. Я — донечка (продовження теми). <i>Олег Попов</i> «Хто це?», аудіозапис пісні <i>В. І. Кукуби</i> «Мама і тато», музичний кліп до пісні	78

4-й тиждень лютий	11.	Я — братик. Я — сестричка. <i>Гриць Гайовий</i> «Будильник»	79
	12.	Я — онучок. Я — онучка. <i>Катерина Перелісна</i> «Мами й доні», <i>Аркадій Музичук</i> «Дідусів маршрут», аудіозапис пісні <i>Наталії Май</i> «Бабуся», мультфільм до пісні підібраний благодійним фондом <i>Magneticone.org</i> для проекту «Освіта дитини XXI століття»	80–81
	13.	Україна — це ти! <i>Наталія Рибальська</i> «Добрий день, матусю Україно!», аудіо запис пісні та відео сюжет	81–82
	14.	Робота з дитячою книжкою	
5-й тиждень лютий	15.	Державні символи України. <i>Наталка Поклад</i> «Прапор»	82–83
	16.	Без верби і калини нема України. Народна легенда «Як Оксана вербою стала»	83–85
	17.	Ми — українці! <i>Анатолій Григоруک</i> «Дивовижні імена»	85–87
6-й тиждень лютий	18.	У родині всі ми любимо українську мову! <i>Володимир Верховень</i> «Українська мова»	87–88
	19.	Перш ніж щось сказати, треба добре подумати. За <i>Анатолієм Григоруком</i> «Мудра мова»	88–90
	20.	По-своєму кожна пташина співає, по-своєму кожен народ розмовляє. <i>Всеволод Нестайко</i> «Тьохіванко, Тьохандрійко і Цвірінько»	90–92
	21.	Робота з дитячою книжкою	
7-й тиждень лютий	22.	Моя маленька Батьківщина. <i>Лідія Повх</i> «Україна»	92
	23.	Узагальнення за розділом (творчі, дослідницькі завдання, ігри, інсценізації тощо)	
	Розділ 7. ЗУСТРІЧАЙМО ВЕСНОНЬКУ!		
	24.	Зустрічаймо весноньку! <i>Алевтина Волкова</i> «Весна світла», відео про розквіт природи навесні, аудіо запис дитячих закличок до пташок	93–94
8-й тиждень березень	25.	Нумо співати — весну закликати! <i>Леся Вознюк</i> «Весняний струмок»	94–95
	26.	Вчимося читати вірші-діалоги. <i>Катерина Перелісна</i> «Весна»	95–96
	27.	Вчимося читати вірші-діалоги (продовження теми) <i>Варвара Гринько</i> «Струмок», <i>Андрій М'ястківський</i> «Пролісок»	97–98
	28.	Робота з дитячою книжкою	
9-й тиждень березень	29.	Леся Українка — поетична квітка України. <i>Леся Українка</i> «Пісенька весняної води»	98–99
	30.	Котики вербові — весняне диво природи. <i>Надія Кир'ян</i> «Котики»	99–101
	31.	Тарас Григорович Шевченко — народний поет і художник. <i>Тарас Шевченко</i> «Встала весна...»	102

10-й тиждень березень	32.	Свято Пасхи недалечко. <i>Ніна Куфко</i> «Свято Пасхи недалечко», картина <i>Юрія Мацика</i> «Світле свято», аудіозапис казки <i>Андрія М'ястківського</i> «Казочка про писанку»	103
	33.	Узагальнення за розділом (творчі, дослідницькі завдання, ігри, інсценізації тощо)	
	Розділ 8. МОГО ДИТИНСТВА СОНЯЧНА КРАЇНА		
	34.	Добре тому жити, хто вмiє дружити. <i>Євген Гуцало</i> «Під веселкою»	104–105
	35.	Робота з дитячою книжкою.	
11-й тиждень березень-квітень	36.	Найдорожче — чесність. <i>Аліна Туз</i> «Про Михася та Люка Скайуокера»	106–107
	37.	Добре ім'я краще багатства. <i>Зірка Мензатюк</i> «Золоте серце»	108–109
	38.	Цікаві історії, пригоди. <i>Катерина Василенко</i> «НЛО»	110–111
12-й тиждень квітень	39.	Коли буває соромно? <i>Леонід Нечаєв</i> «Про жовті грушки і червоні вушка»	111–112
	40.	Наполеглива праця — запорука успіху. <i>Оксана Кротюк</i> «Пластиліновий песик»	113–114
	41.	Маленькими кроками до великих перемог. За <i>Дженніфер Мур-Маллінос</i> «Я все зможу!»	115–117
	42.	Робота з дитячою книжкою	
13-й тиждень квітень	43.	Чи варто ризикувати? За <i>Оксаною Радушинською</i> «День народження!»	117–119
	44.	Чи варто ризикувати? (продовження теми) За <i>Оксаною Радушинською</i> «День народження!» (продовження)	119–120
	45.	Пізнаю себе. За <i>Дженніфер Мур-Маллінос</i> «Безліч емоцій»	форзац
14-й тиждень квітень	46.	Пізнаю себе (продовження теми). За <i>Дженніфер Мур-Маллінос</i> «Безліч емоцій»	форзац
	47.	Узагальнення за розділом (творчі, дослідницькі завдання, ігри, інсценізації тощо)	
	Розділ 9. КОЖНА ПРИГОДА — ДО МУДРОСТІ ДОРОГА		
	48.	Як досягнути успіху? <i>Оксана Павлова</i> «Якби я мав такі кросівки...»	121–123
	49.	Робота з дитячою книжкою	
15-й тиждень квітень	50.	Чи добре бути нахабним? <i>Василь Чухліб</i> «Заячий холодок», аудіозапис казки	123–125
	51.	Вчимося аналізувати інформацію. <i>Всеволод Нестайко</i> «Кревет Вася»	125–126
	52.	Вчимося аналізувати інформацію (продовження теми). <i>Всеволод Нестайко</i> «Кревет Вася» (продовження)	127–128

16-й тиждень травень	53.	Узагальнення за розділом (творчі, дослідницькі завдання) ігри, інсценізації тощо	
	Розділ 10. ДОВКОЛА СТІЛЬКИ Є КРАСИ!		
	54.	Довкола стільки є краси! <i>Лідія Компанієць «У лісочку»</i>	129
	55.	Я не ображу рідної землі! <i>Ніна Вернигора «Диво у долоньках»</i>	130–131
	56.	Робота з дитячою книжкою	
17-й тиждень травень	57.	Здібності і таємниці братів наших менших. <i>Валентина Бондаренко «Розумаха»</i>	131–133
	58.	Краса природи є у всьому, лиш придивитися зумій. <i>Ліна Біленька «Казка неба»</i>	133
	59.	Казка — вигадка, та в ній — справжні факти розумій. <i>Микола Возіянов «Сонечко»</i>	134–135
18-й тиждень травень	60.	Казка — вигадка, та в ній — справжні факти розумій (продовження теми). <i>Анна Рибалка «Вовчик і сонечка»</i>	135–137
	61.	Що? Де? Коли? Як? Чому? <i>Микола Леденцов «Голка-риба»</i>	137–139
	62.	Що? Де? Коли? Як? Чому? (продовження теми). <i>Микола Леденцов «Морський коник»</i>	139–140
	63.	Робота з дитячою книжкою	
19-й тиждень травень	64.	Щоб завжди був світ прекрасним. <i>Олена Полянська «Щоб завжди був світ прекрасним»</i>	140
	65.	Узагальнення за розділом (творчі, дослідницькі завдання, ігри, інсценізації тощо)	
	66.	Підсумковий урок за рік	

Орієнтир до календарно-тематичного планування за підручником «Математика» для 2 класу (автори — С. О. Скворцова, О. В. Онопрієнко)

(140 годин, 4 години на тиждень, 4 години резервні)

№з/п	Тема уроку	Дата
I семестр		
РОЗДІЛ I. Узагальнюємо і впорядковуємо знання і вміння із 1 класу		
1	Повторюємо нумерацію чисел першої сотні	
2	Порівнюємо числа	
3	Додаємо і віднімаємо числа на основі нумерації	
4	Узагальнюємо знання про арифметичні дії додавання та віднімання	
5	Узагальнюємо прийоми додавання та віднімання в межах 10	
6	Досліджуємо задачі	
7	Досліджуємо задачі	
8	Аналізуємо задачу	
9	Досліджуємо задачі	
10	Досліджуємо математичні вирази, рівності й нерівності	
11	Повторюємо геометричні фігури; величини	
12	Додаємо і віднімаємо числа в межах 100	
13	Додаємо і віднімаємо двоцифрові числа порозрядно	
14	Додаємо і віднімаємо числа порозрядно	
15	Додаємо і віднімаємо двоцифрові числа частинами	
16	Додаємо і віднімаємо двоцифрові числа різними способами	
17	Додаємо і віднімаємо числа різними способами	
18	Вивчаємо одиниці часу: доба, тиждень, місяць, рік	
19	Перевіряємо навчальні досягнення. <i>Тематична робота № 1</i>	
РОЗДІЛ II. Додаємо і віднімаємо числа з переходом через десяток у межах 20		
20	Знайомимося з математичними виразами, що містять дужки	
21	Визначаємо порядок виконання дій у виразах	
22	Складаємо задачі	
23	Додаємо і віднімаємо числа частинами	
24	Досліджуємо задачі на знаходження суми трьох доданків	
25	Досліджуємо задачі на знаходження третього числа за сумою двох чисел	
26	Додаємо суму до числа. Віднімаємо суму від числа	
27	Використовуємо переставний закон додавання	
28	Розв'язуємо задачі із зайвими числовими даними	
29	Досліджуємо таблиці додавання чисел у межах 20	
30	Віднімаємо числа на основі взаємозв'язку додавання і віднімання	
31	Обчислюємо периметр многокутника	
32	Досліджуємо задачі, в яких бракує числових даних	
33	Досліджуємо дві послідовні задачі	
34	Досліджуємо таблиці віднімання чисел у межах 20	
35	Знайомимося із виразами зі змінною	
36	Досліджуємо задачі з двома запитаннями	
37	Досліджуємо залежність суми і різниці від зміни одного з компонентів	
38	Досліджуємо залежність результату арифметичної дії від зміни її компонента	
39	Порівнюємо математичні вирази	

40	Знайомимося з прийомом округлення	
41	Додаємо і віднімаємо числа різними способами	
42	Віднімаємо на основі правила віднімання числа від суми	
43	Віднімаємо числа різними способами	
44	Додаємо і віднімаємо числа різними способами	
45	Перевіряємо навчальні досягнення. <i>Тематична робота № 2</i>	
РОЗДІЛ III. Розв'язуємо складені задачі		
46	Знайомимося зі складеною задачею	
47	Шукаємо шлях розв'язування складеної задачі	
48	Ділимо складену задачу на прості	
49	Досліджуємо складені задачі на знаходження різниці й суми	
50	Записуємо розв'язання задачі виразом	
51	Розв'язуємо задачі двома способами	
52	Розв'язуємо задачі різними способами	
53	Виконуємо дії з величинами	
54	Досліджуємо задачі на знаходження різниці	
55	Досліджуємо задачі, які містять чотири ключові слова	
56	Перевіряємо додавання і віднімання	
57	Досліджуємо задачі, які містять відношення різницевого порівняння	
58	Розв'язуємо задачі	
59	Перевіряємо навчальні досягнення. <i>Тематична робота № 3</i>	
РОЗДІЛ IV. Додаємо і віднімаємо числа з переходом через розряд у межах 100		
60	Додаємо і віднімаємо числа	
61	Розв'язуємо складені задачі на знаходження третього доданка	
62	Додаємо і віднімаємо числа з переходом через десяток	
63	Додаємо і віднімаємо числа з переходом через десяток	
64	Розв'язуємо задачі, які містять відношення різницевого порівняння	
65	Додаємо і віднімаємо числа частинами	
66	Розв'язуємо задачі, які містять відношення різницевого порівняння	
II семестр		
67	Розв'язуємо задачі, які містять відношення різницевого порівняння	
68	Переносимо прийом округлення на випадки додавання й віднімання одноцифрового числа	
69	Додаємо і віднімаємо різними способами	
70	Досліджуємо кут	
71	Одержуємо прямий кут	
72	Досліджуємо прямокутник	
73	Досліджуємо прямокутник	
74	Досліджуємо квадрат	
75	Визначаємо периметр многокутника	
76	Розв'язуємо задачі на знаходження невідомого доданка	
77	Розв'язуємо задачі на знаходження невідомого зменшуваного або від'ємника	
78	Досліджуємо коло і круг	
79	Досліджуємо коло і круг	
80	Перевіряємо навчальні досягнення. <i>Тематична робота № 4</i>	

81	Шукаємо шлях розв'язування задачі.	
82	Додаємо і віднімаємо числа частинами	
83	Додаємо і віднімаємо числа частинами	
84	Розв'язуємо задачі	
85	Додаємо і віднімаємо числа частинами	
86	Додаємо і віднімаємо числа частинами	
87	Розв'язуємо задачі на знаходження суми	
88	Розв'язуємо задачі на знаходження третього числа за сумою двох чисел	
89	Розв'язуємо задачі на знаходження суми	
90	Досліджуємо задачі	
91	Додаємо і віднімаємо двоцифрові числа порозрядно	
92	Додаємо і віднімаємо числа різними способами	
93	Досліджуємо задачі	
94	Досліджуємо задачі	
95	Порівнюємо математичні вирази	
96	Використовуємо в обчисленнях прийом округлення	
97	Додаємо і віднімаємо числа різними способами	
98	Додаємо і віднімаємо двоцифрові числа. Досліджуємо величини	
99	Перевіряємо додавання і віднімання	
100	Перевіряємо навчальні досягнення. <i>Тематична робота № 5</i>	
РОЗДІЛ V. Вивчаємо арифметичні дії множення і ділення; табличне множення та ділення		
101	Досліджуємо суму однакових доданків	
102	Досліджуємо різницю кількох однакових чисел	
103	Додаємо і віднімаємо однакові числа	
104	Розв'язуємо задачі	
105	Знайомимось із арифметичною дією множення	
106	Знайомимось із арифметичною дією ділення	
107	Знайомимось із математичними виразами: добуток і частка	
108	Вивчаємо назви компонентів та результатів дій множення й ділення	
109	Вивчаємо переставний закон множення; множення з нулем та одиницею	
110	Досліджуємо взаємозв'язок множення та ділення	
111	Вивчаємо ділення з нулем та одиницею	
112	Відкриваємо спосіб множення та ділення на 10	
113	Вивчаємо ділення на рівні частини	
114	Вивчаємо правила порядку виконання дій у виразах	
115	Перевіряємо навчальні досягнення. <i>Тематична робота № 6</i>	
116	Досліджуємо таблицю множення числа 2; таблицю ділення на 2	
117	Розв'язуємо складені задачі на знаходження остачі	
118	Розв'язуємо складені задачі на знаходження суми	
119	Знаходимо невідомий множник; невідоме ділене або дільник	
120	Досліджуємо таблицю множення числа 3; таблицю ділення на 3	
121	Розв'язуємо складені задачі на знаходження різниці	
122	Розв'язуємо задачі на різницеве порівняння	
123	Досліджуємо таблицю множення числа 4; таблицю ділення на 4	
124	Розв'язуємо задачі на збільшення або зменшення числа на кілька одиниць	
125	Збільшуємо або зменшуємо число у кілька разів	
126	Досліджуємо таблицю множення числа 5; таблицю ділення на 5	

127	Розв'язуємо складені задачі	
128	Вивчаємо кратне порівняння	
129	Досліджуємо таблицю множення числа 6; таблицю ділення на 6	
130	Розв'язуємо складені задачі на кратне порівняння	
131	Досліджуємо таблицю множення числа 7; таблицю ділення на 7	
132	Перевіряємо множення та ділення	
133	Досліджуємо таблиці множення числа 8 та числа 9; таблиці ділення на 8, на 9	
134	Повторюємо вивчене.	
135	Повторюємо вивчене.	
136	Перевіряємо навчальні досягнення. <i>Тематична робота № 7</i>	
137	Резерв часу	
138	Резерв часу	
139	Резерв часу	
140	Резерв часу	

**Орієнтир для календарно-тематичного планування
за НМК «Математика. 2 клас»
(підручник, зошит, тренажер, збірник завдань, картки)
(автор — Н. П. Листопад)**

4 години на тиждень

I семестр

№ уроку	Тема уроку	№ завд. у підручн.	Сторінки		Дата
			зош.	трен.	
Повторення вивченого у 1 класі (10 год)					
1.	Лічба об'єктів. Обчислення в межах 10. Задача на знаходження суми. Розпізнавання фігур	1–7	1	1, 2	
2.	Лічба об'єктів. Обчислення в межах 10. Задача на знаходження решти. Розпізнавання фігур	8–14	2	3	
3.	Обчислення в межах 10. Нерівності. Визначення форми об'єкта	15–21		4	
4.	Нумерація чисел другого десятка. Обчислення на основі нумерації. Задачі на збільшення числа	22–28	3		
5.	Нумерація чисел другого десятка. Обчислення на основі нумерації. Задачі на зменшення числа. Вимірювання довжини об'єктів. Побудова відрізка	29–37			
6.	Нумерація чисел 21 – 40. Обчислення на основі нумерації. Задачі на різницеве порівняння чисел	38–44	4	5	
7.	Нумерація чисел 41–90. Задачі на знаходження невідомого доданка	45–51	5	6	
8.	Нумерація чисел 91–100. Задачі на знаходження невідомого доданка	52–62			
9.	Обчислення на основі нумерації. Задачі на обчислення різниці. Довжина ламаної. Побудова відрізка	63–70			
10.	Обчислення. Самостійна робота				
Додавання і віднімання одноцифрових чисел (27 год)					
11.	Додавання числа частинами. Додавання виду $9 + 2$. Порівняння задач. Складання задач	71–79	6	7, 8	
12.	Додавання виду $8 + 3$. Порівняння задач. Складання задач	80–87	7	9	
13.	Обчислення. Задачі на знаходження невідомого доданка. Порівняння задач	88–94		10	
14.	Обчислення. Задачі на знаходження невідомого доданка	95–100			
15.	Додавання виду $7 + 4$. Задачі на знаходження невідомого від'ємника	101–110	8	11	
16.	Додавання виду $6 + 5$. Дослідження таблиці додавання одноцифрових чисел. Задачі на знаходження невідомого від'ємника	111–118	9	12, 13	
17.	Склад чисел 11, 12, 13. Задачі на знаходження невідомого зменшуваного	119–126		14	
18.	Склад чисел 14, 15, 16, 17. Задачі на знаходження невідомого зменшуваного	127–133	10		
19.	Обчислення. Задачі, які розв'язуються послідовно	134–140	10		
20.	Повторення				

№ уроку	Тема уроку	№ завд. у підручн.	Сторінки		Дата
			зош.	трен.	
21.	Урок узагальнення і систематизації знань				
22.	Тематична робота				
23.	Віднімання чисел частинами. Віднімання виду $11 - 2$. Задача з двома запитаннями	141–149	11	15, 16	
24.	Спосіб віднімання від круглого числа. Задача із двома запитаннями	150–158	11		
25.	Віднімання виду $12 - 3$. Аналіз умови задачі. Вибір слів, які визначають дію розв'язання задачі	159–168	12	17	
26.	Обчислення $12 - 3$ іншим способом. Задачі на дві дії	169–175	12	18	
27.	Віднімання виду $13 - 4$. Задача на дві дії	176–186	13	19, 20	
28.	Віднімання виду $14 - 5$. Задача на дві дії на додавання суми до числа	187–196	14	21, 22	
29.	Віднімання виду $15 - 6$. Задача на дві дії на додавання числа до суми	197–206	15	23, 24	
30.	Віднімання виду $16 - 7$. Задача на дві дії на віднімання суми від числа	207–213	16	25, 26	
31.	Віднімання виду $17 - 8$. Обчислення різними способами. Дії з величинами	214–223	17	27	
32.	Віднімання виду $18 - 9$. Складені задачі на знаходження суми	224–232		28	
33.	Обчислення в межах 20. Задачі на дві дії	233–239			
34.	Повторення				
35.	Урок узагальнення і систематизації знань		18, 19		
36.	Тематична робота		20		
37.	Резервна година				
Додавання і віднімання двоцифрових чисел (38 год)					
38.	Обчислення на основі нумерації. Складені задачі	240–249			
39.	Обчислення виду $29 + 1$, $40 - 1$. Складені задачі на збільшення числа. Багатокутник, елементи багатокутника	250–261	21	29	
40.	Обчислення значень виразів. Складені задачі. Периметр багатокутника	262–270	21	30	
41.	Дужки. Обчислення значень виразів. Складені задачі	271–277	22	31	
42.	Обчислення значень виразів, що містять дужки. Складені задачі	278–284		32	
43.	Обчислення виду $32 + 4$, $28 - 5$. Складання задачі	285–292	23	33, 34	
44.	Обчислення виду $34 + 20$, $30 + 15$. Складені задачі на знаходження суми	293–300	24		
45.	Обчислення виду $65 - 20$. Робота з даними (таблиці)	301–308	25	35, 36	
46.	Обчислення виду $25 + 43$. Складені задачі на різницеве порівняння. Робота з даними (таблиці)	309–316			
47.	Обчислення значень виразів. Складені задачі, які містять подвійне збільшення/зменшення числа на кілька одиниць. Календар.	317–324			
48.	Обчислення виду $34 - 21$. Складені задачі на знаходження решти. Визначення часу за годинником	325–334	27	37	
49.	Обчислення значень виразів. Складені задачі	335–343		38	
50.	Повторення				

№ уроку	Тема уроку	№ завд. у підручн.	Сторінки		Дата
			зош.	трен.	
51.	Урок узагальнення та систематизації знань				
52.	Тематична робота				
53.	Обчислення виду $26 + 4$. Складання задач	344–352	28	39, 40	
54.	Обчислення виду $40 - 3$. Складені задачі	353–360	29	41	
55.	Обчислення значень виразів. Складені задачі	361–369		42	
56.	Обчислення виду $38 + 4$. Складені задачі	370–378	30	43	
57.	Обчислення різними способами. Задачі на знаходження суми трьох доданків	379–387			
58.	Міліметр. Вимірювання довжини об'єктів. Складання задач	388–399	31	44	
59.	Обчислення виду $34 - 6$. Аналіз задачі та її розв'язання	400–407	31	45	
60.	Обчислення значень виразів. Складання задач	408–416		46	
61.	Обчислення виду $38 + 25$. Робота над задачею	417–425	32	47	
62.	Обчислення значень виразів. Складені задачі на знаходження суми	426–432		48	
63.	Обчислення значень виразів				
64.	Резервна година				
II семестр					
65.	Обчислення значень виразів різними способами. Складання задач	433–441	33		
66.	Прямий кут. Складання задач	442–449	34		
67.	Визначення часу за годинником. Задачі на обчислення вартості	450–458	35		
68.	Обчислення виду $83 - 46$. Задачі на знаходження невідомого доданка	459–466	36	49, 50	
69.	Задачі на знаходження третього доданка. Побудова прямого кута	467–474	37		
70.	Обчислення виду $70 - 46$. Задачі на знаходження третього доданка. Прямокутник	475–483			
71.	Центнер. Дії з іменованими числами	484–491			
72.	Задачі на знаходження третього доданка. Квадрат	492–500			
73.	Обчислення значень виразів. Задачі на знаходження третього доданка. Календар	501–507			
74.	Урок узагальнення і систематизації знань		38,39		
75.	Тематична робота		40		
Множення і ділення (59 год)					
76.	Сутність дії множення. Задача на знаходження третього доданка	508–515	41	51	
77.	Назви чисел при множенні. Читання виразів. Порівняння задач	516–23	41		
78.	Задача на знаходження добутку чисел. Робота з даними (діаграма)	524–533		52	
79.	Таблиця множення числа 2. Прості задачі на знаходження добутку чисел.	534–542	42		
80.	Таблиця множення числа 2. Прості задачі на знаходження добутку чисел.	543–550		53	
81.	Множення на число 2. Переставний закон множення. Складені задачі, які містять знаходження добутку	551–559	43	54	

№ уроку	Тема уроку	№ завд. у підручн.	Сторінки		Дата
			зош.	трен.	
82.	Вирази, які містять дії різних ступенів. Спрощення виразів. Складені задачі на знаходження суми добутку і числа. Властивість прямокутника	560 –570	44		
83.	Таблиця множення числа 3. Задачі на знаходження суми добутку і числа.	571 –578	45	55, 56	
84.	Обчислення виразів. Задачі на знаходження різниці добутку і числа.	579 –586			
85.	Множення на число 3. Складені задачі, які містять знаходження добутку	587 –596	46		
86.	Збільшення числа у кілька разів. Задачі на збільшення числа у кілька разів	597 –603	47		
87.	Обчислення виразів. Задачі, які розв'язуються дією множення	604 –611			
88.	Тематична робота				
89.	Сутність дії ділення	612 –619	48	57	
90.	Назви чисел при діленні. Читання виразів. Обчислення значень виразів	620 –627	48		
91.	Взаємозв'язок дій множення і ділення, Таблиця ділення на 2	628 –636	49	58	
92.	Задача на ділення на рівні частини. Робота з даними (таблиці)	637 –644	50	59	
93.	Обчислення значень виразів. Розрізнення задач на множення і на ділення	645 –651		60	
94.	Таблиця ділення на число 3. Задачі зменшення числа у кілька разів	652 –661	51	61, 62	
95.	Обчислення значень виразів. Складені задачі, які містять подвійне збільшення/зменшення числа. Робота з даними (діаграми)	662 –669	52		
96.	Обчислення значень виразів. Задача на ділення на вміщення	670 –677	53		
97.	Обчислення значень виразів. Розрізнення задача на ділення на вміщення і на рівні частини	678 –684		63	
98.	Порядок виконання дій у виразах. Складені задачі, які містять знаходження частки	685 –692	54	64	
99.	Обчислення значень виразів. Розрізнення задача на множення і на ділення	693 –700	55		
100.	Урок узагальнення і систематизації знань		56, 57		
101.	Тематична робота		58		
102.	Таблиця множення числа 4. Задачі на множення	701 –710	59		
103.	Таблиця множення на 4. Обчислення значень виразів. Складені задачі на знаходження суми, які містять знаходження добутку	711 –719	60	65	
104.	Ділення на число 4. Порядок дій у виразах. Складені задачі	720 –729	61	66	
105.	Обчислення значень виразів. Кратне порівняння чисел	730 –737	61		
106.	Таблиця множення числа 5. Задачі на кратне порівняння чисел	738 –747	62		
107.	Знаходження добутків за таблицею. Задачі на кратне порівняння чисел	748 –757			
108.	Хвилина. Визначення часу за годинником.	758 –766	62		
109.	Таблиця ділення на число 5. Визначення часу за годинником. Складені задачі на знаходження суми, які містять дію ділення	767 –774	63	67	

№ уроку	Тема уроку	№ завд. у підручн.	Сторінки		Дата
			зош.	трен.	
110.	Буквені вирази. Задачі на кратне порівняння чисел	775 –782	63	68	
111.	Знаходження значення буквеного виразу. Складені задачі на поділ на рівні частини	783 –790			
112.	Таблиця множення числа 6. Складені задачі на знаходження суми, які містять дії множення або ділення	791 –799	64		
113.	Обчислення значень числових та буквених виразів. Визначення часу за годинником. Задачі на різницеве порівняння добутку і числа	800 –807		69	
114.	Таблиця ділення на число 6. Обчислення значень числових та буквених виразів. Задача на знаходження суми двох добутків	808 –816	65	70	
115.	Обчислення значень виразів. Задача на знаходження суми двох добутків. Коло і круг	817 –825	66		
116.	Таблиця множення числа 7. Задача на знаходження суми двох добутків	826 –834	66	71	
117.	Дослідження таблиці множення. Дії з іменованими числами. Обчислення периметра прямокутника різними способами	835 –843			
118.	Таблиця ділення на число 7. Обчислення значень числових та буквених виразів. Складені задачі на різницеве порівняння. Периметр квадрата.	844 –852	67	72	
119.	Знаходження невідомого множника. Порівняння задач	853 –860	68		
120.	Таблиця множення числа 8. Задача на знаходження різниці двох добутків. Побудова прямокутника	861 –870	69		
121.	Обчислення значень числових виразів. Розв'язування задач	871 –880			
122.	Таблиця ділення на число 8. Складені задачі, які містять збільшення зменшення числа у кілька разів	881 –889	70	73, 74	
123.	Знаходження невідомого дільника. Складені задачі на знаходження невідомого від'ємника	890 –897	70		
124.	Таблиця множення числа 9. Складена задача на кратне порівняння	898– 907	71		
125.	Дослідження таблиці множення. Знаходження значень виразів.	908 –915			
126.	Таблиця ділення на число 9. Складені задачі на знаходження різниці суми і добутку. Робота з даними (діаграми)	916 –924	72		
127.	Знаходження невідомого діленого. Складені задачі на знаходження невідомого зменшуваного	925 –933		75, 76	
128.	Множення 0 і 1. Складені задачі на знаходження суми трьох доданків	934 –942	73	77, 78	
129.	Ділення на 1. Ділення рівних чисел. Складені задачі на ділення на рівні частини	943 –951	73	79	
130.	Ділення 0. Неможливість ділення на 0. Складені задачі на знаходження невідомого доданка	952 –960	74	80	
131.	Ділення та множення числа на 10. Складені задачі на знаходження суми	961 –972	75		
132.	Повторення знань	973 –980			
133.	Урок узагальнення і систематизації		76, 77		

№ уроку	Тема уроку	№ завд. у підручн.	Сторінки		Дата
			зош.	трен.	
134.	Тематична робота		78		
Повторення (6 год)					
135.	Додавання і віднімання чисел в межах 100. Прості задачі на додавання і віднімання чисел				
136.	Додавання і віднімання чисел в межах 100. Складені задачі на додавання і віднімання чисел				
137.	Таблиці множення чисел 2 і 3. Прості задачі на множення. Складені задачі, які містять дію множення				
138.	Таблиці ділення на числа 2 і 3. Прості задачі на ділення. Складені задачі, які містять дію ділення				
139.	Задачі для розвитку кмітливості		79		
140.	Задачі для розвитку кмітливості		80		

**Орієнтир для календарно-тематичного планування
уроків у 2-му класі за підручником «Я досліджую світ. Частина 1»
(автори — Н. М. Бібік і Г. П. Бондарчук)**

Номер уроку	Дата проведення	Тема уроку	Мета	Очікувані результати	Методичний коментар
Людина в суспільстві					
1.		Предмет «Я досліджую світ»	З'ясування очікувань від уроків «Я досліджую світ». Розвивати інтерес до дослідницької діяльності, до спільної роботи з однокласниками, до змісту і діяльності на уроках	<i>учень/учениця</i> розповідає про свої очікування від уроків «Я досліджую світ» на основі пригадування змісту відповідної діяльності у 1 класі; орієнтується в підручнику, робочому зошиті, щоденнику спостережень; розрізняє їх функції; називає умовні позначення, пояснює їх значення; виконує пробні дії в зошиті і щоденнику спостережень	Вступний урок. Ознайомлення із: підручником, робочим зошитом, щоденником спостережень, змістом підручника на форзаці, розгорненого на зразок маршруту; умовними позначеннями. Обговорення правил користування підручником та іншими дидактичними засобами, визначення їх особливостей, змісту умовних позначень
2.		Моя країна Україна, а я її дитина	Уточнити уявлення дітей про країну проживання, її назву; формувати усвідомлення своєї приналежності до держави України, бажання пізнавати її, виховувати допитливість, патріотичні почуття; розвивати інтерес до пізнання історії свого краю; стимулювати бажання висловлювати свої почуття в спільній діяльності	<i>учень/учениця</i> орієнтується в найближчому просторі; виявляє інтерес до дослідження історії вулиці, міста (села), країни; добирає докази до своїх припущень; розпитує і добирає інформацію про свій край	Відгадування тематичних загадок Краєзнавча розвідка «Історія назви моєї вулиці» Розв'язання пізнавально-дослідницьких завдань зі «Скарбнички цікавого»: чому журавлів називають веселиками?
Людина серед людей					
3. 4.		Пізнаю себе. Я в школі	Привернути увагу учнів до важливості пізнавати себе, свої можливості; тренувати якість, яким допомагають вчитися, досягати успіхів в шкільних науках	<i>учень/учениця</i> розуміє необхідність розвивати свої можливості в навчанні; тренувати спостережливості, кмітливість, волю до завершення розпочатої роботи	Відгадування тематичних загадок Гра на кмітливість «Змушуй мозок працювати»

Номер уроку	Дата проведення	Тема уроку	Мета	Очікувані результати	Методичний коментар
Природа					
5. 6.		Що належить до природи.	розширити й уточнити уявлення учнів про різноманітність природи; навчати розрізняти і групувати за певними ознаками, які об'єкти належать до неживої, а які — до живої природи. Зацікавити способами пізнання природи; викликати бажання брати участь у природоохоронній діяльності	<i>учень/учениця</i> визначає компоненти природи; розуміє об'єкти і предмети живої і неживої природи; порівнює їх за певними ознаками; встановлює відмінності; розуміє необхідність дотримуватись правил безпечної поведінки під час подорожей, прогулянок; пояснює можливі ризики під час прогулянки	Дидактична гра «Упізнай неживу і живу природу» Складання схеми: «Що дає природа людям?» Розв'язання пізнавально-дослідницьких завдань зі «Скарбнички цікавого»: екологічні задачі Подорож-спостереження «Що належить до природи»
					Підготовка до подорожі-спостереження. Визначення основних компонентів природи. Обговорення правил поведінки під час подорожі-спостереження
7. 8.		Кольорові сторінки природи: осінь.	Формувати вміння помічати зміни в природі; пояснювати їх причини; виховувати бережливе ставлення до природи	<i>учень/учениця</i> пояснює зміни в природі восени в порівнянні з літом; висловлює міркування про причини змін; аргументує важливість бережливого ставлення до природи; висловлює ідеї щодо участі учнів в природоохоронній діяльності	Відгадування тематичних загадок Подорож-спостереження «Упізнай прикмети осені». Що можна побачити, почути і відчутися восени? Занесення результатів спостережень у щоденник спостережень
9. 10.		Сонце. Світло і тепло.	формувати уявлення учнів про Сонце, залежність життя рослин і тварин від сонячного світла і тепла; розвивати вміння визначати зв'язки у природі на основі власних спостережень	<i>учень/учениця</i> розуміє значення сонячного світла і тепла на Землі; розповідає про добові та сезонні зміни в природі; пояснює причини їх повторюваності; демонструє вміння планувати дослідження, аргументувати висновки	Відгадування тематичних загадок Практична робота «Виготовлення гномона». Проведення досліду «Упіймай сонячний зайчик». Виготовлення гномона за зразком, наведеним у щоденнику спостережень
11. 12.		Якої форми наша планета	узагальнити уявлення учнів про Землю — планету існування людей; довести, що Земля має форму кулі. Розвивати вміння спостерігати, доказово висловлювати свої міркування; встановлювати зв'язки, які існують між формою Землі і зміною дня і ночі, пір року тощо. Підтримувати інтерес до дослідницької діяльності.	<i>учень/учениця</i> має уявлення про форму Землі; розрізняє форми земної поверхні; пояснює причини змін пір року; виявляє інтерес до дослідницької діяльності; використовує глобус для пояснення різноманітності форм земної поверхні і їх розпізнавання на зображеннях (глобусі, карті)	Відгадування тематичних загадок Ознайомлення з моделлю Землі — глобусом. Проведення досліду «Як змінюється освітлення Землі протягом доби?» Розв'язання пізнавально-дослідницьких завдань зі «Скарбнички цікавого»: кругосвітна подорож Магеллана

Номер уроку	Дата проведення	Тема уроку	Мета	Очікувані результати	Методичний коментар
13.		Чому буває день і ніч	розширити уявлення учнів про рух Землі, який зумовлює зміну дня і ночі; стимулювати бажання досліджувати, шукати докази, чому буває день і ніч за допомогою глобуса, встановлювати послідовність подій (що спочатку, а що потім)	<i>учень/учениця</i> виявляє інтерес до дослідницької діяльності; визначає мету дослідження, обирає послідовність дій; фіксує результат досліджень, робить висновки	Розв'язання пізнавально-дослідницьких завдань: чи дійсно Сонце рухається по небу Проведення досліду «Зміна дня і ночі»
14. 15.		Пори року. Зміна пір року.	формувати уявлення учнів про зв'язки в природі; виховувати допитливість, спостережливість	<i>учень/учениця</i> пояснює добові і сезонні зміни в природі; визначає суттєві ознаки змін у неживій природі, їх зв'язок зі змінами в живій природі. Застосовує одержані знання в практичній діяльності. Виявляє інтерес до практичної діяльності як можливості самовираження	Практична робота: виготовлення поробки «Коло року» за шаблоном Практичне вправління «Скільки днів у кожному місяці?»
16. 17.		Якими бувають рослини. Як розрізняють рослини.	формувати уявлення про значення рослин у природі; про види рослин; уміння їх розрізняти; уміння називати органи рослин, їх значення	<i>учень/учениця</i> має уявлення про різноманітність рослин; класифікує за певними ознаками рослини своєї місцевості; описує стан рослин, їх будову; пояснює зміни в житті рослин залежно від змін у неживій природі (сонце, світло, тепло, вода); виявляє інтерес до догляду за рослинами; дотримується правил безпечної поведінки під час подорожей-спостереження, аргументує важливість їх дотримання	Проведення досліду «Що потрібно рослинам для життя?» Подорож-спостереження «Визначення рослин» Підготовка до подорожі-спостереження. Настанови учителя (як одягнутися, що взяти з собою, як спостерігати; які можуть бути ризики в подорожі)
18. 19.		Тварини в природі	формувати уявлення про значення тварин у природі і цінність їх для людей; про види тварин, особливі ознаки і вміння розрізняти тварин одного виду і кількох видів. Виховувати оцінне ставлення до природи	<i>учень/учениця</i> має уявлення про різноманітність тварин у природі; середовище їх проживання; розуміє і наводить докази залежності життя тварин від змін у природі; групує тварин за способом пересування, середовищем існування. Виявляє інтерес до пізнання цінності тварин для людини	Ознайомлення з різноманітністю тварин: ссавці, птахи, риби, комахи, земноводні Розв'язання пізнавально-дослідницьких завдань зі «Скарбнички цікавого»: працю яких свійських тварин замінили предмети, зроблені руками людини.

Номер уроку	Дата проведення	Тема уроку	Мета	Очікувані результати	Методичний коментар
20. 21.		Природні явища	розвивати вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки в природі. Формувати поняття про природні явища, їх істотні ознаки. Накопичувати навички поведінки в природі	<i>учень/учениця</i> розрізняє, називає природні явища і пояснює зміни у природі восени і які доступні для спостереження; описує явища природи, які можна спостерігати в своїй місцевості; причини цих явищ	Дидактична гра «Докажи словечко» Подорож-спостереження «У пошуках змін у природі» Підготовка до подорож-спостереження, визначення її основних етапів. Дослідження своєї місцевості. Як вона виглядає восени? Які зміни в неживій і живій природі спостерігаються? Які природні явища можна побачити?
22.		Рослини восени	продовжувати формувати уявлення про різноманітність рослинного світу, зміни в житті рослин восени; розвивати спостережливість, природоохоронні навички	<i>учень/учениця</i> описує стан рослин восени на основі спостережень; наводить приклади з найближчого оточення; виявляє здатність сприймати естетичний бік рослин; пояснює необхідність обережності рослин; розуміє їх цінність для людей і тварин	Гра-вправління «З якого дерева листочок?»
23. 24.		Тварини восени	формувати уявлення про значення тварин у природі, взаємозв'язки між окремими об'єктами природи; причини змін в житті тварин восени, виховувати спостережливість, бажання виконувати роботу природоохоронного значення	<i>учень/учениця</i> має уявлення про види тварин і цінність їх для людей; називає ознаки тварин, що їх відрізняють від інших живих організмів; розрізняє види тварин за їх істотними ознаками; розуміє потребу в охороні тварин; виявляє дослідницьке ставлення до вивчення тваринного світу	Подорож-спостереження «Птахи відлітають» Робота зі щоденником спостережень. Створення календарика відльоту птахів. Дослідження: які птахи залишаються зимувати у нашій місцевості
Людина серед людей					
25. 26.		Збираємо врожай. Від зернятка до хлібини.	розширити уявлення учнів про взаємозв'язки людей в суспільстві, значення праці людей різних професій для добробуту країни. Виховувати бережливе ставлення до результатів праці людей	<i>учень/учениця</i> з інтересом ставить до участі в дослідницькому проекті; розповідає про працю дорослих, описує шлях від зернятка до хлібини; за аналогією розповідає етапи виготовлення іншого продукту; участь людей різних професій у задоволенні потреб людей; виявляє інтерес до певних професій, мотивує їх вибір	Дослідницько-пізнавальний міні проект за зразком «Від зернятка до хлібини» організовується створення мапи етапів виробництва певного продукту харчування або виробу. Наприклад: « Від піщинки до скла»; «Від глини до глечика».

Номер уроку	Дата проведення	Тема уроку	Мета	Очікувані результати	Методичний коментар
27.		Святковий календар осені.	узагальнити уявлення учнів про символи держави; зосередити увагу на значенні державної мови; залучити до відзначення свят державного значення; стимулювати інтерес до історії свят; формувати стандарти поведінки під час підготовки і проведення святкових заходів; виховувати толерантне ставлення до інших	<i>учень/учениця</i> розповідає про зміст свят; виявляє інтерес до відзначення свят, участі в спільній діяльності; обґрунтовує важливість дотримання правил культурної поведінки під час святкових заходів	Осінні свята: 1 вересня — День знань. 14 жовтня — День захисника України. 9 листопада — День української писемності та мови. Практична робота: виготовлення за шаблоном листівки до Дня захисника Вітчизни
28.		Подорож-спостереження «Осіnnий квест»	закріпити уявлення учнів про ознаки осені; організувати подорож-спостереження в природі у формі квесту; виховувати навички співжиття і співпраці	<i>учень/учениця</i> виявляє допитливе ставлення до спостережень у довкіллі; визначає мету спостережень; пояснює свою участь в подорожі; узагальнює побачене, відображає результати спостережень у практичній діяльності	Попереднє обговорення основних пунктів маршруту. Формулювання квесту. Виконання завдань карти «Осіnnий квест» у щоденнику спостережень
29. 30.		Знаю, навіщо правила для учнів	продовжити формування позитивного ставлення до школи і навчання; підтримувати активне і свідоме нагромадження поведінкових стереотипів, умінь культурно поводитись у школі, дбати про свою безпеку	<i>учень/учениця</i> розуміє важливість навчання; усвідомлює необхідність дотримуватись правил для учнів; має уявлення про свої обов'язки як школяра, правила поведінки на уроці, на перерві; доброзичливо спілкується з іншими в спільній діяльності	Розв'язання пізнавально-дослідницьких завдань зі «Скарбнички цікавого»: вчимося працювати разом у мурашок Практична робота: оформлення плаката: «Правила для учнів»
31. 32.		Уроки чемності	упорядкувати і розширити досвід учнів про культуру поведінки в різних життєвих ситуаціях; вправляти в використанні слів мовленнєвого етикету; стимулювати прагнення бути ввічливими	<i>учень/учениця</i> доречно вживає слова мовленнєвого етикету; розуміє значення добрих взаємин, їх перевагу над конфліктами, наводить приклади поведінки, де виявляється ввічливість, привітність	Розв'язання пізнавально-дослідницьких завдань зі «Скарбнички цікавого»: як вітаються у різних країнах світу Практична робота: Складання мапи ввічливих слів

Номер уроку	Дата проведення	Тема уроку	Мета	Очікувані результати	Методичний коментар
33.		Умію дружити	упорядкувати і розширити досвід учнів в спілкуванні з іншими; формувати бажання бути дружелюбними; розвивати емоційний відгук на зразки поведінки, які демонструють дружні або недружні вияви	<i>учень/учениця</i> розуміє сутність доброзичливого ставлення до інших; надає допомогу, коли її потребують інші; висловлює оцінні судження щодо вчинків, які свідчать про дружелюбність чи, навпаки, невміння дружити; демонструє уміння налагоджувати дружні стосунки з іншими дітьми в різних формах спілкування; встановлює причиново-наслідкові зв'язки між поведінкою і ставленням інших людей	Рольові ігри «Я умію дружити» Використання скриньки-мирилки для вправлення у дружніх стосунках
34.		Битися чи не битися	узагальнити уявлення учнів у розумінні переваг мирного, доброзичливого ставлення один до одного; переконати в неприпустимості образ, конфліктів; вчити способам вирішення суперечки на прикладі життєвих ситуацій	<i>учень/учениця</i> пояснює необхідність доброзичливих взаємин між людьми; виявляє і засуджує вчинки, які ображають і принижують інших; співпрацює в групах для досягнення спільних цілей	Розігрування ситуацій-вибору: битися чи не битися
Природа					
35. 36.		Кольорові сторінки природи: зима	упорядкувати і збагатити уявлення учнів про зиму як пору року, зміни в неживій і живій природі; стимулювати пошук причин і наслідків змін у живих і неживих об'єктах; стимулювати вміння узагальнювати, пояснювати, робити висновки	<i>учень/учениця</i> розрізняє, пояснює й описує зміни, які відбулися в природі взимку; на основі порівняння встановлює причини змін у природі, зв'язки між живою і неживою природою взимку; відображає результати спостережень у різних формах самовираження	Дидактична гра : «Скажи своє слово про зиму...» Подорож-спостереження: «Прикмети зими» Що можна побачити, почути і відчутти взимку? Занесення результатів подорожі у щоденник спостережень
37.		Рослини взимку	уточнити і розширити уявлення учнів про зміни в житті рослин взимку. Формувати вміння спостерігати, називати істотні ознаки змін, викликати інтерес до дослідницької діяльності.	<i>учень/учениця</i> розрізняє зміни в житті рослин узимку; пояснює причини цих змін; зв'язки між неживою і живою природою; відображає результати спостережень у практичних видах діяльності	Практична робота: виготовлення поробки «Ялинка з паперу»
38. 39.		Тварини взимку	уточнити і розширити уявлення учнів про особливості існування тварин узимку; вчити виявляти турботу про тварин у практичній діяльності	<i>учень/учениця</i> розпізнає зміни у житті тварин узимку; пояснює причини цих змін; виявляє ініціативне ставлення до допомоги птахам пережити зиму	Виготовлення годівнички. Подорож-спостереження «Як допомогти тваринам взимку» Робота зі щоденником спостережень. Дослідження: які птахи прилітають до годівнички? Чим нагодуємо птахів?

Номер уроку	Дата проведення	Тема уроку	Мета	Очікувані результати	Методичний коментар
Людина серед людей					
40. 41.		Святковий календар зими	упорядкувати і збагатити уявлення учнів про зиму як пору року, що дає можливість для розваг, ігор; тренування умінь взаємодіяти з іншими в різних видах діяльності, накопичувати уміння спільної діяльності учнів у підготовці і відзначенні святкових дат календаря	<i>учень/учениця</i> пояснює значення свят зимового календаря; виявляє інтерес до інформації про зміст свят, традиції щодо їх відзначення; узгоджує свої дії з іншими в процесі підготовки до відзначення свят; співпрацює в групі для досягнення спільних цілей	19 грудня — День Святого Миколая 1 січня - Новий рік 7 січня — Різдво Прослуховування різдвяної пісні-колядки «Щедрик» Опрацювання правил поведінки під час зимових свят. Практична робота Виготовлення різдвяної зірки з кольорового паперу із дзвіночками і стрічками або символа нового року — дідуха з колосків пшениці (на вибір)
42.		Подорож-спостереження «Зимовий квест»	узагальнити й упорядкувати уявлення учнів про зміни в природі взимку, вчити виділяти істотне, визначати причини і наслідки явищ в природі; розвивати спостережливість і увагу до збереження здоров'я взимку в різних ситуаціях	<i>учень/учениця</i> формулює мету спостережень, обговорює власну участь у подорожі, розв'язанні завдань пізнавального змісту; виявляє активність у праці в групі; дотримується правил безпечної поведінки під час квесту; узагальнює побачене і відображає в практичних видах діяльності	Виконання завдань карти «Зимовий квест» у щоденнику спостережень

На опрацювання тем виділяється 1 або 2 уроки, залежно від складності змісту і дидактичного інструментарію його забезпечення, що передбачає організацію подорожей-спостережень, виконання дослідницько-пізнавальних завдань, розгорнутих у підручнику і доповнених у робочому зошиті, краєзнавчих розвідок, квестів, презентацій колективних проєктів.

Орієнтир для календарно-тематичного планування за підручником для 2-го класу «Я досліджую світ» Частина 1» (автор І. В. Андрусенко)

В основу календарно-тематичного планування інтегрованого курсу «Я досліджую світ». 2 клас, покладено типову освітню програму для другого класу «НУШ-1», під керівництвом О. Я. Савченко, розроблену співавторами проекту:

частина 1 — автор І. В. Андрусенко, частина 2 — Н. В. Котелянець, В. В. Вдовенко, О. В. Агеєва.

Загальний обсяг навчального часу інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у другому класі, що навчатимуться за підручником вище названих авторів, становить **175 годин на рік**, тобто — **5 годинне** тижневе навантаження.

Загальний обсяг навчального часу — 105 годин.

Тижневе навантаження — 3 години.

№ п/п	Дата	Тема	К-ть год	Примітки
1 семестр				
Розділ 1. ОСІННЯ МАНДРІВКА				
		Пізнаю навколишній світ. Мої органи чуття. Прилади і пристрої.	3	
		Природа та рукотворний світ Нежива та жива природа Досягнення людства	3	
		Вплив сонця на сезонні явища в природі Погода та її елементи	3	
		Осінь — щедра господиня Дикорослі та культурні рослини Гриби та рослини Плоди та насіння	3	
		Осінні турботи тварин. Спостереження за поведінкою тварин. Моє сміття у лісі.	3	
		Пізнаю свій рідний край Видатні люди мого краю. Моя країна — Україна Україна на глобусі та карті. Подорож Україною	3	
		Чому буває день і ніч. Доба. Розпорядок дня.	3	
		Обертання Землі навколо Сонця Пори року. Календар. День народження у календарі.	3	
		Повітря та його властивості. Досліджую ознаки повітря. Енергія вітру. Обираю транспорт, який не забруднює повітря.	3	
		Термометр. Вимірювання температури повітря.	3	
		Вода та її властивості Використовую воду ощадливо.	3	
		Водойми рідного краю Небезпечний лід	3	
		Проект. «Осінь зиму зустрічає»	3	
Розділ 2. ЧАРІВНА ЗИМОВА КАЗКА				
		Зима прийшла — хуртовини принесла	3	
		Тварини узимку. Особливості життя тварин узимку	3	
		Новорічні та Різдвяні свята Мої безпечні канікули	3	

№ п/п	Дата	Тема	К-ть год	Примітки
2 семестр				
		Рівнини та гори рідного краю	3	
		Яри та балки На санчатах без ушкоджень	3	
		Гірські породи Гірські породи потрібні людям	3	
		Земля — наша годувальниця Ґрунт. Учуся не смітити.	3	
		Кімнатні рослини Догляд за кімнатними рослинами	3	
		Проект «Ой, весела в нас зима!»	3	
		Резерв годин	3	
Розділ 3. А ЩО ТИ, ВЕСНО, НАМ ПРИНЕСЛА?				
		Настала радісна пора, бо прийшла до нас весна! Спостереження за явищами природи. Заклички весни. Веснянки та гаївки.	3	
		Ранньоквітучі рослини. Розвиток рослин навесні. Збереження ранньоквітучих рослин.	3	
		Рослини потрібні людям. Як людина використовує рослини. Праця звеличує людину.	3	
		Тварини навесні Особливості життя тварин навесні Дикі тварини	3	
		Свійські тварини Домашні улюбленці. Піклуюся про тварин.	3	
		Малим комахам усе під силу. Спостереження за комахами. Як живуть мурашки. Чи потрібно охороняти мурашок і мурашники?	3	
		Птахи принесли на крилах весну. Спостереження за птахами. Чому люди вшановують птахів пам'ятниками?	3	
		Мешканці водойм. Риби	3	
		Проект. «Допомогти природі може кожний»	6	
		Резерв годин	6	
		Разом	105	

Орієнтир для календарно-тематичного планування за підручником для 2-го класу «Я досліджую світ». Частина 2. (автори Н. В. Котелянець, В. В. Вдовенко, О. В. Агеєва)

Загальний обсяг навчального часу — 70 годин.

Тижневе навантаження — 2 години

№ п/п	Дата	Тема	К-ть год	Примітки
1 семестр				
Розділ 1. НАВКОЛИШНІЙ СВІТ ТА ІНФОРМАЦІЯ				
		Що таке інформація? Вироби з природних і пластичних матеріалів Гусінь зі шкаралупи горіха	2	
		Види інформації Отримую інформацію за допомогою органів чуття. Отримую інформацію, спостерігаючи за об'єктами природи Об'ємні вироби з овочів і фруктів. Поросята	2	
		Звукова, текстова та графічна інформації Графічний спосіб подання інформації в рукотворних виробках Аплікація «Пейзаж»	2	
		Якою буває інформація Графічний спосіб подання інформації в рукотворних виробках Аплікація «Грибок»	2	
		Дії з інформацією Орігами як спосіб передання інформації про об'єкти навколишнього світу Орігами «Лисичка»	2	
		Резерв годин	2	
Розділ 2. КОМП'ЮТЕРНА ТЕХНІКА ЯК ЗАСІБ ВИКОНАННЯ ДІЙ З ІНФОРМАЦІЄЮ				
		Такі різні комп'ютери Макетування будинку Будинок	2	
		Будова комп'ютера Календар	2	
		Резерв годин	2	
Розділ 3. ОБ'ЄКТ. ВЛАСТИВОСТІ ОБ'ЄКТА				
		Геометричні моделі об'єкта Моделювання об'єктів Модель циферблата годинника	2	
		Чи можуть змінюватися властивості об'єкта Макетування об'єктів Повітряна куля	2	
		Комбінування об'єктів Термометр	2	
		Резерв годин	2	
Розділ 4. КОМП'ЮТЕРНІ ПРОГРАМИ. МЕНЮ ТА ІНСТРУМЕНТИ				
		Робочий стіл комп'ютера Як гофрувати папір Парасолька	2	
		Меню комп'ютерної програми Новорічна ялинка	2	
		Різні приклади меню Виробництво та види ниток Засніжене дерево	2	

ПОЧАТКОВА ОСВІТА: ОРІЄНТИР ДЛЯ КАЛЕНДАРНОГО ПЛАНУВАННЯ

№ п/п	Дата	Тема	К-ть год	Примітки
2 семестр				
		Інструменти графічного редактора та їхнє налаштування Ліплення з пластиліну. Черепаха	2	
		Зимовий малюнок Ліплення з пластиліну. Зимовий малюнок	2	
		Геометричні фігури в графічному редакторі Ваза для квітів	2	
		Створення та редагування нескладних малюнків Ліплення з пластиліну. Мураха		
		Добір кольорової гами малюнка Витинанки. Симетрична витинанка «Вазон»	2	
		Малюємо зимові візерунки в графічному редакторі Зимові візерунки	2	
		Резерв годин	2	
Розділ 5. СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ				
		Інформаційні моделі Силуетна витинанка в смужці	2	
		Упорядкування об'єктів за певною ознакою Комбінована робота. Вербові котики	2	
		Сюжетні геометричні задачі Квіти для мами	2	
		Прості сюжетні геометричні задачі Орнаменти на пластиліні	2	
		Складені сюжетні геометричні задачі Призначення ниток Аплікація «Вівця»	2	
		Складені сюжетні геометричні задачі Аплікація «Бджілка і квіти»	2	
		Резерв годин	2	
Розділ 6. ЛІНІЙНІ АЛГОРИТМИ				
		Створення малюнків за готовими алгоритмами Провісники весни	2	
		Створення малюнків за готовими алгоритмами Кірігамі. Рибка	2	
		Складання власних графічних алгоритмів Шиття. Інструменти та матеріали для шиття Пришивання гудзиків з двома отворами	2	
		Складання графічних алгоритмів Веселий їжак	2	
		Графічний алгоритм Латаття біле	2	
		Разом	70	

ТОПУЗОВ Олег. Віримо в нашого вчителя! (Замість передмови) 3

АКТУАЛЬНО!

Особливості організації освітнього процесу в 2 класах за Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Савченко О. Я (з додатку до листа МОН України від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966). 4
Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко (1–2 класи) 13

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР

ПОНОМАРЬОВА Катерина. Навчально-методичний комплект з української мови як засіб формування комунікативної компетентності другокласників (Методичні рекомендації щодо роботи за навчально-методичним комплектом щодо роботи за навчально-методичним комплектом до підручника «Українська мова та читання. Частина 1» автора К. І. Пономарьової) 61
САВЧЕНКО Олександра. Предмет «Читання»: методичні рекомендації 70
ВАШУЛЕНКО Микола, ДУБОВИК Світлана. Методичні рекомендації за новим підручником «Українська мова» для 2-го класу 83
ВАШУЛЕНКО Оксана. Методичні рекомендації щодо роботи за підручником «Українська мова та читання. Частина 2» у 2-му класі 88
МАРТИНЕНКО Валентина. Індивідуальний підхід до учнів 2-го класу з труднощами навчання читання 97
ПРИЩЕПА Ольга. Закріплення навичок письма учнів 2-го класу — запорука успіху розвитку писемного мовлення 102
СКВОРЦОВА Світлана, ОНОПРІЄНКО Оксана. Особливості навчання у 2-му класі за підручником «Математика» авторів С. О. Скворцової, О. В. Онопрієнко 106
ЛИСТОПАД Наталія. Особливості навчання математиці на компетентнісній основі (на прикладі НМК до підручника «Математика. 2 клас») 111
БІБІК Надія. Особливості вивчення інтегрованого курсу за підручником «Я досліджую світ. 2 клас» 117
АНДРУСЕНКО Ірина, КОТЕЛЯНЕЦЬ Наталка, ВДОВЕНКО Вікторія, АГЄЄВА Олена. Реалізація змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у другому класі 119
РЕДЬКО Валерій. Концептуальні засади компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у початковій школі. 128

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛІВІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Орієнтири для календарно-тематичного планування уроків у 2-му класі НУШ

«Українська мова» за НМК К. І. Пономарьової 139
«Читання» за підручником «Українська мова та читання. Частина 2» О. Я. Савченко 147
«Українська мова» за підручником М. С. Вашуленка, С. Г. Дубовик 159
«Читання» за підручником «Українська мова та читання. Частина 2» О. В. Вашуленко 165
«Математика» за підручником С. О. Скворцової і О. В. Онопрієнко 171
«Математика» за НМК Н. П. Листопад 175
«Я досліджую світ» за НМК Н. М. Бібік і Г. П. Бондарчук 181
«Я досліджую світ» за підручником І. В. Андрусенко 189
«Я досліджую світ» за підручником Н. В. Котелянець, В. В. Вдовенко, О. В. Агеєвої 190

Навчальне видання

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

- Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі Типової освітньої програми для 2 класів закладів ЗЗСО
- Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко)
- Методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті
- На допомогу вчителю початкової школи: орієнтири для календарно-тематичного планування (2 клас НУШ)

Головний редактор *І. В. Красуцька*

Редактор *О. О. Герасимова*

Коректор *С. В. Войтенко*

Дизайн обкладинки *І. П. Медведовська*

Формат 60×84 1/8.

Ум. друк. арк. 20,67. Наклад 3030 пр. Зам. №

(067) 543-05-26 (097) 330-10-83

ikras@ukr.net; orioncentr@ukr.net

Наш сайт: www.orioncentr.com.ua

Сторінка у Facebook: УОБЦ «Оріон»

Віддруковано

ТОВ «ВБ «Аванпост-Прим»,
вул. Сурикова, 3/3, м. Київ, 03035

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3843 від 22.07.2010 р.

ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції»

Серія ДК № 4918 від 17.06.2015 р.